

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ШУНЕВИЧ КАТЕРИНА АНДРІЇВНА

УДК 343.14

**ДИСЕРТАЦІЯ
МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У
КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ І В УКРАЇНІ**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ К. А. Шуневич

Науковий керівник –

Калужна Оксана Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Шуневич К. А. Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023.

Дисертаційна робота є першим науковим дослідженням в Україні, у якому на монографічному рівні комплексно розглянуто підходи окремих держав Європи та України до організації та проведення судової експертизи, виокремлено теоретичні моделі залучення експерта у кримінальному судочинстві та їх характерні особливості, а також сформовано висновки та рекомендації з метою вдосконалення системи організації та проведення судової експертизи в Україні.

У першому розділі *«Методологічні основи дослідження організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві європейських держав»* розглянуто поняття, характерні риси та критерії виокремлення сучасних моделей залучення експерта у кримінальне провадження, виокремлено їх переваги та недоліки.

Сформовано поняття «модель залучення експерта у кримінальне провадження», під яким пропонується розуміти абстрактну форму відображення правової дійсності (систему, зразок), яка є набором організаційних та процесуальних характеристик, що дозволяють виокремити її як унікальну, та за результатами аналізу таких характеристик спрогнозувати особливості та наслідки участі судового експерта у кримінальному провадженні.

Запропоновано розглядати такі критерії розмежування моделей залучення експерта у кримінальне провадження як суб'єкт, уповноважений на залучення експерта; можливості суду впливати на залучення експерта; процесуальний статус особи зі спеціальними знаннями у кримінальному провадженні; організаційні вимоги до особи, яка може бути залучена експертом у кримінальному провадженні (питання акредитації експерта, включення до реєстрів судових експертів та ін.);

кількість експертів, які можуть брати участь у конкретному кримінальному провадженні; право на проведення перехресного допиту експерта.

У дослідженні виокремлені такі сучасні теоретичні моделі залучення експерта у кримінальне провадження як змагальну, розшукову та змішану. Зазначаються наступні ознаки змагальної моделі залучення експерта у кримінальне провадження: право сторін самостійно залучати експерта для проведення експертиз; пасивний суд; експерт набуває статусу свідка у провадженні; відсутня обов'язкова вимога щодо сертифікації чи акредитації свідків-експертів та включення до реєстрів судових експертів; існує право на перехресний допит свідка-експерта.

Серед ознак розшукової моделі залучення експерта у кримінальне провадження виокремлено: «представник держави» в особі слідчого судді або суду як суб'єкт залучення експерта; відсутнє право у сторони захисту та потерпілого самостійно залучати експерта; суд може набувати «активних» повноважень; експерти наділені самостійним статусом експерта відповідно до процесуального законодавства; існує обов'язкова вимога щодо сертифікації чи акредитації експертів; експерти входять до реєстрів експертів; відсутнє право на перехресний допит експерта.

Аргументовано положення щодо поєднання ознак розшукової та змагальної моделей за змішаної моделі залучення експерта, які можуть бути варіативними у державі, яка впроваджує таку модель. Виокремлено суб'єкт залучення експерта у провадження (зокрема йдеться як про можливість сторін залучати експерта у кримінальне провадження, так і повноваження суду за власною ініціативою самостійно залучати експерта) як ключову характеристику змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження.

Системно проаналізовано практику застосування ст. 6 ЄКПЛ щодо дотримання державою права на справедливий суд, яке є універсальною засадою та метою організації та проведення судової експертизи та методологічною передумовою дослідження.

Отримали подальший розвиток підходи до розуміння змісту гарантій змагальності сторін у судочинстві й рівності засобів доказування; розгляду справи на основі доказів, отриманих відповідно до закону; права на достатній час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту, які є визначальними під час організації та проведення судової експертизи у кримінальному провадженні.

У другому розділі *«Характеристика моделей організації та проведення судової експертизи в державах Європи»* здійснено систематизований огляд організації судової експертизи (судово-експертної діяльності) в окремих європейських державах (Італії, Франції, ФРН, Великій Британії (Англії та Уельсі), Бельгії, Швейцарії, Нідерландах, Польщі, Литві, Латвії, Естонії, Чехії та інших) і виведено моделі залучення експерта у кримінальне провадження в цих державах.

У третьому розділі *«Гармонізація законодавства України у галузі організації та порядку проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві із законодавством європейських держав»*, який присвячено окресленню можливих напрямів реформування інституту судової експертизи у кримінальному провадженні України відповідно до кращих європейських стандартів та з метою забезпечення реалізації права на справедливий суд ст.6 ЄКПЛ, здійснено аналіз зареєстрованих у Верховній Раді України законодавчих ініціатив у сфері організації та проведення судової експертизи, а також впроваджених за їх результатами змін до законодавства, недоліки їх правозастосування.

Аргументовано доречність скасування монополії державних експертних установ в Україні; внесення змін до диспозиції ч.1 ст. 384 КК України, яка передбачає відповідальність за складення завідомо неправдивого висновку експерта в частині умов (гіпотези), коли складення завідомо неправдивого висновку судовим експертом вважається кримінально-караним діянням; запропоновано концепцію презумпції достовірності висновку експерта, існування якої можливе за умов забезпечення належних процедур допуску до професії судового експерта та запровадження законодавчих можливостей для перевірки незалежності та об'єктивності експерта шляхом розроблення дієвих механізмів притягнення останнього до відповідальності; виявлено законодавчі прогалини в

сфері організації та проведення судової експертизи під час воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну та запропоновано зміни у законодавчі акти з метою їх подолання.

Зокрема розглядається необхідність: внесення змін у Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» № 177/450/46 від 09.03.2022 р. в частині уповноважених суб'єктів і процедури проведення судово-медичної експертизи з метою приведення у відповідність до положень КПК України; пониження стандарту доказів шляхом внесення змін до ст. 615 КПК в частині відмови від обов'язкового проведення судово-медичної експертизи у провадженнях про воєнні злочини у разі об'єктивної неможливості вчасного її проведення з метою забезпечення дотримання кримінальної процедури під час розслідування злочинів, вчинюваних військовослужбовцями рф на території України; врахування при залученні іноземних фахівців до проведення судово-експертних досліджень ст. 10 та ст. 23 Закону України «Про судову експертизу» для можливості використання результатів таких досліджень в подальшому в кримінальному провадженні як допустимий висновок експерта; передбачити у ч. 1 ст. 244 КПК проведення судової експертизи за кошт Державного бюджету для потерпілих від воєнних злочинів, злочинів проти миру (розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» КК) задля найбільш повної реалізації їхніх прав, та, зокрема, засади змагальності у кримінальному провадженні, без необхідності доведення факту неможливості залучення експерта самостійно через відсутність коштів, за умови непроведення відповідної експертизи стороною обвинувачення чи її відмови поставити перед експертом запитання на пропозицію потерпілого (п. 2 ч. 1 ст. 244 КПК).

Запропоновано поширення гарантій, сформульованих практикою ЄСПЛ щодо застосування ст. 6 ЄКПЛ, зокрема права самостійно звертатися до експерта з

метою отримання висновку для наступного його використання як доказу у кримінальному провадженні, участі у допиті експерта та інших прав, якими наділені сторони кримінального провадження – на потерпілого; доповнено аргументацію науковців про доцільність наділення потерпілого процесуальним правом самостійно залучати судового експерта у стадії досудового розслідування в Україні.

Отримали подальший розвиток положення про способи дослідження і перевірки висновку експерта, які сприятимуть його оцінці, зокрема: регламентація процедури рецензування висновку експерта; запровадження порядку подання спільного експертного висновку, складеного під час судового розгляду; навчання прокурорів, адвокатів, суддів наукової методології судових експертиз для визначення достовірності висновків експертів; передбачення «експертних радників» при судах.

Теоретичні положення, отримані висновки та пропозиції можуть бути використані: у *правотворчості* – для вдосконалення регулювання організації та проведення судової експертизи, зокрема шляхом формування пропозицій щодо внесення змін у КПК України та законодавство, яке визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності; у *правозастосуванні* – для вдосконалення практичної діяльності представників органів кримінальної юстиції та вироблення підходів, орієнтованих на найбільш повне забезпечення прав сторони захисту та потерпілого під час здійснення кримінального провадження у випадках залучення експерта у кримінальне провадження; у *науковій діяльності* – для подальших наукових досліджень організаційних та процесуальних особливостей судової експертизи; у *навчальному процесі* – при викладанні та вивченні навчальних курсів, підготовці науково-практичної літератури для забезпечення навчального процесу; з *евристичною метою* – для поширення в середовищі українських правників обізнаності про організацію судової експертизи в європейських державах та про особливості залучення судового експерта у кримінальне провадження, що сприятиме й пришвидшуватиме процес прийняття рішень – законодавчих і правозастосовних – в дусі європейських традицій і

стандартів організації судової експертизи і її проведення у кримінальному судочинстві.

Ключові слова: тип кримінального процесу, моделі залучення експерта, кримінальне провадження, судова експертиза, судовий експерт, спеціальні знання, висновок експерта, відповідальність судового експерта, оцінка висновку експерта, право на справедливий суд, змагальність сторін, рівність сторін, свобода надання доказів, практика Європейського суду прав людини, стаття 6 ЄКПЛ.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шуневич К. А. Право на справедливий суд при організації та проведенні судової експертизи. *Альманах права. Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики*. Випуск 10. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 359 – 364.
2. Шуневич К.А. Судова експертиза у кримінальному процесі Латвії. *Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза»*. Випуск 65. К.: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, 2020. С. 159 –169.
3. Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному процесі Італії. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. №1. 2020. С. 122 – 129.
4. Шуневич К. А. Участь судового експерта у кримінальному провадженні в державах змагальної системи права на прикладі Великої Британії. *Право України*. № 3. 2021. С. 133 – 146.
5. Шуневич К. А., Федорович Н.А. Доцільність встановлення кримінальної відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивого висновку та ознаки такого кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 74. 2022. С. 176 – 187.

6. Kaluzhna O., Shunevych K. Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 3(15). P. 178 – 193.
7. Kaluzhna O., Shunevych K. Evidence in the International Criminal Court – the Role of Forensic Experts: The Ukrainian Context. 2022. 4-2. (17). *Special Issue Access to Justice in Eastern Europe*. P. 52 – 65.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шуневич К. А. Загальні уявлення про організацію і проведення судової експертизи у кримінальному процесі Польщі: *матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів* (м. Одеса, 23 листопада 2019 р.) / за ред. М.Р. Аракеляна; уклад.: А.С. Гуменюк, Ю. Д. Батан [та ін.]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 424 – 428.
2. Шуневич К. А. Організація судово-експертної діяльності в Латвії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції* (6–7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 211 – 213.
3. Шуневич К. А. «Opinia prywatna»: порівняльно-правовий аналіз значення висновку експерта, залученого у приватному порядку, у кримінальному провадженні України та Польщі. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції* (24 квітня 2020 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 255 – 259.
4. Шуневич К., Піх Ю. Судова експертиза у кримінальному провадженні Франції як один зі способів досягнення матеріальної (об'єктивної) істини. *Wroclawsko-Lwowskie zeszyty Prawnicze/Вроцлавсько-Львівський юридичний*

збірник. № 12. 2021. С. 211 – 226. URL:
<https://wuw.r.pl/wlzp/article/view/13714/12349>

5. Шуневич К. А. Організація судово-експертного забезпечення судочинства у Чехії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 206 – 211.
6. Шуневич К. А. Функціонування реєстрів судових експертів в окремих державах Європи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції-полілогу (15-16 квітня 2021 року).* Харків: Право, 2021. С. 96 – 98.
7. Шуневич К. А. Судова експертиза в кримінальному процесі Литви: окремі процесуальні аспекти. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22-23 квітня 2021 року).* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 223 – 227.
8. Шуневич К. А. Висновок експерта як гарантія забезпечення права на справедливий суд у справах, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства, у практиці ЄСПЛ. *Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: сучасні досягнення та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 25-й річниці з дня прийняття Конституції України та 30-й річниці проголошення незалежності України (м. Дніпро, 10-11 черв. 2021 р.).* Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2021. С.98 – 100.
9. Шуневич К. А. Використання спеціальних знань при доказуванні розміру шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. *Сучасна товарознавча експертиза: теоретичні розробки, практичний досвід, проблеми і перспективи: матеріали I-ої Міжнародної наук.-практ. конф. (Львів, 30*

- вересня 2021 року): тези доповідей / Відп. ред. Роман Заяць – Львів : Видавництво «Растр-7», 2021. С. 38 – 41.
10. Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному провадженні в Швейцарії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 246 – 250.
11. Шуневич К. А. Доказування у справах, пов'язаних із сексуальним насильством, у Міжнародному кримінальному суді: український контекст. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин.* Львів: ЛьВДУВС, 2022. с.261–266.
12. Шуневич К. А. Особливості судово-експертної діяльності в ході повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22-23 квітня 2022 року).* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. с.222 – 226.
13. Шуневич К. А. До питання про доцільність скасування державної монополії на проведення судових експертиз у кримінальному провадженні. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін.* Чернівці: 2022. с. 421– 426.
14. Шуневич К. А. Історія законодавчих ініціатив та правового регулювання проведення судової експертизи у кримінальному провадженні з часу дії КПК 2012 року. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науковопрактичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (18 листопада 2022 року,*

м. Львів) / орг. ком. В.Т. Нор, Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич [та ін.]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022.с. 199 – 214.

- 15.Шуневич К. А. Суб'єкт залучення експерта у кримінальне провадження в Україні: законодавчі підходи: матеріали ХІХ звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 207 – 209.
- 16.Шуневич К. А. Право потерпілого самостійно залучати експерта для проведення експертизи у кримінальному провадженні: законодавчі перешкоди. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали ХХІІ Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. с.156 –159.

SUMMARY

Shunevych K. A. Forensic examination models in criminal proceedings applied in European countries and Ukraine. – Qualifying scientific work. Manuscript copyright.

The dissertation on competition of a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2023.

This thesis is first scientific study in Ukraine which, at the monographic level, comprehensively examines the approaches of some European states – and of Ukraine – to the organization and conduct of forensic examination; distinguishes the theoretical models of the involvement of an expert in criminal proceedings and their characteristic features, as well as provides conclusions and recommendations to improve the system of organization and conduct of forensic examination in Ukraine.

The chapter I entitled “*Methodological Foundations of Research on the Organization and Conduct of Forensic Examination in the Criminal Justice System of European States*” proposes the concept of model of involvement of an expert in criminal proceedings, distinguishes features and the criteria for the generalization (grouping) of models of involvement of an expert in criminal proceedings; distinguishes adversarial, inquisitorial and mixed (inquisitorial - adversarial) models of involving an expert in criminal proceedings; determines the advantages and disadvantages of such models.

The concept of the “model of involvement of an expert in criminal proceedings” was formed, under which it is proposed to understand an abstract form of representation of legal reality (system, model), which is a set of organizational and procedural characteristics that allow to distinguish it as unique, and based on the results of the analysis of such elements to predict peculiarities and consequences of the participation of a forensic expert in criminal proceedings.

It is proposed to consider the following criteria for distinguishing models of involving an expert in criminal proceedings as an entity authorized to involve an expert; the court's ability to influence the involvement of an expert; procedural status of a person with special knowledge in criminal proceedings; organizational requirements for a person who can be involved as an expert in criminal proceedings (issues of accreditation of the

expert, inclusion in the registers of court experts, etc.); the number of experts who can participate in a specific criminal proceeding; the right to cross-examine an expert.

Such modern theoretical models of involving an expert in criminal proceedings as adversarial, inquisitorial, and mixed (inquisitorial - adversarial) are formed. The following features of the adversarial model of involving an expert in criminal proceedings are noted: the right of the parties to involve an expert to conduct examinations; passive role of judge; the expert is an expert witness in the proceedings; there is no mandatory requirement for certification or accreditation of expert witnesses and inclusion in the registers of forensic experts; there is a right to cross-examine an expert witness.

It is proposed to consider the following features of the inquisitorial model: “representative of the state” such as investigating judge or a court as the subject of involvement an expert; there is no right for the defense and the victim to involve an expert on their own; the court can acquire “active” powers; experts are granted the expert status following procedural legislation; there is a mandatory requirement for certification or accreditation of experts; experts are included in expert registers; there is no right to cross-examine an expert.

Provisions regarding the combination of features of adversarial and inquisitorial models under the mixed model of expert involvement, which may be variable in the state that implements such a model, are argued. The subject of involving an expert in the proceedings is analyzed (in particular, it refers to both the possibility of the parties involving an expert in criminal proceedings and the authority of the court to involve an expert on its initiative) as a key characteristic of the mixed model of involving an expert in criminal proceedings.

This chapter provides a systemic analysis of the practice of the ECtHR regarding the state’s observance of the right to a fair trial when involving a judicial expert in criminal proceedings and, in particular, the application of Article 6 of the ECHR, which is the universal basis and ultimate goal of organizing and conducting a forensic examination and a methodological prerequisite for research. It gives further development to approaches to understanding the content of the guarantees of adversariality in court proceedings and equality of means of proof; consideration of the case on the basis of

evidence obtained in accordance with the law; the right to sufficient time and opportunity to prepare defence as elements of the right to a fair trial, which are decisive during the organization and conduct of forensic examination in criminal proceedings.

The chapter II entitled *“Characteristics of Models of Organization and Conduct of Forensic Examination in European States”* deals with the systematized review of approaches in the legislation of such member states of the Council of Europe as Italy, France, Germany, Great Britain (England and Wales), Belgium, Switzerland, the Netherlands, Poland, Lithuania, Latvia, Estonia, the Czech Republic, etc.) to the organization and conduct of forensic examination in criminal proceedings and derives their generalized models.

The chapter III entitled *“Harmonization of Ukrainian Legislation in the field of Organization and Conduct of Forensic Examinations in Criminal Proceedings with the Legislation of European States”* outlines possible directions for reforming the institute of forensic examination in criminal proceedings of Ukraine in accordance with the best European standards with the aim of ensuring the realization of the right to a fair trial as provided in Article 6 of the ECHR and analyses legislative initiatives registered in the Verkhovna Rada of Ukraine in the field of organization and conduct of forensic examination, as well as amendments introduced as a result thereof and shortcomings in their enforcement.

The chapter gives reasons in favour of abolishing the monopoly of state expert institutions in Ukraine and amending the disposition of Part 1 of Article 384 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for the expert’s liability for drawing up a knowingly false opinion in terms of conditions (hypotheses), when drawing up a knowingly false opinion by a court expert is considered a penal action. It proposes the concept of presumption of the reliability of the expert’s opinion, which is possible under the conditions of ensuring proper procedures for occupational clearance of forensic experts. The chapter also reveals legislative gaps in the field of organization and conduct of forensic examination during the martial law in Ukraine in connection with the full-scale russian invasion of Ukraine and suggests changes to legislative acts to overcome them.

In particular, the need to amend the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, and the Prosecutor General's Office “On approval of the Procedure for interaction between the bodies and units of the National Police of Ukraine, health care institutions and the bodies of the Prosecutor's Office of Ukraine in establishing the fact of the death of a person under during martial law on the territory of Ukraine” No. 177/450/46 dated 09.03.2022 to bring it into line with the provisions of the Criminal Code of Ukraine in terms of authorized subjects and the procedure for conducting a forensic medical examination; lowering the standard of evidence by amending Art. 615 of the Criminal Procedure Code regarding the refusal to conduct a mandatory forensic medical examination in war crimes proceedings in the situation that it is impossible to conduct it in a timely manner to ensure compliance with the criminal procedure during the investigation of crimes committed by servicemen of the Russian Federation on the territory of Ukraine; to be taken into account when involving foreign specialists in the conduct of forensic expert examination of Art. 10 and Art. 23 of the Law of Ukraine “On Forensic Expertise” for the possibility of using the results of such examinations in criminal proceedings as an admissible evidence; to provide in Part 1 of Art. 244 of the Criminal Code, conducting a forensic examination at the expense of the State budget for victims of war crimes, crimes against peace (chapter XX “Criminal offenses against peace, human security and international legal order” of the Criminal Code) for the complete realization of their rights, and, in particular, the principle of adversariality in criminal proceedings, without the need to prove the impossibility of involving an expert independently due to a lack of funds, provided that the prosecution does not conduct an appropriate examination or refuses to ask the expert a question at the suggestion of the victim (clause 2, part 1, article 244 of the Criminal Procedure Code).

The chapter proposes to extend the guarantee to the victim, which guarantee is formulated by the practice of the ECtHR regarding the application of Article 6 of the ECHR and, in particular, the right to independently contact an expert in order to obtain an expert's opinion for its further use as evidence in criminal proceedings, the right to participate in the interrogation of an expert and other rights granted to parties to criminal proceedings. It also supplements the arguments of scientists about the expediency of

granting the victim the procedural right to independently involve a forensic expert at the stage of pre-trial investigation in Ukraine.

It gives further development to the provision on the methods of verification of the expert's opinion, which will contribute to the evaluation of the expert's opinion, including: regulation of the procedure for reviewing the expert's opinion; introduction of the procedure for submitting a joint expert opinion drawn up during the trial; training for prosecutors, lawyers, judges on the scientific methodology of forensic examinations to determine the reliability of experts' opinions; providing for "expert advisers" at courts.

The theoretical provisions, conclusions and proposals can be used: *in law-making* – to improve the regulation of the organization and the conduct of forensic examination and, in particular, by formulating proposals for making changes to the Code of Criminal Procedure of Ukraine and the legislation that determines the legal, organizational and financial basis of forensic activity; *in law enforcement* – to improve the practical activity of representatives of criminal justice bodies and develop approaches aimed at the most complete protection of the rights of the defence party and the victim during criminal proceedings in cases where an expert is involved in criminal proceedings; *in scientific activity* – for further scientific research of organizational and procedural features of forensic examination; *in the educational process* – when teaching and studying educational courses, preparing scientific and practical literature to support the educational process; *with a heuristic purpose* – to spread awareness among Ukrainian lawyers about the organization of forensic examination in European countries and about the peculiarities of the involvement of a forensic expert in criminal proceedings, which will facilitate and speed up the legislative and law enforcement decision-making process in keeping with the spirit of European traditions and standards of the organization of forensic examination and its conduct in criminal proceedings.

Key words: type of criminal process, models of involvement of an expert, criminal proceedings, forensic examination, forensic expert, special knowledge, expert opinion, responsibility of a forensic expert, evaluation of an expert opinion, right to a fair trial, adversariality, equality of the arms, freedom of evidence, practice of the European Court of Human Rights, Article 6 of the ECHR.

LIST OF PUBLICATIONS:

Publications which outline the main scientific findings of the dissertation:

1. Shunevych K. A. The right to a fair trial during the organization and conduct of a forensic examination. *Almanac of Law. Legal monitoring and legal expertise: issues of theory and practice*. V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine. 2019. No.10. P. 359 – 364.
2. Shunevych K. A. Forensic examination in Latvia's criminal process. *Criminalistics and Forensics: interdepartmental scientific and methodological collection*. Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine. 2020. No.65. P. 159 –169.
3. Shunevych K. A. Forensic examination in the criminal process in Italy. *Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University Odesa Law Academy*. 2020. No.1. P. 122 - 129.
4. Shunevych K. A. Judicial expert in criminal proceedings in the states of the adversarial law system on the example of the United Kingdom. *Law of Ukraine*. 2021. No. 3. P. 133 –146.
5. Shunevych K. A. Fedorovych N.A. The expediency of the forensic expert criminal liability for providing a deliberately false opinion and features of such a criminal offense. *Visnyk of the Lviv University. Series Law*. 2022. No. 74. P. 176 –187.
6. Kaluzhna O., Shunevych K. Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 3(15). P. 178 – 193.
7. Kaluzhna O., Shunevych K. Evidence in the International Criminal Court – the Role of Forensic Experts: The Ukrainian Context. 2022. 4-2. (17). *Special Issue Access to Justice in Eastern Europe*. P. 52 – 65.

Publications certifying the approbation of the dissertation materials:

1. Shunevych K. A. General ideas about the organization and conduct of forensic examination in the criminal process of Poland. *Materials of the All-Ukrainian scientific conference of students and postgraduates* (Odesa, 23rd of November 2019). Odesa. Helvetika Publishing House. 2019. P. 424 – 428.
2. Shunevych K. A. Organization of forensic expert activity in Latvia. *Problems of state formation and protection of human rights in Ukraine: materials of the XXVI Reporting Scientific-practical Conference* (Lviv, 6-7th of February 2022): in 2 parts. Part 2. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv. 2020. P. 211– 213.
3. Shunevych K. A. «Opinia prywatna»: comparative legal analysis of the role of the opinion of an expert who was involved privately in criminal proceedings in Ukraine and Poland. *Current issues of human rights, the state, and the legal system: materials of the XIX International Student and Postgraduate Scientific Conference*. 24th of April. 2020. Lviv. P. 255 – 259.
4. Shunevych K. Pikh Y. The judicial examination in the criminal proceedings of France as one of the ways to achieve substantive (objective) truth. *Wroclawsko-Lwowskie zeszyty Prawnicze/ Wroclaw-Lviv legal collection*. 2021. No. 12. P. 211 - 226. URL: <https://wuwr.pl/wlzp/article/view/13714/12349>
5. Shunevych K. A. Organization of judicial expert support of the judiciary in the Czech Republic. *Problems of state formation and human rights protection in Ukraine: materials of the XXVII Reporting Scientific-Practical Conference* (Lviv, 5-6th of February 2021): in 2 parts. Part 2. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv. 2021. P. 206 – 211.
6. Shunevych K. A. Functioning of registers of forensic experts in certain European countries. *Actual issues of forensic examination and criminalistics: materials of the international scientific and practical polylogue conference*. 15-16 th of April. 2021. Kharkiv. P. 96 – 98.

7. Shunevych K. A. Forensic examination in the criminal process of Lithuania: certain procedural aspects. *Current issues of human rights, the state, and the legal system: materials of the XXI International Student and Postgraduate Scientific Conference*. 22-23rd of April. 2021. Lviv. P. 223 – 227.
8. Shunevych K. A. Expert opinion as a guarantee of ensuring the right to a fair trial in cases related to domestic violence in the practice of the ECtHR. *Ensuring equal rights and opportunities for women and men in Ukraine: modern achievements and prospects: materials of the International scientific and practical conference dedicated to the 25th anniversary of the adoption of the Constitution of Ukraine and the 30th anniversary of the declaration of independence of Ukraine*. 10-11th of June. 2021. Dnipro. P. 98 – 100.
9. Shunevych K. A. Use of special knowledge when proving the amount of damage caused by a criminal offense. *Modern merchandising expertise: theoretical developments, practical experience, problems, and prospects: materials of the 1st International scientific and practical conference*. 30th of September. 2021. Lviv. P. 38 – 41.
10. Shunevych K. A. Forensic examination in criminal procedure in Switzerland. *Problems of state formation and human rights protection in Ukraine: materials of the XXVIII Reporting Scientific-Practical Conference (Lviv, 3rd - 4th of February 2022): in 2 parts. Part 2*. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv. 2022. P. 246 – 250.
11. Shunevych K. A. Evidence in sexual violence cases at the International Criminal Court: The Ukrainian context. *Ukrainian criminal justice in conditions of war: materials of the VIII (XXI) Lviv Criminal Justice Forum*. 9–11th of June. 2022. Lviv. P. 261 – 266.
12. Shunevych K. A. Peculiarities of forensic expert activity during the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. *Current issues of human rights, the state, and the legal system: materials of the XXI International Student and Postgraduate Scientific Conference*. 22-23rd of April. 2022. Lviv. P. 222 – 226.

13. Shunevych K. A. To the question of the expediency of abolishing the state monopoly on conducting forensic examinations in criminal proceedings. *Modern challenges and actual problems of judicial reform in Ukraine: Materials VI International scientific and practical conference*. 21st of October. 2022. Chernivtsi. P. 421 – 426.
14. Shunevych K. A. History of legislative initiatives and legal regulation of forensic examination in criminal proceedings since the 2012 Code of Criminal Procedure. *The Criminal Procedural Code of Ukraine: a decade of implementation and today's problems: a collection of articles based on the materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference on the 10th anniversary of the entry into force of the Criminal Procedural Code of Ukraine*. 18th of November 2022. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv. 2022. P. 199 – 214.
15. Shunevych K. A. The subject of involvement of an expert in criminal proceedings in Ukraine. *Problems of state formation and human rights protection in Ukraine: materials of the XIX Reporting Scientific-Practical Conference (Lviv, 2nd – 3rd of February 2023): in 2 parts. Part 2*. Lviv: Law Faculty of Ivan Franko National University of Lviv. 2023. P. 207 – 209.
16. Shunevych K. A. The victim's right to independently engage an expert for expert examination in criminal proceedings: legislative obstacles. *Current issues of human rights, the state and the legal system: materials of the XXII International Student and Postgraduate Scientific Conference*. 28th of April. 2023. Lviv. 2023. P.156 – 159.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
Розділ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ.....	21
1.1. Характерні риси та критерії виокремлення сучасних моделей організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві	21
1.2. Право на справедливий суд як сучасна універсальна засада та мета організації та проведення судової експертизи та методологічна передумова їх дослідження	41
1.2.1. Поняття та складові елементи «права на справедливий суд»	41
1.2.2. Характеристика елементів «права на справедливий суд», що мають безпосередній вплив на організацію та проведення судової експертизи	46
1.2.2.1. Змагальність сторін у судочинстві й рівність засобів доказування.....	48
1.2.2.2. Розгляд справи на основі доказів, отриманих відповідно до закону	56
1.2.2.3. Право на достатній час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту.....	62
Розділ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ.....	67
2.1. Організаційні особливості проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві в державах Європи та їх характеристика	69

2.2. Типи процесуального порядку проведення судової експертизи в державах Європи	104
Розділ 3. ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ	144
3.1. Тенденції реформування організації та процесуального порядку проведення судової експертизи в Україні	147
3.2. Виклики та напрями удосконалення організації і порядку проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві України.....	169
ВИСНОВКИ	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	236
ДОДАТКИ.....	285

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	–	Верховна Рада України
ВС	–	Верховний суд
ДСЕУ	–	Державна спеціалізована установа
ЗУ	–	Закон України
Керівні принципи Європейської комісії з питань ефективності правосуддя щодо ролі експертів, призначених судом, у судових розглядах держав-членів Ради Європи	–	Керівні принципи ЄКПЕП щодо ролі експертів, призначених судом; Керівні принципи
КК	–	Кримінальний кодекс
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
МКС	–	Міжнародний кримінальний суд
Палата попереднього провадження МКС	–	Палата МКС; Палата
п.	–	пункт
р.	–	рік
с.	–	сторінка
ст.	–	стаття
УВКПЛ	–	Управління верховного комісара ООН з прав людини
ЄКПЛ	–	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄС	–	Європейський Союз
ЄСПЛ	–	Європейський Суд з прав людини
ч.	–	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Передостанній (2015-2017 рр.) та сучасний етап судової реформи в Україні характеризується впровадженням та видозміною низки інституційних (організаційних) та процесуальних аспектів, які стосуються ключових галузевих та міжгалузевих правових інститутів, відмовою від певних, усталених за радянський історичний період, підходів. Торкнулась судова реформа й інституту проведення судової експертизи у кримінальному провадженні: Законом 4127-VIII від 03.10.2017 р. було запроваджено державну судово-експертну монополію на виконання абсолютно усіх видів судових експертиз, а також впроваджено нову процедуру – залучення судового експерта у стадії досудового розслідування виключно слідчим суддею. Ця новація не виправдала себе, ускладнивши процес, та нанісши шкоди ефективності досудового розслідування. Тож уже через півтора року Верховна Рада України IX-го скликання одним із перших своїх законопроектів № 1009, що став Законом 187-IX від 04.10.2019 р., повернула першу редакцію чинного КПК України 2012 р., яка передбачала державну судово-експертну монополію лише на 3 класи судових експертиз (медичні, психіатричні, криміналістичні) та право сторін самостійно залучати експерта у стадії досудового розслідування.

Законодавчі нововведення у сфері судової експертизи не слід вважати завершеними. Зокрема Президент України в Указі від 08.11.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» визначив необхідність продовження впровадження європейських стандартів життя у сферах правової політики, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, спрямованих на вдосконалення порядку проведення експертизи, що є одним із пріоритетних напрямів реформування сьогодні¹. Згодом, у травні 2023 року, Указом Президента України був схвалений Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки,

¹ Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 08.11.2019 № 837. *Офіц. інтернет-представництво Президента України.* URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389> (дата звернення: 17.06.2023).

згідно якого формування незалежної та ефективної системи судово-експертного забезпечення правосуддя є одним із ключових напрямів реформування органів правопорядку².

У Верховній Раді України за час незалежності України було зареєстровано близько тридцяти законопроектів у сфері організації та проведення судової експертизи. Це свідчить, що законодавець продовжує перебувати в пошуку оптимальної моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві.

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України є ще одним каталізатором для перегляду ідеологічних цінностей та оновлення законодавства у сфері судової експертизи з метою недопущення культурно-правового та інституційного впливу практик держави-агресора на національну правову систему.

Окрім безпосередньо національного, є й міжнародно-правовий аспект актуальності обраної теми. Він обумовлений закріпленням у 2019 році у Преамбулі

Конституції України незворотності європейського та євроатлантичного курсу України, а у 2022 році – поданням Україною 28 лютого заявки на членство у Європейському Союзі, й ухваленням 23 червня Європейською Радою рішення про надання Україні статусу кандидата в ЄС.

У червні 2023 року Європейська Комісія, надавши свій Висновок щодо заявки України на членство в ЄС (далі – Висновок)³, зазначила, що для виконання Копенгагенських критеріїв, і, відповідно, набуття Україною членства в ЄС, ключовими кроками є подолання спроб неправомірного внутрішнього та зовнішнього втручання в судову систему (п.1.3) як умови стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права та права людини.

Півроку раніше, у грудні 2022 року, Комітет Міністрів Ради Європи схвалив план дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та реконструкція» на

² Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки від 11.05.2023 № 273/2023. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023?fbclid=IwAR2b2B2tlqgCdJvdXrX9_VRgMQgdHG-VmXS3ID7X6RZpzUvNxPwQmK4ldjY#Text (дата звернення: 16.07.2023 р.).

³ Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0407> (accessed July 26, 2023).

2023-2026 рр.⁴, виокремивши серед пріоритетних напрямів для України підтримку інституційної спроможності судово-експертних установ (п.2.1) та зміцнення європейського співробітництва у сфері судової експертизи, подальшої гармонізації правової бази та практичних інструментів для проведення судових експертиз (п. 2.2, прим. Ш. К. – з фокусом на розслідування економічних злочинів та кіберзлочинів).

Таким чином, Україні потрібно гармонізувати національну правову систему, sudoустрій, в тому числі й організацію судової експертизи, з європейськими стандартами, зокрема з *acquis communautaires* Європейського Союзу.

Не оминув Комітет Міністрів й правничу науку в Україні, запропонувавши удосконалення освітніх програм для юристів в закладах вищої освіти шляхом розширення вивчення стандартів ЄС та Ради Європи (п.3.2) та ефективне викладання прецедентного права ЄСПЛ в галузі права (п.1.1)⁵. Відповідно, для того, аби процес реформування організації судової експертизи та порядку її проведення відбувався шляхом гармонізації з європейськими практиками та стандартами, потрібна належна професійна обізнаність правників (особливо залучених до реформування і законотворення) про моделі організації і проведення судової експертизи в державах Європи.

Водночас при використанні іноземного досвіду важливо враховувати, що експертне забезпечення судочинства у різних державах має свої особливості та закономірності розвитку, які сформувались історично, по-різному себе проявляють у національних судових практиках, адже вони функціонують не ізольовано, а в межах відповідних систем права. Комплексне розуміння організаційних особливостей та процесуального порядку проведення судової експертизи, дослідження й оцінки висновку експерта та цілісності відповідного національного кримінального процесу дають можливість всебічно з'ясувати суть тієї чи іншої

⁴ Council of Europe Action Plan for Ukraine “Resilience, Recovery and Reconstruction” 2023-2026. URL: <https://rm.coe.int/-/1452-2-4-action-plan-ukraine-cm-2022-187-finale-1-/1680aa2d20> (accessed July 10, 2023).

⁵ Там само.

моделі у її взаємозв'язках з іншими процесуальними інститутами, спрогнозувати можливість їх запозичення чи удосконалення національного підходу.

При цьому, незважаючи на національне різноманіття устроїв та порядків проведення судових експертиз, метою кожного з них має бути забезпечення права на справедливий суд, передбаченого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Тому дослідження моделей організації та проведення судових експертиз у європейських державах буде фрагментарним, внутрішньо ізольованим, без розгляду їх у контексті судового контролю Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) і його наскрізної прецедентної практики, що стосується використання в доказуванні висновків експертів, яка є методологічною основою, своєрідним базовим стандартом для правозастосовної та законодавчої діяльності держав Європи.

Дослідження моделей організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві у державах Європи зумовлено потребою теоретичних напрацювань та узагальнень, які слугували б ґрунтовною інформаційною базою, орієнтиром для раціональної законопроектної роботи, удосконалення правового регулювання у цій сфері в Україні, з метою якнайкращого забезпечення верховенства права.

Особливості організації та проведення судової експертизи, досліджувались такими українськими та іноземними вченими як Бідерман А., ван Коппен П., Едмонд Г., Уорд Т., Чін Дж., Хамер Д., Авдєєва Г., Дудич А., Дуфенюк О., Калужна О., Клименко Н., Журавель В., Пиріг І., Сімакова-Єфремян Е., Щербаковський М. та інші. Дамашка М., Дваєр Д., Декайні Т., Каяньєлло М., Іллюмінаті Дж. Плоскове М., Попа Г., Тейлор Р., Шевчук М. та ін. досліджували питання типу процесу та його характеристик, а також безпосереднього впливу типу процесу на залучення експерта у кримінальне провадження. Право на справедливий суд та його забезпечення у кримінальному судочинстві є у фокусі наукової розвідки таких вчених як Вюй Ж., Прідаль О., Бучик А., Вавринчук Т., Дроздов О., Ключев О., Матат Ю.І., Трегубов Е., Фулей Т., Шевчук М. та інших.

Водночас відсутні комплексні напрацювання на національному рівні щодо моделей залучення експерта у кримінальне провадження, у зв'язку з чим ця тема залишається невивченою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми забезпечення ефективності норм кримінального процесуального права та практики їх застосування з урахуванням новітніх змін» (номер державної реєстрації 0121U110820). Тему дослідження затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 77/11 від 27.11.2019 р.) та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 810, 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є: а) вивчення підходів у законодавстві окремих держав – учасниць Ради Європи до питань організації та проведення судової експертизи у кримінальному провадженні, б) аналіз елементів права на справедливий суд за практикою ЄСПЛ крізь призму проведення судової експертизи у кримінальному провадженні, в) формування типології організації та проведення судової експертизи, г) напрацювання напрямів удосконалення національної системи організації та процесу проведення судової експертизи.

Для досягнення цієї мети поставлені такі *завдання*:

- сформулювати поняття, характерні риси та критерії виокремлення сучасних моделей залучення експерта у кримінальне провадження, дослідити їх переваги та недоліки;
- провести моніторинг та аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо дотримання статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в контексті проведення судової експертизи у кримінальному провадженні;

- виокремити окремі аспекти права на справедливий суд, передбаченого статтею 6 ЄКПЛ, які мають ключове значення для проведення належної судової експертизи у кримінальному провадженні;
- проаналізувати організаційні особливості проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві в державах Європи;
- дослідити типи процесуального порядку проведення судової експертизи в державах Європи;
- проаналізувати нормативне регулювання та тенденції реформування організації та проведення судової експертизи у кримінальному провадженні України за період відновлення незалежності;
- виявити законодавчі прогалини в сфері організації та проведення судової експертизи в Україні та виробити й обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві на основі кращих європейських практик.

Об’єктом дослідження є організація та проведення судової експертизи у кримінальному провадженні держав Європи та України.

Предметом дослідження є моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні.

Методи дослідження. Визначальним підходом, використаним у цьому науковому дослідженні, є *діалектичний*, за допомогою якого виокремлено особливості судово-експертної діяльності, її взаємозв’язки із діяльністю органів досудового розслідування та суду, а також сторони захисту та інших учасників провадження. Вагому роль при дослідженні відіграли такі загальнонаукові методи як: *історико-правовий* – для з’ясування особливостей становлення підходів залучення експерта у кримінальне провадження у державах Європи та в Україні, статусу судового експерта, вивчення розвитку законодавчих ініціатив в частині нормативного регулювання залучення експерта у кримінальне провадження України; *порівняльно-правовий* – для виокремлення й співставлення особливостей

нормативно-правового регулювання проведення судової експертизи в окремих європейських державах, які належать до різних правових систем; *методи формальної логіки, в тому числі аналіз, синтез та узагальнення*, – для виокремлення моделей організації та проведення судової експертизи, визначення їх ознак, а також для формування висновків та пропозицій для вдосконалення організації та проведення судової експертизи в кримінальному провадженні в Україні; *моделювання* – для виокремлення моделей залучення експертів у кримінальне провадження та відповідних критеріїв для їх розмежування; *формально-юридичний* – удосконалення термінології та формулювання змін до нормативного регулювання; *соціологічний* – для з'ясування правотворчих та правозастосовних проблем у сфері організації та проведення судової експертизи на основі проведених опитувань судових експертів та представників юридичних професій.

Нормативну основу дисертаційного дослідження становлять норми права, які визначають правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності в Україні та інших європейських державах (Італія, Франція, ФРН, Велика Британія (Англія та Уельс), Бельгія, Швейцарія, Нідерланди, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Чехія та ін.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та рішення Європейського суду з прав людини щодо застосування ст. 6 ЄКПЛ, а також Правила та процедури доказування, Римський статут Міжнародного кримінального суду; Керівні принципи Європейської комісії з питань ефективності правосуддя щодо ролі експертів, призначених судом, у судових розглядах держав-членів Ради Європи.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові розвідки іноземних та українських вчених у галузі філософії, теорії права, кримінального та кримінального процесуального права, судоустрою.

Емпіричну базу наукового дослідження становлять результати опитувань (Додаток 1, Додаток 2), участь у яких взяли 130 представників правничої спільноти (судді, адвокати, прокурори, науковці) та 17 судових експертів, близько 200 рішень ЄСПЛ щодо застосування ст. 6 ЄКПЛ.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що запропонована дисертація є першим науковим дослідженням в Україні, у якому на монографічному рівні комплексно з'ясовано правову регламентацію окремих держав Європи та України до організації та проведення судової експертизи, виокремлено теоретичні моделі залучення експерта у кримінальному судочинстві та їх характерні особливості, а також сформульовано висновки та рекомендації з метою вдосконалення системи організації та проведення судової експертизи в Україні.

Вперше:

- сформовано поняття «модель залучення експерта у кримінальне провадження», під яким пропонується розуміти абстрактну форму відображення правової дійсності (систему, зразок), яка є набором організаційних та процесуальних характеристик, що дозволяють виокремити її як унікальну, та за результатами аналізу таких характеристик спрогнозувати особливості та наслідки участі судового експерта у кримінальному провадженні;
- виокремлено такі критерії розмежування моделей залучення експерта у кримінальне провадження як суб'єкт, уповноважений на залучення експерта; можливості суду впливати на залучення експерта; процесуальний статус особи зі спеціальними знаннями у кримінальному провадженні; організаційні вимоги до особи, яка може бути залучена експертом у кримінальному провадженні (питання акредитації експерта, включення до реєстрів судових експертів та ін.); кількість експертів, які можуть брати участь у конкретному кримінальному провадженні; право на проведення перехресного допиту експерта;
- запропоновано виокремити такі сучасні теоретичні моделі залучення експерта у кримінальне провадження як змагальну, розшукову та змішану, а також їх характерні ознаки. Сформовано наступні ознаки змагальної моделі залучення експерта у кримінальне провадження: право сторін самостійно

залучати експерта для проведення експертиз; пасивний суд; експерт набуває статусу свідка у провадженні; відсутня обов'язкова вимога щодо сертифікації чи акредитації свідків-експертів та включення до реєстрів судових експертів; існує право на перехресний допит свідка-експерта. Серед ознак розшукової моделі залучення експерта у кримінальне провадження виокремлено:

«представник держави» в особі слідчого судді або суду як суб'єкт залучення експерта; відсутнє право у сторони захисту та потерпілого самостійно залучати експерта; суд може набувати «активних» повноважень; експерти наділені самостійним статусом експерта відповідно до процесуального законодавства; існує обов'язкова вимога щодо сертифікації чи акредитації експертів; експерти входять до реєстрів експертів; відсутнє право на перехресний допит експерта. Аргументовано положення щодо поєднання ознак розшукової та змагальної моделей за змішаної моделі залучення експерта, які можуть бути варіативними у державі, яка впроваджує таку модель. Виокремлено суб'єкт залучення експерта у провадження (зокрема йдеться як про можливість сторін залучати експерта у кримінальне провадження, так і право на ініціативу суду самостійно залучати експерта) як ключову характеристику змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження;

- здійснено поділ змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження на такі види: змішана модель, за якої сторони обмежені у залученні експерта у кримінальне провадження, проте можуть залучати технічних радників для дослідження наданого висновку експерта; змішана модель, за якої і сторони, і суд мають право залучати експерта у кримінальне провадження без обмежень; змішана модель, яка передбачає можливість залучати експертів до складу суду;
- виокремлено переваги та недоліки моделей залучення експерта у кримінальне провадження. Серед переваг змагальної моделі залучення експерта у кримінальне провадження запропоновано: забезпечення повною мірою втілення принципу рівності та змагальності у судовому процесі

завдяки пасивному суду та можливості сторін самостійно визначати та пропонувати суду до дослідження та оцінки докази. Недоліками змагальної моделі розглядається: ризик неналежної якості експертного висновку, неупередженості та об'єктивності судового експерта, зважаючи на можливість сторони, яка його залучила, схилити його до своєї позиції. Серед переваг розшукової моделі залучення експерта у кримінальне провадження запропоновано: відсутність дублювання експертної діяльності з дослідження одного й того об'єкта експертизи, оскільки один, а не декілька суб'єктів звертається до експерта для проведення експертизи, суб'єктивно можлива більша довіра до висновку експерта, залученого таким «нейтральним суб'єктом». Обгрунтовано, що недоліками розшукової моделі залучення експерта є: належне забезпечення змагальності у провадженні, зважаючи на відсутність у сторони захисту права самостійно звертатися до експерта; ризик отримання недостовірних чи неналежних висновків експерта у випадку, якщо залучений експерт допустить помилку при проведенні експертного дослідження, і відсутність процесуальної можливості їх опротестувати;

- запропоновано систематизований опис організації судової експертизи (судово-експертної діяльності) в окремих європейських державах (Італії, Франції, ФРН, Великій Британії (Англії та Уельсі), Бельгії, Швейцарії, Нідерландах, Польщі, Литві, Латвії, Естонії, Чехії та ін.) та виведено моделі залучення експерта у кримінальне провадження в цих державах;
- запропоновано концепцію презумпції достовірності висновку експерта, існування якої можливе за умов забезпечення належних процедур допуску до професії судового експерта та запровадження законодавчих можливостей для перевірки незалежності та об'єктивності експерта шляхом напрацювання дієвих механізмів притягнення останнього до відповідальності, а також запровадження процедур перевірки висновку експерта під час судового розгляду;

- обґрунтовано необхідність внесення змін до диспозиції ч.1 ст. 384 КК України, яка передбачає відповідальність за складення завідомо неправдивого висновку експерта в частині умов (гіпотези), коли складання завідомо неправдивого висновку судовим експертом вважається кримінально-караним діянням, незалежно від того, для якого органу цей висновок складений;
- виявлено законодавчі колізії та помилки в сфері організації та проведення судової експертизи під час воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну та запропоновано: внести зміни у Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» № 177/450/46 від 09.03.2022 в частині уповноважених суб'єктів і процедури проведення судово-медичної експертизи з метою приведення у відповідність до положень КПК України; понизити стандарт доказів шляхом внесення змін до ст.615 КПК в частині відмови від обов'язкового проведення судово-медичної експертизи у провадженнях про воєнні злочини у разі об'єктивної неможливості вчасного її проведення з метою забезпечення дотримання кримінальної процедури під час розслідування злочинів, вчинюваних військовослужбовцями рф на території України; враховувати при залученні іноземних фахівців до проведення судово-експертних досліджень ст. 10 та ст. 23 Закону України «Про судову експертизу» для можливості використання результатів таких досліджень в подальшому в кримінальному провадженні як допустимий висновок експерта; передбачити у ч. 1 ст. 244 КПК проведення судової експертизи за кошт Державного бюджету для потерпілих від воєнних злочинів, злочинів проти миру (розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» КК) задля

найбільш повної реалізації їхніх прав, та, зокрема, засади змагальності у кримінальному провадженні, без необхідності доведення факту неможливості залучення експерта самостійно через відсутність коштів, за умови непроведення відповідної експертизи стороною обвинувачення чи її відмови поставити перед експертом запитання на пропозицію потерпілого (п. 2 ч. 1 ст. 244 КПК);

удосконалено:

- положення про способи, які сприятимуть здійсненню судом оцінки висновку експерта, серед яких розглянуто: регламентацію процедури рецензування висновку експерта (шляхом внесення змін до законодавства з метою розширення кола суб'єктів, уповноважених здійснювати рецензування, віднісши до них осіб, які працюють у закладах вищої освіти або науково-дослідних установах, та які мають підтверджений науковий ступінь зі спеціальності, релевантної до виду судової експертизи); запровадження процедури подання спільного експертного висновку, складеного під час судового розгляду; навчання для суддів, прокурорів, адвокатів щодо застосування наукової методології для визначення достовірності висновків експертів (шляхом впровадження Національною школою суддів, Вищою школою адвокатури, Тренінговим центром прокурорів навчальних заходів, котрі б покривали питання застосування наукової методології для визначення достовірності висновків експертів); запровадження «експертних радників» при судах;

отримали подальший розвиток:

- доктринальні положення щодо критеріїв розмежування типів кримінального процесу, а також впливу типу кримінального процесу на організацію та проведення судової експертизи;

- підходи до розуміння змісту гарантій, передбачених ст. 6 ЄСПЛ, які є визначальними під час організації та проведення судової експертизи у кримінальному провадженні;
- аргументація щодо доречності скасування монополії державних експертних установ в Україні шляхом внесення змін у ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», виключивши положення: «виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз»;
- аргументація щодо необхідності внесення змін у ст. 242 КПК України, виключивши експертну установу із переліку суб'єктів, уповноважених проводити експертизу, зважаючи на неможливість відповідно до національного законодавства притягнути експертну установу до кримінальної відповідальності;
- доктринальні положення про процесуальні можливості потерпілого впливати на залучення експерта, в тому числі у стадії досудового розслідування; запропоновано поширювати гарантії, сформульовані практикою ЄСПЛ щодо застосування ст. 6 ЄКПЛ – зокрема права самостійно звертатися до експерта з метою отримання висновку експерта для подальшого використання такого висновку як доказу у кримінальному провадженні, участі у допиті експерта та інших прав, якими наділені сторони кримінального провадження – на потерпілого; доповнено аргументацію науковців про доцільність наділення потерпілого процесуальним правом самостійно залучати судового експерта у стадії досудового розслідування в Україні. Зокрема з метою забезпечення прав потерпілого у стадії досудового розслідування запропоновано внести зміни у ч. 1 ст. 242 КПК України та ч. 1 ст. 243 КПК України, передбачивши можливість, окрім сторони захисту, також потерпілому за наявності обставин, передбачених у ч. 1 ст. 244 КПК України звертатися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді;

- аргументація щодо вдосконалення процедури атестації судового експерта в Україні з метою недопущення винятків за суб'єктивним складом при отриманні свідоцтва для здійснення судово-експертної діяльності. Для цього запропоновано внести зміни у ч. 2 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» та викласти її у редакції: «Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності».

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що запропоновані теоретичні положення, отримані висновки та пропозиції можуть бути використані:

- *У правотворчій сфері* – для вдосконалення нормативного регулювання організації та проведення судової експертизи, зокрема шляхом формування пропозицій щодо внесення змін у КПК України та інше законодавство, яке визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності (див. у Додатках довідку народної депутатки України ІХ скликання, голови підкомітету з питань дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини та гендерної політики про впровадження результатів дисертаційного дослідження при законотворчій діяльності).
- *У правозастосовній сфері* – для вдосконалення практичної діяльності представників органів кримінальної юстиції та вироблення підходів, орієнтованих на найповніше забезпечення прав сторони захисту та потерпілого під час здійснення кримінального провадження у випадках залучення експерта у кримінальне провадження (див. у Додатках акт впровадження результатів дисертаційного дослідження до практичної діяльності Офісу Генерального прокурора; акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження до практичної діяльності

Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України).

- *У науковій сфері* – для подальших наукових досліджень процесуальних та організаційних особливостей судової експертизи.
- *У навчальному процесі* – при викладанні та вивченні навчальних курсів (таких як «Кримінально-процесуальне право України», «Криміналістика», «Юридична психологія», «Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні», «Докази і доказування у кримінальному провадженні», «Конвенційні стандарти захисту прав людини у кримінальному провадженні»), підготовці науково-практичної літератури для забезпечення навчального процесу (методичні матеріали, посібники, підручники, курси лекцій тощо).
- *З евристичною метою* – для поширення в середовищі українських правників обізнаності про організацію судової експертизи в європейських державах та про особливості залучення судового експерта у кримінальне провадження. Це сприятиме й пришвидшуватиме процес прийняття рішень – законодавчих і правозастосовних – в дусі європейських традицій і стандартів організації судової експертизи і її проведення у кримінальному судочинстві.

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійним дослідженням та відображає особисті напрацювання авторки. В опублікованих у співаторстві з Калужною О. публікаціях «Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems» та «Evidence in the International Criminal Court – the Role of Forensic Experts: The Ukrainian Context» теоретичні розробки здобувачки становлять не менше 50 % та стосуються особливостей залучення експерта у провадження, що здійснюється у Міжнародному кримінальному суді. Окремим аспектом дослідження здобувачки є особливості організації та проведення судової експертизи протягом повномасштабного вторгнення рф на територію України.

В опублікованій у співаторстві з Піхом Ю. публікації «Судова експертиза у кримінальному провадженні Франції як один зі способів досягнення матеріальної

(об'єктивної) істини», теоретичні розробки здобувачки становлять не менше 50 % та стосуються особливостей залучення експерта у кримінальне провадження згідно кримінального процесуального законодавства Франції.

В опублікованій співаторстві з Федорович Н. публікації «Доцільність встановлення кримінальної відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивого висновку та ознаки такого кримінального правопорушення» теоретичні розробки здобувачки становлять не менше 50 % та стосуються доцільності встановлення кримінальної відповідальності експерта за надання завідомо неправдивого висновку та існуючої практики притягнення судового експерта до такої відповідальності.

Апробація матеріалів дослідження. Результати дослідження були оприлюднені на таких науково-практичних заходах як Всеукраїнська наукова конференція студентів та аспірантів (м. Одеса, 23 листопада 2019 р.), XXVI звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 6-7 лютого 2020 р.), XIX Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи» (м. Львів, 24 квітня 2020 року), XXVII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 5-6 лютого 2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція-полілог «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики» (м. Харків, 15-16 квітня 2021 року), XX Міжнародна студентсько-аспірантська наукової конференція (м. Львів, 22-23 квітня 2021 року), Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 25-й річниці з дня прийняття Конституції України та 30-й річниці проголошення незалежності України (м. Дніпро, 10-11 червня 2021 р.), I міжнародна науково-практична конференція «Сучасна товарознавча експертиза: теоретичні розробки, практичний досвід, проблеми і перспективи» (Львів, 30 вересня 2021 року), XXVIII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 3-4 лютого 2022 р.), XXI міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція (м. Львів, 22-23 квітня 2022 року), VIII (XXI) Львівський форум кримінальної юстиції «Українська

кримінальна юстиція в умовах війни» (м. Львів, 9–11 червня 2022 року), VI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (м. Чернівці, 21 жовтня 2022 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України «Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення», організована кафедрою кримінального процесу і криміналістики ЛНУ імені І. Франка (м. Львів, 18 листопада 2022), XXIX звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2-3 лютого 2023 р.), XXII міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція (м. Львів, 28 квітня 2023 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 9 наукових статтях (з них 5 - у фахових виданнях України; 2 – у журналі, що входить до баз даних Web of Science, Scopus (Q2); 1 - у закордонному виданні; 1 – у нефарховому виданні України) та 14 тезах доповідей на міжнародних та національних наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, до яких входять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 332 сторінки, з них основний текст дисертації – 235 сторінки, список використаних джерел налічує 386 найменувань і становить 50 сторінок, додатки розміщені на 47 сторінках.

РОЗДІЛ I

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

1.1. Характерні риси та критерії виокремлення сучасних моделей організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві.

Тип кримінального процесу в державі. Тип процесу (форма, теоретична модель⁶), який домінує в державі, впливає на порядок залучення судового експерта у кримінальне провадження. Зазвичай у теорії кримінального процесу виділяють три історичні типи (форми) кримінального процесу: змагальний (обвинувальний), розшуковий (інквізиційний) і змішаний⁷. Водночас існує й інша позиція, що таких форм кримінального процесу є чотири: обвинувальний, розшуковий (інквізиційний), змагальний та змішаний процеси, з яких обвинувальний та розшуковий (інквізиційний) є ідеальними, а інші – містять ознаки перших двох⁸. Окремі дослідники розглядають згаданий обвинувальний тип процесу як різновид змагального кримінального процесу⁹. До прикладу, Шевчук М., підтримуючи позицію існування трьох типів кримінального процесу, зазначає, що змагальний та розшуковий типи процесу є ідеальними, які «...у чистому вигляді ніколи не існують»¹⁰, а термін «обвинувальний» вживається як синонімічний до терміну «змагальний», маючи на увазі «обвинувальний» як підвид змагального типу процесу. Для цілей даного дослідження виходитимемо із позиції, що приведена останньою.

⁶ Зважаючи на дискусії у доктрині щодо співвідношення понять «тип», «форма», «модель» процесу та завдання цього дисертаційного дослідження розглядатимемо ці поняття як синонімічні.

⁷ Кримінальний процес : підручник. (Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.); за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С.10 – 14; Кримінальний процес : підручник. (О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.); за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. С. 7 – 9.

⁸ Кримінальний процес України : Академічний курс : у 3 т. Т.1: Загальна частина. (В. Т. Нор, Н.Р. Бобечко, В. М. Багрій та ін.): за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид наук, проф. В. Т. Нора д-ра юрид. наук, проф. Н.Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С.34 - 41.

⁹ Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: Підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Либідь, 1999. С. 4 –11; Кримінальний процес України: Заг. частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. П. М. Кубрак. К. : Вид. дім «Персонал», 2010. С. 13 – 15.

¹⁰ Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2015. С. 15.

В цілому поняття змагального та розшукового типу процесу є абстрактними, а «...дихотомія натякає на дві гіпотетичні моделі, отримані шляхом узагальнення деяких реальних характеристик існуючих і вже неіснуючих систем»¹¹.

Насправді ці дві системи не існують ні в опозиції, ні в ізоляції: оцінка фактичних доказів в обох відрізняється більше за стилем, ніж по суті; так, судді в змагальній системі часто відіграють «запитууючу» роль, тоді як у деяких системах континентального права, таких як Італія, є певний крок до перехресного допиту свідків, який існує в державах загального права¹². Більше того, деякі особливості певної правової системи (змагальної або розшукової), сьогодні можуть вже не вважатися істотними для пояснення теоретичної моделі, тому що вони стали загальною спадщиною сучасних систем¹³.

Загалом, аналізуючи досвід інших держав, з першого погляду можна дійти висновку, що у державах континентального права (романо - германської правової сім'ї) переважають ознаки розшукового типу процесу у стадії досудового розслідування, в той час, як в державах загального права (англосаксонської правової сім'ї) – ознаки змагальної. Однак на практиці це не завжди так, оскільки окремі держави (до прикладу, Італія¹⁴), належачи традиційно до держав континентального права, здійснили спробу переходу від розшукового до змагального типу процесу, що вплинуло в цілому й на процедуру залучення експерта у кримінальне провадження.

Розшукова («*inquisitorial model*») та змагальна («*the adversarial model*») модель здійснення правосуддя: окремі критерії розмежування. Американський дослідник порівняльного кримінального права Дамашка М. зазначає, якщо у державах континентального права, де переважають риси розшукового типу

¹¹ Illuminati G. The Accusatorial Process from the Italian Point of View. *North Carolina Journal of International Law*. 2009. Vol. 35. P. 297. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/2> (accessed January 26, 2023).

¹² Turner B., Expert Opinion in Court: A Comparison of Approaches. *Wiley Encyclopedia of Forensic Science*. 2013. P.2. URL: https://www.researchgate.net/publication/259475321_Expert_Opinion_in_Court_A_Comparison_of_Approaches (accessed March 3, 2023).

¹³ Illuminati G. The Accusatorial Process from the Italian Point of View. *North Carolina Journal of International Law*. 2009. Vol. 35. P. 298. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/2> (accessed January 26, 2023).

¹⁴ Детальніше читайте у Розділі II «Характеристика європейських моделей організації та проведення судової експертизи».

процесу, суддя бере на себе «левову частку діяльності» по встановленню фактів, то у державах змагального права процесуальні дії значно більшою мірою знаходяться в руках сторони обвинувачення та сторони захисту¹⁵. Амбос К., підтримуючи цю тезу, зазначає, що відмінністю між так званою інквізиційною («*inquisitorial model*») та змагальною («*the adversarial model*») моделями здійснення правосуддя є спосіб пошуку істини: якщо у змагальній системі цей пошук (процесуальної) істини «лежить в руках сторін» і тому конфлікт знаходиться в центрі провадження («*two cases approach*»), у інквізиційній – встановлення істини залежить від державних органів, відповідальних за кримінальне переслідування («*one case approach*»)¹⁶.

Застосовуючи метод історико-правового аналізу, можна дійти до висновку, що лінія розмежування між двома типами процесу впливає з того факту, хто виступає «обвинувачем»: приватний громадянин - в змагальному процесі; представник органу державної влади - в інквізиційному процесі^{17,18}.

Італійський дослідник Іллюмінаті Дж. зазначає, що однією із визначальних ознак, яка може лежати в основі розмежування цих двох типів процесу, є відокремленість стадії досудового розслідування від стадії судового розгляду в аспекті особливостей одержання доказів: «...якщо за змагального типу процесу лише докази, котрі були досліджені відкрито під час судового розгляду, можуть лягати в основу судового рішення, то у випадку розшукового - судові рішення, як правило, ґрунтуються на доказах, зібраних слідчим суддею в односторонньому порядку під час досудового розслідування; при цьому неважливо, чи у стадії

¹⁵ Damaška M. The Uncertain Fate of Evidentiary Transplants: Anglo-American and Continental Experiments. *The American Journal of Comparative Law*. 1997. Vol. 45, iss. 4. P. 841.

¹⁶ Ambos, Kai, International Criminal Procedure: 'Adversarial', 'Inquisitorial' or Mixed? (December 14, 2011). *Third International Criminal Law Review*. 2003. Vol. 3. P. 3-4. URL: <https://ssrn.com/abstract=1972235> (accessed February 6, 2023).

¹⁷ Illuminati G. The Frustrated Turn to Adversarial Procedure in Italy (Italian Criminal Procedure Code of 1988). *Washington University Global Studies Law Review*. 2005. Vol. P. 569. URL: https://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol4/iss3/5 (accessed 06.02.2023).

¹⁸ Knoops G. J. A. The Proliferation of Forensic Sciences and Evidence before International Criminal Tribunals from a Defence Perspective. *Crim Law Forum*. 2019. Vol. 30. P. 35.

досудового розслідування збирання доказів здійснював слідчий суддя чи прокурор як нейтральна посадова особа»¹⁹.

Вплив типу кримінального процесу на організацію та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві. Тип процесу у державі безпосередньо впливає на особливості організації та проведення судової експертизи, зокрема визначає суб'єктів, уповноважених залучати експерта для проведення експертного дослідження, вимог до особи експерта, правової природи наданих ним висновків або показань за результатами проведеного дослідження. Відповідно, висновок експерта, залученого стороною, залежно від типу процесу, який домінує в державі, - змагального, розшукового або ж змішаного, - відіграватиме неоднакове значення як доказу при розгляді та вирішенні кримінального провадження.

Так, у державах загального права, де переважно існує «чистий» змагальний процес, між висновками приватного та державного експерта, залученими органами державної влади, і висновками, залученими стороною захисту, в цілому не існує відмінностей при встановленні обставин справи та у доказуванні, в той час, як в державах, що належать до континентальної системи права, у яких переважають ознаки розшукового типу процесу, документ, складений експертом, який був залучений стороною захисту, не завжди вважатиметься висновком експерта (наприклад, «*opinia prywatna*» у кримінальному провадженні Республіки Польща²⁰).

Однак в державах і загальної, і континентальної системи права судді, вирішуючи кримінальні провадження, однаково змушені покладатися на висновки експертів, зважаючи на спеціальні знання експертів, якими не володіють судді²¹. Тому формування моделей організації та проведення судової експертизи є важливим з огляду на те, як зазначає Каяніелло М., що теоретичні моделі є

¹⁹ Illuminati G. The Frustrated Turn to Adversarial Procedure in Italy (Italian Criminal Procedure Code of 1988). *Washington University Global Studies Law Review*. 2005. Vol. 4. P. 567. URL: https://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol4/iss3/5 (accessed 06.02.2023).

²⁰ Детальніше читайте у Розділі II «Характеристика європейських моделей організації та проведення судової експертизи».

²¹ Perez O. Judicial strategies for reviewing confliction expert evidence: biases, heuristics, and higher-order evidence. *American Journal of Comparative Law*, 64(1). 2016. P. 76.

«...джерелом різноманітних технічних рішень для застосування політичних та ідеологічних цінностей, що лежать в основі будь-якої системи»²². При цьому слід погодитись з Калужною О., яка зазначає, що «..модель організації і здійснення судової експертизи не є і не може бути закостенілою. Демократичне суспільство і правова система, підпорядкована цінностям верховенства права, завжди буде (і має) перебувати у процесі пошуку найоптимальнішої парадигми будь-яких юридичних процесів, що тією чи іншою мірою впливають на реалізацію особою певного її права»²³.

Теоретичні моделі є результатом абстракції, забезпечують послідовність і передбачуваність системи, що є важливою складовою для досягнення справедливості, а також допомагають оцінити кінцеві політичні та ідеологічні цілі, які переслідують процесуальні системи, а також засоби досягнення цих цілей²⁴. Незважаючи на те, що поняття «модель організації та проведення судової експертизи» (охоплює і організаційний і функціональний аспекти) є ширшим за обсягом за поняття «модель залучення експерта» (охоплює функціональний аспект), для цілей цього наукового дослідження ці поняття вживатимемо як рівнозначні, оскільки тип процесу, який переважає в державі, виокремлено як визначальний чинник, що впливає на формування підходу до залучення експерта у кримінальне провадження в державі. При цьому під *моделлю залучення експерта у кримінальне провадження* пропонуємо розуміти абстрактну форму відображення правової дійсності (систему, зразок), яка є набором організаційних та процесуальних характеристик, що дозволяють виокремити її як унікальну, та за результатами аналізу останніх спрогнозувати особливості та наслідки участі судового експерта у кримінальному провадженні.

²² Caianiello M. First Decisions on the Admission of Evidence at ICC Trials: A Blending of Accusatorial and Inquisitorial Models? *Journal of International Criminal Justice*. 2011. Vol. 9, iss. 2. P. 386 (accessed February 7, 2023).

²³ Калужна О. М. Чи не (за)багато політики, (за)мало права у підходах до державної експертної монополії. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. С. 118. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1521621354.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).

²⁴ Caianiello M. Law of Evidence at the International Criminal Court: Blending Accusatorial and Inquisitorial Models (May 16, 2011). *North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation*, 2011. Winter. Vol. 36. P. 289-291. URL: <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1921&context=ncilj> (accessed February 7, 2022).

Своєю чергою можна виокремити наступні *критерії* розмежування моделей залучення експерта у кримінальне провадження:

- суб'єкт залучення експерта у кримінальне провадження та можливості суду впливати на залучення експерта у кримінальне провадження;
- процесуальний статус особи зі спеціальними знаннями у кримінальному провадженні;
- організаційні вимоги до особи, яка може бути залучена експертом у кримінальному провадженні (питання акредитації експерта, включення до реєстрів судових експертів та ін.);
- кількість експертів, які можуть брати участь у конкретному кримінальному провадженні;
- існування права на проведення перехресного допиту експерта.

Слід зазначити, що жодну з європейських систем права, як стверджують нідерландські дослідники Коппен П. та Пенрод С., не можна вважати «чистою» розшуковою чи «чистою» змагальною системою, але всі вони знаходяться десь посередині в цьому вимірі²⁵. У державах, де переважають ознаки змагального типу процесу, суб'єктом залучення експерта у кримінальне провадження у стадії досудового розслідування є особа, яка, як правило, набуває процесуального статусу сторони кримінального провадження. Суд як «представник держави» лише у виняткових випадках може залучати експерта, маючи на меті не зібрати докази у кримінальному провадженні, а перевірити докази, надані сторонами. Наприклад, коли сторони залучили експертів, останні надали свої висновки, однак існує суперечність між такими висновками, що ускладнює можливість для суду оцінити такі докази на предмет належності, допустимості, достовірності. Як зазначає Яновська О., питання активності суду є одним із критеріїв розмежування певних моделей (типів) кримінального процесу²⁶.

²⁵ van Koppen PJ, Penrod SD. Adversarial versus Inquisitorial justice: Psychological perspectives on criminal justice systems. New York: Plenum, 2003. P. 4.

²⁶ Яновська О. Г. Зміст засади змагальності та правові умови її реалізації в кримінальному провадженні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 347. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2013_59_59 (дата звернення: 08.02.2023).

Якщо розглядати держави, де традиційно переважають ознаки розшукового типу процесу, суб'єктом залучення експерта є держава в особі або прокурора, або слідчого судді, або суду. До прикладу, протягом дії «правок Лозового»²⁷ 2017 року в Україні лише слідчий суддя, суд міг приймати рішення про призначення експертизи та залучення експерта, сторони були позбавлені такої можливості²⁸. Разом з тим, в окремих державах можна спостерігати поєднання згаданих типів процесу, що може свідчити про існування третьої – **змішаної моделі залучення експерта** у кримінальне провадження (наприклад, досвід Італії демонструє можливість сторін залучати осіб зі спеціальними знаннями як радників зі спеціальними знаннями, котрі не набувають статусу експерта в силу того, що сторони не є суб'єктом залучення експерта у кримінальне провадження, проте можуть брати участь в певних процесуальних діях)²⁹.

Змагальна або англосаксонська («the adversarial», «accusatorial», «common», «Anglo-American» model) модель залучення експерта у кримінальне провадження. У кримінальному процесі держав загальної (англосаксонської) системи права, де утвердився змагальний тип процесу, сторони самостійно залучають експертів для проведення судової експертизи, оплачуючи таку діяльність експерта за власний кошт. Характерними особливостями змагального типу процесу, за Рейнольдсом М. та Кінгом П., є наступні: кожна сторона представляє свою справу і несе відповідальність за її представлення; кожна сторона залучає своїх свідків; кожен свідок може підлягати допиту, перехресному допиту та повторному допиту; суд не залучає свідків; суд «не виходить на арену», обмежуючи свої запитання уточненнями та стежачи за тим, щоб «гра була чесною»

²⁷ «Правки Лозового» - це імplementовані в судову реформу 2017 року (Закон України [№ 2147-VIII від 03.10.2017](#)) зміни до КПК України та Закону України «Про судову експертизу», які набули чинності 15 березня 2018 року та полягали у: 1) залученні експерта лише через слідчого суддю чи суд у кримінальному провадженні; 2) проведенні експертиз в кримінальному провадженні виключно у державних установах (монополія державних експертних установ); 3) обчисленні строків досудового розслідування не з моменту повідомлення про підозру, а внесення відомостей до ЄРДР (12/18 місяців в залежності від тяжкості злочину та можливістю продовжувати через суд); 4) можливості оскаржувати повідомлення підозру після 2 місяців з дня його вручення.

²⁸ Детальніше читайте у Розділі III «Уроки для України з європейського досвіду організації та проведення судової експертизи».

²⁹ Детальніше читайте у Розділі II «Характеристика європейських моделей організації та проведення судової експертизи».

(«*fair play is carried out*»), (примітка Ш.К. — тобто є пасивним учасником; проте в окремих державах, де утвердився змагальний тип процесу, спотерігається відхід від цієї ознаки, зокрема суд може викликати свідка самостійно або за клопотанням сторони); суд заслуховує всі докази, подані сторонами, і ґрунтує своє рішення лише на цих доказах³⁰. Як зазначає Яновська О. «...у змагальних конструкціях судочинства країн англосаксонської системи права пріоритет віддано задоволенню приватноправового інтересу – якомога більш швидкому та безболісному розв'язанню кримінально-правового конфлікту»³¹.

Найважливішою процесуальною гарантією за такої моделі є рівність сторін. У змагальному кримінальному процесі суд є пасивним, а прокурор виступає «стороною суспільних інтересів» процесу, щоб виправити вкорінену нерівність між сторонами та реалізувати мету справедливого судового розгляду³². Тому суд у цьому публічному змаганні є нейтральним арбітром, роль якого полягає в тому, щоб кожна зі сторін отримала справедливу можливість представити докази³³.

За загальним правилом, при переважанні змагального типу процесу експерти не наділяються самостійним статусом відповідно до процесуального законодавства. На них поширюється процесуальний статус свідка («*expert witness*»). Водночас дослідник Пачіокко Д. зазначає, що експерти, на відміну від інших свідків, мають «особливий обов'язок неупередженого консультування» перед судом, який полягає у тому, щоб надавати суду докази (примітка Ш.К., — висновки експерта, показання експерта) неупереджено та незалежно³⁴.

Експерти залучаються у провадження з метою: (1) допомогти стороні зрозуміти особливості, пов'язані з доведенням певних фактів, (2) допомогти стороні підготуватися до перехресного допиту експерта, залученого іншою

³⁰ Reynolds M. P., King P. S. D. *The Expert Witness and his Evidence*. 2nd ed. Blackwell Scientific Publications, 1992. P. 87-88. URL: <https://www.amazon.com/Expert-Witness-His-Evidence/dp/0632033894> (accessed August 10, 2022).

³¹ Яновська О. Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинстві. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 89.

³² Li Ch. Adversary System Experiment in Continental Europe: Several Lessons from the Italian Experience. *Journal of Programming Languages*. 2008. Vol. 1. P. 20.

³³ Weinstock N. Expert opinion and reform in anglo-american, continental, and israeli adjudication. *Hastings International and Comparative Law Review*. 1986. No. 10(1). P. 12.

³⁴ Paciocco D. M. Unplugging jukebox testimony in an adversarial system: Strategies for changing the tune on partial experts. *Queen's Law Journal*. 2009. Vol. 34(2). P. 609.

стороною, (3) надати висновок стороні за результатами проведеного експертного дослідження та (4) у випадку, якщо надані екпертом результати є сприятливими для сторони, яка найняла такого експерта, бути допитаним у суді з приводу наданого висновку³⁵. Експерти-свідки повинні скласти присягу перед даванням показань, що створює передумови для судового переслідування останнього у випадку порушення такої присяги³⁶. На відміну від держав континентального права, відсутня обов'язкова вимога щодо сертифікації чи акредитації таких свідків-експертів³⁷.

Розглядаючи дану модель організації судової експертизи, доречно виділити її безумовні переваги. Зокрема, за допомогою такого підходу до залучення експерта у провадження повною мірою реалізується принцип рівності та змагальності у судовому процесі, адже переважно сторони стають «рушієм процесу», пропонуючи суду до дослідження та оцінки такі докази як висновок судового експерта або ж усні показання експерта за результатами проведення ним судової експертизи, які також набуватимуть значення доказу.

Водночас така модель залучення експерта має вади та ризики: у певних ситуаціях це може призвести до низької якості висновків експерта, подання необмеженої їх кількості сторонами у судове провадження, що потенційно матиме наслідком «затягування» процесу та, як можливий наслідок- знижуватиме якість судочинства.

Питання належної якості такого експертного висновку, а також неупередженості та об'єктивності судового експерта, який надає висновок у цьому контексті є особливо актуальним, зважаючи на те, що кожна зі сторін може намагатися впливати на експерта з тим, аби наданий ним висновок найбільш повно задовольнив сторону, яка замовила експертне дослідження. Тому в деяких державах загального права експертів можуть сприймати не як «об'єктивних постачальників правдивої інформації», а як осіб — «найманої зброї» («*hired guns*»),

³⁵ Moenssens A. A. Scientific evidence in civil and criminal cases. *Foundation Press Thomson/West*. 2007. P. 8.

³⁶ Yun-wei J. Controlling dishonesty of expert witnesses. *US-China Law Review*. 2007. Vol. 4(5). P. 67.

³⁷ Ferrero A., Scotti V. Forensic metrology: its importance and evolution. 18th International Congress of Metrology Corletto C. (ed.). 2017. 1 Jun. P. 31 (accessed January 29, 2020).

які готові сказати все, що скаже сторона, яка оплачує їхню роботу^{38, 39}. Для позначення схильності експерта «схилитися до позиції сторони», яка його залучає, використовують також термін «*partisanship*», який з англійської можна перекласти як «палка підтримка» або «упередженість на користь певної справи»⁴⁰.

Вибір стороною одного з багатьох осіб для виконання функцій експерта, який залежить не від того, чи особа є найбільш обізнаною у певній галузі, а від її можливостей бути лояльною до позиції сторони, яка її залучила, отримав у доктрині загального права назву «експертного шопінгу» («*expert shopping*»)⁴¹. Цю проблему у науковій літературі пов'язують із поняттям «змагальної упередженості» («*adversarial bias*»), що може полягати як «...у бажанні експерта (яке може бути підсвідомим) служити інтересам клієнта, який сплачує його послуги...», так і у тому, що сторони шукають тих експертів, які якнайкраще відповідають їхнім потребам⁴².

Одним із чинників, котрі можуть впливати на виникнення зазначених вище проблем, є формальна відсутність вимог до особи, яку залучають у кримінальне провадження як свідка-експерта. Як правило, на практиці суди дозволяють будь-якій особі, яка має певний досвід або знання в певній галузі, бути залученою як експерт, припускаючи, що будь-які недоліки в компетентності можуть бути виявлені під час перехресного допиту⁴³. Відповідно до принципу змагальності англосаксонської правової традиції сторони, зазвичай, «контролюють», які докази подаються до суду, і мають змогу впливати на те, як вони будуть тлумачитися свідками-експертами⁴⁴, що може зумовлювати ситуації браку довіри до таких

³⁸ Domitrovich S. Fulfilling Daubert's Gatekeeping Mandate Through Court-Appointed Experts, *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2016. No. 106. P. 36. URL: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol106/iss1/2> (accessed February 26, 2023).

³⁹ Yun-wei J. Controlling dishonesty of expert witnesses. *US-China Law Review*. 2007. Vol. 4(5). P. 65.

⁴⁰ Malsch M., Freckelton I. Expert Bias and Partisanship: A Comparison Between Australia and the Netherlands. *Psychology, Public Policy, and Law*. 2005. Vol. 11(1). P. 47. DOI: <https://doi.org/10.1037/1076-8971.11.1.42> (accessed 26.02.2023).

⁴¹ Sonenshein D., Fitzpatrick C. The problem of partisan experts and the potential for reform through concurrent evidence. *Review of Litigation*. 2013. No. 32(1). P. 8.

⁴² Perez O. Judicial strategies for reviewing confliction expert evidence: biases, heuristics, and higher-order evidence. *American Journal of Comparative Law*, 64(1). 2016. P. 88 - 89.

⁴³ Moenssens A. A. Scientific evidence in civil and criminal cases. *Foundation Press Thomson/West*. 2007. P. 79 – 80.

⁴⁴ Magnússon S. The Use of Experts in Icelandic Law of Procedure. *Scandinavian Studies in Law*. 2006. P. 384. URL: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/51-17.pdf> (accessed January 15, 2023).

експертів з боку інших учасників провадження. Згідно дослідження МаКовер М. та Остін Ж., такий тиск може змусити експерта подавати інформацію упереджено або надавати лише інформацію, яка є сприятливою для клієнта, а не докази, які репрезентують знання в галузі на основі проведеного дослідження⁴⁵.

Зловживанням мала б запобігти гарантована можливість іншої сторони залучити відповідного фахівця як судового експерта у кримінальне провадження. Наявність двох або більше висновків/показань експерта, наданих сторонами, один/одне із яких суперечить іншому, позначають у доктрині як «протистояння експертів», англійською — «*battle of experts*»⁴⁶. За такої ситуації суд, отримавши декілька висновків/показань експертів, які були залучені сторонами з протилежними інтересами, може віднайти ті результати експертного дослідження, де експерти дійшли згоди. Ті аспекти висновку/показань експертів, де згода відсутня, — можуть бути предметом допиту експертів у судовому провадженні.

Однак, по-перше, зважаючи на ризик свідомого «підігрування» шляхом створення помилок судовими експертами на користь позиції сторони, яка їх замовила, виникають побоювання про загрозу здійснення справедливого правосуддя у провадженні, коли потенційно кожен з висновків може бути недостовірний. По-друге, залучення експертів для проведення експертизи є диспозитивним правом, а не обов'язком сторін, і його реалізація значною мірою залежить від професійного рівня сторін (компетентності професійних учасників процесу – прокурора та захисника), від обізнаності таких учасників про можливості відповідних видів судових експертиз щодо встановлення за їх допомогою тих чи інших обставин конкретного кримінального провадження. По-третє, внаслідок різних чинників (до прикладу, фінансових можливостей сторони захисту замовити судову експертизу), сторони (особливо сторона захисту) можуть не залучити судових експертів, чим завідомо ставлять себе у гірше процесуальне становище,

⁴⁵ Kovera M. B., Austin J. L. Expert testimony. *International encyclopedia of the social and behavioral sciences* / J. D. Wright (ed.). 2nd ed. 2015. Vol. 8. P. 585.

⁴⁶ Henson N. A Taste of Their Own Medicine: Examining the Admissibility of Experts' Prior Malpractice Under the Federal Rules of Evidence. *Vanderbilt Law Review*. 2018. Vol. 995. P. 997. URL: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vlr/vol71/iss3/5> (accessed March 3, 2023).

«уникаючи бою» взагалі або не використовуючи усі надані процесуальним законом можливості щодо спростування висновків експертів іншої сторони.

Вимогою змагальної моделі залучення експерта у провадження є та, що незалежно від того, хто виступатиме замовником експертного дослідження, в результаті його проведення мають бути отримані належні та об'єктивні результати дослідження, які ґрунтуються на особливостях предмету дослідження та спеціальних знаннях. Доречно підтримати позицію проф. Берана Р., який зазначає, що «... експерт повинен діяти як незалежний агент, а не бути представником адвоката. Експерт не має обов'язку «підкуватися» про схвалення його висновку адвокатом. Більше того, експерт повинен запропонувати таку позицію, яка покликана допомогти суду встановити істину у кожному конкретному випадку»⁴⁷.

Ще однією особливістю діяльності судового експерта в межах кримінального провадження за умов існування змагальної моделі залучення експерта у кримінальне провадження є та, що, як правило, результати такої діяльності експерти представляють в усній формі шляхом участі у допиті або ж перехресному допиті. Тому, як зазначають дослідники Шампод К. і Вюй Ж., письмові звіти, підготовлені експертами традиційно є короткими, оскільки саме під час змагального провадження буде обговорюватися та формуватися внесок результатів експертного дослідження у провадження⁴⁸. В результаті може виникати очевидна складність передати в усній формі результати експертного дослідження. Разом з тим, така ситуація створює можливості для сторін, які залучили судового експерта, визначати спосіб подачі ним інформації при допиті, що може сприяти підтримці тієї сторони, яка залучила такого судового експерта⁴⁹.

Право на перехресний допит дає можливість поставити широкий спектр питань експерту як щодо його компетентності, так і тих, що можуть поставити під

⁴⁷ Beran R., The role of the expert witness in the adversarial legal system. *Journal of Law and Medicine*. 2009. No. 17(1). P. 135.

⁴⁸ Champod Ch. and Vuille J. Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms. *International Commentary on Evidence*. 2011. Vol. 9, iss. 1, article 1. P. 20 – 21. DOI: <https://doi.org/10.2202/1554-4567.1123> (accessed January 16, 2021).

⁴⁹ Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States. URL: https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afcc8/1435135253774/3rev_2014_CEPJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf (accessed April 14, 2023).

сумнів довіру до висновку експерта, оскільки перехресний допит «... є ефективним способом перевірити точність і релевантність думки чи твердження, заснованого на проведеному експертному дослідженні»⁵⁰. Коло питань, які ставляться під час такого перехресного допиту, можуть охоплювати питання фінансової зацікавленості та можливої упередженості експерта у результатах судового провадження⁵¹, а також можуть мати на меті «..поставити під сумнів достовірність показань і навіть кинути тінь..»⁵² на допитуваного.

Водночас протягом останніх років все частіше виникають дискусії щодо того, чи дійсно перехресний допит є ефективним способом перевірки висновку експерта. Так, до прикладу, Комісія з реформування законодавства в Англії та Уельсі («*Law Commission in England and Wales*») поставила під сумнів традиційне в державах загального права припущення щодо можливості спростування висновку експерта шляхом проведення перехресного допиту, висунувши гіпотезу, що такий допит не є «достатньою гарантією», яка здатна запобігти судовим помилкам у випадках недостовірних показань експерта^{53, 54}.

У наукових дослідженнях Шампода К. і Вюй Ж., у яких автори поділяють такі міркування, зазначається: «...перехресний допит є неналежним способом відрізнити зерна від половини, якщо йдеться про наукові докази: когнітивні здібності (сприйняття та пам'ять), мотивація та упередження часто не викликають сумнівів, але сама методологія може бути упередженою та давати хибні результати»⁵⁵. Це потенційно може мати наслідком окремі зміни у законодавстві і підходах у деяких державах загального права, що полягатимуть у запозиченні елементів

⁵⁰ Moenssens A. A. Scientific evidence in civil and criminal cases. *Foundation Press Thomson/West*. 2007. P. 88.

⁵¹ Yun-wei J. Controlling dishonesty of expert witnesses. *US-China Law Review*. 2007. Vol. 4(5). P. 67.

⁵² Miodrag N. Simović, Hrustić, A. Main Characteristics of the Criminal proceedings in England. *Yearbook of Banjaluka Law School. Godisnjak Pravnok Fakulteta u Banjaluci*. 2020. Iss. 42. P. 14.

⁵³ Carr S., Piasecki E., Tully G., Wilson T. J. Opening the scientific expert's black box: Critical trust as reformative principle in criminal evidence. *Journal of Criminal Law*, 2016. Vol. 80(5). P. 370 – 371.

⁵⁴ Edmond G., San Roque M. The Cool Crucible: Forensic Science and the Frailty of the Criminal Trial. *Current Issues in Criminal Justice*. 2012. Vol. 24(1). P. 55.

⁵⁵ Champod Ch. and Vuille J. Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms. *International Commentary on Evidence*. 2011. Vol. 9, iss. 1, article 1. P. 21. DOI: <https://doi.org/10.2202/1554-4567.1123> (accessed January 16, 2021).

інквізиційного процесу, а отже, — ймовірно видозміну моделі залучення експерта у кримінальне провадження в перспективі.

Розшукова або континентальна («inquisitorial», «civil», «continental model») модель залучення експерта у кримінальне провадження. Розшуковий процес як абстрактний (ідеальний) тип процесу характеризується тим, що функції кримінального переслідування, захисту та функція вирішення кримінальної справи (правосуддя або юстиції) зливаються в діяльності одного державного органу, який сам порушує кримінальну справу, розслідує обставини справи, збирає докази, здійснює контроль за заходами забезпечення законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, і сам ухвалює рішення у справі⁵⁶. Слідчий суддя здійснює досудове розслідування, збираючи докази з метою встановлення істини, в тому числі шляхом залучення експерта для проведення експертизи за необхідності⁵⁷. Також існує прокурор, який фактично відіграє одну з головних ролей у всьому процесі кримінального судочинства, взаємодіючи з поліцією та слідчим суддею⁵⁸ у стадії досудового розслідування. З іншого ж боку, - існує «неупереджений і незалежний суддя, який активно бере участь у встановленні істини»⁵⁹.

У науковій літературі також можна знайти таку назву на позначення цього типу процесу як «інквізиційний тип процесу», проте у новітніх умовах вживання такого терміну є швидше символічним та зумовлено історичною традицією виникнення цього типу процесу. Адже, як справедливо зазначає Декайні Т., позначення системи кримінального правосуддя терміном «інквізиційний» може спровокувати уявлення про процес як «...середньовічні судові процеси із вимаганням зізнань, тортурами, релігійними переслідуваннями та – загалом –

⁵⁶ Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2015. с. 18 – 19.

⁵⁷ Champod Ch. and Vuille J. Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms. *International Commentary on Evidence*. 2011. Vol. 9, iss. 1, article 1. P. 17. DOI: <https://doi.org/10.2202/1554-4567.1123> (accessed January 16, 2021).

⁵⁸ McKillop B. Forensic science in inquisitorial systems of criminal justice. *Current Issues in Criminal Justice*. 1995. Vol. 7(1). P. 36.

⁵⁹ Alldridge P. Scientific expertise and comparative criminal procedure. *International Journal of Evidence & Proof*. 1999. No. 3(3). P. 143.

відсутністю належного процесу» (так звана авторитарна інквізиційна система («*authoritarian inquisitorial system*»))⁶⁰.

Характерними особливостями розшукового типу процесу, за Рейнольдсом М. та Кінгом П., є наступні: суд ознайомлюється з поданими клопотаннями та всіма доказами до початку слухання по суті; суд приймає рішення щодо виклику свідка та залучення експерта⁶¹. Суд, як правило, не лише спостерігає за процесом «зі сторони», а й набуває певних активних повноважень, що має наслідком те, що при такому типі процесу відсутні самостійні сторони, оскільки «...їх діяльність підмінюється активністю органу, який веде процес»⁶². До прикладу, суд може самостійно залучити судового експерта для проведення судової експертизи. Сторони ж позбавлені права залучати експертів самостійно для проведення експертних досліджень, однак такі експерти можуть бути залучені з іншою ціллю – брати участь у проведенні експертизи експертом, залученим судом, представляючи сторону, яка їх залучила⁶³.

Водночас навіть за умов залучення експерта судом у провадження, є необхідним, аби засада рівності сторін була дотримана. Якщо такі ознаки характерні державі її можна розглядати як демократичну державу з розшуковою системою кримінального судочинства, заснованою на верховенстві права, або іншими словами – з ліберальною розшуковою системою («*rule of law based inquisitorial system*»; «*liberal inquisitorial system*»)⁶⁴.

⁶⁰ Decaigny T. Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights. *New Journal of European Criminal Law*. 2014. Vol. 5(2). P. 151. DOI: <https://doi.org/10.1177/203228441400500203> (accessed February 7, 2023).

⁶¹ Reynolds MP, King PSD. *The Expert Witness and His Evidence*. 2nd ed. Blackwell Scientific Publications; 1992. Accessed August 10, 2022. P. 88 – 89. URL:

<https://search-ebSCOhost-com.login.ezproxy.library.ualberta.ca/login.aspx?direct=true&db=cat03710a&AN=alb.2109699&site=eds-live&scope=site> (дата звернення: 14.04.2023).

⁶² Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2015. с. 19.

⁶³ Decaigny T. Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights. *New Journal of European Criminal Law*. 2014. Vol. 5(2). P. 160. DOI: <https://doi.org/10.1177/203228441400500203> (accessed February 7, 2023).

⁶⁴ Decaigny T. Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights. *New Journal of European Criminal Law*. 2014. Vol. 5(2). P. 151. DOI: <https://doi.org/10.1177/203228441400500203> (accessed February 7, 2023).

В окремих державах континентальної (романо - германської) системи права, де історично утвердився розшуковий тип процесу, особа, яку залучають для проведення судової експертизи у кримінальному провадженні, є самостійним процесуальним учасником провадження – судовим експертом («*expert*»). Завданням судового експерта за такої моделі є допомога суду шляхом проведення експертного дослідження із застосуванням спеціальних знань при встановленні обставин справи. Для позначення такої «допомоги» в італійській, німецькій та французькій доктрині використовують терміни «*richtergehilfe*» (німецькою) або «*auxiliaries*» (французькою), розуміючи під ними так званих «помічників суду»⁶⁵. За такої моделі передбачається, що, як правило, проводиться тільки одне дослідження (*примітка Ш.К.*, —за змагальної моделі кожна зі сторін проводить своє незалежне дослідження) і проводиться тільки одна експертиза щодо конкретного питання⁶⁶.

Зазвичай таку експертизу проводить експерт, залучений судом («*expert judiciaires*») за клопотанням сторін, або за власною ініціативою судді⁶⁷. Сторони, за такого підходу, можуть брати участь на етапі залучення експерта та проведення експертизи шляхом пропонування особи експерта та запитань, відповіді на які необхідно отримати за результатами експертного дослідження; під час проведення експертизи шляхом участі (присутності) у ній при можливості не перешкодити проведенню експертного дослідження; під час допиту експерта на етапі судового розгляду щодо наданого ним висновку.

Експерт, як правило, повинен бути сертифікований чи акредитований судом або іншими органами, визнаними судом⁶⁸. Якщо серед переваг акредитації можна виділити те, що така акредитація слугує гарантією компетентності та надійності

⁶⁵ Comparative study on expert witnesses in court proceedings (English). Washington, DC: World Bank. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/801721468339116562/Comparative-study-on-expert-witnesses-in-court-proceedings> (accessed June 10, 2023).

⁶⁶ Decaigny T. Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights. *New Journal of European Criminal Law*. 2014. Vol. 5(2). P. 160. DOI: <https://doi.org/10.1177/203228441400500203> (accessed February 7, 2023).

⁶⁷ Magnússon S. The Use of Experts in Icelandic Law of Procedure. *Scandinavian Studies in Law*. 2006. P. 384. URL: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/51-17.pdf> (accessed January 15, 2023).

⁶⁸ Ferrero A., Scotti V. Forensic metrology: its importance and evolution. 18th International Congress of Metrology Corletto C. (ed.). 2017. 1 Jun. P. 30. DOI:10.1051/metrology/201710004 (accessed January 29, 2020).

експертів, то, як стверджує Шампод К. і Вюй Ж., одним із можливих недоліків можуть бути ситуації, коли найкращі кваліфіковані експерти працюють лише з органами прокуратури, що не тільки позбавляє сторону захисту цінних ресурсів, але й у довгостроковій перспективі викликає сумніви щодо їх нейтральності⁶⁹.

Броедерс Т., говорячи про переваги такої моделі, зазначає, що експерт, залучений судом, здійснює судову експертизу з метою пошуку істини, роблячи таку експертизу доступною як для сторони обвинувачення, так і сторони захисту, уникаючи «непотрібне дублювання», яке часто виникає, коли два експерти, залучені сторонами з протилежними інтересами, вивчають один і той же об'єкт експертизи⁷⁰. Вюй Ж. зазначає, що «.. експерти вважаються менш упередженими, оскільки їх залучає, інструктує та оплачує їхню діяльність влада, а складні наукові питання обговорюються в більш спокійній атмосфері, де суду не доводиться вибирати між двома надзвичайно поляризованими позиціями»⁷¹.

Водночас ризиком за такого підходу, як згадують дослідники Зоненшейн Д. та Фіцпатрік Ч., є той, що «... такий «нейтральний експерт», залучений судом, може ввести в оману того, хто встановлює факти, переконавши, що його думка є єдиною можливою»⁷². Херес О., підтримуючи загалом ідею залучення експерта у кримінальне провадження судом, також звертає увагу на такий виклик як «...забезпечення епістемічної надійності висновків експертів (враховуючи можливість як «невинних помилок», так і помилок, викликаних різними когнітивними упередженнями)»⁷³.

⁶⁹ Champod Ch. and Vuille J. Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms. *International Commentary on Evidence*. 2011. Vol. 9, iss. 1, article 1. P. 22. DOI: <https://doi.org/10.2202/1554-4567.1123> (accessed January 16, 2021).

⁷⁰ van Koppen PJ, Penrod SD. Adversarial versus Inquisitorial justice: Psychological perspectives on criminal justice systems. New York : Plenum, 2003. P. 250.

⁷¹ Vuille J. Admissibility and appraisal of scientific evidence in continental European criminal justice systems: past, present and future. *Australian Journal of Forensic Sciences*. 2013. P. 3. URL: https://www.researchgate.net/publication/271944766_Admissibility_and_Appraisal_of_Scientific_Evidence_in_Continental_European_Criminal_Justice_Systems_Past_Present_and_Future (accessed June 10, 2023).

⁷² Sonenshein D., Fitzpatrick C. The problem of partisan experts and the potential for reform through concurrent evidence. *Review of Litigation*. 2013. No. 32(1). P. 46.

⁷³ Perez O. Judicial strategies for reviewing confliction expert evidence: biases, heuristics, and higher-order evidence. *American Journal of Comparative Law*, 64(1). 2016. P. 109.

Змішана (змагально - розшукова) модель залучення експерта у кримінальне провадження. Зважаючи на глобалізаційні процеси у світі та, відповідно, взаємовплив одного типу процесу на інший, можна дійти до висновку, що існує ще одна модель залучення експерта у кримінальне провадження, – змішана, який поєднує в собі ознаки як розшукової, так і змагальної моделей залучення експерта у кримінальне провадження. Суб'єкт залучення експерта у провадження, а саме як можливість сторін залучати експерта у кримінальне провадження, так і право на ініціативу суду самостійно залучати експерта є ключовою характеристикою змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження.

Для ілюстрації цієї моделі пропоную розглянути залучення експерта під час здійснення судочинства Міжнародним кримінальним судом⁷⁴. Звертаю увагу, що вибір для аналізу організаційних та процесуальних особливостей проведення судової експертизи у МКС здійснений не випадково⁷⁵ та зумовлений перспективою розгляду питання про притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів під час повномасштабного вторгнення РФ на територію України у МКС, та не в останню чергу правовою природою МКС, діяльність якого поєднує в собі «...комбінацію елементів, що походять з різних правових традицій...»⁷⁶. Так, зазначається в науковій літературі, хоча Римський статут відображає змагальну модель («*the adversarial*», «*accusatorial*», «*common*», «*Anglo-American*» model) здійснення правосуддя (чіткий розподіл повноважень сторони обвинувачення та захисту, перехресний допит тощо)⁷⁷, практика двох ad hoc трибуналів (*примітка Ш.К.*, — йдеться про Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії та Міжнародний трибунал щодо Руанди) була більш змішаною, поєднуючи в собі

⁷⁴ Детальніше читайте у Розділі II «Характеристика європейських моделей організації та проведення судової експертизи».

⁷⁵ Про інші держави, де утвердилась змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження, читайте у Розділі II «Характеристика європейських моделей організації та проведення судової експертизи».

⁷⁶ De Gurmendi S., Friman H. The Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court. *Yearbook of International Humanitarian Law*. 2000. No. 3. P. 296. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/yearbook-of-international-humanitarian-law/article/rules-of-procedure-and-evidence-of-the-international-criminal-court1/C421C0B68B573391596D8A133632666B> (accessed June 10, 2023).

⁷⁷ Doherty C. B. E., Justice T. A. Evidence in International Criminal Tribunals: Contrast between Domestic and International Trials. *Leiden Journal of International Law*. 2013. Vol. 26(4). P. 943.

риси змагальної та інквізиційної («*inquisitorial*», «*civil*», «*continenta*» *model*) правових традицій^{78,79}. Лангер М. охарактеризував цей гібрид як модель, яка не вписується в жодну з двох традиційних систем⁸⁰.

Незважаючи на характерні ознаки змагальної моделі («*the adversarial model*»), положення МКС містять чимало винятків з типових рис цієї теоретичної моделі (зокрема йдеться про активну роль суду в провадженні; такі винятки із засади безпосередності як прийнятність письмових показань та інших доказів у суді, якщо вони були зібрані *ex parte* під час слідства), формуючи у такий спосіб окрему процесуальну систему МКС («*ICC procedural system*») здійснення правосуддя⁸¹. Відсутні єдині офіційні матеріали розслідування («*official investigation file*»). Роль потерпілого у провадженні є допоміжною («*the auxiliary role*»), останній наділений правом брати участь у всіх стадіях провадження, висловлювати свою позицію та вимагати відшкодування⁸².

З одного боку, існує можливість сторін на власний розсуд збирати та подавати докази у справі, реалізуючи у такий спосіб принципи рівності сторін та змагальності. Разом з тим, суд виступає проактивним, а не пасивним учасником процесу. До прикладу, в одній із справ, які розглядалась в МКС, «...суд, встановивши, що прокурор знехтував своїм обов'язком надати отримані виправдувальні докази захисту, вибрав відкладення провадження, а не прийняття рішення про неприйнятність нерозкритих доказів або зняття звинувачень з обвинуваченого, через зловживання процесом, що підтверджує наявність елементів інквізиційної системи»⁸³. МКС при прийнятті рішення про допустимість доказів у

⁷⁸ Там само.

⁷⁹ Klinker M. Forensic science expertise for international criminal proceedings: An old problem, new context and pragmatic resolution. *International Journal of Evidence & Proof*. 2009. No. 13(2). P. 115.

⁸⁰ Jackson J., Summers S. The Internationalisation of Criminal Evidence: Beyond the Common Law and Civil Law Traditions (Law in Context). Cambridge : Cambridge University Press, 2012. P. 126.

⁸¹ Caianiello M. Law of Evidence at the International Criminal Court: Blending Accusatorial and Inquisitorial Models (May 16, 2011). *North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation*, 2011. Winter. Vol. 36. P. 288 - 289. URL: <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1921&context=ncilj> (accessed February 7, 2022).

⁸² De Gurmendi S., Friman H. The Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court. *Yearbook of International Humanitarian Law*. 2000. No. 3. P. 312. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/yearbook-of-international-humanitarian-law/article/rules-of-procedure-and-evidence-of-the-international-criminal-court1/C421C0B68B573391596D8A133632666B> (accessed June 10, 2023).

⁸³ Там само, с. 300.

своїй діяльності керується принципом вільної оцінки інформації, враховуючи питання «доказової цінності доказів та шкоди, яку такі докази можуть завдати справедливому судовому розгляду або справедливій оцінці показань свідка»⁸⁴.

Правила та процедури доказування (*примітка Ш.К.*, — визначають особливості застосування положень Римського статуту МКС)⁸⁵ не містять визначення поняття «експерт». Експерт під час розгляду провадження у МКС набуває статусу свідка («*witnesses experts*») і є особою, «... яка завдяки певним спеціальним знанням, навичкам чи підготовці може допомогти Палаті зрозуміти чи визначити питання технічного характеру, яке є предметом спору» (*The Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud (n.14), The Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud (Decision on Defence's proposed expert witnesses and related applications seeking to introduce their prior recorded testimony under Rule 68(3) of the (n.9)*)⁸⁶.

Роль експерта, зважаючи на наявність в нього спеціальних знань, полягає в тому, щоб допомогти суду зрозуміти та вирішити спеціальні питання, які виходять за рамки звичайного досвіду та знань неспеціаліста⁸⁷. Здійснювати свої професійні обов'язки експерти повинні з «максимальною нейтральністю та об'єктивністю»⁸⁸. Як зазначають ірландські дослідники Дерхам Р. і Дерхам Н., головним обов'язком експерта є допомога Суду, але це не накладає жодного додаткового обов'язку на нього діяти як посередник або узурпувати роль Суду у вирішенні фактів⁸⁹. Питання застосування наукової методології, об'єктивності, неупередженості та

⁸⁴ Caianiello M., Illuminati G. From the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia to the International Criminal Court. *North Carolina Journal of International Law*. 2000. Vol. 26. P. 16. URL: <https://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol26/iss2/3> (accessed July 26, 2022).

⁸⁵ Rules of Procedure and Evidence.

URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf (accessed July 6, 2022).

⁸⁶ *The Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud*, 28 April 2022. URL: https://www.icc-cri.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2022_03280.PDF (accessed July 26, 2022).

⁸⁷ The use of experts in international arbitration. URL: <https://rlw.juridice.ro/17537/the-use-of-experts-in-international-arbitration.html> (accessed July 27, 2022).

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ Derham R., Derham N. From ad Hoc to Hybrid – The Rules and Regulations Governing Reception of Expert Evidence at the International Criminal Court. *The International Journal of Evidence & Proof*. 2010. No. 14(1). P. 25–56.

достовірності результатів експертних досліджень вирішуються судом під час допиту експерта в суді та перевіряються під час перехресного допиту⁹⁰.

Змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження може набувати варіативностей з переважанням характерних рис розшукового або змагального типу процесів залежно від держави, де утверджується. До прикладу, італійська дослідниця Гранде Е. зазначає про запозичення окремими державами континентального права таких особливостей змагального типу процесу як проведення поліцією або прокурором досудового розслідування (замість покладення таких повноважень на слідчого суддю, що є класичною традицією держав континентального права), можливості проведення перехресного допиту, запровадження суду присяжних⁹¹.

Водночас впливів континентальної системи права зазнають і держави, які традиційно належать до держав загального права⁹².

1.2. Право на справедливий суд як сучасна універсальна засада та мета організації та проведення судової експертизи та методологічна передумова їх дослідження

1.2.1. Поняття та складові елементи «права на справедливий суд». Право на справедливий та відкритий судовий розгляд перед компетентним, незалежним та безстороннім судом закріплено в Загальній декларації прав людини (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (п. 1 – 7 ст. 14), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6), інших актах міжнародного та національного права.

Згідно з Доповіддю Венеційської комісії «Про верховенство права», що схвалена на 86 пленарному засіданні (25-26 березня 2011 року), право на

⁹⁰ Klinker M. Forensic science expertise for international criminal proceedings: An old problem, new context and pragmatic resolution. *International Journal of Evidence & Proof*. 2009. No. 13(2). P. 128.

⁹¹ Grande E. Comparative approaches to criminal procedure: Transplants, translations, and adversarial-model reforms in european criminal process. *The Oxford Handbook of Criminal Process*. 2019. P. 71.

⁹² Corrado M. L. The Future of Adversarial Systems: An Introduction to the Papers from the First Conference. *North Carolina Journal of International Law*. 2009. Vol. 35. P. 291. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/1> (accessed April 15, 2023).

справедливий суд є однією із складових верховенства права⁹³. Нор В.Т. зазначає, що верховенство права є засадою кримінального провадження, що є правовою вимогою та разом з іншими засадами визначає «...відповідну модель кримінального провадження – організацію і діяльність органів, які його ведуть, діяльність у ньому інших його учасників, є гарантією забезпечення дотримання їхніх прав, свобод і законних інтересів та забезпечує вирішення завдань кримінального провадження»⁹⁴. Відповідно, «...незалежний і справедливий суд, формування і діяльність якого відбувається за допомогою правових механізмів і процедур, що забезпечують дотримання загально визнаних прав і свобод людини, а у випадку їх порушення – належний захист» є однією з умов для досягнення верховенства права⁹⁵.

При цьому, як зазначає Бобечко Н., «...справедливість має фундаментальний характер для кримінального провадження: вона охоплює правовий ідеал належного кримінального судочинства та суспільний запит на встановлення істини. Справедливість є передумовою будь-якої процесуальної дії, рішення, вихідним моментом правильного розуміння та застосування закону»⁹⁶. Тож за відсутності реальної дії принципу забезпечення права на справедливий суд не можна забезпечити дієвого панування права у державі, що призводитиме до порушень прав людини та основоположних свобод. Справедливість є виміром верховенства права у суспільстві⁹⁷.

У науковій літературі цілком підставно відзначається, що надати загальне визначення права на справедливий суд видається доволі складно, зважаючи на

⁹³ Верховенство права. Доповідь схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 р. *Право України*. 2011. № 10. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf (дата звернення: 19.06.2021).

⁹⁴ Кримінальний процес України : Академічний курс : у 3 т. Т.1: Загальна частина. (В. Т. Нор, Н.Р. Бобечко, В. М. Багрій та ін.): за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид наук, проф. В. Т. Нора д-ра юрид. наук, проф. Н.Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С.116 - 118.

⁹⁵ Там само, с. 122.

⁹⁶ Бобечко Н. Р. Справедливість як цінність кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Сер. «Право». 2017. № 1(15). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17bnrtkp.pdf> (дата звернення: 19.06.2021).

⁹⁷ Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія : у 2 кн. Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2008. 344 с.

відмінності між англосаксонською та континентальною системами права, особливо в питаннях, що стосуються кримінального права⁹⁸.

Ліанза П. та Прідаль О. стверджують, що право на справедливий суд є «...інтуїтивно зрозумілою категорією: кожна зі сторін, яка бере участь у процесі усвідомлює, що їй належить право на справедливий суд, під яким особа суб'єктивно розуміє комплекс можливостей для задоволення її вимог, в іншому випадку вона усвідомлена права звернутись “..в Стразбург”»⁹⁹.

Бінгем Т. у своїй праці «Верховенство права» зазначає, що доступ до правосуддя потрібно розуміти у двох значеннях: з одного боку, йдеться про доступ до судів, щоб заявити вимоги стосовно благ, на які особа може претендувати відповідно до вимог закону, з іншого боку, – процедури, що застосовуються у суді повинні бути справедливими, наслідком чого є ухвалення рішень на засадах незалежності та безсторонності¹⁰⁰.

Відповідно спільною для держав, які належать до різних правових систем, з метою забезпечення права на справедливий суд однаковою мірою для усіх учасників кримінального провадження повинна бути прецедентна практика ЄСПЛ щодо застосування ст. 6 ЄКПЛ. Оскільки, як зазначає Супрун Д., норми, які забезпечують дію права на справедливий суд, зазначені в ЄКПЛ, належать до другого правопорядку¹⁰¹, це означає, що їх зміст розкривається при тлумаченні ЄСПЛ у кожному конкретному випадку норм ЄКПЛ.

У ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ встановлено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення

⁹⁸ The right to a fair trial: article 6 of the European Convention on human rights / Piero Leanza, Ondrej Pridal. Alphen aan den Rijn: Kluwer law international. 2014. 630 p.

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Bingham T. The rule of law. London : Penguin Books, 2011. 213 p. URL: https://ia800102.us.archive.org/27/items/tom_bingham_the_rule_of_law/Tom%20Bingham-The%20Rule%20of%20Law-Penguin%20UK%20%282011%29.pdf (accessed June 29, 2021).

¹⁰¹ Супрун Д. М. Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського суду з прав людини : дис канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2002. 220 с.

проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя¹⁰².

В доктрині права держав Європейського Союзу право на справедливий суд в цілому включає в себе такі основоположні права як: право на доступ до суду; право здійснення правосуддя компетентним, незалежним та неупередженим судом; рівність сторін; право на публічний розгляд справи; розумні строки; право на захист; право на тлумачення, право на виконання судового рішення¹⁰³.

В національній правовій науці серед елементів, наявність яких слід перевірити для того, аби встановити, чи право на справедливий суд було дотримано, до прикладу, Трегубов Е.¹⁰⁴, Матат Ю.¹⁰⁵ виділяють право на розгляд справи; справедливість судового розгляду; публічність розгляду справи та проголошення рішення; розумний строк розгляду справи; розгляд справи судом, встановленим законом; незалежність і безсторонність суду. Бучик А., поділяючи такий підхід, пропонує також виокремлювати такі елементи права на справедливий суд як принцип рівності можливостей, що відображає справедливий баланс, гарантію відсутності будь-яких обмежень чи привілеїв, що стоїть на захисті рівності процесуальних можливостей, принцип презумпції невинуватості; процедурні гарантії учасників правовідносин; недопустимість скасування чи

¹⁰² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та 14 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12 та 13). *Право України*. 2010. № 10. С. 215–233.

¹⁰³ Curtis F. J. Doebbler. *Introduction to International Criminal Law*. Doebbler, 2007. 279 p.

¹⁰⁴ Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2010_1_58____ (дата звернення: 02.08.2021).

¹⁰⁵ Матат Ю. І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини і реалізація в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. «Право»*. 2016. Вип. 41(1). С. 31–36. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvuzhpr_2016_41\(1\)_9](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvuzhpr_2016_41(1)_9) (дата звернення: 02.08.2021).

обмеження судового контролю в певних сферах або щодо певних категорій справ¹⁰⁶.

Важливо, що необхідність тлумачення ст.6 ЄКПЛ приводить до створення прецедентного права з наступним розширенням кількості та змісту конкретних прав, які входять в загальне поняття «права на справедливий суд». До прикладу, можна спостерігати, що у практиці ЄСПЛ в контексті тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ серед елементів права на справедливий суд як елементу верховенства права запропоновані такі як неупередженість суду, принцип правової визначеності, обов'язковість виконання судових рішень, заборона втручання законодавця у відправлення правосуддя (наприклад, «Голден проти Сполученого Королівства», «Брумареску проти Румунії», «Гонзбі проти Греції»)¹⁰⁷.

У цьому аспекті поділяю підхід Бобечка Н., що вказані у ст. 6 ЄКПЛ «...елементи утворюють лише необхідний *minimum minimum*, свого роду *condition sine qua non*, що не звільняє від обов'язку дотримання інших засад і гарантій, пов'язаних з поняттям «правосуддя»¹⁰⁸. ЄСПЛ у своєму рішенні «Делькорт проти Бельгії» також наголосив на тому, що «...право на справедливий суд посідає настільки значне місце, що обмежувальне тлумачення статті 6 не відповідало б меті та призначенню цього положення»¹⁰⁹. Відповідно, оскільки практика ЄСПЛ спрямована на поступове тлумачення на розширення змісту права на справедливий суд, питання вичерпного переліку елементів права на справедливий суд потребує окремої наукової розвідки.

Реальна дія права на справедливий суд виступає ключовою гарантією забезпечення швидкого, повного та неупередженого здійснення судочинства як в кримінальному, так і в інших процесах, слугує передумовою правильного

¹⁰⁶ Бучик А. Стандарти справедливого суду в розрізі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Віче*. 2015. № 22. С. 2–5.

¹⁰⁷ Ткачук О. Витоки сучасного розуміння права на справедливий суд. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. Вип. 1/2. С. 188–193.

¹⁰⁸ Бобечко Н. Р. Справедливість як цінність кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Сер. «Право». 2017. № 1(15). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17bnrtkr.pdf> (дата звернення: 19.06.2021).

¹⁰⁹ *Delcourt v. Belgium*, no. 2686/65, Council of Europe: European Court of Human Rights, 17 January 1970. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57467> (accessed August 30, 2023) (§ 25).

вирішення справи та забезпечення виконання завдань відповідного виду процесу (судочинства) зазначених у відповідних процесуальних кодексах. Для того, аби такі завдання були виконані, у судовому процесі під час доказування може виникнути необхідність залучення судових експертів для отримання їх незалежного висновку щодо певних питань, пов'язаних із вирішенням кримінального провадження.

Тому в контексті досліджуваної проблематики окрему увагу приділимо аналізу елементів права на справедливий суд, що мають безпосереднє значення для організації та проведення судової експертизи, оскільки належні вимоги до її організації, можливість сторін впливати на залучення експерта та брати участь у дослідженні результатів експертної діяльності слугує проявом реальної дії права на справедливий суд у національній системі.

Незважаючи на те, що у ст. 6 ЄКПЛ відсутня згадка про інститут судової експертизи, з-поміж елементів права на справедливий суд на основі загально визнаних гарантій справедливого судового розгляду кримінальних справ, закріплених у ст. 6 ЄКПЛ, а також мінімальних процесуальних гарантій, що надані кожному, кого обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, які закріплені у ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ, можна виділити такі, що безпосередньо враховуються при організації судової експертизи під час кримінального провадження та будуть проаналізовані нижче: змагальність сторін у судочинстві й рівність засобів доказування; розгляд справи на основі доказів, отриманих відповідно до закону; право на достатній час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту. Не менш важливими елементами в цьому контексті є: незалежність і безсторонність суду; розумний строк розгляду справи; право на перехресний допит; вмотивованість судового рішення; презумпція невинуватості; право на мовчання та не свідчити проти себе, що буде предметом подальших наукових досліджень.

1.2.2. Характеристика елементів «права на справедливий суд», що мають безпосередній вплив на організацію та проведення судової експертизи.

Організація та проведення належної судової експертизи може стати кроком назустріч до покращення виконання вимог ЄКПЛ у національному законодавстві. Принагідно нагадаю, що забезпечення верховенства права і зокрема підвищення

національних стандартів судоустрою і судочинства та забезпечення права на справедливий суд є одним із ключових напрямів реформ в Україні впродовж останніх років, що знайшло закріплення й відображено у низці правових документів: в Указі Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» №5/2015 від 12 січня 2015 року¹¹⁰; у Законі України «Про забезпечення права на справедливий суд»¹¹¹, Указі Президента України «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» № 837 від 08 листопада 2019 року¹¹², Указі Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» № 231/2021 від 11 червня 2021 року¹¹³, Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 року «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» № 359/2023 від 30 червня 2023 року¹¹⁴. Окрім того, продовження судової реформи є однією з вимог для майбутнього членства України в ЄС згідно висновку Європейської комісії¹¹⁵.

ЄСПЛ у своїй практиці сформував певні правила здійснення судового провадження, які прямо чи побічно стосуються інституту судової експертизи в контексті забезпечення права на справедливий суд. Їх застосування є необхідним для усіх держав незалежно від моделі залучення експерта у кримінальне провадження з тим, аби запобігти порушенню прав учасників судового процесу та

¹¹⁰ Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 17.09.2021).

¹¹¹ Про справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text> (дата звернення: 17.09.2021 р.).

¹¹² Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 № 837. *Офіц. інтернет-представництво Президента України.* URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389> (дата звернення: 17.06.2023).

¹¹³ Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 13.06.2023 р.).

¹¹⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 року «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя»: Указ Президента України від 30.06.2023 року № 359/2023. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3592023-47185> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

¹¹⁵ Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0407> (accessed July 26, 2023).

виконання позитивних зобов'язань держави щодо застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури.

1.2.2.1. Змагальність сторін у судочинстві й рівність засобів доказування.

Принцип змагальності припускає поєднання активності сторін у забезпеченні виконання ними своїх процесуальних обов'язків із забезпеченням судом умов для здійснення наданих їм прав¹¹⁶. Характерними ознаками принципу змагальності на переконання Дерев'янкін С. є: а) наявність сторін із протилежними матеріально-правовими інтересами; б) наділення їх рівними процесуальними правами; в) наявність незалежного від сторін юрисдикційного органу, завданням якого є вирішення правового спору по суті¹¹⁷. Шевчук М. серед ознак змагальності виділяє: 1) чіткий розподіл функцій обвинувачення, захисту, вирішення справи (правосуддя); 2) наділення сторін рівними процесуальними правами для здійснення своїх функцій; 3) керівне становище суду у кримінальному провадженні і надання тільки суду права ухвалювати рішення у справі про кримінальне правопорушення¹¹⁸.

Оскільки у змісті змагальності лежить ідея паритетності сторін обвинувачення і захисту, які самостійно відстоюють їхні правові позиції у формі судового спору шляхом реалізації наданих законом процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків¹¹⁹, то в контексті досліджуваної проблематики змагальність сторін може проявлятися у праві самостійно визначити, чи надавати висновок експерта, який був залучений стороною, для дослідження та оцінки судом, та у якій кількості надавати такі висновки експерта. Суд, який розглядає кримінальне провадження, з метою дотримання засади змагальності як елемента права на справедливий суд не має «перебирати на себе» повноваження

¹¹⁶ Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. 208 с.

¹¹⁷ Дерев'янкін С. Л. Співвідношення засади змагальності з активністю суду у процесі дослідження доказів під час судового розгляду кримінальних проваджень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 252. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/4/44.pdf> (дата звернення: 17.07.2022).

¹¹⁸ Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2015. с. 34.

¹¹⁹ Постанова ВС від 05.07.2022 р. у справі № 720/1277/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105148891?fbclid=IwAR17o6S69B1KxtygbRan_MmTD2qVZSIHuJuEtmc2u3XU8eqv1SG5uCYyb9U (дата звернення: 27.07.2023 р.).

сторони шляхом самостійного залучення експерта у провадження чи витребування висновку експерта у сторони, яка раніше залучала такого експерта.

Підозрюваний, обвинувачений має право знати про усі висновки експерта, які були отримані в результаті залучення експерта стороною обвинувачення або судом, оскільки це створює можливості для того, аби обирати способи захисту, в тому числі шляхом самостійного залучення експерта для проведення експертизи чи оскаржувати висновки експерта, який був залучений іншими суб'єктами. Водночас обвинувачений має право не повідомляти про результати досліджень, проведених експертом, якого вона залучила, оскільки це є гарантією забезпечення права на захист особи, дотримання якого є необхідним для встановлення того, чи була дотримана ст. 6 ЄКПЛ у конкретному кримінальному провадженні.

Про те, що засада забезпечення права на справедливий суд реалізована в повному обсязі, свідчить реальна можливість сторін впливати на залучення експерта для проведення судової експертизи в конкретному кримінальному провадженні, зокрема: можливості сторін самостійно залучати експерта у кримінальне провадження; можливості сторін ініціювати питання залучення експерта для проведення судової експертизи перед слідчим суддею, судом; повноваженні суду з власної ініціативи доручати проведення повторної та додаткової експертизи експертній установі, експерту або експертам з метою перевірки наявного в матеріалах кримінального провадження висновку (висновків) експерта; відсутності повноважень в суду з власної ініціативи призначати первинну експертизу.

Зокрема у практиці ЄСПЛ виникало питання щодо того, чи не є порушенням права на справедливий суд ситуації, коли сторони позбавлені права залучати експерта у кримінальному провадженні. Це питання є особливо актуальним, зважаючи на те, що за розшукової, а в окремих випадках і змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження, можливі ситуації, коли винятково сторона обвинувачення чи суд має право приймати рішення про проведення такої експертизи.

До прикладу, у справі «*Брандштеттер проти Австрії*» заявник скаржився про порушення права на справедливий суд, аргументовуючи це тим, що суд національної юрисдикції самостійно залучив експерта у провадження, та відмовився заслухати будь-якого іншого експерта, в тому числі, експерта, залученого заявником, який був стороною провадження, як свідка¹²⁰. Схожа ситуація виникла у справі «*С.В. проти Австрії*», у якій національний суд фактично надав дві відмови: а) відмова суду прийняти до розгляду висновки експерта, який був залучений стороною у приватному порядку; б) відмова суду допустити експерта, залученого стороною, як свідка у кримінальне провадження після того, як стороні було відмовлено у долученні висновку такого експерта до матеріалів кримінального провадження¹²¹.

За результатами розгляду скарги Суд наголошує, що призначеного судом експерта слід розглядати не як представника однієї зі сторін процесу, а як незалежного експерта, який підтримує суд у питаннях, на які суд – та його судді – не змогли відповісти самі (§42), а тому сама по собі «...відмова у допуску висновку приватного експерта до провадження, відмова в дозволі приватному експерту давати показання як свідка не поставили заявника в більш несприятливе становище»¹²².

На основі цих рішень можна дійти висновку, що ситуації, коли винятково суд залучає експерта у кримінальному провадженні без права сторін залучати експертів у приватному порядку для проведення експертизи не є порушенням змагальності, та в цілому права на справедливий суд, за умов, якщо залучений експерт є об'єктивним та незалежним. Водночас, у рішенні «*Ходжич проти Хорватії*» наголошується на необхідності надати право сторонам самостійно залучати

¹²⁰ *Brandstetter v. Austria*, no. 11170/84, 12876/87, 13468/87, Council of Europe: European Court of Human Rights, 28 August 1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57683> (accessed January 29, 2023) (§ 41).

¹²¹ *C.B. v. Austria*, no. 30465/06, Council of Europe: European Court of Human Rights, 4 April 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-118044> (accessed January 29, 2023) (§ 36–47).

¹²² Там само.

експерта, оскільки це створює передумови для можливості оскарження висновків експертів, залучених судом та надання власних «експертних доказів»¹²³.

Якщо ж сторона незадоволена результатами експертного дослідження, то вона, виходячи із засади змагальності, має мати право звернутись до іншого експерта для проведення аналогічної експертизи: такі звернення можуть повторюватись доти, доки певний експерт не надасть такий висновок, який найбільшою мірою міг би задовольняти сторону, що звернулась до експерта про проведення експертизи, при цьому не порушуючи принципів безсторонності та незалежності експерта при проведенні експертизи. На підтвердження зазначеної позиції можна навести думку Малахової О., котра вказує, що, для сторони захисту, на яку не покладається обов'язок доказування, залучення експерта є її правом, а, отже, й використання отриманого висновку експерта є її правом¹²⁴.

Окрему увагу слід приділити ситуаціям, коли лише однією зі сторін було залучено експерта для проведення експертизи, інша ж - такого експерта не залучала, а під час судового розгляду намагалась спростувати достовірність висновку експерта та вимагала призначення незалежної експертизи судом, однак така експертиза в подальшому не була призначена.

Як видається, незалучення стороною експерта при реальному гарантуванні державою такого права, не порушує права на справедливий суд, адже є проявом принципу диспозитивності у кримінальному провадженні: тобто сторона, маючи реальне право, на власний розсуд вирішує, чи використовувати його. Показовим у цьому випадку є справа *«Девінар проти Словенії»*, в котрій заявниця стверджувала, що рішення національних судів щодо неї є несправедливими, бо в їх основі позиції експертів, що були залучені у справу іншою стороною, а також те, що їй було відмовлено у призначенні незалежного експерта. Однак ЄСПЛ дійшов до висновку, що у даній справі відсутнє порушення ст. 6 ЄКПЛ у рішеннях національних судів,

¹²³ *Hodžić v. Croatia*, no. 28932/14, Council of Europe: European Court of Human Rights, 4 July 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-192077> (accessed January 12, 2023) (§ 62).

¹²⁴ Малахова О. В. Проблемні питання залучення експерта стороною захисту. *Право і громадянське суспільство*. Київ, 2014. № 3(8). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/4483> (дата звернення: 19.07.2022).

в обґрунтуванні яких лежать висновки експертів, залучених лише однією із сторін, а також у відмові призначити незалежного експерта¹²⁵.

У справі «*Руїз-Матеос проти Іспанії*» зазначається, що змістом принципу змагальності виступає положення, що кожній стороні повинна бути надана можливість ознайомитися з усіма доказами, наданими іншою стороною, і відповісти на них¹²⁶. Аналогічний підхід закріплений у справах «*МакМайкл проти Сполученого Королівства*»¹²⁷, «*Лобу Машаду проти Португалії*»¹²⁸, «*Кресс проти Франції*»¹²⁹, де вказується, що принцип змагальності означає можливість сторін у кримінальному провадженні бути обізнаними щодо усіх коментарів з приводу поданих доказів та спостережень, навіть якщо вони представлені незалежним представником національних юридичних послуг, оскільки вони можуть вплинути на рішення суду.

Як зауважує Шевчук М., при цьому суд не обов'язково повинен бути пасивним, щоб дійти висновку про те, що принцип змагальності є гарантований та забезпечується у певній державі, адже «..істина повинна бути досягнута в результаті змагання сторін кримінального провадження, яке доповнюється субсидіарною активністю суду в дослідженні доказів під час судового розгляду кримінального провадження»¹³⁰.

Справедливість включає також можливість для сторін прокоментувати звіти експертів та право сторін на допит експертів під час слухання¹³¹. У справі «*Мантованеллі проти Франції*» Суд зазначає, що серед елементів справедливого судового розгляду є право на змагальний судовий розгляд, одним з положень якого

¹²⁵ *Devinar v. Slovenia*, no. 28621/15, Council of Europe: European Court of Human Rights, 22 May 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-183127> (accessed January 29, 2019) (§ 35–59).

¹²⁶ *Ruiz-Mateos v. Spain*, no. 12952/87, Council of Europe: European Court of Human Rights, 23 June 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57838> (accessed January 30, 2019) (§ 61–68).

¹²⁷ *McMichael v. The The United Kingdom*, no. 16424/90, Council of Europe: European Court of Human Rights, 24 February 1995. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57923> (accessed January 30, 2019) (§ 84).

¹²⁸ *Lobo Machado v. Portugal*, no. 15764/89, Council of Europe: European Court of Human Rights, 20 February 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57978> (accessed January 30, 2019) (§ 28–33).

¹²⁹ *Kress v. France*, no. 39594/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 7 June 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-59511> (accessed January 30, 2019) (§ 72–76).

¹³⁰ Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2015. с. 51.

¹³¹ Caroline E Foster. Court-Appointed Expert. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3244.013.3244/law-mpeipro-e3244?prd=OPIL> (accessed June 29, 2021).

є можливість для сторін не лише повідомити та надати будь-які докази, аби суд задовольнив вимоги зазначеної сторони, а й коментувати подані іншою стороною докази та зауваження; так, навіть у випадку, коли експерт призначається судом, сторони повинні мати змогу брати участь у допиті експерта або дослідженні документів, поданих експертом¹³².

У справі «*Balsytė-Lideikienė проти Литви*» зазначається, що «..висновки, надані експертами на досудовому етапі, мали ключове місце у провадженні проти заявника. Тому необхідно визначити, чи заявник висловив побажання розглянути результати експертизи на відкритому судовому засіданні, і якщо так, то чи є у нього така можливість»¹³³. Відповідно, це право можна вважати ефективним тільки за умови, якщо такі «коментарі» були «заслухані», тобто відповідно розглянуті судом («*Краска проти Швейцарії*»¹³⁴, «*Ван де Гурк проти Нідерландів*»¹³⁵, «*Перез проти Франції*»¹³⁶), що можливе за реальної дії змагальності під час судового провадження.

ЄСПЛ розглядає реалізацію принципу змагальності крізь призму забезпечення рівності прав учасників судового розгляду, тобто згідно такого підходу обвинувачення і захист у кримінальному провадженні діють на одному рівні, під контролем відносно пасивного суду¹³⁷.

При цьому характер такого «впливу» може бути різним, залежно від того, яка модель залучення експерта у кримінальне провадження діє в конкретній державі, та проявлятися як у можливості сторін самостійно залучати експерта у кримінальне провадження (змагальна, змішана модель залучення експерта у

¹³² *Mantovanelli v. France*, no. 8/1996/627/810, Council of Europe: European Court of Human Rights, 17 February 1997, URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b68820.html> (accessed January 29, 2019) (§ 33–36).

¹³³ *Balsytė-Lideikienė v. Lithuania*, no. 72596/01, Council of Europe: European Court of Human Rights, 4 November 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89307> (accessed January 29, 2019) (§ 63–64).

¹³⁴ *Kraska v. Switzerland*, no. 13942/88, Council of Europe: European Court of Human Rights, 19 April 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57828> (accessed January 29, 2019) (§ 30).

¹³⁵ *Van de Hurk v. the Netherlands*, no. 16034/90, Council of Europe: European Court of Human Rights, 19 April 1994. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57878> (accessed January 29, 2019) (§ 59).

¹³⁶ *Perez v. France*, no. 47287/99, Council of Europe: European Court of Human Rights, 12 February 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61629> (accessed January 29, 2019) (§ 80).

¹³⁷ Деревянкін С. Л. Співвідношення засади змагальності з активністю суду у процесі дослідження доказів під час судового розгляду кримінальних проваджень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 251. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/4/44.pdf> (дата звернення: 17.07.2022).

кримінальне провадження), так і у можливості впливати на вибір такого експерта у випадку, якщо суб'єктом залучення експерта у кримінальне провадження є «представник держави» (розшукова, змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження). Однак, незалежно від моделі залучення експерта у кримінальне провадження, першочерговим для забезпечення права на справедливий суд у розумінні ЄСПЛ є необхідність гарантування *процесуальної рівності* сторін.

Принцип юридичної рівності в найзагальнішому сенсі означає, що до однойменних суб'єктів не можуть застосовуватися будь-які розрізнення, винятки, обмеження чи переваги з огляду на певні їхні властивості ¹³⁸.

В цьому аспекті у рішеннях ЄСПЛ «*Кресс проти Франції*»¹³⁹, «*Кайя проти Австрії*»¹⁴⁰, «*Стоїменов проти колишньої Югославської Республіки Македонія*»¹⁴¹ зазначається, що кожна зі сторін повинна мати розумну можливість представляти себе в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище у порівнянні з опонентом. У справі «*Домбо Біхер проти Нідерландів*» йдеться про те, що «..принцип рівності сторін у процесі – у розумінні «справедливого балансу» між сторонами – вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю «сторону у суттєво невігідне становище стосовно іншої сторони»¹⁴². У справі «*Красуля проти Російської Федерації*» було встановлено, що право на справедливий суд порушено, оскільки суд першої інстанції відмовив заявнику у прийнятті висновку експертизи як доказу у справі, а в подальшому касаційний суд проігнорував наявність цього

¹³⁸ Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид., випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

¹³⁹ *Kress v. France*, no. 39594/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 7 June 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-59511> (accessed January 30, 2019) (§ 72–76).

¹⁴⁰ *Kaya v. Austria*, no. 54698/00, Council of Europe: European Court of Human Rights, 8 June 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-75692> (accessed January 30, 2019) (§ 25–31).

¹⁴¹ *Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 17995/02, Council of Europe: European Court of Human Rights, 5 April 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-80035> (accessed January 13, 2022) (§ 41).

¹⁴² *Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, no. 14448/88, Council of Europe: European Court of Human Rights, 27 October 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57850> (accessed January 30, 2019) (§ 33).

доказу та не надав відповідей на доводи заявника, що містились у касаційній скарзі, щодо незаконності такої відмови суду нижчого рівня¹⁴³.

При цьому, як зазначено у справах «*Фуше проти Франції*»¹⁴⁴, «*Бобек проти Польщі*»¹⁴⁵, «*Кліментєв проти Росії*»¹⁴⁶, рівність сторін вимагає забезпечення справедливої рівноваги між сторонами і застосовується як до цивільних, так і до кримінальних справ.

Слід наголосити на тому, що принцип рівності сторін у процесуальному аспекті не слід розуміти буквально, зважаючи на те, що в жодному випадку не можливо надати однакову кількість прав сторонам у провадженні, що зумовлено їх різним процесуальним статусом. Італійський дослідник Іллюмінаті Дж. переконаний, що у кримінальному процесі рівність сторін не може бути повністю досягнута, оскільки прокурор є публічною стороною, яка діє в загальних інтересах для здійснення правосуддя, маючи в своєму розпорядженні повноваження примусу та допомогу поліції¹⁴⁷.

Іншим аспектом цього питання є необхідність уточнення термінології, оскільки термін «сторони» не слід трактувати буквально, адже одним із суб'єктів кримінальних процесуальних відносин є потерпілий, який у багатьох європейських державах (в тому числі і в Україні) не завжди є стороною провадження. В результаті – існує ризик, що останній фактично може бути позбавлений можливості звертатися до експерта з метою отримання висновку експерта для подальшого використання такого висновку експерта як доказу у кримінальному провадженні. Є необхідним, аби гарантії, якими наділені сторони кримінального провадження, поширювались й на потерпілого.

¹⁴³ *Krasulya v. Russia*, no. 12365/03, Council of Europe: European Court of Human Rights, 22 February 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79574> (accessed January 30, 2019) (§ 52).

¹⁴⁴ *Foucher v. France*, no. 22209/93, Council of Europe: European Court of Human Rights, 18 March 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58017> (accessed January 30, 2019) (§ 33–34).

¹⁴⁵ *Bobek v. Poland*, no. 68761/01, Council of Europe: European Court of Human Rights, 17 July 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-81677> (accessed January 30, 2019) (§ 56).

¹⁴⁶ *Klimentyev v. Russia*, no. 46503/99, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 November 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-78031> (accessed January 30, 2019)] (§ 95–98).

¹⁴⁷ Illuminati G. The Accusatorial Process from the Italian Point of View. *North Carolina Journal of International Law*. 2009. Vol. 35. P. 313. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/2> (accessed January 26, 2023).

У рішенні «*Фатуллаєв проти Азербайджану*» ЄСПЛ зазначає, що, з одного боку, ст. 6 ЄКПЛ не вимагає, щоб сторона захисту мала ті самі права щодо збирання доказів, що й сторона обвинувачення, однак, з іншого боку, – має бути гарантоване право стороні захисту збирати та надавати докази «на тих же умовах», що й сторона обвинувачення, і хоча ці «умови» не можуть бути однаковими в усіх відношеннях, сторона захисту повинна мати можливість вести активний захист – наприклад, викликаючи свідків зі свого боку або надаючи інші докази, в тому числі мати можливість ефективно оскаржити висновок експерта шляхом надання альтернативного висновку¹⁴⁸.

1.2.2.2. Розгляд справи на основі доказів, отриманих відповідно до закону. Правильне вирішення спору полягає у тому, що суд на основі безпосереднього дослідження поданих у судове провадження сторонами доказів, що відповідають критеріям допустимості, належності та достовірності, встановлює істину у справі, ухвалюючи правосудне судове рішення. Оскільки висновок експерта, який відповідає вимогам, що ставляться до такого документа, є самостійним доказом у справі, то він може бути покладений в основу обвинувачення чи виправдання особи. Водночас, як зазначає Клименко Н., відомості, які містяться у висновку експерта, можуть бути покладені в основу рішення суду лише в сукупності з іншими доказами, які наявні у кримінальній справі¹⁴⁹.

ЄСПЛ, керуючись принципом субсидіарності, не здійснює оцінку того, чи правильно застосували норми права національні суди при вирішенні конкретного спору, якщо таке застосування не порушує права, передбачені ЄКПЛ. Діяльність суду ґрунтується на «доктрині четвертої інстанції», яка полягає у тому, як зазначає Вавринчук Т., що ЄСПЛ не є апеляційною чи іншою інстанцією при вирішенні конкретної справи, його завданням є «...перевірка правильності встановлення національними судами обставин конкретної справи, допустимості доказів,

¹⁴⁸ *Fatullayev v. Azerbaijan*, no. 32734/11, Council of Europe: European Court of Human Rights, July 7, 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-216685> (accessed May 29, 2023) (§ 80–82).

¹⁴⁹ Клименко Н. І. Щодо інституту конкурентної (альтернативної) експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 211–216.

застосування національного права, чи загалом оцінка справедливості, в матеріально-правовому розумінні цього поняття, винесеного рішення»¹⁵⁰.

Тобто Суд, для того, аби перевірити, чи не було порушено право на справедливий суд, передбачене ст. 6 ЄКПЛ, в кожному випадку перевірятиме, чи у судовому провадженні у національних судах, заявник мав можливість повною мірою реалізовувати свої права, передбачені процесуальним законодавством. Зокрема, в контексті питань, що стосуються судової експертизи, Суд перевірятиме, чи мав заявник достатні можливості для того, аби залучити експерта, чи були дотримані усі процесуальні умови організації та проведення такої судової експертизи. З аналізу таких фактів ЄСПЛ робитиме висновок про правосудність кінцевого судового рішення, винесеного національними судами.

До прикладу, у рішенні ЄСПЛ «*Желтяков проти України*», незважаючи на той факт, що про наявність експертного висновку у даній справі, наданий експертами державного бюро технічної інвентаризації, щодо компенсації витрат на оренду квартири, які були понесені заявником у зв'язку з неможливістю проживати у зруйнованому будинку, було відомо суду на момент винесення рішення у суді першої інстанції і цей висновок експерта ліг в основу такого рішення, згодом національними судами було здійснено перегляд і скасовано остаточне рішення на користь заявника з тих підстав, що такий висновок експерта є недопустимим, зважаючи на недоліки його оформлення (а саме відсутності вихідного номера експертної установи та печатки). Заявник стверджував, що у цій справі відбулось порушення принципу юридичної визначеності у зв'язку зі скасуванням остаточного рішення та новим розглядом справи, а також щодо тривалого часткового невиконання рішення суду та щодо тривалості судових проваджень, в результаті чого ЄСПЛ вирішив, що за цих обставин мало місце порушення статті 6 ЄКПЛ¹⁵¹.

¹⁵⁰ Вавринчук Т. Огляд практики Європейського суду з прав людини за статтею 6 Європейської конвенції з прав людини (цивільно-процесуальний аспект) у справах стосовно України. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 171–189.

¹⁵¹ *Zheltyakov v. Ukraine*, no. 4994/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 9 June 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104903> (accessed February 22, 2019) (§ 36–48).

В основу винесеного судом рішення можуть бути покладені лише такі докази, в тому числі і висновки експерта, котрі відповідають критеріям належності, достовірності та допустимості. Якщо рішення прийняті з порушенням даних вимог, то в подальшому вони можуть бути скасовані судом вищої інстанції. Виключно на підставі належної оцінки доказу, останній може бути покладений в основу судового рішення, яке і буде встановлювати обґрунтованість кримінального провадження. Відповідно, оцінка висновку експерта мала б включати в себе питання дотримання процесуальних та організаційних передумов проведення експертизи, визначених у законодавстві, зокрема належність суб'єкта, який проводить експертизу; незалежність та об'єктивність такого експерта; наукова обґрунтованість використаної методології при проведенні дослідження.

Для того, аби висновок експерта міг бути визнаним доказом у справі, необхідно також зважати на допустимість і належність об'єктів, що надаються для проведення експертизи, адже невідповідність таких об'єктів зазначеним критеріям вестиме до недопустимості висновку експерта як доказу у кримінальному провадженні. До прикладу, Апеляційний суд Івано-Франківської області у справі № 344/11594/13-к від 9 вересня 2014 р. вказав, що висновок експертизи не може ґрунтуватись на доказах, які визнані судом недопустимими: «..в матеріалах кримінального провадження відсутні будь-які дані, які б свідчили про те, що слідчим в передбаченому законом порядку було витребувано з медичного закладу чи отримано дозвіл слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, які були використані судовими експертами для проведення дослідження, зокрема, історію розвитку дитини, медичну карту стаціонарного хворого, протоколи патологоанатомічного дослідження трупа, карту виїзду швидкої медичної допомоги, карти розвитку новонародженого, оглянуто їх та прийнято рішення щодо можливості визнання їх речовими доказами. Таким чином, всупереч вимогам ст.ст. 93, 101 КПК, слідчим не було зібрано у встановленому законом порядку

жодних медичних документів та відповідно не надано їх експертам для проведення експертизи»¹⁵².

В цілому лише за ефективної реалізації права на справедливий суд є можливим залучення експерта для проведення належної судової експертизи, а також повної, всебічної та неупередженої оцінки висновку експерта. До прикладу, у випадках, коли в провадженні наявні передбачені процесуальним законодавством підстави для проведення судової експертизи (наприклад, суд сумнівається у достовірності висновку експерта, який був наданий стороною провадження), суд призначатиме експертизу відповідно до вимог закону, а не обмежуватиметься обранням для обґрунтування судового рішення висновку експерта, залученого однією із сторін з незрозумілих, сумнівних або й корупційних мотивів. Тобто суд при здійсненні такої процесуальної дії як залучення експерта для проведення експертизи, а в подальшому – оцінюючи наданий висновок експерта, буде незалежним та безстороннім, а також здійснюватиме свою діяльність з метою правильного вирішення спору і ухвалення справедливого рішення.

Також слід наголосити на тому, що участь експерта у кримінальному провадженні обумовлена наявністю в останнього спеціальних знань, якими не володіють суд та сторони кримінального провадження. Експерт не повинен оцінювати обставини кримінального провадження та отриману в результаті експертного дослідження інформацію в правовому аспекті, оскільки це є винятковою компетенцією суду, який вирішує кримінальне провадження. Так, у справі «Марія Альохіна та інші проти Росії» було встановлено порушення статті 6 ЄКПЛ, оскільки ключові правові висновки були зроблені не судом, а залученими експертами, суд в свою чергу не надав самостійної оцінки висновку експерта. ЄСПЛ зазначив, що у цій справі проведена лінгвістична експертиза, «..вийшла далеко за межі вирішення лише мовних питань, як, наприклад, визначення значення окремих слів і виразів, а, по-суті, запропонувала правову кваліфікацію», що є

¹⁵² Див. *детальніше*: Несінов О. Дотримання процедури отримання висновку експерта в слідчо-судовій практиці майже завжди підлягає сумніву. *Liga.Zakon.* 2017. 12 трав. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/159644_dotrimannya-protseduri-otrimannya-visnovku-eksperta-v-sldcho---sudovy-praktits-mayzhe-zavzhd-pdlyaga-sumnvu (дата звернення: 26.07.2022).

неприйнятним, оскільки всі правові питання мають вирішуватися виключно судом¹⁵³.

Право на справедливий суд може бути забезпечене шляхом проведення судової експертизи на основі наукових аргументів неупередженим, об'єктивним та незалежним експертом¹⁵⁴. Дослідниця Клінкер М. стверджує, що загальноприйнятою стратегією для досягнення справедливості вважається покладатися на експертні знання за умов, якщо останні є неупередженими та правдивими¹⁵⁵.

У рішенні ЄСПЛ «Хасан Язічі проти Туреччини»¹⁵⁶ та «Корошец проти Словенії»¹⁵⁷ зазначається, що відсутність нейтральності з боку призначеного судом експерта може призвести до порушення принципу рівності сторін. Визначальними є рішення «Бійніш проти Австрії» та «Брандштеттер проти Австрії», у яких Суд дійшов висновку, що для забезпечення права на справедливий суд держава повинна забезпечити підозрюваному, обвинуваченому можливість звернутися за послугами до власного експерта, якщо є об'єктивно виправдані причини побоюватися, що експерт, залучений судом, не є безстороннім¹⁵⁸. У справах «Аккоч проти Туреччини»¹⁵⁹ і «Барабаншиков проти Російської Федерації»¹⁶⁰ підкреслюється необхідність забезпечення Державами, окрім належної спеціальної підготовки, як формальну, так і фактичну незалежність експертів. ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що відсутність безсторонності експерта, з одного боку, – може надати

¹⁵³ *Mariya Alekhina and others v. Russia*, no. 38004/12, Council of Europe: European Court of Human Rights, 3 December 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-184666> (accessed June 12, 2023) (§ 262).

¹⁵⁴ Popa G., Teaca A. Private Forensic Expertise, a Guarantee of a Fair Criminal Trial. *Romanian Journal of Forensic Science*. 2020. No. 2. P. 70.

¹⁵⁵ Klinker M. Forensic science expertise for international criminal proceedings: An old problem, new context and pragmatic resolution. *International Journal of Evidence & Proof*. 2009. No. 13(2). P. 104.

¹⁵⁶ *Hasan Yazici v. Turkey*, no. 40877/07, Council of Europe: European Court of Human Rights, 15 July 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-142637> (accessed January 15, 2023) (§ 63).

¹⁵⁷ *Korošec v. Slovenia*, no. 77212/12, Council of Europe: European Court of Human Rights, 8 January 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-157538> (accessed January 15, 2023) (§ 45–48).

¹⁵⁸ van Koppen P. J., Penrod S. D. Adversarial versus Inquisitorial justice: Psychological perspectives on criminal justice systems. New York : Plenum, 2003. P. 252.

¹⁵⁹ *Akkoc v. Turkey*, no. 22947/93, 22948/93, Council of Europe: European Court of Human Rights, 10 October 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58905> (accessed January 29, 2019) (§ 55).

¹⁶⁰ *Barabanshchikov v. Russia*, no. 36220/02, Council of Europe: European Court of Human Rights, 8 January 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-90413> (accessed January 29, 2019) (§ 59).

перевагу одній із сторін, а з іншого – зашкодить іншій, порушуючи принцип рівності сторін («*Sara Lind Eggertsdottir проти Ісландії*»¹⁶¹).

Оскільки висновок експерта є одним із доказів у справі, а у деяких категоріях справ навіть може мати визначальний вплив на оцінку фактів («*Івон проти Франції*»¹⁶², «*Сторк проти Німеччини*»¹⁶³), то такий висновок, зважаючи на його природу як результат експертного дослідження шляхом застосування спеціальних знань уповноваженим суб'єктом, у кожному разі повинен бути незалежним та безстороннім незалежно від того, хто є суб'єктом звернення про проведення експертизи. Якщо сторона залучила експерта для проведення експертизи, останній повинен провести таке дослідження, яке є об'єктивним, безстороннім, а висновок має бути таким, що виключає будь-який сумнів у його достовірності.

Також у справі «*Юрика проти Хорватії*» розглядалось питання щодо того, чи об'єктивність висновку експерта у випадках медичної недбалості може бути поставлена автоматично під сумнів через той факт, що експерти є практикуючими лікарями, які працюють у державних закладах охорони здоров'я. Суд у цій справі зазначив, що сам факт того, що експерт працює в державному медичному закладі, який спеціально призначений для надання висновків експерта та фінансується державою, не означає, що такі експерти не зможуть діяти нейтрально та неупереджено, важливим є те, чи участь експерта у провадженні супроводжується адекватними процесуальними гарантіями, які забезпечують його формальну та фактичну незалежність та неупередженість¹⁶⁴.

У справі «*Душко Івановський проти Колишньої Югославської Республіки Македонія*» заявник вважав, що його право на справедливий суд порушене з огляду на те, що національні судові рішення ґрунтувалися на звітах експертів, яких не можна вважати неупередженими, а суди відмовились розглянути альтернативні

¹⁶¹ *Sara Lind Eggertsdottir v. Iceland*, no. 31930/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 5 July 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-81432> (accessed January 29, 2019) (§ 53).

¹⁶² *Yvon v. France*, no. 44962/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 24 March 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61053> (accessed January 29, 2019) (§ 37).

¹⁶³ *Storck v. Germany*, no. 61603/00, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 June – March 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-69374> (accessed January 29, 2019) (§ 135).

¹⁶⁴ *Jurica v. Croatia*, no. 30376/13, Council of Europe: European Court of Human Rights, 2 August 2018, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-173261> (accessed June 12, 2023) (§ 93).

висновки експертів¹⁶⁵. Позиція Суду щодо цих питань відображена у рішенні «Ходорковського і Лебедєва проти Росії», де зазначено, що «...завданням Суду залишається з'ясувати, чи був справедливим спосіб, у який було зібрано інші докази; наприклад, за виняткових обставин потреба в отриманні висновку другого експерта щодо важливого аспекту справи може бути самоочевидною, і неспроможність суду отримати докази експерта, які вимагає захист, може зробити судовий розгляд несправедливим»¹⁶⁶.

Таким чином, з метою досягнення справедливості як визначальної категорії права на справедливий суд залежно від моделі залучення експерта у кримінальне провадження є необхідним:

- у випадку, якщо сторона обвинувачення залучає експерта, стороні захисту має бути також надано право самостійно залучити експерта, при цьому статус експерта, залученого стороною захисту, та статус експерта, залученого стороною обвинувачення має бути однаковим;
- у випадку, якщо суб'єктом залучення експерта є суд, такий експерт має бути нейтральним¹⁶⁷.

1.2.2.3. Право на достатній час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту. У ст. 6 ЄКПЛ передбачено, що кожній особі гарантується право мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту, та право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — у випадку відсутності достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — отримувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя. Питання можливості реалізувати право на захист, в тому числі шляхом оскарження доказів в умовах змагальності, а також

¹⁶⁵ *Dusko Ivanovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 10718/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 24 July 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-142515> (accessed July 29, 2022) (§ 34).

¹⁶⁶ *Khodorkovskiy and Lebedev v Russia*, no. 11082/06, 13772/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 25 October 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-122697> (accessed July 29, 2022) (§ 725).

¹⁶⁷ Vuille J. and others. Scientific evidence and the right to a fair trial under Article 6 ECHR. *Law, Probability and Risk*. 2017. Vol. 16, iss. 1. P. 57.

можливості їх дослідження за участі сторони захисту неупередженим органом, зокрема судом, є важливою складовою права на справедливий суд¹⁶⁸.

У рішенні ЄСПЛ *«Кан проти Австрії»* зазначається, що перший з вищеперерахованих елементів передбачає, що дії, пов'язані з ґрунтовним захистом обвинуваченого, можуть включати усе, що «необхідне» для підготовки до судового розгляду. Обвинувачений повинен мати можливість організувати свій захист у належний спосіб і без обмежень щодо можливостей вживати усіх засобів захисту під час судового розгляду, а також впливати на його результат¹⁶⁹.

При цьому, у справах *«Іглін проти України»*¹⁷⁰, *«Корнеєв та Карпенко проти України»*¹⁷¹ Суд вказав, що питання, чи надані можливості і час були належними визначаються в кожному конкретному випадку. Так, говорячи про належний час, ЄСПЛ у справі *«Нафтова компанія Юкос проти Росії»* зазначає, що вимога здійснення провадження протягом належного строку не повинна будь-яким чином нехтувати процесуальними правами жодної з сторін¹⁷².

При визначенні часу, необхідного для підготовки захисту особи, враховується характер провадження, а також складність справи і стадія провадження. Відповідно, чи не здійснювалося затягування кримінального провадження шляхом ініціювання та проведення судової експертизи, Суд повинен визначати, виходячи із фактичних обставин справи.

У справі *«Хусейн та інші проти Азербайджану»* під «необхідними можливостями» ЄСПЛ розуміє можливості, з метою підготувати свій захист, ознайомлюватись із результатами слідства, накопиченими протягом усього часу його проведення¹⁷³. Право сторін бути поінформованими про докази та аргументи

¹⁶⁸ Jackson J., Summers S. *The Internationalisation of Criminal Evidence: Beyond the Common Law and Civil Law Traditions (Law in Context)*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. P. 365.

¹⁶⁹ *Can v. Austria*, no. 9300/81, Council of Europe: European Court of Human Rights, 30 September 1985. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57457> (accessed January 31, 2019) (§ 16–18).

¹⁷⁰ *Iglin v. Ukraine*, no. 39908/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 12 January 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108506> (accessed January 31, 2019) (§ 65).

¹⁷¹ *Kornev and Karpenko v. Ukraine*, no. 17444/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 21 October 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101187> (accessed January 31, 2019) (§ 67).

¹⁷² *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*, no. 14902/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 20 September 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106308> (accessed January 31, 2019) (§ 570).

¹⁷³ *Huseyn and others v. Azerbaijan*, no. 35485/05, 35680/05, 36085/05, 45553/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 26 July 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105823> (accessed January 31, 2019) (§ 132–138).

іншої сторони, де-факто, означає право на ознайомлення з матеріалами справи, яке може включати право робити фотокопії для ретельного ознайомлення з матеріалами і доказами. Як зазначається у рішенні ЄСПЛ «*Роу і Дейвіс проти Сполученого Королівства*», органи кримінального переслідування повинні повідомляти захисту про усі наявні у них докази, як щодо обвинувачення, так і виправдання¹⁷⁴.

В українській доктрині також можна знайти пропозицію Пилипенко Г. щодо закріплення на законодавчому рівні обов'язку сторони захисту інформувати «протилежну сторону» (тобто – сторону обвинувачення), про залучення нею експерта та щодо змісту експертного завдання, адже приховування таких висновків звужує обсяг об'єктивних підстав для прийняття судом правосудного рішення¹⁷⁵.

Проте, на моє переконання, таке твердження прямо суперечить принципу змагальності в частині права вибору сторонами, які докази подавати\не подавати для дослідження судом під час судового розгляду. Щербаківський М., вказує, що відповідно до процесуального законодавства України відсутні випадки, коли сторони кримінального провадження, потерпілий чи представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, могли б витребувати висновки експертів як джерела доказів¹⁷⁶.

Не лише підозрюваний, обвинувачений, а й його захисник має право здійснювати право на захист, в тому числі шляхом участі у проведенні судової експертизи. Зокрема, згідно з п. 10 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не лише обвинувачений, а й адвокат, що захищає його інтереси, виступаючи стороною захисту, наділений правом одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань¹⁷⁷.

¹⁷⁴ *Rowe and Davis v. The United Kingdom*, no. 28901/95, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 February 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-162540> (accessed January 30, 2019) (§ 60–66).

¹⁷⁵ Пилипенко Г. М. Ситуації досудового розслідування, що потребують залучення експертів (обізнаних осіб). *Європейські перспективи*. 2013. № 10. С. 124–129.

¹⁷⁶ Щербаківський М. Щодо можливості витребування висновків експертів учасниками кримінального провадження. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтєвського (м. Харків, 7–8 листоп. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 18 – 19.

¹⁷⁷ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012. № 5076-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

Дослідження доказів представниками поліції або прокуратури за участю сторони захисту за відсутності подальшого дослідження таких доказів у судовому засіданні не відповідає засадам змагальності та рівності сторін¹⁷⁸, а отже, — створює перешкоди у реалізації права на захист у судовому засіданні.

ЄСПЛ також дійшов висновку про порушення ст. 6 Конвенції на тій підставі, що одна зі сторін не була поінформована про дату допиту експерта, що перешкодило поставити запитання та в подальшому брати участь у складенні звіту експерта у справах *«Мантованеллі проти Франції»*¹⁷⁹, *«Лобо Мачадо проти Португалії»*¹⁸⁰, *«Вермюлен проти Бельгії»*¹⁸¹, *«Нідерост-Губер проти Швейцарії»*¹⁸². У справі *«В. Д. проти Румунії»* Суд встановив порушення права на справедливий суд на тій підставі, що національний суд відмовив стороні захисту у клопотанні про залучення експерта для проведення експерта, не надавши цьому обґрунтувань, та виніс рішення на основі показань потерпілої, які хоч і не були єдиним доказом у провадженні, проте стали вирішальними¹⁸³.

Також пропоную звернути увагу на ще один аспект можливого порушення права на справедливий суд – ситуації, коли інформація, зазначена у висновку експерта, та інформація, надана таким експертом під час допиту експерта у судовому засіданні різняться.

У справі *«Г. Б. проти Франції»* Суд зазначив, що той факт, що експерт під час допиту висловлює думку, відмінну від тієї, що зазначена у висновку експерта, саме по собі не є порушенням принципу справедливого судового розгляду і у таких ситуаціях право на справедливий судовий розгляд не вимагає, щоб був залучений

¹⁷⁸ Jackson J., Summers S. *The Internationalisation of Criminal Evidence: Beyond the Common Law and Civil Law Traditions (Law in Context)*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. P. 365.

¹⁷⁹ Champod Ch. and Vuille J. *Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms. International Commentary on Evidence*. 2011. Vol. 9, iss. 1, article 1. DOI: <https://doi.org/10.2202/1554-4567.1123> (accessed January 16, 2021).

¹⁸⁰ *Lobo Machado v. Portugal*, no. 15764/89, Council of Europe: European Court of Human Rights, 20 February 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57978> (accessed January 30, 2019) (§ 28–33).

¹⁸¹ *Vermeulen v. Belgium*, no. 19075/91, Council of Europe: European Court of Human Rights, 20 February 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57985> (accessed January 30, 2019) (§ 33).

¹⁸² *Nideröst-Huber v. Switzerland*, no. 18990/91, Council of Europe: European Court of Human Rights, 18 February 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-5819957978> (accessed January 30, 2019) (§ 27).

¹⁸³ *V.D. v. Romania*, no. 7078/02, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 February 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=002-1113> (accessed June 11, 2023).

додатковий експерт навіть за умов, якщо висновок експерта, який був залучений стороною захисту, підтверджує позицію сторони обвинувачення¹⁸⁴. В той же час відмова суду у клопотанні сторони допитати експерта є порушенням ст. 6 ЄКПЛ. Такого ж висновку дійшов Суд у справі «*Balsytė-Lideikienė проти Литви*»¹⁸⁵.

Тож шляхом ініціювання проведення судової експертизи, надання висновків експерта у судове провадження, особистої участі у проведенні експертного дослідження, участі у допиті експерта, сторона захисту реалізовує своє право на захист.

¹⁸⁴ *G.B. v. France*, no. 44069/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 2 January 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-59690> (accessed June 12, 2023) (§ 68).

¹⁸⁵ *Balsytė-Lideikienė v. Lithuania*, no. 72596/01, Council of Europe: European Court of Human Rights, 4 November 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89307> (accessed January 29, 2019) (§ 63–64).

Розділ II. ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ

У офіційних документах Ради Європи неодноразово згадується про те, що судова експертиза відіграє важливу роль у наданні науково обґрунтованої, неупередженої та об'єктивної інформації, і що судова експертиза може суттєво сприяти більшій ефективності та дієвості правоохоронних органів, попередженню та боротьбі зі злочинністю¹⁸⁶.

Відповідно до Керівних принципів Європейської комісії з питань ефективності правосуддя щодо ролі експертів, призначених судом, у судових розглядах держав-членів Ради Європи¹⁸⁷ у державах Європи експерти, як правило, допомагають суддям та іншим особам приймати рішення. Експерти сприяють встановленню фактів, які є основою для судових рішень, а іноді – здійснюють пошук таких фактів самостійно (п. 2 Керівних принципів ЄКПЕП щодо ролі експертів, призначених судом).

Згідно Керівних принципів, експерти можуть бути залучені або судом, стороною, сторонами для підготовки та надання висновку або встановленню фактів, тим самим допомагаючи доповнити недостатні технічні знання судді, або у встановленні фактів, якщо сторона юридично зобов'язана аргументувати/надати докази (п. 3). При цьому в державах загального права експерт часто виконує специфічну функцію «спеціалізованого свідка», в той час, як в більшості держав континентального права експерт бере на себе роль «квасисудового чиновника»¹⁸⁸.

Суб'єкт залучення експерта у кримінальне провадження може безпосередньо впливати на значення наданих експертом висновків у доказуванні. Зважаючи на те, що різні моделі можуть встановлювати можливість для сторін самостійно залучати

¹⁸⁶ Bilevičiūtė E., Drakšas R., Kurapka V. E., Snieguolė M. Problems of Work Organization in Expert Institutions. *Journal of International Studies*. 2016. Vol. 9, no. 3, P. 242.

¹⁸⁷ Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States, CEPEJ (2014)14. URL: <https://rm.coe.int/168074827a> (accessed March 5, 2023).

¹⁸⁸ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. P. 5. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

експерта для надання ним висновків (йдеться про змагальну та змішану моделі) або ж заборону сторонами самостійно залучати такого експерта (розшукова, змішана моделі), не всі отримані за результатами проведення експертних досліджень документи будуть набувати статусу висновку експерта. Результати проведеного дослідження демонструють, що значення таких документів буде різним: до прикладу, в Англії та Уельсі, Ірландії, Фінляндії, Чехії, Хорватії «вага» висновку експерта, залученого судом, та висновку експерта, залученого сторонами, буде однаковою; в той час, як в таких державах, як Німеччина, Італія, Литва, Швейцарія – надається менша «вага» з огляду на можливу упередженість експерта до сторони, яка його залучила¹⁸⁹.

У фокусі цього розділу буде правове регулювання *Великої Британії (Англія та Уельс)*, яку можна віднести до держав, у яких утвердилась змагальна модель залучення експерта у кримінальне провадження, а також *ФРН, Франції, Бельгії, Швейцарії, Австрії, Нідерландів, Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Румунії*, у яких домінують ознаки розшукової моделі залучення експерта у кримінальне провадження. Зважаючи на різноманіття державних устоїв, варіативність організаційних особливостей за змішаної моделі може бути предметом окремого наукового дослідження. Тому у цьому розділі особлива увага буде приділена досвіду *Італії*, яка здійснила спробу переходу від розшукової до змагальної моделі залучення експерта у кримінальне провадження, *Чехії, Норвегії, Ісландії, Швеції* а також особливостям залучення експерта у кримінальне провадження, розгляд якого здійснюється *Міжнародним кримінальним судом*, які є найбільш вдалими прикладами для первинного аналізу змішаної моделі залучення експерта у провадження.

¹⁸⁹ Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States. P. 17. URL: https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afcc8/1435135253774/3rev_2014_CEPJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf (accessed April 14, 2023).

2.1. Організаційні особливості проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві в державах Європи та їх характеристика.

Чимало викликів існують сьогодні у державах Європи, які пов'язані із організацією належного здійснення діяльності експертів (як відомчої, – тобто діяльність експертів, які працюють в судово-експертних установах, так і позавідомчої – діяльності експертів, котрі здійснюють свою діяльність не в судово-експертних установах). Хоча до завдань цього дослідження не належить виокремлення цих викликів, важливо звернути увагу на результати досліджень, які проводяться від 2011 року у Раді Європи, які демонструють такі узагальнені проблеми в сфері організації судової експертизи як:

- проблеми підготовки та підвищення кваліфікації експертів (питання системи підготовки та стандартів підготовки експертів);
- проблеми нормативного врегулювання експертної діяльності (організаційно-етичні, питання ролі керівника експертної установи, кола суб'єктів, які мають право призначати експертизу та ін.);
- проблеми, пов'язані із фінансовим забезпеченням експертної діяльності (формування вартості експертних послуг, неврегульованість питання вартості роботи приватних експертів та ін.);
- проблеми контролю над здійсненням експертної діяльності^{190, 191, 192}.

Узагальнюючи, слід зазначити, що організаційні аспекти проведення судової експертизи включають в себе набуття статусу експерта, функціонування судово-експертних установ у державі та питання приналежності експерта до таких установ як умови участі у кримінальному провадженні для надання висновку експерта, монополію/її відсутність на проведення окремих видів експертиз, атестації,

¹⁹⁰ Bilevičiūtė E., Drakšas R., Kurapka V. E., Snieguolė M. Problems of Work Organization in Expert Institutions. *Journal of International Studies*. 2016. Vol. 9, no. 3, P. 247 – 248.

¹⁹¹ Römken R., van Kalmthout A. M., Moors J. A. Strengthening the forensic expertise system in Romania. IVA research and Consultancy. 2007. P. 44. URL: https://www.researchgate.net/publication/254800787_Strengthening_the_forensic_expertise_system_in_Romania (accessed October 17, 2022).

¹⁹² Овсянникова І. М. Щодо деяких теоретико-методологічних та адміністративно-правових проблем забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 65.

сертифікації та підвищення кваліфікації судових експертів, функціонування реєстрів експертів та можливості включення судових експертів у такі реєстри, етичні вимоги при виконанні своїх повноважень судовими експертами, страхування відповідальності судового експерта та інші питання, пов'язані з отриманням статусу експерта в адміністративному порядку.

Процесуальні особливості залучення експерта у провадження, зокрема його процесуальний статус, суб'єкти, уповноважені його залучати, визначально впливає на підхід держави до організаційних особливостей проведення експертизи. Залежно від моделі залучення експерта у кримінальне провадження можна виокремити характерні організаційні особливості судової експертизи. Наприклад, оскільки у Великій Британії (Англія та Уельс)¹⁹³ експерт за своїм статусом є свідком, а сторони не обмежені у залученні будь-якої «обізнаної особи» як свідка, то вимоги до такої особи не встановлені, оскільки теоретично будь-яка особа може бути свідком. В той час, як, скажімо, у Латвії експерт є професійним учасником кримінального провадження, закон заздалегідь встановлює вимоги до рівня його кваліфікації, яка, очікується, буде підтверджена особою попередньо шляхом проходження сертифікації.

У випадку, якщо у державі запроваджена *змагальна модель залучення експерта* (а в окремих випадках і *змішана*¹⁹⁴), то серед організаційних особливостей, як показує досвід Великої Британії (Англії та Уельсу), можна виділити такі.

Особа зі спеціальними знаннями не набуває самостійного процесуального статусу, на неї поширюється статус свідка-експерта. Законодавчий підхід Великої Британії (Англії та Уельсу) до визначення поняття «експерта» як учасника судового провадження значно відрізняється від підходу, закріпленому в державах, де домінують риси розшукового типу процесу. Передбачається, що у судовому

¹⁹³ Зважаючи на особливості устрою Великої Британії, у фокусі цього дослідження є особливості залучення експерта у кримінальне провадження Англії та Уельсу; не досліджуються особливості залучення експерта у Шотландії та Північній Ірландії.

¹⁹⁴ У випадку, якщо *модель залучення експерта у кримінальне провадження є змішаною*, за такої ситуації є характерним поєднання особливостей організації та проведення судової експертизи змагальної та розшукової моделей.

провадженні може брати участь так званий «обізнаний свідок», яким може виступати компетентна особа, яка залучається однією із сторін, складає присягу і під нею дає показання про проведені дослідження та їх результати. Експерт у кримінальному провадженні діє на всіх етапах як незалежний експерт-свідок, з метою допомогти сторонам у вирішенні їхніх суперечок, а також суду у вирішенні питань, що входять до сфери спеціальних знань експерта^{195,196}.

Всупереч поширеній думці, основне завдання експерта полягає не в підтриманні версії сторони, яка залучила такого експерта, а в тому, щоб допомогти суду досягти матеріальної істини, його функція включає необхідність балансувати між очікуваннями клієнта та обов'язком зберігати об'єктивність¹⁹⁷. Діяльність експерта може сприяти зменшенню спірних питань, що дозволяє заощадити час і витрати під час судового розгляду¹⁹⁸.

Згідно процесуальним законодавством *Фінляндії та Швеції* експерт у судовому засіданні набуває також статусу свідка («*expert witness*»), проте модель залучення експерта у кримінальне провадження можна охарактеризувати як змішану, зважаючи на те, що як сторони, так і суд уповноважений залучати експерта у провадження.

Відсутня формальна адміністративна процедура набуття статусу (професії) експерта, зокрема не передбачена процедура атестації, сертифікації чи підвищення кваліфікації експерта. У Великій Британії (Англії та Уельсі) відсутня система атестації та ліцензування судових експертів (за винятком отримання даних ДНК або дактилоскопії за допомогою експертних досліджень). Допущення конкретної особи для виконання функції експерта вирішується компетентним органом, що розглядає справу. На прийняття рішення про залучення

¹⁹⁵ Baskind E. The Expert Witness in England and Wales: The End of the 'Hired Gun'? An English Perspective, *International Review of Law, Computers & Technology*. 2001. Vol. 15(2). P. 229. (accessed January 29, 2023).

¹⁹⁶ Stockdale M., Jackson A. Expert evidence in criminal proceedings: Current challenges and opportunities. *Journal of Criminal Law*, 2016. Vol. 80(5). P. 346 (accessed June 5, 2023).

¹⁹⁷ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. P. 16. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

¹⁹⁸ Baskind E. The Expert Witness in England and Wales: The End of the 'Hired Gun'? An English Perspective, *International Review of Law, Computers & Technology*. 2001. Vol. 15(2). P. 229–246 (accessed January 29, 2023).

особи у кримінальне провадження як експерта впливає його компетенція, сертифікат, що підтверджує певну спеціальність за наявності, дотримання дисциплінарних вимог, передбачених у Кодексі поведінки¹⁹⁹. Оскільки відсутність формальних процедур підтвердження кваліфікації експерта може ставити під сумнів належний рівень професійної підготовки осіб, які залучаються до провадження як судові експерти, на практиці можуть виникати ситуації, коли експерт повинен доводити у судовому засіданні свою кваліфікацію та наявність знань та навичок для проведення експертного дослідження.

У державі існують судово-експертні установи, проте це не позбавляє сторін можливості звернутися до експерта, який працює поза межами таких установ. Для багатьох держав Європи характерною є наявність інституційних судово-експертних організацій. До прикладу, у *Англії та Уельсі* (Велика Британія) відомчі експертні установи взаємодіють із поліцейськими організаціями під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ. Так, у структурі МВС у Великій Британії діє експертно-криміналістична служба (*The Forensic Service – FSS*), завданнями якої, серед іншого, є проведення судових експертиз та досліджень для правоохоронних органів (поліції, королівської прокуратури та інших) *Англії та Уельсу*²⁰⁰.

У державах, де утвердилась змагальна модель залучення експерта у провадження, сторони можуть залучати як експертів, що працюють у державній спеціалізованій установі, так й інших фахівців без обмежень. *Відповідно, експерт, який працює у державній судово-експертній установі та будь-який інший експерт, є рівними (не існує переваг між наданими висновками експерта залежно від його відомчої підпорядкованості).*

Відсутня монополія на проведення судових експертиз. В *Англії та Уельсі* відсутня монополія на здійснення криміналістичних експертиз державними судово-експертними установами. Навіть такі специфічні експертизи як

¹⁹⁹ Hackman L., Raitt F., Black S. (eds.) *The Expert Witness, Forensic Science and the Criminal Justice Systems of the UK.* (1 ed.) *CRC Press.* 2019. P. 92. URL: <https://www.crcpress.com/The-Expert-Witness-Forensic-Science-and-the-Criminal-Justice-Systems/Hackman-Raitt-Black/p/book/9781498705691> (accessed November 14, 2021).

²⁰⁰ Романенко Л. М. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн. *Право та управління.* 2012. № 1. С. 444–452. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2241/%D0%A0> (дата звернення: 14.11.2021).

криміналістичне дослідження документів здійснюють фахівці приватних криміналістичних установ²⁰¹.

Як правило, відсутні офіційні державні реєстри судових експертів. Наявність реєстрів експертів не є характерною для держав, де існує змагальна модель залучення свідка-експерта у провадження. Такі реєстри функціонують здебільшого у державах розшукової або змішаної моделі залучення експерта.

До прикладу, у правовій системі *Англії та Уельсу* відсутні офіційні списки судових експертів²⁰² (однак до 2009 року функціонував Реєстр судово-медичних експертів та вважалось, що особи, внесені в цей Реєстр відповідають критерію «безпечної та компетентної практики»). Станом на зараз існує практика створення «приватних списків» (тобто таких, які не ведуться органами державної влади), де зазначені дані про фахівців, які пропонують свої послуги як експерти²⁰³. У *Норвегії* також відсутня практика Реєстрів судових експертів²⁰⁴.

Існують кодекси етики для свідків-експертів. В Англії та Уельсі (Велика Британія) у 2017 р. був прийнятий Кодекс практики та поведінки для провайдерів судової експертизи та практиків у системі кримінального правосуддя (далі – Кодекс поведінки), у якому передбачений обов'язок експертів «діяти чесно, порядно, об'єктивно та неупереджено»²⁰⁵.

Не є поширеною процедура обов'язкового страхування відповідальності експерта. Порушення обов'язку експерта скласти правильний експертний висновок, який відповідає фактичним обставинам, несе небезпеку помилкового

²⁰¹ Там само.

²⁰² Carr S., Piasecki E., Tully G., Wilson T. J. Opening the scientific expert's black box: Critical trust as reformatory principle in criminal evidence. *Journal of Criminal Law*, 2016. Vol. 80(5). P. 377.

²⁰³ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. S. 16. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

²⁰⁴ Ocena kompetencji biegłych sądowych. Oczekiwania i rekomendacje, Fundacja Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych. Warszawa, 2015. S. 17. URL: <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Ocena-Kompetencji-Bieglych-Sadowych.pdf> (accessed March 26, 2023).

²⁰⁵ Codes of Practice and Conduct for forensic science providers and practitioners in the Criminal Justice System. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/651966/100_-_2017_10_09_-_The_Codes_of_Practice_and_Conduct_-_Issue_4_final_web_web_pdf__2_.pdf (accessed March 26, 2023).

судового рішення (п.114)²⁰⁶, однак у *Великій Британії (Англії та Уельсі)* відсутня вимога обов'язкового страхування з метою гарантувати можливість відшкодування шкоди особі у випадку її завдання експертом внаслідок неналежної професійної діяльності.

У випадку, якщо моделлю залучення експерта у кримінальне провадження є *розшукова* (а в окремих випадках *і змішана*²⁰⁷), до її організаційних особливостей належать:

Наявність в державі окремого нормативно-правового акта, який визначає порядок набуття статусу експерта, процедури атестації та підвищення кваліфікації тощо. Правовою основою регулювання судово-експертної діяльності за такої моделі виступають здебільшого спеціальні закони та інші нормативно-правові акти, які деталізують окремі аспекти здійснення діяльності експертів.

До прикладу, правове регулювання судово-експертної діяльності у *Латвії* здійснюється Законом Латвії «Закон про судових експертів» («*Tiesu ekspertu likums*»)²⁰⁸, а також підзаконними нормативно-правовими актами – постановами Кабінету Міністрів «Порядок організації судових експертиз» («*Tiesu ekspertīžu organizēšanas kārtība*»)²⁰⁹, «Положення про список судово-експертних установ і класифікатор спеціальностей судових експертів» («*Noteikumi par tiesu ekspertīžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru*»)²¹⁰. У Польській Республіці діє Розпорядження Міністра юстиції *Республіки Польща* від 24.01.2005 р. «У справі судових експертів» (далі – Розпорядження)²¹¹. До 01.01.2021 року здійснення судово-експертної діяльності в *Чехії* регулювалося Законом № 36 «Про експертів і

²⁰⁶ Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States, CEPEJ (2014)14. URL: <https://rm.coe.int/168074827a> (accessed March 5, 2023).

²⁰⁷ У випадку, якщо модель залучення експерта у кримінальне провадження є *змішаною*, за такої ситуації є характерним поєднання особливостей організації та проведення судової експертизи змагальної та розшукової моделей.

²⁰⁸ Tiesu ekspertu likums, Latvijas Vestnesis, 42(5614), no. 2016/42.1. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/280576-law-on-forensic-experts> (accessed November 18, 2019).

²⁰⁹ Tiesu ekspertīžu organizēšanas kārtība: 2016.gada 13.septembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 606. *Latvijas Vēstnesis*. 2016. Nr. 179(5751).

²¹⁰ Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru: 2016.gada 20.decembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 835. *Latvijas Vēstnesis*. 2016. Nr. 251(5823) (accessed November 18, 2019).

²¹¹ Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz. U. z 2005 nr 15 poz. 133). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050150133> (accessed February 19, 2019).

перекладачів» від 20 квітня 1967²¹², а у 2019 р. шляхом прийняття Закону Чехії № 254/2019 від 09.10.2019 р. «Про експертів, експертні бюро та експертні інститути» (який набув чинності з 01.01.2021) законодавство було оновлене²¹³.

Особа зі спеціальними знаннями набуває самостійного процесуального статусу експерта. Зважаючи на особливості континентальної системи права, що знайшли своє відображення у кримінальному процесі *Франції*, завдання експерта полягає у наданні допомоги суду у встановленні істини в кожному конкретному випадку²¹⁴. Така допомога у французькій доктрині права позначається терміном «auxiliaries», що в перекладі означає «помічники суду»²¹⁵. Експертом («*expert judiciaire*») є фахівець у певній сфері, який залучається у кримінальне провадження як самостійний учасник процесу. Особа, яка бажає здійснювати експертну діяльність, повинна відповідати певним критеріям. Так, експертом у кримінальному провадженні *Франції* може бути будь-яка дієздатна особа, яка не досягла сімдесяти років, володіє необхідним рівнем фахової підготовки та має досвід у певній галузі науки, не має судимості. На додаток, особа, яка бажає стати експертом, повинна продемонструвати «достатній» досвід у професійній діяльності, пов'язаній зі спеціалізацією, в якій вона бажає бути експертом, її попереднє виконання обов'язків має бути «правильним» (не суперечити добросовісності та моралі), відповідати критерію незалежності²¹⁶.

У *Республіці Польща* відсутнє визначення поняття «експерт» чи «судова експертиза» на законодавчому рівні. Згідно з Розпорядженням Міністра юстиції

²¹² Про експертів і перекладачів : Закон Чеської Республіки від 29.04.1967 № 36 (зі змін. і допов.). URL: <https://www.global-regulation.com/translation/czech-republic/2033721/on-the-experts-and-interpreters.html> (дата звернення: 21.11.2020).

²¹³ Zákon o znalecích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech (zákon č. 254/2019 Sb.). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2019-254?text=o+znalc%C3%ADch%2C+znaleck%C3%BDch+kancel%C3%A1%C5%99%C3%ADch+a+znaleck%C3%BDch+%C3%BAstavech> (accessed October 18, 2020).

²¹⁴ Beran R., The role of the expert witness in the adversarial legal system. *Journal of Law and Medicine*. 2009. No. 17(1). P. 135–137.

²¹⁵ Comparative study on expert witnesses in court proceedings (English). Washington, DC: World Bank. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/801721468339116562/Comparative-study-on-expert-witnesses-in-court-proceedings> (accessed June 10, 2023).

²¹⁶ Décret no.°2004-1463 du 23 décembre 2004 relatif aux experts judiciaires. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000628809?init=true&page=1&query=experts+judiciaires&searchField=ALL&tab_selection=all (accessed December 1, 2021).

Республіки Польща від 24.01.2005 р. «У справі судових експертів» експертом може бути дієздатна особа, якій виповнилось 25 років, володіє теоретичними та практичними спеціальними знаннями у певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, а також іншими здібностями, зважаючи на які можливе виконання нею обов'язків експерта, добровільно заявила про наміри бути експертом та склала присягу про незалежне виконання обов'язків експерта (ч.1 §12 Розпорядження)²¹⁷. Важливо, що відповідно до вимог, передбачених у КПК Республіки Польща, експерт повинен не лише мати спеціальні знання в певній галузі науки та професійну кваліфікацію (п.1,2 §193, §195, §200 КПК Республіки Польща), а також виправдовувати довіру громадськості, проявляти сумлінність та неупередженість (п.3 §196 та п. 1 §197 КПК Республіки Польща)²¹⁸.

Експертом у *ФРН* є особа, яка має спеціальні знання в науці, ремеслі та мистецтві, а також обов'язково внесена в Реєстр фахівців, які можуть бути залучені до справи як експерти («*öffentlich bestellte Sachverständigen*»)²¹⁹. Експерти повинні відповідати очікуваним вимогам щодо їх неупередженості та компетенції.

В *Італії* судовим експертом може бути фізична особа, яка зареєстрована у відповідних реєстрах, а також має спеціальні знання у певній галузі (ст. 221 КПК Італії). Не може бути залученою як судовий експерт у кримінальне провадження особа, яка є неповнолітньою або засуджена за вчинення злочину, судимість якої не знята або не погашена; особа з психічними захворюваннями; особа, якій заборонено тимчасово обіймати державні посади чи займатися певною діяльністю; особа, до якої застосовані заходи забезпечення кримінального провадження; особа, яка у даному кримінальному провадженні виступає як свідок чи перекладач або виступала спеціалістом (технічним консультантом) у стадії досудового розслідування (ст. 222 КПК Італії)²²⁰.

²¹⁷ Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz. U. z 2005 nr 15 poz. 133). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050150133> (accessed February 19, 2019).

²¹⁸ Kodeks postępowania karnego – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. z dn. 04 sierpnia 1997 r. nr 89, poz. 555). URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970890555> (accessed 21 lipca 2020 r.).

²¹⁹ Volk K. Forensic expertise and the law of evidence in Germany (criminal cases). *Forensic expertise and the law of evidence – North-Holland, Amsterdam*. Oxford, New York, Tokyo, 1993. P. 37–52.

²²⁰ Criminal Procedure Code of the Republic of Italy. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/22/Italy/show> (accessed November 8, 2020).

Відповідно до Закону *Латвії* від 11.02.2016 р. № 2016/42.1 «Закон про судових експертів» (далі – Закон), судовим експертом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та досвідом у певній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла і має свідоцтво на зайняття такою діяльністю, отримане у встановленому законом порядку (п.2 ч.1 ст.1 Закону).

У *Литві* відповідно до Закону Литовської Республіки «Про судову експертизу» № IX-1161 від 28 жовтня 2002 р. судові експертизи здійснюють особи, які мають кваліфікацію судового експерта, внесені до Реєстру судових експертів Литовської Республіки (ч.3 ст. 3 Закону)²²¹. При цьому у кримінальне провадження як експерт може бути залучена особа, яка не входить до Реєстру, якщо в зазначеному Реєстрі відсутні фахівці в певній галузі знань. У разі необхідності експертом може бути призначена особа, яка має право бути експертом у державі, з якою Литовська Республіка уклала угоду про правову допомогу. Судові експерти з держав-членів ЄС можуть також надавати такі послуги в Литві за умов, якщо вони визнані судовими експертами відповідно до правил цієї держави-члена ЄС²²².

Відповідно до Закону *Естонії* «Про судову експертизу» експертом є особа, яка при проведенні судової експертизи використовує спеціальні знання неправового характеру, а у випадках, передбачених законом, також спеціальні юридичні знання (§ 2 Закону)²²³. Вимогами, які ставляться до кандидата в судові експерти Естонії виступають наступні: повна дієздатність, володіння естонською мовою в обсязі, встановленому законом, наявність вищої освіти в галузі, в якій бажає здійснювати експертну діяльність, досвід роботи у цій галузі знань у експертній або науковій установі не менше двох років перед початком роботи судовим експертом (§6 Закону).²²⁴

²²¹Про судову експертизу: Закон Литовської Республіки, 29.10.2002 № IX-1161. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.193737/asg> (дата звернення: 12.08.2020).

²²² Д-р Г. Юодкайте-Гранскіене. Коротка презентація судово-експертної наукової системи Литви. *Ароцкерівські читання* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (м. Полтава, 25 трав. 2017 р.) / МІОУ, ХНДІСЕ. Харків : Право, 2017. С. 31.

²²³Estonia Forensic Examination Act, RT I 2001, 53, 309, 01.01.2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/526042023001/consolide> (accessed May 19, 2022).

²²⁴ Estonia Forensic Examination Act, RT I 2001, 53, 309, 01.01.2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/526042023001/consolide> (accessed May 19, 2022).

У Швейцарії експерта законодавець відносить до інших учасників судового провадження (с. 105 КПК). Експертом, відповідно до ст.183 КПК Швейцарії, можуть бути фізичні особи, які володіють в межах відповідної спеціальності необхідними спеціальними знаннями і вміннями.

У Чехії судовим експертом може бути фізична особа, яка: має професійну кваліфікацію для здійснення експертної діяльності в даній галузі та спеціалізації, про що мають міститися відомості в Списку експертів; має належну матеріально-технічну базу та інструментарій, що гарантує належне виконання експертної діяльності; повністю незалежна; не притягалась до кримінальної відповідальності («*je bezúhonná*»); на неї не накладалось адміністративне стягнення до подання заявки на реєстрацію експертом за окремі проступки, які визначаються в Законі (§ 39, § 40, § 41 Закону № 254/2019 від 09.10.2019 р. «Про експертів, експертні бюро та експертні інститути»); не є визнана неплатоспроможною на підставі рішення суду; має контактну адресу на території Чеської Республіки (або зареєстрований офіс чи місце проживання); дала беззастережну обіцянку про виконання належно своїх обов'язків²²⁵.

Існує формальна адміністративна процедура набуття статусу експерта, пов'язана з необхідністю проходження атестації, сертифікації чи підвищення кваліфікації експерта або ж проходження процедур, пов'язаних із включенням у реєстри судових експертів. Це пов'язано з необхідністю підтвердити наявність спеціальних знань особи у встановленому державою порядку для можливості виконувати функції судового експерта. Ця процедура може охоплювати як необхідність пройти навчання та тестування для підтвердження своїх знань, що закінчується отриманням відповідного сертифіката та перспективою бути включеним у список/списки експертів, якщо такі існують у державі. Так і в окремих випадках може обмежуватися зверненням особи з метою включення до списку

²²⁵ Шуневич К. А. Організація судово-експертного забезпечення судочинства у Чехії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч.* Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 206 – 211.

реєстрів, які офіційно засвідчують можливість особи брати участь у провадженні у ролі судового експерта. Окрім встановленої процедури набуття статусу експерта, як правило, у законодавстві встановлені спеціальні вимоги, яким повинні відповідати особи, окрім підтвердження кваліфікації, дотримання яких є обов'язковим.

Наприклад, серед вимог, які ставляться до особи-кандидата в експерти, у Латвії є наступні: необхідність закінчення навчальної програми, яка відповідає галузі, в якій особа бажає здійснювати дослідження; наявність професійних знань; досвід роботи; вільне володіння офіційною мовою; бездоганна репутація. У випадку, якщо кандидат бажає бути судово-медичним експертом або експертом судової психіатрії, йому необхідно отримати свідоцтво про зайняття лікарською діяльністю, мати ступінь магістра в акредитованій навчальній програмі, що відповідає спеціальності, і пройти професійну підготовку за фахом психолога чи лікаря не менше п'яти років (ст. 6 Закону Латвії «Закон про судових експертів»). Також експерт повинен бути включений у Реєстр судових експертів, чому передують проходження навчання та складення іспиту, який проводиться Комісією з перевірки судових експертів (*«Tiesu ekspertu eksaminācijas komisija»*), до складу якої входять: представник судово-експертної установи, суддя окружного суду, прокурор, слідчий, фахівець-представник вищих навчальних закладів відповідної спеціалізації та представник Міністерства юстиції, який є головою зазначеної комісії. Якщо в такому складі комісії відсутні судові експерти такої ж спеціалізації, на зайняття якою претендує кандидат, то до роботи комісії запрошують як мінімум двоє експертів відповідної спеціалізації. У випадку, якщо такі експерти відсутні, то пропонують приєднатися до роботи комісії з перевірки судових експертів із суміжних спеціальностей. (ст.7 Закону Латвії «Закон про судових експертів»)²²⁶.

Особа повинна закінчити навчальну програму для того, щоб стати судовим експертом. Як зазначає дослідниця Репеле М., така програма створена для

²²⁶ Шуневич К.А. Судова експертиза у кримінальному процесі Латвії. *Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза»*. Випуск 65. К.: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, 2020. С. 159–169.

забезпечення рівних умов для усіх кандидатів та «...складається з двох частин: загальної (юридичної) та спеціалізованої. Змістом загальної частини навчальної програми є вивчення законів та інших актів, які стосуються процесуального статусу судового експерта, теоретичні знання з криміналістики, а також питання організації роботи поліції та судових органів. Спеціальна ж частина спрямована на засвоєння знань в сфері дослідження судового експерта, отримання теоретичних знань зі суміжних галузей експертизи, опанування навиків криміналістичної та судової фотографії, роботи з певним обладнанням, особливостей здійснення судово-експертної діяльності у конкретній галузі експертизи та складення висновку судового експерта. Таке навчання може бути проведено в судово-експертних установах як післяуніверситетське навчання для судово-медичних експертів або у приватного сертифікованого експерта»²²⁷.

Також обов'язковим є іспит, у результаті успішного складення якого особа отримує свідоцтво, яке посвідчує її право займатися експертною діяльністю. Таке свідоцтво діє протягом 5 років, опісля закінчення цього строку особа може пройти переатестацію, де оцінюється компетенція і наявність спеціальних знань експерта, відповідність стандартам етики. При цьому існують винятки щодо складення іспиту для певних категорій судових експертів. Зокрема, кандидати на спеціальність судово-медичного експерта або експерта психіатрії не складають іспитів. Уповноважений орган – Рада судових експертів – приймає рішення про видачу сертифіката для таких категорій осіб на підставі інформації з Реєстру медичних працівників та осіб, які надають медичну допомогу²²⁸.

У Чехії експерт вважається таким, що має професійну кваліфікацію для здійснення експертної діяльності, за умови здобуття університетського ступеня в галузі, в якій бажає стати експертом; наявності 5 років активного професійного досвіду (виконання професійної діяльності після закінчення університету або найвищої можливої освіти, яка безпосередньо переданню подачі заявки на

²²⁷ Rēpele M., Alksne M., Čentoricka M. Accreditation of forensic science organizations and certification of forensic examiners in Latvia. *Theory and Practice of Forensic Science*. 2014. No. 1(33). P. 31–32.

²²⁸ Tiesu ekspertu likums, Latvijas Vestnesis, 42(5614), no. 2016/42.1. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/280576-law-on-forensic-experts> (accessed November 18, 2019).

реєстрацію до списку експертів в цій галузі); наявності інших сертифікатів, які засвідчують професійну компетентність (наприклад, здійснювала певні спеціалізовані дослідження) в цій галузі; успішно склала іспит для зайняття експертною діяльністю.

Такий іспит проводиться чеською мовою та складається з двох частин: загальної (у ній перевіряють знання особою норм права, що регулюють здійснення експертної діяльності, вимоги до експертного висновку тощо) та спеціальної (у ній за допомогою усного опитування перевірятимуть практичні навички з підготовки експертних висновків та знання галузі з урахуванням спеціалізації). Право на здійснення експертної діяльності виникає з моменту внесення Міністерством юстиції особи до Списку експертів Чехії.

Для того, аби бути експертом у *Литві* потрібно: мати вищу освіту, яка відповідає обраному виду судової експертизи, перелік видів якої затверджує Координаційна рада судових експертів; пройти перевірку кваліфікації судового експерта та знань методології судової експертизи, програма якої затверджується керівником судово-експертної установи; пройти перевірку юридичних знань відповідно до програми юридичних знань, затвердженої Міністром юстиції для осіб, які прагнуть стати судовими експертами; підготуватися до здобуття кваліфікації судового експерта, якщо така вимога встановлена в судово-експертній установі; мати бездоганну репутацію²²⁹. Особа, яка має науковий ступінь доктора наук у галузі науки та мистецтва, що відповідає вибору обраної нею галузі судової експертизи, звільняється від перевірки її кваліфікації; щодо неї здійснюється лише перевірка в частині знань експертних методик.

Кваліфікація судового експерта надається та затверджується кваліфікаційною комісією, сформованою керівником експертної установи). Така кваліфікаційна комісія повинна складатися щонайменше з п'яти членів, принаймні двоє з яких є експертами в визначеній галузі та одного юриста. До складу цієї комісії повинні бути запрошені науковці вищих навчальних закладів та науково-дослідних

²²⁹Про судову експертизу: Закон Литовської Республіки, 29.10.2002 № IX-1161. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.193737/asr> (дата звернення: 12.08.2020).

інститутів або судові експерти інших експертних установ чи представники судів, органів досудового розслідування, прокуратури. У випадку, якщо особа, яка бажає отримати кваліфікацію судового експерта, планує стати приватним експертом, а не працювати в державній експертній установі, – більшість складу кваліфікаційної комісії повинні працювати поза межами експертної установи, у якій утворена така комісія.

За результатами присвоєння кваліфікації особі видається свідоцтво судового експерта, отримавши яке особа набуває права звернутися до Міністра юстиції з клопотанням включити її до Реєстру судових експертів протягом одного року з дати видачі свідоцтва про кваліфікацію судового експерта. Перед включенням до Реєстру особа повинна скласти присягу. Складення такої присяги звільняє від особи від складення її у судовому провадженні і особа вважається попередженою про відповідальність за дачу неправдивого висновку.

У *Франції* кваліфікація експерта встановлюється під час його реєстрації в списках експертів²³⁰. Така ж ситуація у Нідерландах, ФРН, Республіці Польща. Списки виконують функцію забезпечення інформацією про експертів, а тому суддя не зобов'язаний виключно залучати експерта, який зазначений в списках²³¹. У *Нідерландах* для того, щоб бути включеним в Реєстр судових експертів, кандидат повинен продемонструвати належний рівень підготовки у своїй галузі (на основі поданих документів), а також відповідність етичним та професійним вимогам, які пов'язані з такими цінностями як незалежність, неупередженість і професіоналізм²³². Також серед компетенцій, які експерт повинен підтвердити, задля включення його у такий реєстр є юридична обізнаність (повинен продемонструвати знання кримінального процесу, зокрема ролі висновку та показань експерта у провадженні) та комунікативні навички (які стосуються як

²³⁰ Knoops G. J. A. The Proliferation of Forensic Sciences and Evidence before International Criminal Tribunals from a Defence Perspective. *Crim Law Forum*. 2019. Vol. 30. P. 47.

²³¹ Comparative overview on the modalities for engagement and remuneration of expert witnesses within the national legal aid systems in Europe. P. 13. URL: <https://rm.coe.int/expert-witnesses-and-the-legal-aid-28-06-2021-eng/1680a7a50a> (accessed May 29, 2023).

²³² Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. S. 9. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

оформлення письмового висновку, так і його усного викладу результатів проведеного експертного дослідження)²³³.

У ФРН для того, аби стати експертом, необхідно підтвердити наявність спеціальних знань в певній галузі, професійну здатність проводити дослідження та складати документи процесуального характеру, бути неупередженим та незалежним. Кожна із спеціальних палат земель ФРН, які ведуть реєстри судових експертів, може встановлювати додаткові вимоги до осіб, які бажають працювати судовими експертами. Однак спільними для усіх реєстрів судових експертів ФРН є спеціальна професійна підготовка, здатність чітко висловлюватися, якості незалежності та неупередженості²³⁴. Спеціальні палати земель ФРН («*Kammern*») зазначають вимоги, яким повинна відповідати особа, яка бажає стати експертом, у своїх «регламентах експертів» («*Sachverständigenordnung*»). Опісля включення у реєстр експертів, за загальним правилом, експерт є акредитованим протягом 5 років, опісля проходження перевірки спеціальними палатами земель ФРН така акредитація може бути продовжена.²³⁵

У Республіці Польща відсутня процедура акредитації експертів, включених до відповідних списків судових експертів, тому рівень їхньої кваліфікації може бути різним²³⁶. У зв'язку з цим, як зазначають польські дослідники, рівень кваліфікації експертів постійно критикується через відсутність відповідної нормативно-правової бази щодо експертів та ефективної системи акредитації усіх бажаючих увійти до списку експертів²³⁷. Водночас, за загальним правилом, для того, аби отримати статус судового експерта у Республіці Польща, особа повинна звернутися із клопотанням до голови відповідного окружного суду про бажання бути судовим експертом, вказавши при цьому галузь, в якій особа є компетентною, та подати інші документи: біографію, особисту анкету, копію диплома, інші документи, які

²³³ Там само, с. 9 – 10.

²³⁴ Keulen B., Kwakman N. Experts and expert register In Europe. The national and the international level. URL: <http://legalresearchnetwork.eu/wpcontent/uploads/2011/10/PaperBerendKeulenNicoKwakmanGroningen.doc> (accessed March 18, 2023).

²³⁵ Там само.

²³⁶ Jasin'ski W., Kremens K. Poland. *International Encyclopaedia of Laws: Criminal Law* / ed. by Frank Verbruggen & Vanessa Franssen. Alphen aan den Rijn, NL : Kluwer Law International, 2019. P. 314.

²³⁷ Там само.

підтверджують фахові знання та наявність необхідної кваліфікації (наприклад, при поданні такого клопотання лікар, який бажає стати судовим експертом, повинен подати підтвержуючі документи про наявність I або II ступеню спеціалізації чи наявність спеціалізованого звання в конкретній галузі медицини), документи, що посвідчують згоду експертної установи, в якій працюватиме особа, про присвоєння їй статусу судового експерта, довідку про відсутність судимості²³⁸.

Якщо особа відповідає зазначеним критеріям, то голова окружного суду задовольняє її клопотання про включення до списку судових експертів. Опісля цього така особа складає «обіцянку» щодо об'єктивного та неупередженого виконання своїх обов'язків (§ 4 Розпорядження) та включається головою окружного суду («*the President of the county court*») до Списку судових експертів («*Lista biegłych sadowych*») строком на 5 років (§ 2, 4 Розпорядження)²³⁹.

Існують офіційні державні реєстри судових експертів²⁴⁰. Як свідчить європейський досвід, в одних державах, де утвердилась розшукова модель залучення експерта у кримінальне провадження, може існувати єдиний реєстр судових експертів, в той час, як в інших - декілька реєстрів судових експертів.

При цьому наявність у державах реєстрів судових експертів не перешкоджає можливості залучення експертів *ad hoc*, тобто осіб, які мають достатні знання в певній галузі науки, але не перебувають у відповідних реєстрах. Як правило, залучення таких експертів відбувається у випадках, коли не існує фахівця в певній галузі експертизи, проведення якої є необхідним у конкретному кримінальному провадженні.

Реєстр судових експертів, виконуючи завдання системної перевірки компетентності осіб, які мають намір здійснювати функції судових експертів, пропонує суб'єкту призначення експертизи для вибору експертів, котрі мають

²³⁸ Авдеева Г. К., Прохоров-Лукин Г. Регламентация та використання спеціальних знань у судочинстві. *Юридичний вісник України*. 2013. № 46. С. 14–15.

²³⁹ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. S. 27. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

²⁴⁰ Термінополучення «реєстр судових експертів» та «список судових експертів» використовуються у тексті як рівнозначні.

належну кваліфікацію. Водночас наявність офіційного реєстру експертів в державі не завжди є такою гарантією якості роботи експерта, адже «...іноді отримання запису в цьому реєстрі може сприйматися в окремих державах як професійно престижне – в результаті часто на включення в цей реєстр претендують некомпетентні люди, які сприймають це як спосіб підвищити свій статус у даному професійному середовищі»²⁴¹. Відсутність же відповідних реєстрів судових експертів, може створювати труднощі для сторін та (або) суду у виборі експерта з належною кваліфікацією.

У цілому питання доцільності ведення реєстрів судових експертів та відомостей про в них; суб'єкта ведення реєстрів сьогодні час від часу дискутується у різних державах Європи, щоразу знаходяться аргументи як «за», так і «проти», разом з тим, для сторін процесу та судів функціонування таких реєстрів полегшує реалізацію їхніх професійних функцій.

До прикладу, у Франції відповідно до ст. 157 КПК Франції інформацію про осіб, які можуть бути судовими експертами, можна знайти у Національному списку експертів, який укладає Касаційний суд («*la liste nationale dressée par la Cour de cassation*») або в одному із списків, що складаються апеляційними судами («*listes dressées par les cours d'appel*»)²⁴².

Відповідно до ст. 2 Закону Франції № 71-498 від 29 червня 1971 року «Про судових експертів», особа, яка бажає здійснювати експертну діяльність, вноситься в Список експертів, складений апеляційними судами, на випробувальний термін строком на три роки. Після закінчення цього випробувального терміну та подання нової заявки експерт може бути перереєстрований на п'ять років після отримання мотивованого висновку комісії, до складу якої входять представники судів та експертів²⁴³. Для отримання такого висновку здійснюється аналіз та оцінка

²⁴¹ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. S. 8. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

²⁴² Code de procédure pénale. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> (accessed February 16, 2021).

²⁴³ Loi no. 71-498 du 29 juin 1971 relative aux experts judiciaires. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT00000874942/> (accessed October 16, 2020).

професійного досвіду особи, яка претендує на те, аби бути включеною у список експертів, а також перевірка її знань. Для офіційного включення до Списку експертів Касаційного суду експерти повинні бути зареєстровані в Списку апеляційних судів принаймні 5 років. Включення до Списку експертів Касаційного суду здійснюється терміном на сім років. Кожних 5 років для списку апеляційних судів та кожних 7 років для Списку Касаційного суду необхідно здійснювати перереєстрацію.

Реєстрації у відповідних списках експертів підлягають як фізичні, так і юридичні особи. Фізична або юридична особа може бути зареєстрована лише в одному списку апеляційних судів. Опісля реєстрації особа, якщо вона зареєстрована у Національному списку, може користуватися назвою «*Expert agréé par la Cour de cassation*»; якщо ж у списку, складеному апеляційними судами, – «*Expert près la cour d'appel*»²⁴⁴.

У Республіці Польща списки судових експертів існують при окружних судах, і ведуть їх голови окружних судів. Особа, яка бажає отримати статус судового експерта, звертається із клопотанням до голови відповідного окружного суду про бажання бути судовим експертом, вказавши при цьому галузь, в якій особа є компетентною, та подає документи які підтверджують фахові знання та необхідну кваліфікацію. Голова окружного суду розглядає таке клопотання і у випадку його задоволення приймає рішення про включення особи до реєстру судових експертів («*Lista biegłych sądowych*») строком на 5 років (§ 2, 4 Розпорядження)²⁴⁵. Відповідно, реєстр судових експертів не є єдиним для усієї Польщі, а існує у вигляді окремих реєстрів при окружних судах. До прикладу, існує реєстр судових експертів окружного суду в м. Катовіце за 2019 рік, у котрому зазначаються прізвище та ім'я особи, галузь знань, в якій така особа є експертом, адреса та контактні дані. Аналогічні списки судових експертів існують при окружних судах

²⁴⁴ Comparative study on expert witnesses in court proceedings (English). Washington, DC: World Bank. P. 38. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/801721468339116562/Comparative-study-on-expert-witnesses-in-court-proceedings> (accessed June 10, 2023).

²⁴⁵ Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz. U. z 2005 nr 15 poz. 133). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050150133> (accessed February 19, 2019).

м. Люблін, Варшава, Краків, Лодзь та інших містах, у яких функціонують окружні суди. Зацікавлені особи можуть ознайомитися з зазначеними списками у судових секретаріатах (ч.3 § 8 Розпорядження) або на офіційних веб-сторінках окружних судів. Кожного року голова окружного суду повідомляє районні суди та Міністерство юстиції про будь-які зміни у списках судових експертів (§ 9 Розпорядження). Голова окружного суду у необхідних випадках має право звертатися до відповідних професійних організацій, державних підприємств, установ, університетів для залучення певних осіб, які володіють теоретичними та практичними спеціальними знаннями з даної галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, як експертів (§ 14 Розпорядження).

У Литві існує єдиний Реєстр судових експертів («*Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašas*»), у якому містяться відомості про те, що експерт має кваліфікацію та спеціальні знання для проведення судових експертиз. Упорядником такого реєстру є Міністерство юстиції²⁴⁶. Особа, яка бажає стати судовим експертом, опісля проходження перевірки кваліфікації та отримання свідоцтва судового експерта, звертається до Міністра юстиції з клопотанням включити її до Реєстру судових експертів протягом одного року з дати видачі свідоцтва про кваліфікацію судового експерта. Перед включенням до Реєстру особа повинна скласти присягу.

У Чехії відповідно до Закону № 254/2019 від 09.10.2019 р. «Про експертів, експертні бюро та експертні інститути» повинен існувати єдиний Список експертів, експертних бюро та експертних інститутів («*Seznam znalců*»)²⁴⁷. Міністерство юстиції є суб'єктом, уповноваженим розглядати заявки про реєстрацію особи судовим експертом та упорядковувати такий реєстр. Такий реєстр повинен містити дані, які знаходяться у відкритому доступі про експертів, а також деякі «закриті» дані, які не є у вільному доступі. Міністерство юстиції та регіональні суди мають доступ до таких «закритих» даних.

²⁴⁶Про судову експертизу: Закон Литовської Республіки, 29.10.2002 № IX-1161. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.193737/asr> (дата звернення: 12.08.2020).

²⁴⁷Zákon o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech (zákon č. 254/2019 Sb.). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2019-254?text=o+znalc%C3%ADch%2C+znaleck%C3%BDch+kancel%C3%A1%C5%99%C3%ADch+a+znaleck%C3%BDch+%C3%BAstavech> (accessed October 18, 2020).

Відповідно § 16 Закону у такому Списку містяться такі відкриті дані про експерта: ім'я або назва; галузь та спеціалізація; якщо це експертне бюро чи інститут, то імена експертів, за допомогою яких здійснюватиметься експертна діяльність в окремих галузях або особи, залучені до науково-дослідної діяльності експертного інституту; інформація про те, чи експерт здійснює експертну діяльність в межах експертного бюро; інформація про наявність зареєстрованого офісу; контактна адреса на території Чехії у випадку, якщо експерт не має зареєстрованого офісу або місця постійного проживання чи місця проживання відповідно до виду перебування іноземця на території Чехії; ідентифікаційний номер осіб; телефонні контакти; дата внесення до списку експертів; інформація про реєстрацію в списку експертів та перекладачів, якщо експерт або експертний інститут був зареєстрований раніше; інформація про адміністративні стягнення, пов'язані з здійсненням експертної діяльності, якщо з дня його накладення минуло не більше 5 років; вказівка на те, коли і на який час призупинено виконання експертної діяльності експерта та підставу, у зв'язку з яким відбулось призупинення; інформація про припинення дії дозволу на здійснення експертної діяльності, його причина та дата²⁴⁸.

До «закритих даних» відносяться наступні відомості: інформація про адміністративні стягнення, пов'язані з здійсненням експертної діяльності, якщо з дня його накладення минуло понад 5 років; інформація про скарги на такого експерта; інформація про відкриття адміністративного провадження щодо такого експерта; адреса місця постійного проживання або місця проживання, якщо експерт не має постійного місця проживання на території Чехії; будь-який інший факт, який свідчить про потребу здійснення нагляду щодо діяльності такого експерта (такий нагляд здійснюватиме Міністерство юстиції Чехії, яке має право оцінювати фактичну точність висновку експерта в рамках свого нагляду).

²⁴⁸Zákon o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech (zákon č. 254/2019 Sb.). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2019-254?text=o+znalc%C3%ADch%2C+znaleck%C3%BDch+kancel%C3%A1%C5%99%C3%ADch+a+znaleck%C3%BDch+%C3%BAstavech> (accessed October 18, 2020).

Також у Чехії передбачено адміністрування Міністерством юстиції *Реєстру висновків* (§ 23 Закону). Кожен експерт повинен внести до цього Реєстру протягом 5 робочих днів з дня внесення висновку експерта наступні дані: дата надання висновку експерта; дата надання роз'яснення або доповнення висновку експерта; предмет висновку експерта; галузь, або спеціалізація, в якій надається висновок експерта; зазначення замовника висновку, осіб, які брали участь у його підготовці; тривалість підготовки висновку експерта; вказівку на експерта, якому доручено надання висновку експерта²⁴⁹.

У ФРН експерт, який може бути залучений у провадження, також обирається із Реєстру судових експертів («*öffentlich bestellte Sachverständigen*»). Офіційні списки експертів формуються спеціальними палатами земель ФРН («*Kammern*»), які створюються з цією метою²⁵⁰, тобто в межах кожної федеративної землі функціонує свій реєстр експертів. У виняткових випадках кримінальне процесуальне законодавство дозволяє залучати у кримінальне провадження осіб, які відсутні у згаданих реєстрах, в ролі експертів²⁵¹.

У Австрії при кожному регіональному апеляційному суді існує список кваліфікованих експертів, що складається головами такого суду, які також перед включенням таких експертів до списків здійснюють оцінку експертів щодо сфери їх компетенції²⁵². Експерти, які не внесені до списків, можуть залучатися у кримінальне провадження виключно тоді, коли існує небезпека зволікання або експерт, внесений у Список, не може взяти участь у справі в силу об'єктивних перешкод або сумнівів в його неупередженості²⁵³.

²⁴⁹ Там само.

²⁵⁰ Girdwoyń P. Zarys niemieckiego procesu karnego. Białystok, 2006. S. 246, za: Jessnitzer K., Frieling G. Der gerichtliche Sachverständige. Ein Handbuch für die Praxis. Köln, 1992. S. 246–247.

²⁵¹ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. S. 27. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

²⁵² Comparative overview on the modalities for engagement and remuneration of expert witnesses within the national legal aid systems in Europe. P. 134. URL: <https://rm.coe.int/expert-witnesses-and-the-legal-aid-28-06-2021-eng/1680a7a50a> (accessed May 29, 2023).

²⁵³ Ходанович В. О. Інститут судової експертизи як джерело доказів в кримінальному судочинстві України та Австрії: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11, № 3. С. 162–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_3_20 (дата звернення: 02.06.2023).

Реєстрація у певних списках експертів до 2010 року не була обов'язковою, однак станом на сьогодні в *Нідерландах* існує офіційний Реєстр судових експертів («*Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen – NRGD*»), в якому наведений перелік фахівців відповідних галузей, які можуть працювати судовими експертами²⁵⁴. Для того, аби бути включеним у такий Реєстр, особа повинна подати заявку, яку розглядає у кожному разі спеціально створена комісія, яка складається з трьох осіб: одна особа – представник юридичної професії - суддя, прокурор або адвокат; двоє – визнані фахівці в даній галузі²⁵⁵. У 2014 у *Бельгії* році був створений Реєстр судових експертів, що мало наслідком можливість залучення у кримінальне провадження виключно осіб, зазначеними в цьому реєстрі (за винятками, встановленими законодавством)²⁵⁶.

У *Латвії* інформація про сертифікованих експертів поміщується в офіційний Реєстр судових експертів («*Tiesu ekspertu reģistrs*»)²⁵⁷. До такого Реєстру вносяться особисті дані особи, спеціальність, за якою експерт здійснює експертні дослідження, місце роботи судового експерта, номер і дату видачі свідоцтва судового експерта та термін його дії, відомості про призупинення дії такого свідоцтва, інші відомості, що підтверджують компетенцію судового експерта. Зауважу, що поняття «інші відомості» є невичерпним, а отже – Реєстр може містити будь-яку іншу інформацію, що свідчить про професійну діяльність особи. Укладачем Реєстру виступає Рада судових експертів («*Tiesu ekspertu padome*»), правовий статус якої визначається спеціальним законодавчим актом Латвії №2016/169.10 від 30.08.2016 р. «Положення про Раду судових експертів («*Tiesu ekspertu padomes nolikums*»)). Окрім Реєстру судових експертів, існує *Реєстр методик проведення судових експертиз*, який також складається Радою судових експертів. Так, кожна методика, яку експерт бажає використовувати у своїй

²⁵⁴ Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen. URL: <https://www.nrgd.nl/> (accessed December 29, 2022).

²⁵⁵ Smithuis M., van Ruth E., Wieles E. Quality control of forensic experts: the complementary role of accreditation and certification. *Expertise & Recht*. 2012. Vol. 6. S. 220–222.

²⁵⁶ Comparative overview on the modalities for engagement and remuneration of expert witnesses within the national legal aid systems in Europe. P. 17. URL: <https://rm.coe.int/expert-witnesses-and-the-legal-aid-28-06-2021-eng/1680a7a50a> (accessed May 29, 2023).

²⁵⁷ Реєстр судових експертів Латвії. URL: <https://www.tiesas.lv/Contents/Item/Display/10101> (дата звернення: 12.06.2023).

діяльності при проведенні судових експертиз повинен бути поданий судово-експертною установою, у якій працює судовий експерт, або приватним експертом для реєстрації до Ради судових експертів.

В Естонії функціонує Реєстр національних експертів («*Riiklikult tunnustatud ekspertide nimekiri*»), до якого можуть входити експерти, які отримали сертифікат, який підтверджує право особи проводити експертні дослідження (§ 11-12 Закону). Керівник експертної установи є суб'єктом, уповноваженим приймати рішення щодо включення особи в такий реєстр (§ 15 Закону). Важливо наголосити на тому, що лише сертифіката судового експерта недостатньо для того, аби бути внесеним у такий Реєстр: окрім цього, є необхідним для експерта наявність досвіду роботи в науковій сфері понад три роки безпосередньо перед подачею заявки для отримання зазначеного вище сертифіката, можливість використовувати технічні ресурси, необхідні для проведення експертних досліджень, наявність постійного доходу.

Також пропоную звернути увагу на функціонування реєстрів судових експертів в Італії, яку можна вважати державою зі змішаною моделлю залучення експерта у кримінальне провадження. Експерт залучається у провадження з числа осіб, зареєстрованих в спеціальному реєстрі експертів суду. У виняткових випадках суд може залучити як судового експерта особу з особливим досвідом в конкретній галузі знань, при цьому, якщо це можливо, залучається особа, яка здійснює свою професійну діяльність в державному органі. Суд у своєму рішенні про залучення такого судового експерта повинен зазначити причини вибору саме цієї конкретної особи (§67 Положення про введення в дію Кримінального процесуального кодексу)²⁵⁸.

Порядок упорядкування та ведення Реєстру судових експертів у кримінальних справах («*Albo dei periti in materia penale*») регулюється Положенням про введення в дію кримінального процесуального кодексу (Далі – Положення). Так, у кожному суді укладається відповідний реєстр судових експертів, який поділений на категорії експертів з судової медицини, психіатрії,

²⁵⁸Enactment provisions of the Code of criminal proceedings, 67–72. URL: http://www.tribunale.reggiocalabria.giustizia.it/ufficio-albi-consulenti-e-periti_189.html (accessed June 9, 2021).

бухгалтерського обліку, інженерних та суміжних спеціальностей, дорожньо-транспортних пригод та дорожнього руху, балістики, хімії, рукописного аналізу та порівняння тощо. Наприклад, у Реєстрі судів регіону Калабрія (*Elenco Delle Categorie Dei Consulenti Tecnici Di Ufficio E Dei Periti Configurate Negli Albi Speciali Del Tribunale Di Reggio Calabria*) зазначено, що у всіх реєстрах судових експертів Італії повинні бути серед іншого такі категорії, як: балісти, каліграфи/графологи/графічні експерти, хіміки, бухгалтери, експерти з аварій (включаючи дорожній рух), інженери, перекладачі, лікарі-хірурги/ стоматологи / психіатри²⁵⁹.

§68 Положення передбачає, що Реєстр судових експертів веде голова суду. Також при судах створені відповідні Комітети, які обговорюють та приймають рішення щодо включення чи невключення особи в Реєстр судових експертів чи скасування реєстрації особи як судового експерта у відповідних Реєстрах. Цей Комітет очолює голова суду, до його складу входять прокурор, голова Асоціації адвокатів, представник професійної асоціації, до якої входить особа, яка бажає бути включена у Реєстр судових експертів, або представник Торгово-промислової палати (якщо особа не входить в такі асоціації)²⁶⁰.

Якщо особа володіє спеціальними знаннями і бажає бути включеною у такий Реєстр, їй потрібно подати запит на реєстрацію, адресований голові суду, витяг із акта народження, посвідчення відсутності судимості, посвідчення про проживання в районі суду та документи, що засвідчують особливу компетентність заявника (§69 Положення). Також особа, яка претендує на те, аби бути включеною у цей Реєстр, повинна мати «дзеркальну моральну поведінку» та бути зареєстрованою протягом принаймні двох років у відповідних професійних реєстрах (реєстрі державної асоціації експертів чи в реєстрі торгово-промислової палати).

Важливим є той факт, що ніхто не може бути зареєстрований у більш ніж одному Суді, а реєстрація може бути подана лише до Реєстру експертів Суду, в

²⁵⁹Ufficio Ausiliari e Albi Speciali CTU-Periti. URL: http://www.tribunale.reggiocalabria.giustizia.it/ufficio-albi-consulenti-e-periti_189.html (accessed June 9, 2021).

²⁶⁰Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному процесі Італії. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. №1. 2020. С. 122 – 129.

окрузі якого проживає кандидат. Запит на реєстрацію в Реєстрі залишається призупиненим на час, коли щодо особи відкрите кримінальне провадження. Також у випадку, якщо особа зареєстрована у Реєстрі експертів, але не виконала без поважних причин експертного дослідження, відповідно до § 70 Положення до неї можуть бути застосовані санкції у вигляді попередження; або відсторонення від Реєстру на строк не більше одного року; або скасування запису особи як експерта в Реєстрі. Для того, аби було прийняте таке рішення щодо експерта, голова суду звертається рекомендованим листом з підтвердженням отримання до судового експерта, пропонуючи йому надати письмові пояснення протягом десяти днів з моменту отримання листа. Після закінчення цього терміну Комітет приймає рішення щодо такої особи²⁶¹.

У Міжнародному кримінальному суді Список експертів адмініструється Секретаріатом МКС (*ICC Registry*), який включає до нього експертів після визначення досвіду особи у відповідній галузі (ст. 44 Регламенту МКС)²⁶². Для цього особа, яка бажає бути включеною до Списку, повинна надати детальну біографію, підтвердження кваліфікації із зазначенням досвіду у відповідній галузі та, якщо це можливо, підтвердження включення до списку експертів будь-якого національного суду²⁶³. Такий список повинен бути відкритим для органів МКС та для усіх учасників провадження²⁶⁴. Список повинен містити широкий вибір експертів, кваліфікація яких підтверджена, а також підтверджувати зобов'язання цих експертів «захищати інтереси правосуддя» (п.24)²⁶⁵. Також при складанні Списку Секретаріат МКС повинен враховувати справедливе географічне та гендерно збалансоване представництво та необхідність включення експертів із досвідом роботи з травмами, у тому числі травмами, пов'язаними зі злочинами

²⁶¹Enactment provisions of the Code of criminal proceedings, 67–72. URL: http://www.tribunale.reggiocalabria.giustizia.it/ufficio-albi-consulenti-e-periti_189.html. (accessed August 7, 2020).

²⁶² Regulations of the Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/B920AD62-DF49-4010-8907-E0D8CC61EBA4/277527/Regulations_of_the_Court_170604EN.pdf (accessed July 27, 2022).

²⁶³ Derham R., Derham N. From ad Hoc to Hybrid – The Rules and Regulations Governing Reception of Expert Evidence at the International Criminal Court. *The International Journal of Evidence & Proof*. 2010. No. 14(1). P. 36.

²⁶⁴ Там само.

²⁶⁵ *Prosecutor v. Lubanga*, Decision on the procedures to be adopted for instructing expert witnesses, ICC-01/04-01/06-1069 (ICC TC I, Dec. 10, 2007). URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/06-1069> (accessed July 05, 2022).

сексуального та гендерного характеру чи вчинених щодо вразливих категорій осіб (діти, особи похилого віку тощо)²⁶⁶. Станом на 16 червня 2021 року цей Список налічує понад 140 експертів²⁶⁷.

В цілому, з одного боку, існування відповідних реєстрів та процедура включення в них осіб, які бажають здійснювати судово-експертну діяльність мала б свідчити про високий фаховий рівень та відповідну кваліфікацію таких осіб. Офіційний реєстр експертів має бути базою даних, у яких міститься інформація про компетентних людей у певних галузях, а внесення до реєстру має свідчити про гарантію якості роботи людини²⁶⁸.

Однак у науковій літературі звертається увага на те, що «недоліки експертизи» є одним із основних джерел судових помилок, а, отже, й перешкодою для встановлення істини у кримінальному провадженні, з огляду на те, що наявність таких офіційних списків судових експертів не обов'язково засвідчує належну компетенцію експерта, адже часто особи, які бажають бути включеними до таких списків використовують «... політичні та інші позаправові впливи, які не мають нічого спільного із заслугами кандидата»²⁶⁹.

У державі існують судово-експертні установи, що в окремих випадках зобов'язує звертатися осіб винятково до таких експертних установ або експертів, які працюють у них для отримання висновку експерта (може існувати монополія на проведення окремих видів експертиз). Судово-експертні дослідження можуть здійснюватися в державних установах, які здебільшого організовані Міністерством внутрішніх справ (наприклад, Австрія, Фінляндія, Данія, Швеція, Італія, Німеччина, Іспанія, Польща та ін.) і/або Міністерством юстиції (наприклад, Нідерланди, Естонія, Ірландія та ін.) та рідко самоврядними інституціями

²⁶⁶ Knoops G. J. A. The Proliferation of Forensic Sciences and Evidence before International Criminal Tribunals from a Defence Perspective. *Crim Law Forum*. 2019. Vol. 30. P. 48.

²⁶⁷ Список експертів МКС. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2021-06-16-list-of-experts-eng.pdf> (дата звернення: 27.07.2022).

²⁶⁸ Ocena kompetencji biegłych sądowych. Oczekiwania i rekomendacje, Fundacja Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych. Warszawa, 2015. S. 13. URL: <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Ocena-Kompetencji-Bieglych-Sadowych.pdf> (accessed March 26, 2023).

²⁶⁹ Ploscowe M. The Expert Witness in Criminal Cases in France, Germany, and Italy. *Law and Contemporary Problems* 2. 1935. No. 4. S. 508.

(наприклад, Незалежний національний інститут складі Уряду Бельгії, Незалежне національне бюро в складі Уряду Латвії, судово-експертні інститути, що належать до жандармерії Франції)²⁷⁰. Також окремі судово-експертні установи діють при закладах вищої освіти як-от Судово-експертний центр факультету судової експертизи в Лозанні (Швейцарія), Інститут судово-експертних досліджень Краківського університету (Польща)²⁷¹.

До прикладу, право здійснювати експертну діяльність в *Латвії* належить як державним, так і приватним експертам (ч.1 ст.3 Закону Латвії «Закон про судових експертів»): державними експертами вважаються особи, які здійснюють свою діяльність у державних судово-експертних установах (згідно ч.1 ст. 11 Закону такі установи створюються, якщо до їх складу входить щонайменше сім судових експертів); приватними експертами є особи, які не входять до державних експертних установ, залучаються для проведення експертиз шляхом укладення цивільно-правових договорів як самозайняті особи або як судові експерти, які входять у професійні недержавні асоціації (ч.1 ст.12 Закону)²⁷².

У Латвії функціонує п'ять державних установ судової експертизи: Державне бюро судових експертиз (акредитовано у 2008 році), Криміналістичне управління Державної поліції (акредитовано у 2006 році), Центр державної медичної експертизи (акредитовано у 2013 році), Служба експертизи при Головному управлінні Державної прикордонної охорони та Державне ТОВ «Ризький психіатричний і наркологічний центр»²⁷³. З 1996 року функціонує Асоціація незалежних експертів Латвії, до складу якої входять приватні судові експерти. Сфера експертної діяльності приватних експертів дещо обмежена. Так, у ст. 13 Закону передбачено, що такі експерти не мають права виконувати наступні експертизи: експертиза вогнепальної зброї та її боєприпасів; експертиза вибухових

²⁷⁰ Іванович А. Організаційна підпорядкованість судово-експертних установ у Європі – сучасний стан. *Ароцкерівські читання* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (м. Полтава, 25 трав. 2017 р.) / МІОУ, ХНДІСЕ. Харків : Право, 2017. С. 38.

²⁷¹ Там само.

²⁷² Tiesu ekspertu likums, Latvijas Vestnesis, 42(5614), no. 2016/42.1. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/280576-law-on-forensic-experts> (accessed November 18, 2019).

²⁷³ Rēpele M., Alksne M., Čentoricka M. Accreditation of forensic science organizations and certification of forensic examiners in Latvia. *Theory and Practice of Forensic Science*. 2014. No. 1(33). P. 31–32.

пристроїв і вибухових речовин; експертиза монет і банкнот (за винятком об'єктів історичного значення); експертиза, пов'язана з наркотичними, психотропними і сильнодіючими речовинами та їх дією; судово-медична та стаціонарна судово-психіатрична експертизи.

Органом, який здійснює організацію роботи та відомчий контроль над діяльністю експертів виступає Рада судових експертів (далі – Рада), до складу якої згідно ч.1 ст.19 Закону входять керівники або уповноважені особи судово-експертних установ, представники приватних судових експертів, суддя районного чи окружного суду та суддя обласного суду. До компетенції Ради серед іншого належить вирішення питання про видачу свідоцтва судового експерта, прийняття рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності, застосування дисциплінарного стягнення, реєстрування методики проведення експертизи, розробка кодексу етичної поведінки судових експертів, розгляд скарг щодо діяльності судових експертів (ч.1 ст.18 Закону). Рішення Ради судових експертів можуть бути оскаржені до Міністерства юстиції або до суду в порядку адміністративного судочинства (ч.2 ст.18 Закону)²⁷⁴.

З аналізу норм кримінального процесуального права *Республіка Польща* можна дійти висновку про такі категорії експертів: судовий експерт з списків судових експертів, які ведуть голови окружних судів; експерт *ad hoc* – спеціальний експерт (особа, яка має достатні знання в певній галузі науки, але не перебуває у вищезазначеному списку, залучення якої відбувається у випадках, коли не існує фахівця в певній галузі експертизи, проведення якої є необхідним у конкретному кримінальному провадженні); експерти наукової або спеціалізованої установи (інституційний експерт)²⁷⁵.

Наукові, науково-дослідні, науково-технічні, спеціалізовані та навіть комерційні інституції можуть надавати висновки, однак особливості їхньої

²⁷⁴ Tiesu ekspertu padomes nolikums, Latvijas Vestnesis: 2016.30 August Cabinet of Ministers N. 582. *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 169, 01.09.2016. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/284478-by-law-of-the-council-of-forensic-experts> (accessed April 3, 2020).

²⁷⁵ Hrehorowicz M. *Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych i jej ocena sądowa*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2013. 388 s.

діяльності нормативно не врегульовано, у зв'язку з чим часто критикуються надані працівниками таких установ висновки²⁷⁶. До прикладу, судово-експертну діяльність здійснюють судово-експертні установи у підпорядкуванні Міністерства юстиції, та криміналістичні лабораторії, що функціонують у системі відповідних територіальних органів поліції (в тому числі Криміналістична Лабораторія Поліції Республіки Польща («*Centralny Laboratorium Kryminalistyczny Policji*»), акредитацію яких здійснює спеціально створена інституція – Польський центр акредитації («*Polskie Centrum Akredytacji*»)²⁷⁷.

Дослідники особливостей організації судової експертизи у кримінальному судочинстві *Литви* зазначають про такий виклик як проблеми здійснення експертної діяльності, пов'язані з акредитацією судово-медичних лабораторій та впровадженням стандарту сертифікації персоналу, вказуючи, що такі виклики існують у багатьох державах Європи²⁷⁸. Державними судово-експертними установами, які функціонують сьогодні у Литві, є Центр судової експертизи Литви (FSCL) Міністерства юстиції, Центр судової експертизи поліції Литви, Державна служба судової медицини Міністерства юстиції Литви (до 2010 року відома як Інститут судової медицини при Університеті Миколаса Ромеріса), Державна служба судової психіатрії при Міністерстві охорони здоров'я²⁷⁹.

Експерт, який працює в державній експертній установі Литви, не має права займатися приватною експертною діяльністю, консультувати сторони провадження на договірній основі та надавати їм висновки з питань, що вимагають спеціальних знань. У Литві встановлена монополія на проведення окремих видів судових експертиз. Зокрема, відповідно до п.4 ст.21 Закону приватні судові експерти не можуть проводити балістичну експертизу, експертизу банкнот,

²⁷⁶ Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. с. 131.

²⁷⁷ Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. с. 132.

²⁷⁸ Bilevičiūtė E., Drakšas R., Kurapka V. E., Snieguolė M. Problems of Work Organization in Expert Institutions. *Journal of International Studies*. 2016. Vol. 9, no. 3, P. 245.

²⁷⁹ Д-р Г. Юодкайте-Гранскіене. Коротка презентація судово-експертної наукової системи Литви. *Ароцкерівські читання* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (м. Полтава, 25 трав. 2017 р.) / МЮУ, ХНДІСЕ. Харків : Право, 2017. С. 31

будівельних матеріалів та інших виробів, слідів пострілів, вибухівки та вибухових речовин, наркотичних засобів та психотропних речовин, експертизи, при яких використовується інформація, що міститься у відомчих реєстрах (наприклад, дактилоскопічна) чи експертизи, проведення яких вимагає доступу до державної таємниці, якщо такий відсутній у приватного експерта. Судово-експертні дослідження можуть здійснювати державні судово-експертні установи та приватні експерти. При цьому приватні експерти в Литві в основному проводять три види судових експертиз – з будівництва, оцінювання майна та аудиту²⁸⁰.

У Чехії експерти, експертні бюро та експертні інститути мають право здійснювати експертну діяльність. Експерт здійснює експертну діяльність особисто, навіть, якщо він здійснює експертну діяльність в експертному бюро. Особа, яка є експертом, може здійснювати експертну діяльність або самостійно, або як працівник експертного бюро. Міністерство юстиції є суб'єктом, уповноваженим розглядати заявки про реєстрацію у *Списку експертів, експертних бюро та експертних інститутів («Seznam znalců»)*. Експертним бюро є комерційна організація (наприклад, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство тощо), що здійснює експертну діяльність через щонайменше 2 експертів, уповноважених здійснювати експертну діяльність у тій галузі, на яку він подав заявку на реєстрацію в списку експертів. При цьому один експерт може бути працівником лише одного експертного бюро; експерт експертного бюро не має права одночасно самостійно здійснювати експертну діяльність. Експертний інститут є університетом або його частиною, державною науково-дослідною установою, іншою установою, що здійснює науково-дослідну діяльність у відповідній галузі; здійснює науково-дослідницьку діяльність у відповідній галузі протягом не менше 3 років безпосередньо перед датою подання заявки на реєстрацію до списку експертів; здійснює експертну діяльність через щонайменше

²⁸⁰ Д-р Г. Юодкайте-Гранскіене. Коротка презентація судово-експертної наукової системи Литви. *Ароцкерівські читання* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (м. Полтава, 25 трав. 2017 р.) / МЮУ, ХНДІСЕ. Харків : Право, 2017. С. 31.

1 експерта, уповноваженого здійснювати експертну діяльність у тій галузі, на яку він подав заявку на реєстрацію в списку експертів²⁸¹.

У Франції залучити як судового експерта у кримінальному провадженні можуть як фізичну, так і юридичну особу. Згідно із ст. 157-1 КПК Франції, якщо для проведення судової експертизи слідчий суддя, суд залучає юридичну особу, то представник такої особи повинен подати на затвердження суду ім'я фізичної особи (осіб), яка від імені такої юридичної особи буде проводити експертизу. Якщо для проведення експертизи залучають експертні служби національної поліції чи національної жандармерії, то керівник призначеної експертної служби подає до суду імена осіб, які будуть проводити експертизу, для затвердження. Такими експертними службами слід вважати Національну криміналістичну службу під загальним керівництвом Національної поліції (*«Le service national de police scientifique relevant de la direction générale de la police nationale»*) та Кримінально-дослідний інститут національної жандармерії під загальним керівництвом національної жандармерії (*«L'institut de recherche criminelle de la gendarmerie nationale relevant de la direction générale de la gendarmerie nationale»*)²⁸².

У Румунії відповідно до ст.173 КПК Румунії експертиза у кримінальному провадженні може здійснюватися або експертами, які працюють у лабораторіях чи спеціальних установах, або незалежними експертами, які отримали цей статус в порядку, передбаченому національним законодавством, або експертом, який отримав такий статус здійснювати свою діяльність відповідно до законодавства іншої країни. Винятково експертами судово-медичних установ здійснюється судово-медична експертиза²⁸³.

²⁸¹ Шуневич К. А. Організація судово-експертного забезпечення судочинства у Чехії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 206 – 211.

²⁸² Шуневич К., Піх Ю. Судова експертиза у кримінальному провадженні Франції як один зі способів досягнення матеріальної (об'єктивної) істини. *Wroclawsko-Lwowski zeszyty Prawnicze/Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. № 12. 2021. С. 211 – 226.

²⁸³ Criminal Procedure Code of Romania, The Law no. 135/2010 published in the Official Monitor of Romania, no. 486/15th of July, 2010, came into force on the 1st of February 2014 by Law no. 255/2013 published in the Official Gazette of Romania. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2018\)043-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2018)043-e) (accessed June 8, 2023).

Експерт, який працює у державній судово-експертній установі та експерт, який здійснює свою діяльність у приватному порядку не завжди є рівними (до прикладу, можлива менша довіра на практиці до висновків експерта, складених експертом у приватному порядку, або ж такі документи не будуть однаковими за юридичною силою, зважаючи на той факт, що сторони не є суб'єктом залучення експерта у кримінальне провадження).

Як показує досвід окремих держав Європи, статус судового експерта, який працює в судово-експертній установі та статус приватного експерта, зокрема надані їм законодавством можливості брати участь у кримінальному провадженні шляхом надання свого висновку експерта, може значно різнитися. Відмінності виникають і в питаннях доступу до професії, оплати праці таких експертів та їх сприйняття професійними учасниками процесу у світлі корупційних ризиків. Актуальним в цьому контексті є питання довіри громадськості та органів публічної влади в особі суду до наданих приватними експертами висновків, що в цілому залежить від процедури набуття статусу судового експерта, належної кваліфікації та подальшої атестації, незалежності та неупередженості.

Наприклад, у *Латвії*, незважаючи на той факт, що як експерти, які працюють у державних експертних установах, так і приватні експерти, крім певних винятків, уповноважені проводити експертні дослідження у кримінальному провадженні, у інформаційних джерелах з'являється інформація про те, що існує менша довіра з боку громадськості та суду до висновків експерта, наданих експертами державних судово-експертних установ.

В *Естонії* судовий експерт повинен працювати виключно в державній експертній установі (§ 5 Закону), – Естонський інститут судової експертизи («*Eesti Kohtuekspertiisi Instituut*»). Дослідник Іванович А. також вказує, що у багатьох державах Європи на практиці, зважаючи на той факт, що судово-експертні роботи проводяться судово-експертних установах МВС, виникають деякі сумніви в цьому способі судово-експертного підпорядкування, адже установа (поліція), яка

причетна до кримінального обвинувачення, одночасно надає докази, які вона й збирає²⁸⁴.

На додаток, факт відомчої приналежності судового експерта не завжди свідчить про достатній рівень його кваліфікації. Навпаки, як стверджує, Авдєєва Г., в більшості країн професійна підготовка експерта, наявність в нього необхідних знань і досвіду виступає ключовим при оцінці його кваліфікації, при цьому «відомча підпорядкованість» судових експертів не відіграє провідної ролі при визначенні експерта, котрий уповноважений проводити експертне дослідження²⁸⁵. Клименко Н. зазначала, що є неприпустимим лише на підставі того, що експерт є співробітником державної експертної установи, вважати його більш компетентним при вирішенні експертних завдань, а висновок, сформований ним, завідомо більш достовірним і однозначно допустимим²⁸⁶.

З іншого боку, Титаян Е. ставить під сумнів незалежність та об'єктивність приватних судових експертів, зазначаючи, що компетенція і кваліфікація судових експертів завжди була «ахіллесовою п'ятою» судово-експертної діяльності для пострадянських країн, адже законодавство не вимагало, щоб судова експертиза в обов'язковому порядку була виконана працівниками державних експертних закладів, а судовим експертом могла виступати будь-яка особа, яка володіє спеціальними знаннями²⁸⁷. З такою позицією складно погодитися, адже беручи до уваги той факт, що саме держава за розшукової або змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження визначає умови допуску до здійснення професійної діяльності як приватного експерта, так і експерта, який працює у державній експертній установі, а також, державні органи є тими суб'єктами, які

²⁸⁴ Іванович А. Організаційна підпорядкованість судово-експертних установ у Європі – сучасний стан. *Ароцкерівські читання* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (м. Полтава, 25 трав. 2017 р.) / МЮУ, ХНДІСЕ. Харків : Право, 2017. С. 39.

²⁸⁵ Авдєєва Г. К. Проблеми гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 634–637.

²⁸⁶ Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : дис..... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. с. 43.

²⁸⁷ Титаян Е. Професія – судовий експерт. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (м. Харків, 7–8 листоп. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 61.

приймають рішення про допуск особи до здійснення такої експертної діяльності, до прикладу, шляхом проведення атестації судового експерта, сумніви у кваліфікації та компетенції приватних експертів не мали б виникати.

Можуть існувати кодекси етики експертів та бути передбачена відповідальність за їх порушення. Наприклад, у Нідерландах перед внесенням до Реєстру судових експертів, окрім успішного проходження процедури перевірки, кандидат також подає письмове зобов'язання дотримуватися вказівок для експертів, викладених у спеціальному документі, що є окремим кодекс професійної етики для експертів, підготовленому Радою експертів, яка веде реєстр експертів, який функціонує під егідою Міністерства юстиції²⁸⁸.

У Литві діє Кодекс етики експертів, який є обов'язковим для усіх експертів, які включені у Реєстр судових експертів, та затверджується Координаційною радою судових експертів. Особи можуть подавати до Координаційної ради судових експертів скарги про порушення етичних правил судовими експертами, за результатами розгляду яких Координаційна рада судових експертів при виявленні порушень має право приймати такі рішення: винести попередження; винести публічне попередження, відомості про що міститимуться у Реєстрі судових експертів, запис про що зберігається протягом року; запропонувати Міністру юстиції виключити судового експерта із Реєстру судових експертів. Також у випадку, якщо Координаційна рада судових експертів при розгляді скарг виявить, що існують обґрунтовані сумніви щодо кваліфікації судового експерта, може звернутися до керівника експертної установи або установи, що присвоює кваліфікацію з клопотанням про прийняття рішення про перевірку кваліфікації, на основі якої особа була включена до Реєстру судових експертів.

Судовий експерт несе відповідальність за достовірність висновку, відповідно за подання неправдивого висновку, зокрема відповідно до ст. 235 КК Литовської Республіки на таку особу може бути накладено стягнення у вигляді громадських

²⁸⁸ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. S. 10. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

робіт або штрафу, обмеження волі, арешту або позбавлення волі на строк, що не перевищує двох років²⁸⁹.

У Швейцарії у випадку, якщо експерт надає неправдивий висновок, він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності шляхом позбавлення волі на строк не більше 5 років або на нього накладається штраф (ст. 322-ter КК Швейцарії)²⁹⁰.

У Латвії належне здійснення судовим експертом обов'язків, покладених під час кримінального провадження на нього, забезпечується встановленою в законі відповідальністю за їх невиконання чи неналежне виконання. Так, підставою для притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності можуть виступати недотримання законодавчих актів, що встановлюють порядок здійснення судово-експертної діяльності; невиконання професійних обов'язків чи груба недбалість при їх виконанні, надання завідомо необґрунтованого висновку судового експерта; зловживання службовим становищем, в тому числі незаконне використання посади; неналежна поведінка та порушення етичних стандартів; втрата або непоправне пошкодження об'єкта, який був наданий для проведення судово-експертного дослідження; розголошення даних, які були отримані при проведенні експертизи, особам, які не мають відношення до замовлення чи проведення судової експертизи²⁹¹.

Дисциплінарна справа щодо судового експерта ініціюється Радою судових експертів за зверненням судді або особи, яка здійснює досудове розслідування. В результаті розгляду такої дисциплінарної справи до судового експерта може бути застосована догана або відкликання від здійснення повноважень судового експерта. За необґрунтовану відмову у проведенні судової експертизи або надання завідомо

²⁸⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr> (accessed October 16, 2020).

²⁹⁰ Swiss Criminal Code. URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/index.html> (accessed June 16, 2022).

²⁹¹ Tiesu ekspertu likums, Latvijas Vestnesis, 42(5614), no. 2016/42.1. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/280576-law-on-forensic-experts> (accessed November 18, 2019).

помилкового висновку судовий експерт може бути притягнутий до кримінальної відповідальності²⁹².

Може існувати практика обов'язкового страхування відповідальності експерта. Наприклад, у Чехії на законодавчому рівні передбачено обов'язкове страхування відповідальності перед третіми особами за шкоду, яка може бути заподіяна у зв'язку з виконанням експертної діяльності, протягом усього періоду здійснення експертної діяльності. Розмір обмеження відшкодування повинен бути пропорційний можливим збиткам, які можна обґрунтовано очікувати у даній галузі та спеціалізації. При цьому експертний інститут і експерт, який працює в експертному бюро, не зобов'язані страхувати свою діяльність²⁹³. У Латвії та Франції також поширена практика страхування відповідальності експерта.

2.2. Типи процесуального порядку проведення судової експертизи експертизи в державах Європи.

Процесуальний порядок проведення судової експертизи охоплює питання процесуального статусу експерта, процедури та суб'єктів його залучення, можливість бути допитаним та у якому порядку, відповідальності за неналежне виконання експертного дослідження, форми результатів експертного дослідження (необхідність складення письмового вистовку експерта чи допустимість ознайомлення з результатами експертного дослідження шляхом допиту експерта).

Змагальна модель залучення експерта у кримінальному судочинстві: процесуальні особливості на прикладі Великої Британії (Англії та Уельсу).

Класичним прикладом змагальної моделі залучення експерта у кримінальне провадження є особливості залучення експерта у *Англії та Уельсі (Велика Британія)*. Англійський кримінальний процес є так званим «чистим змагальним»

²⁹² Шуневич К.А. Судова експертиза у кримінальному процесі Латвії. *Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза»*. Випуск 65. К.: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, 2020. С. 164.

²⁹³ Шуневич К. А. Організація судово-експертного забезпечення судочинства у Чехії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч.* Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 210.

процесом, побудованим у формі спору між двома сторонами перед нейтральним і неупередженим судом, який має вирішити цей спір²⁹⁴.

Інститут «обізнаного свідка» притаманний кримінальному процесу Великої Британії давно. Починаючи з XIV століття, у кримінальний процес Великої Британії почали залучати так званих «спеціальних журі», – присяжних, які були обізнані з певних конкретних питань, вирішення яких відбувалось в процесі судового розгляду. До прикладу, залучали жінок у ролі таких спеціальних журі для визначення вагітності жінки²⁹⁵. Згодом висновки «обізнаної особи» у кримінальному провадженні Великої Британії почав використовуватися для того, щоб «надавати суду наукову інформацію, яка, ймовірно, не підпадає під досвід та знання судді або присяжних»²⁹⁶. Показання конкретних осіб – свідків-експертів у різних галузях – стали звичними в Англії в 2-ій половині XVIII століття паралельно зі швидким розвитком численних спеціалізованих галузей науки й техніки, пов'язаних із промисловою революцією, яка відбувалася в Англії приблизно з 1760 року²⁹⁷.

Шеперд Р., відомий у Великій Британії судово-медичний експерт, наступним чином описує участь судового експерта у змагальному процесі Великої Британії:

«Доти мене викликали на дослідження лише коронери або поліція. Це автоматично означало, що в разі порушення справи і, відповідно, суду, я виступав свідком-експертом з боку обвинувачення. Часом буває, що суду достатньо лише звіту судмедексперта, в інших же випадках необхідно виступити і відповісти на питання. [...] Сторона захисту теж зазвичай наймає судмедексперта й часто подає запит щодо другого розтину. У випадках, коли у злочині звинувачують групу осіб, адвокати

²⁹⁴ Miodrag N. Simović, Hrustić, A. Main Characteristics of the Criminal proceedings in England. *Yearbook of Banjaluka Law School. Godisnjak Pravnok Fakulteta u Banjaluci*. 2020. Iss. 42. P. 10.

²⁹⁵ Milroy C. M. A Brief History of the Expert Witness. *Acad Forensic Pathol*. 2017. December. Vol. 7(4). P. 516–526. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6474433/> (accessed January 12, 2021).

²⁹⁶ Gudjonsson G. H. Criminal Court Proceedings in England: The Contribution of the Psychologist as an Expert Witness. *Medicine and Law*. 1986. No. 5. P. 401.

²⁹⁷ Mackay R. D., Colman A. M., Thornton P. The admissibility of expert psychological and psychiatric testimony. *Analysing witness testimony: A guide for legal practitioners and other professionals* / A. Heaton-Armstrong, E. Shepherd, D. Wolchover (eds). 1999. P. 321.

різних обвинувачених можуть подати окремі запити, і розтинів буває три, чотири, а то й більше. У таких рідкісних випадках експерти можуть проводити розтин по черзі, але часто вони роблять це разом, спостерігаючи за роботою один одного. [...] Кожен експерт пише свій звіт (для обвинувачення або захисту одного з обвинувачених). Кожен з цих звітів стає доказом. Кожного експерта викликають до суду у якості свідка-експерта»²⁹⁸.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства Англії та Уельсу кожна зі сторін вправі залучати за власною ініціативою експерта, що набуває статусу свідка-експерта у провадженні.

Частина 19 Кримінально-процесуальних правил Англії та Уельсу (далі – Правила)²⁹⁹ містить положення, які регулюють діяльність експерта у кримінальному провадженні³⁰⁰. Пункт 19.2 зазначених Правил визначає, що експерт повинен «допомагати суду» шляхом надання висновку («*opinion*»), який: є об'єктивним та неупередженим; в межах галузі експертизи, в якій працює особа. Також така допомога здійснюватиметься шляхом дотримання експертом вказівок суду та негайного інформування суду про будь-які суттєві зміни при виконанні експертного дослідження. Цей обов'язок має перевагу над будь-якими обов'язками експерта перед особою, яка його залучає та оплачує його роботу.

Водночас, особа, яка здійснює експертне дослідження, зобов'язується зазначати свою галузь експертизи при складенні висновку експерта або при дачі показань; звертати увагу суду, що певні питання, які ставляться перед таким експертом, не входять до сфери його експертизи; інформувати суд та сторони про ситуації, коли позиція експерта змінюється від позиції, яка зазначена у висновку експерта тощо. Відповідно, згідно з цим підходом, основним завданням експерта є допомога суду у досягненні матеріальної істини шляхом надання об'єктивного та

²⁹⁸ Шеперд Р. Неприродні випадки. Нотатки судмедексперта в 34 розтинах / пер. з англ. А. Дученко. Київ : Форс Україна, 2020. С. 134–141.

²⁹⁹ Положення цього нормативно-правового акта не поширюються на такі адміністративні одиниці Великої Британії як Шотландія та Північна Ірландія.

³⁰⁰ UK Criminal Procedure Rules 2020. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2020/759/contents/made> (accessed December 29, 2020).

неупередженого висновку щодо фактів, складених у межах і на основі їх знань³⁰¹. Тож, функція експерта у Великій Британії включає необхідність збалансувати очікування клієнта із зобов'язанням підтримувати об'єктивність³⁰².

Експертний висновок, відповідно до п.19.4 Правил, повинен містити: детальну інформацію про кваліфікацію експерта, відповідний досвід; детальну інформацію про будь-яку літературу чи іншу інформацію, на яку експерт опирався при складанні звіту; заяву, в якій викладається суть усіх фактів, про які було повідомлено експерту, які є суттєвими для надання висновку експерта; пояснення, які з фактів, викладених у звіті, є відомими експерту завдяки його спеціалізації; якщо висновок експерта базується серед іншого на фактичних даних, отриманих іншою особою для цілей кримінального провадження (наприклад, фактичні дані за результатами вимірювання, випробування чи експерименту), інформацію про особу, від якої були отримані такі фактичні дані та зазначити кваліфікацію, відповідний досвід та дані про акредитацію цієї особи; інформація про те, що ця особа мала власні знання щодо таких фактичних даних; узагальнення позиції особи, яка проводить експертне дослідження, та її відповідне обґрунтування; інформацію, яка може знадобитися суду для вирішення питання, чи є висновок експерта достатньо надійним, щоб прийняти його як доказ; висновок (результат) проведеного експертного дослідження; заяву про те, що експерт розуміє обов'язок експерта перед судом, а також належно виконував і буде виконувати цей обов'язок; декларацію істини, яку містить і заява свідка³⁰³.

Сторона, яка надає іншій стороні або суду висновок експерта, повинна негайно повідомити експерта про цей факт. У випадку, якщо у судовому провадженні кожна зі сторін залучила експертів, то суд може надати вказівку таким експертам обговорити питання, які стосуються проведеного експертного дослідження та підготувати заяву для суду з питань, щодо яких вони погоджуються

³⁰¹ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. S. 16. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

³⁰² Там само.

³⁰³ UK Criminal Procedure Rules 2020. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2020/759/contents/made> (accessed December 29, 2020).

та не погоджуються, викладаючи свої аргументи. Окрім цієї заяви, сторони не можуть посилатися на обговорення між експертами без відповідного дозволу суду. Така процедура виникла з метою покращення якості судового рішення ще у 1980 році в Австралії та отримала назву у літературі «одночасні експертні докази» («*concurrent expert evidence*»; відома також назва «*hot-tubbing*»)³⁰⁴.

У випадку, якщо в справі бере участь більш, ніж один обвинувачений, кожен з яких залучив експерта для отримання висновку судової експертизи, суд може постановити, що доказом з цього питання повинен бути висновок лише одного експерта за домовленістю між співообвинуваченими. Якщо співообвинувачені не можуть домовитися між собою, хто саме повинен виступати експертом у цьому кримінальному провадженні, суд може вибрати експерта з числа осіб зі списку, який буде підготовлений обвинуваченими або доручити, щоб експерт був обраний іншим способом (19.7 Правил)³⁰⁵.

Якщо суд дає вказівку щодо залучення одного спільного експерта, кожен із співообвинувачених може дати вказівки такому експерту, при цьому співообвинувачені, які дають вказівки експерту, повинні одночасно надіслати копію вказівок один одному. Суд, своєю чергою, може дати вказівки щодо оплати винагороди та витрат експерта, зокрема своєю вказівкою суд (до отримання експертом вказівок від інших сторін) може визначити суму, яка має бути виплачена експерту в якості гонорару та відшкодування витрат. Якщо суд не вкаже інше, співообвинувачені, які дають вказівки експерту, несуть солідарну відповідальність за сплату винагороди та відшкодування витрат експерта³⁰⁶.

У судовому процесі така особа набуває статусу свідка та допитується за правилами допиту свідка. Перед допитом експерт повинен заявити про те, що знає і розуміє характер своїх обов'язків, можливість притягнення до відповідальності, а

³⁰⁴ Huyghe S., Chan A. The evolution of expert witness law under UK and US jurisdictions. URL: <http://www.jamsadr.com/files/uploads/documents/gecnewsletter/jams-gec-news-2014-winter.pdf> (accessed January 12, 2021).

³⁰⁵ UK Criminal Procedure Rules 2020. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2020/759/contents/made> (accessed December 29, 2020).

³⁰⁶ Шуневич К. А. Участь судового експерта у кримінальному провадженні в державах змагальної системи права на прикладі Великої Британії. *Право України*. № 3. 2021. С. 142 – 143.

також присягає говорити правду. Як можемо припустити, саме у зв'язку відсутністю єдиного Реєстру осіб, які можуть проводити судову експертизу, внесення до якого в інших державах Європи може свідчити про належний рівень професійної підготовки експерта, законодавець у Великій Британії встановлює необхідність не лише зазначати кваліфікацію, а й найбільш повно надати пояснення особою, яка залучається як експерт, чи достатні у неї знання та навички для дачі такого експертного висновку.

При реформуванні законодавства Англії та Уельсу *The Law Commission Consultation Paper №190* висловила пропозицію серед способів перевірки результатів експертного дослідження передбачити можливість у виняткових випадках суду звернутися до незалежного експерта-консультанта («*court-appointed assessor*»), який би міг надати допомогу суду при розгляді певного питання (наприклад, коментувати правильність застосування методології тощо). Такий учасник провадження мав би обиратися судом або зі списку, складеного сторонами, або в інший спосіб, який визначить суд. При цьому залучати такого експерта-консультанта рекомендується у виняткових випадках: для вирішення питання, чи дійсно такі докази є науковими та чи є вони «достатньо надійними», аби бути прийнятими судом³⁰⁷. Водночас, такий експерт не може надавати свого власного висновку з досліджуваних питань з метою уникнення конфлікту інтересів³⁰⁸.

Як можемо бачити, незважаючи на те, що Велика Британія є державою змагальної системи права, де сторони мають «широкі» процесуальні права та змогу визначати «напрям» судового процесу, все ж відбуваються деякі зміни в законодавстві держав загального права, які полягають у запозиченні елементів розшукового процесу з метою усунення потенційних ризиків упередженості судових експертів та зловживаннями їхніми правами через неправомірний вплив сторони кримінального провадження, яка його залучає.

³⁰⁷ The Admissibility of Expert Evidence in Criminal Proceedings in England and Wales: A New Approach to the Determination of Evidentiary Reliability: a Consultation Paper. P. 64 – 65. URL: https://www.lawcom.gov.uk/app/uploads/2015/03/cp190_Expert_Evidence_Consultation.pdf (accessed January 29, 2023).

³⁰⁸ Там само.

Схожа практика стостерігається у Швеції, де у 90-тих роках ХХ століття почав відбуватися перехід від розшукового до змагального типу процесу, що мало наслідком покладення на суд ролі «нейтрального та пасивного органу, який приймає рішення» та водночас наділення останнього повноваженнями залучати експертів³⁰⁹. Відповідно, експерт може бути залучений у провадження *ex officio* судом або стороною.

Розшукова модель залучення експерта у кримінальному судочинстві: процесуальні особливості на прикладі Франції, Німеччини, Польщі, Латвії, Литви, Естонії та деяких інших держав. У Франції з огляду на ключову роль

слідчого судді та суду у встановленні істини у кримінальному провадженні, питання залучення експерта вирішується у стадії досудового розслідування саме слідчим суддею («*jurisdiction d'instruction*») або судом у стадії судового розгляду на вимогу прокурора або за клопотанням сторін кримінального провадження («*du ministère public, soit d'office, ou à la demande des parties*»). Особи, які звертаються з

клопотанням про призначення судової експертизи, можуть вказати у ньому питання, які б вони хотіли поставити перед експертом. При цьому сам факт наявності клопотання сторін не зобов'язує слідчого суддю прийняти рішення про залучення експерта для проведення судової експертизи, однак у такому разі він зобов'язаний надати вмотивовану ухвалу («*ordonnance motivée*») про це не пізніше одного місяця з моменту отримання клопотання. У виняткових випадках для проведення судової експертизи може бути залучено більш, ніж одного експерта³¹⁰.

У рішенні слідчого судді, суду про залучення експерта для проведення експертизи повинен бути встановлений строк проведення експертного дослідження та надання відповідного висновку. При цьому за наявності «особливих причин», котрі не конкретизовані у КПК Франції, цей строк може бути продовжений за

³⁰⁹ Friis E., Åström K. The use of court- and party-appointed experts in legal proceedings in Sweden: the judges experiences and attitudes. *Oslo Law Review*. 2017. Vol. 4(2). P. 65.

³¹⁰ Шуневич К., Піх Ю. Судова експертиза у кримінальному провадженні Франції як один зі способів досягнення матеріальної (об'єктивної) істини. *Wroclawsko-Lwowskiе zeszyty Prawnicze/Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. № 12. 2021. С. 217 – 218.

вмотивованим клопотанням експерта на підставі мотивованого рішення слідчого судді, суду.

З огляду на ст. 161-1 КПК Франції, копія рішення про призначення судової експертизи негайно надсилається сторонам, які вправі протягом 10 днів клопотати про внесення змін або доповнень до питань, які поставлені експерту, чи пропонувати залучити ще одного експерта, що входять до відповідних списків експертів. Якщо ж протягом десяти днів з моменту їх отримання суд не задовольняє ці клопотання, він видає мотивовану ухвалу. Однак існують випадки, коли подання таких клопотань та їх розгляд є неможливим: якщо проведення судової експертизи є терміновим і вона не може бути відкладеною; якщо відкладення судової експертизи може перешкоджати завершенню розслідування; щодо експертиз, які не стосуються питань встановлення вини особи, перелік яких визначається підзаконними актами³¹¹.

Експерти, які не нададуть експертний висновок протягом встановленого строку, повинні повідомити про проведені дослідження та можуть бути замінені. В той же час такі експерти зобов'язані протягом 48 годин повернути усі матеріали, надані їм для дослідження. До них можуть бути застосовані дисциплінарні заходи, в тому числі виключення із списків реєстрів, що матиме наслідком припинення права на зайняття експертною діяльністю.

Згідно із ст. 162 КПК Франції, у випадках, якщо експерт, якому доручено проведення експертного дослідження, звернеться до слідчого судді, суду з тим, що деякі питання, які були поставлені йому при проведенні експертного дослідження, не відповідають галузі науки, в якій такий експерт є фахівцем, слідчий суддя, суд може прийняти рішення про залучення до проведення експертного дослідження особи, чий знання та навички спроможні допомогти знайти відповіді на поставлені питання. Такі особи обов'язково приводяться до присяги, а їхні висновки, отримані

³¹¹ Code de procédure pénale. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> (accessed February 16, 2021).

в результаті експертного дослідження, долучаються до висновку експерта, який спочатку був уповноважений на проведення експертного дослідження³¹².

Внаслідок проведеного дослідження судові експерти складають висновок експерта, який повинен містити відповіді на поставлені суб'єктом призначення питання, перелік вчинених експертом дій, інформацію, яка була отримана в ході проведення експертного дослідження. У висновку експерта обов'язково вказується особа, яка проводила дослідження, а також інші особи, які були залучені для проведення експертного дослідження, та їх статус. У випадку, якщо було призначено декілька експертів для проведення дослідження, однак вони не дійшли згоди щодо остаточного висновку чи мають певні застереження щодо останнього, тоді кожен з них висловлює свою думку окремо, обов'язково зазначаючи власні застереження.

Варто також відзначити, що відповідно до положень ст. 167-2 КПК Франції, слідчий суддя може попросити експерта подати попередній висновок до надання його остаточного висновку³¹³.

Висновок експерта, який відповідає вимогам, що ставляться до такого документа, є самостійним джерелом доказів у справі, а, відтак, може бути покладений в основу обвинувачення чи виправдання особи і слугує одним із вагомих засобів встановлення матеріальної (об'єктивної) істини у кримінальному провадженні Франції. Законодавством Франції не передбачено можливості проведення перехресного допиту, зважаючи на той факт, що експерт не набуває процесуального статусу свідка³¹⁴.

Приступаючи до викладу досвіду *Польщі*, найперше відзначу, що в науці кримінального процесуального права України вже є певні напрацювання у цій сфері завдяки дослідженням О. Дуфенюк³¹⁵. Водночас, відштовхуючись від

³¹² Code de procédure pénale. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> (accessed February 16, 2021).

³¹³ Там само.

³¹⁴ Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States. P. 17. URL: https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afcc8/1435135253774/3rev_2014_CEPJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf (accessed April 14, 2023).

³¹⁵ Див. *детальніше*: Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.; Дуфенюк О.М. Процесуальний статус

безпосереднього аналізу законодавства Польщі та доктринальних положень у польській процесуальній науці, з врахуванням доробку української дослідниці, викладу власне узагальнене бачення підходу до залучення експерта у кримінальне провадження у Республіці Польща.

Отож, у Республіці Польщі у випадках, коли встановлення певних фактів має істотне значення і потребує спеціальних знань, суд повинен звернутися до судового експерта (§1 ст.193 КПК). У разі, якщо виникає необхідність у залученні фахівців різної спеціалізації, суд у кожному випадку вирішує, чи такі експерти можуть провести спільно дослідження та викласти його результати у єдиному висновку експерта. Якщо такий підхід не видається можливим, то суд приймає рішення про залучення кількох експертів для проведення дослідження та надання кожним з них окремого висновку експерта (§2, 3 ст.193 КПК Польщі)³¹⁶. Експерт вважається «експертом суду», а не «представником сторони»³¹⁷.

Відповідно, згідно §194 КПК Республіки Польща рішення про залучення судового експерта оформляється уповноваженим органом (слідчим, прокурором у стадії досудового розслідування, судом – у стадії судового розгляду) у вигляді постанови про допущення доказів з висновку експерта (*«postanowienie o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego»*), у якій зазначаються особисті дані експерта (прізвище, ім'я, спеціалізація; предмет і галузь експертизи з переліком поставлених запитань; строк надання такого висновку). Цікаво, що польський законодавець (у § 1 ст. 308 КПК Республіки Польща) передбачає можливість залучення експерта за допомогою телефону чи факсу у невідкладних випадках при загрозі втрати, знищення чи псування доказів³¹⁸ з наступним складенням вищезазначеної

експерта у кримінальному провадженні: польський досвід. Дуфенюк О.М. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 179-182; Дуфенюк О. М. Досвід Польщі стосовно участі судового експерта у кримінальному провадженні. О. М. Дуфенюк. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юрид.* Львів, 2018. Вип. 1. С. 240- 250; Dufeniuk O. Ocena dowodu z opinii biegłego w polskim procesie karnym z punktu widzenia ukraińskiej badaczki. *Visegrad journal on human rights*. 2018. 1 (volume 2). P.51–57.

³¹⁶Republic of Poland, Code of Criminal Procedure of 6 June 1997. URL: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=67107&p_lang=en (accessed September 10, 2022).

³¹⁷ Jasiński W., Kremens K. Poland. *International Encyclopaedia of Laws: Criminal Law* / ed. by Frank Verbruggen & Vanessa Franssen. Alphen aan den Rijn, NL : Kluwer Law International, 2019. P. 314.

³¹⁸ Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym – po nowelizacji z 1 lipca 2015 r. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory pism procesowych / P. Kruszyński, M. Błoński (red.), M. Zbrojewska. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2015. 694 s.

постанови. Заслугує на увагу і той факт, щр висновок експерта може бути складено у одній з двох форм: усній або письмовій (§ 1 ст. 200 КПК Республіки Польща). Форма, у якій повинен бути складений такий висновок, визначається у постанові про допущення доказів з висновку експерта.

На підставі аналізу кримінального процесуального законодавства Республіки Польща доходимо висновку, що сторона захисту не може самостійно залучати експерта для проведення експертного дослідження. Суб'єктом, уповноваженим приймати рішення про залучення експерта для проведення експертизи, органи досудового розслідування у стадії досудового розслідування, та суд – у стадії судового розгляду³¹⁹.

Змінами 2015 року до кримінального процесуального законодавства Республіки Польща було передбачено можливість для сторони захисту самостійно залучати експерта для надання ним так званої «приватної думки» (*«opinia prywatna»*, §352 КПК Республіки Польща). Як зазначає О. Дуфенюк, такий документ має значення «позапроцесуальної думки» експерта, а тому за загальним правилом не набуватиме процесуального джерела доказу³²⁰. За своєю суттю така «приватна думка» є інформацією про певні обставини справи, яка може бути врахована головуючим при вирішенні кримінального провадження. Уточнимо, що «приватна думка» існувала ще з часів дії КПК Республіки Польща 1928 року, набуваючи різного статусу у справі залежно від кримінального процесуального регулювання. Наприклад, відповідно до КПК Республіки Польща 1997 року «приватна думка» не визнавалась доказом у справі (не мала статусу документу), однак могла слугувати «початком доказування» або «інформацією по доказ»³²¹.

У польській науковій літературі для позначення такої «приватної думки» використовують також терміни «позасудова думка» (*«opinia pozaprocesowa»*), «позасудовий експертний висновок» (*«rzeczoznawcza opinia pozasądowa»*).

³¹⁹ Hrehorowicz M. *Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych i jej ocena sądowa*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2013. 388 s.

³²⁰ Дуфенюк О. М. Досвід Польщі стосовно участі судового експерта у кримінальному провадженні. О. М. Дуфенюк. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юрид.* Львів, 2018. Вип. 1. С. 240- 250.

³²¹ *System prawa karnego procesowego*. Т. 8. Dowody. Cz. 4 / red. nauk. Jerzy Skorupka ; autorzy : Marcin Adamczyk, Michał Błoński, Łukasz Cora, Dorota Czerwińska i inne. Warszawa : Wolters Kluwer, 2019.

(*prywatna*)»), «думка, видана на вимогу учасника кримінального провадження» (*«opinia wydana na zlecenie strony procesu karnego»*)³²². Під «приватною думкою» слід розуміти документ, який містить відомості, які мають значення для кримінального провадження, складений фахівцем, який залучений стороною захисту чи потерпілим. Такий документ не є висновком експерта, адже особа-експерт не була залучена в порядку, передбаченому для залучення судового експерта. Отже, статус особи у провадженні, яка надала такий документ, не прирівнюватиметься до статусу експерта (§201 КПК Польщі), тому вона не може брати участь у судовому провадженні, ставлячи запитання, що демонструє неоднаковий процесуальний статус експерта, залученого суб'єктом, уповноваженим вести кримінальне провадження, та експерта, залученого у «приватному» порядку стороною захисту.

Польський дослідник Скорупка Є., аналізуючи поняття «приватної думки», зазначає, що під нею слід розуміти документ, який створений не експертом, залученим процедурним органом (так званим офіційним чи інституційним експертом), а фахівцем, що володіє спеціальними знаннями в певній галузі, що дозволяє визначити обставини, які є важливими для вирішення справи³²³. У польській доктрині в цьому аспекті згадується рішення Верховного Суду Республіки Польща від 4 січня 2005 р. №388/042878, який запропонував під «приватною думкою» розуміти «письмове дослідження, замовлене учасником провадження, а не уповноваженим процесуальним органом»³²⁴.

«Приватній думці» властиві такі ознаки: є документом, що містить відомості, отримані за допомогою застосування «спеціальних знань»; складений за ініціативою учасника кримінального провадження, який не є органом, уповноваженим вести кримінальне провадження (наприклад, сторона захисту або

³²² Шуневич К. А. «Opinia prywatna»: порівняльно-правовий аналіз значення висновку експерта, залученого у приватному порядку, у кримінальному провадженні України та Польщі. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції* (24 квітня 2020 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 255-259.

³²³ System prawa karnego procesowego. T. 8. Dowody. Cz. 4 / red. nauk. Jerzy Skorupka ; autorzy : Marcin Adamczyk, Michał Błoński, Łukasz Cora, Dorota Czerwińska i inne. Warszawa : Wolters Kluwer, 2019. P. 207 – 211.

³²⁴ Там само, с. 213.

потерпілий); складений особою, що володіє «спеціальними знаннями»; оплачується особою, яка звернулася з проханням до фахівця про складення такого документа.

Таким чином, залучення фахівця стороною захисту або потерпілим у приватному порядку та надання ним висновку відповідно до кримінального процесуального законодавства Польщі не є наданням висновку експерта судовим експертом. Водночас саме «приватна думка» може слугувати підставою для виникнення сумнів у судді щодо достовірності висновку експерта, який був залучений органами розслідування на досудовій стадії кримінального провадження, або ж допущеним ним помилок, невідповідностей та неточностей. Це, своєю чергою, може бути підставою для призначення повторної експертизи судом.

Повертаючись до експерта як самостійного учасника у кримінальному провадженні у Польщі, варто звернути увагу на його права: право знайомитися з матеріалами справи, право брати участь у судовому розгляді та процесуальних діях, право відмовитися за наявності підстав від проведення експертизи, право на заходи безпеки, право на винагороду, право на проведення дослідження³²⁵.

Суд, для належної оцінки висновку експерта, може викликати останнього для роз'яснення чи доповнення зазначеного висновку, призначити додаткову експертизу і доручити її проведення тому ж експерту, призначити комплексну або повторну експертизу, провести одночасний допит декількох експертів, якщо раніше були проведені ними експертизи та їх висновки суперечать одне одному. Бронівська К., на підставі аналізу кримінальних процесуальних норм КПК Польщі, виділяє ще один інструмент для належної перевірки висновку експерта – «абстрактну експертизу»: суд залучає експерта, котрий безпосередньо не здійснює дослідження предмету експертизи, а дає висновок щодо належності дій іншого

³²⁵ Дуфенюк О.М. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: польський досвід. Дуфенюк О.М. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 179-182.

експерта, зокрема щодо питань застосування ним методики, правил проведення дослідження тощо³²⁶.

Згідно з КПК Латвії експертом у кримінальному провадженні може бути особа, яка визнана експертом у встановленому законом порядку, має право на здійснення необхідної у даній справі експертизи та отримала доручення від (ст.33 КПК Латвії) – слідчого, прокурора, суду. При цьому сторона захисту позбавлена права самостійно залучати експерта, однак може заявити клопотання даним суб'єктам про призначення експертизи чи клопотання про доповнення рішення про призначення судової експертизи додатковими питаннями³²⁷. У законодавстві відсутня норма щодо назви та вимог до документу, який є підставою для проведення експертизи. У ст.201 КПК Латвії лише зазначається, що у рішенні про призначення експертизи вказується конкретний експерт або експертна установа, яка буде здійснювати судову експертизу. У другому випадку матеріали справи та об'єкти, які підлягають дослідженню, передаються керівнику відповідної судово-експертної установи, який призначає експерта, який виконуватиме судову експертизу³²⁸.

Встановлення такого законодавчого регулювання надає значну свободу розсуду керівнику судово-експертної установи при виборі експерта, який має здійснювати експертне дослідження у тому чи іншому кримінальному провадженні, що своєю чергою, може створювати корупційні ризики, адже кожна зі сторін може намагатись вплинути на керівника судово-експертної установи в незаконний спосіб з тим, аби було обрано експерта, який «вигідний» одній з них. У такий спосіб наявна загроза незалежності судового експерта при здійсненні ним своєї професійної діяльності, а також імунітет від виконання наказів керівника

³²⁶ Bronowska K. Teoretyczne zagadnienia kontroli ekspertyzy i oceny opinii biegłego. *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości. Księga pamiątkowa dedykowana / H. Kolecki (red.) ; Profesorowi Mirosławowi Owocowi*. Poznan, 2008.

³²⁷ Тимошок І. М., Косякова О. В. Порядок проведення судових експертиз у кримінальному процесі за ініціативою сторони захисту (відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України). *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 125–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2015_60_18 (дата звернення: 11.06.2022).

³²⁸ Criminal Procedure Law: 2005. 11 June Saeima. *Latvijas Vēstnesis*, 74, 11.05.2005; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 11, 09.06.2005. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law> (accessed September 12, 2021).

судово-експертної установи щодо безпосереднього проведення судової експертизи (ч.2 ст.201 КПК Латвії)³²⁹.

У кримінальному провадженні *Литовської Республіки* судова експертиза може бути проведена у випадку, якщо слідчий суддя («*ikiteisminio tyrimo teisėjas*») у стадії досудового розслідування або суд у стадії судового розгляду прийме рішення щодо необхідності проведення спеціального розслідування, яке вимагає наукових, технічних, художніх чи інших спеціальних знань для встановлення обставин справи. У стадії досудового розслідування, якщо прокурор визначить необхідність проведення експертизи, – він повинен письмово повідомити підозрюваного, його захисника та інших учасників провадження, зацікавлених у результатах експертизи. У такому повідомленні також повинен міститися строк, протягом якого ці особи можуть подати власні питання, які вони бажають поставити експерту. Після цього прокурор, отримавши такі питання, або зазначивши, що питань не надходило, звертається до слідчого судді із клопотанням про призначення судової експертизи ч.1 ст.209 КПК Литви³³⁰.

У клопотанні про призначення експертизи, аналогічно як і в Латвії, прокурор також визначає конкретного експерта чи експертний орган, якого пропонується залучити до проведення судової експертизи. При цьому, відповідно до ч.1 ст.210 КПК Литви, у випадку, якщо запропонована прокурором особа не входить до Реєстру судових експертів, слідчий суддя викликає таку особу для з'ясування її особи, спеціальності та компетенції, її відносин з підозрюваними та іншими учасниками кримінального провадження, а також для приведення їх до присяги. При цьому важливо наголосити, що такі особи можуть бути судовими експертами лише за їх добровільною згодою. Підозрюваний, його захисник та інші учасники

³²⁹ Criminal Procedure Law: 2005. 11 June Saeima. Latvijas Vēstnesis, 74, 11.05.2005; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 11, 09.06.2005. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law> (accessed September 12, 2021).

³³⁰Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14.03.2002 № IX-785. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr> (дата звернення: 19.01.2021).

провадження можуть звертатися до прокурора із клопотанням про звернення до слідчого судді для призначення експертизи³³¹.

У випадку, якщо слідчий суддя вирішить, що є необхідним проведення експертизи, – він ухвалює рішення про призначення експертизи (*«nutartį skirti ekspertizę»*). Якщо ж остання не є необхідною на його думку, слідчий суддя ухвалює рішення про відмову у призначенні експертизи (*«nutartį atsisakyti skirti ekspertizę»*). У рішенні про призначення експертизи повинні міститися інформація: про обставини кримінального правопорушення підставу для призначення експертизи; експертний орган або експерт, який залучається для проведення експертизи; питання, відповіді на які повинен надати експерт; матеріали, що надаються експерту. Таке рішення надсилається до експертної установи чи експерта.

Опісля проведення експертом дослідження та підготовки експертного висновку, останній надсилається прокурору, за клопотанням якого і було залучено експерта. Прокурор далі повідомляє підозрюваного, його захисника та інших учасників провадження, за зверненням яких підготовлено висновок експерта або які подали свої запитання експерту, та вказує, де і коли можна отримати висновок експерта. Про ознайомлення з висновком експерта складається протокол (*«protokolas»*)³³².

Ст. 285 КПК Литви визначає, що у випадках, якщо експертиза була проведена під час досудового розслідування та висновок експерта, поданий до суду, є достатньо чітким та детальним, він оголошується в судовому засіданні за відсутності експерта. Виклик експерта у судове засідання допускається лише у випадку, якщо суд визначить, що його показання необхідні для пояснення або доповнення експертного висновку. Важливо, що литовський законодавець передбачає опцію допиту судового експерта за допомогою аудіовізуальних засобів дистанційного спілкування, якщо відсутня можливість допитати його в судовому засіданні³³³.

³³¹ Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14.03.2002 № IX-785. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr> (дата звернення: 19.01.2021).

³³² Там само.

³³³ Там само.

Суд під час судового розгляду має право залучати судового експерта для проведення судової експертизи за клопотанням сторін або за власною ініціативою. У такому випадку учасники судового засідання подають у письмовій формі запитання експерту. Головуючий оголошує ці питання, після чого суд заслуховує думку учасників судового засідання щодо порушених питань. Розглянувши подані питання, суд відхиляє ті, які не мають значення для справи або не входять до компетенції експерта, та формує нові запитання, якщо це необхідно. Рішення про призначення експертизи (*«nutartį dėl ekspertizės paskyrimo»*) ухвалюється судом у залі засідань, оголошується головуючим та вручається експерту. Якщо експерт відсутній у судовому засіданні, суд направляє прийняте рішення про призначення експертизи та необхідні для проведення експертизи матеріали до відповідного експерта чи експертного органу, якому доручено проведення експертизи. Заслуговує на увагу положення, передбачене у ч.4 ст. 286 КПК Литви, яке передбачає, що експерт, який виявив в ході експертизи обставини, що мають значення для справи, щодо яких йому не ставили питань, має право вказати їх у експертному висновку. При цьому судовий експерт не має права самостійно збирати матеріали, необхідні для проведення судової експертизи³³⁴.

Судовий експерт може підготувати або висновок експерта, або висновок про те, що щодо предмету експертизи неможливо надати висновок. При цьому, у випадку, якщо експерт був залучений під час судового розгляду, то згідно ч. 5 ст. 286 КПК Литви висновок експерта або інформація про те, що висновок не може бути наданий, зачитується експертом, який бере участь у судовому засіданні, та додається до справи. Учасники судового розгляду можуть усно ставити запитання експертові з метою уточнення або доповнення експертного висновку³³⁵.

Згідно ч.7 ст. 286 КПК Литви у випадку, якщо суд виявить, що висновок експерта є недостатньо детальний чи обґрунтований, суд має право прийняти рішення про залучення іншого експерта для проведення експертизи або ж доручити

³³⁴ Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14.03.2002 № IX-785. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr> (дата звернення: 19.01.2021).

³³⁵ Там само.

надати належний експертний висновок тому ж експерту. У такому випадку висновок попередньої експертизи повинен бути наданий новому експерту разом із рішенням про призначення нової експертизи.

Кримінальному процесу *Бельгії* у стадії досудового розслідування характерні риси розшукового типу процесу, відповідно, провідну роль у збиранні доказів у стадії досудового розслідування відіграє прокурор («*Procureur des Konings*») та слідчий суддя (*Onderzoeksrechter*)³³⁶. Вони наділені правом залучати експерта у кримінальне провадження, підозрюваний і потерпілий лише можуть клопотати про призначення певної експертизи. Суд має право за власною ініціативою також залучити експерта³³⁷. У випадку, якщо сторона захисту або підозрюваний самостійно залучить особу зі спеціальними знаннями у кримінальне провадження, така особа не вважатиметься експертом, а набуватиме статусу технічного консультанта, який може бути допитаний в суді за умов, якщо суд надасть на це дозвіл та така особа прийме присягу свідка³³⁸.

Судовий експерт у *Німеччині* є «помічником суду», до його завдань належать «співпраця (із судом чи прокуратурою) завдяки його спеціальним знанням у створенні основи для вироку або у вирішенні факту доказування»³³⁹. Рішення про залучення експерта у кримінальне провадження у ФРН приймає суд (ст. 73 КПК ФРН)³⁴⁰. Висновок експерта за рішенням суду може бути наданий або в усній, або в письмовій формі (ст.82 КПК ФРН). Пропоную також звернути увагу на норму кримінального процесуального законодавства ФРН (ст.82 КПК ФРН), яка передбачає право суду повторно звернутися до того самого або іншого експерта про надання нового висновку у випадку, якщо суд вважає висновок експерта

³³⁶ Vermeylen Y. The role of the forensic expert in criminal procedures according to Belgian Law. *Forensic science international*. 2010. Vol. 201(1–3). P. 8.

³³⁷ Comparative overview on the modalities for engagement and remuneration of expert witnesses within the national legal aid systems in Europe. P. 15. URL: <https://rm.coe.int/expert-witnesses-and-the-legal-aid-28-06-2021-eng/1680a7a50a> (accessed May 29, 2023).

³³⁸ Vermeylen Y. The role of the forensic expert in criminal procedures according to Belgian Law. *Forensic science international*. 2010. Vol. 201(1–3). P. 10.

³³⁹ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. S. 11. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

³⁴⁰ Criminal procedure code of Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html (accessed January 8, 2023).

неповним (ст.82 КПК ФРН).У ст.244 КПК ФРН передбачено, що у допиті іншого експерта, про допит якого, до прикладу, подала клопотання сторона захисту може бути відмовлено, якщо певні факти вже доведені першим висновком експерта, який був залучений судом, крім випадків, якщо професійна компетентність першого експерта викликає сумніви, або ґрунтується на неправильних фактичних припущеннях, якщо висновок містить суперечності або якщо новий експерт має в своєму розпорядженні засоби дослідження, які є кращими за ті, що були у попереднього експерта³⁴¹.

У *Нідерландах* експерт залучається слідчим суддею або прокурором у стадії досудового розслідування, у зв'язку з чим до суду, як правило, подається лише один висновок експерта. У *Австрії* у стадії досудового розслідування прокурор є суб'єктом, уповноваженим залучати експерта у кримінальне провадження (інститут слідчого судді, характерний для держав, де переважають ознаки розшукового типу процесу, був скасований у 2008 році)³⁴². Під час судового розгляду суд вирішує питання щодо залучення експерта у кримінальне провадження. Сторони можуть залучити особу зі спеціальними знаннями у провадження, проте така особа не набуватиме статусу експерта, проте може брати участь у допиті експерта, призначеного судом³⁴³.

У *Румунії* суб'єктами призначення експертизи у стадії досудового розслідування є орган досудового розслідування (юридична підстава – постанова прокурора), у стадії судового розгляду – суд (юридична підстава – рішення суду). Сторона захисту (мабуть) може подати клопотання про проведення експертизи до уповноважених на призначення останньої суб'єктів у письмовій формі з зазначенням фактів та обставин, що підлягають оцінці. Сторона захисту має право

³⁴¹ Там само.

³⁴² Hackman L., Raitt F., Black S. (eds.) *The Expert Witness, Forensic Science and the Criminal Justice Systems of the UK*. (1 ed.) *CRC Press*. 2019. P. 129. URL: <https://www.crcpress.com/The-Expert-Witness-Forensic-Science-and-the-Criminal-Justice-Systems/Hackman-Raitt-Black/p/book/9781498705691> (accessed November 14, 2021).

³⁴³ Там само, с. 135.

вимагати, аби експерт, якого вона пропонує у клопотанні про проведення судової експертизи, провів таке експертне дослідження (п.4 ст.173 КПК Румунії)³⁴⁴.

У Швейцарії прокуратура у стадії досудового розслідування, суд у стадії судового розгляду, залучають одного або декількох експертів, у випадку відсутності у них спеціальних знань і вмінь, які є необхідними для встановлення або оцінки обставин справи. Сторона захисту позбавлена права ініціювати проведення «альтернативної експертизи» та залучити «свого» експерта. Однак КПК Швейцарії передбачає окремі гарантії, які дозволяють стороні захисту опосередковано брати участь у процесі проведення експертизи. Зокрема, відповідно до ч.3 ст.184 КПК Швейцарії сторона захисту має право висловитись щодо особи експерта та висловити свої зауваження та доповнення до питань, які ставляться органами досудового розслідування під час залучення судового експерта. Проте у ч.3 ст.184 КПК Швейцарії міститься приклад ситуацій, коли допустиме обмеження цього права: у випадках, якщо експертиза стосується визначення концентрації вмісту алкоголю в крові або ступеня чистоти речовин, про доведенні наявності наркотиків в крові або у випадку ідентифікації особистості по ДНК³⁴⁵.

Слід відмітити таку особливість швейцарського кримінального процесу як можливість експерта самостійно або із залученням інших осіб проводити збір відомостей, які необхідні для проведення експертного дослідження, про що повідомляється сторін провадження (ч.4 ст. 185 КПК Швейцарії). Висновок судового експерта може бути оформлений як в письмовій, так і в усній формі. Орган, що веде провадження у справі, *ex officio* або за клопотанням сторони доручає експерту, який провів експертне дослідження, доповнити або покращити висновок або призначає нових судових експертів для проведення дослідження у випадку (ст. 189 КПК Швейцарії), якщо: висновок є неповним або неясним;

³⁴⁴ Criminal Procedure Code of Romania, The Law no. 135/2010 published in the Official Monitor of Romania, no. 486/15th of July, 2010, came into force on the 1st of February 2014 by Law no. 255/2013 published in the Official Gazette of Romania. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2018\)043-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2018)043-e) (accessed June 8, 2023).

³⁴⁵ Swiss Criminal Procedure Code. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/en> (accessed June 16, 2022).

висновки кількох експертів, які наявні в провадження, суттєво різняться; існують сумніви в правильності висновку експерта³⁴⁶.

Змішана модель залучення експерта у кримінальному судочинстві: процесуальні особливості на прикладі Італії, Ісландії, Чехії, а також особливості здійснення провадження у Міжнародному кримінальному суді. Правовому регулюванню держави, в якій утвердилась змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження, характерні поєднання особливостей організації та проведення судової експертизи різних моделей.

I.) В процесі свого розвитку *Італія*, належачи історично до континентальної системи права, для якої характерний розшуковий тип процесу^{347, 348}, поступово запозичувала риси змагального типу процесу^{349, 350, 351}. За своїм змістом такий перехід, є новаторським в Європі та характерний саме Італії, тому слід уникати уподібнення цієї системи із англо-американською (змагальною) моделлю³⁵².

Система Італії отримала назву «подвійне досьє» («*Double-Dossier System*»), змістом якої є ідея, що лише докази, надані під час судового розгляду, можуть впливати на прийняття рішення суддею³⁵³. Серед припущень зміни типу процесу у державі дослідник Фабрі М. висловлює наступні: змагальна процедура більш сумісна з демократичним управлінням; існувала нагальна потреба у відновленні

³⁴⁶ Swiss Criminal Procedure Code. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/en> (accessed June 16, 2022).

³⁴⁷ Illuminati G. The Frustrated Turn to Adversarial Procedure in Italy (Italian Criminal Procedure Code of 1988). *Washington University Global Studies Law Review*. 2005. Vol. 4(567). P. 567. URL: https://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol4/iss3/5 (accessed 06.02.2023).

³⁴⁸ Fabri M. Criminal Procedure and Public Prosecution Reform in Italy: A Flash Back. *International Journal for Court Administration*. 2008. Vol. 1(1). P. 7.

³⁴⁹ Caianiello M. The Italian Public Prosecutor: An Inquisitorial Figure in Adversarial Proceedings? *Transnational Perspectives on Prosecutorial Power* / E. Luna, M. Wade, (eds.). Oxford University Press, 2011. December 23. P. 2. URL: <https://ssrn.com/abstract=1976204> (accessed November 8, 2020).

³⁵⁰ Dwyer D. Changing approaches to expert evidence in England and Italy. *International Commentary on Evidence*. 1999. Vol. 1(2). P. 2.

³⁵¹ Panzavolta M. Reforms and Counter-Reforms in the Italian Struggle for an Accusatorial Criminal Law System. *North Carolina Journal of International Law*. 2004. Vol. 30. P. 578. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol30/iss3/2> (accessed November 8, 2020).

³⁵² Lupária L. and Gialuz M. The Italian Criminal Procedure: Thirty Years after the Great Reform. *Roma Tre Law Review*. 2019. Vol. 26. P. 30. URL: <https://romatrepress.uniroma3.it/wp-content/uploads/2020/01/Italian-criminal-procedure-thirty-years-after-the-great-reform.pdf> (accessed November 8, 2020).

³⁵³ Li Ch. Adversary System Experiment in Continental Europe: Several Lessons from the Italian Experience. *Journal of Programming Languages*. 2008. Vol. 1. P. 14.

ефективності здійснення кримінального правосуддя³⁵⁴. Підтримує цю тезу Лупарія Л. та Гіалуз М., зазначаючи, що прийняття КПК Італії у 1988 році слід розглядати «...як символічний, історичний крок відходу від системи інквізиції, яка була встановлена під час диктатури. Однак, незважаючи на це [...] система все ще несе на собі сліди минулого, яке вона не відкинула повністю...»³⁵⁵.

Прийнятий у 1988 році КПК Італії був революційний – передбачав докорінну зміну організації кримінального процесу: можливість проведення досудового розслідування обома сторонами (до цих змін досудове розслідування проводилось виключно слідчим суддею (*the investigating judge*), який формально поєднував роль і слідчого, і судді)³⁵⁶; змагальне представлення доказів та перехресний допит; зменшення можливостей судді збирати докази (обмежуючись виключно *sua sponte* випадком абсолютної необхідності)³⁵⁷; чітке законодавче відокремлення судового етапу від досудового розслідування³⁵⁸. Суд у кримінальному провадженні не є повністю пасивним: не лише сторони, а й суд має право ставити питання експерту під час його допиту, вказувати сторонам на певні аспекти, які експерт повинен був з'ясувати під час проведення дослідження, свідки-експерти можуть бути допитані *ex officio* в суді, у випадках необхідності суддя уповноважений досліджувати докази *sua sponte*³⁵⁹. Перехресний допит як техніка допиту більше не є «правом, невідомим системам судового розгляду, окрім системи загального права», а запроваджений і в Італії, а також в Португалії³⁶⁰ та Іспанії³⁶¹.

³⁵⁴ Fabri M. Criminal Procedure and Public Prosecution Reform in Italy: A Flash Back. *International Journal for Court Administration*. 2008. Vol. 1(1). P. 8.

³⁵⁵ Lupária L. and Gialuz M. The Italian Criminal Procedure: Thirty Years after the Great Reform. *Roma Tre Law Review*. 2019. Vol. 26. P. 31 – 32. URL: <https://romatrepress.uniroma3.it/wp-content/uploads/2020/01/Italian-criminal-procedure-thirty-years-after-the-great-reform.pdf> (accessed November 8, 2020).

³⁵⁶ Illuminati G. The Accusatorial Process from the Italian Point of View. *North Carolina Journal of International Law*. 2009. Vol. 35. P. 308. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/2> (accessed January 26, 2023).

³⁵⁷ Там само, с. 315.

³⁵⁸ Caianiello M. The Italian Public Prosecutor: An Inquisitorial Figure in Adversarial Proceedings? *Transnational Perspectives on Prosecutorial Power* / E. Luna, M. Wade, (eds.). Oxford University Press, 2011. December 23. URL: <https://ssrn.com/abstract=1976204> (accessed November 8, 2020).

³⁵⁹ Li Ch. Adversary System Experiment in Continental Europe: Several Lessons from the Italian Experience. *Journal of Programming Languages*. 2008. Vol. 1. P. 16.

³⁶⁰ Grande E. Comparative approaches to criminal procedure: Transplants, translations, and adversarial-model reforms in european criminal process. *The Oxford Handbook of Criminal Process*. 2019. P. 76.

³⁶¹ Див. детальніше про законодавство Іспанії: Войнарович А. Б. Характерні ознаки кримінального процесу країн континентальної системи права та України: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Сер. : Право*. 2018. Т. 2. Вип. 51. С. 117 - 122.

Водночас, незважаючи на реформу 1988 року, збереглися елементи традиційної інквізиційної моделі: відсутність суду присяжних (за винятком «*corte d'assise [Court of Assize]*», – склад суду з шести суддів-присяжних та двох професійних суддів, який розглядає окремі найбільш серйозні злочини³⁶²), вирішення справи залишається в руках професійних суддів, суддя має окремі повноваження щодо представлення доказів, гарантуються широкі права на апеляцію тощо³⁶³. Розробники кодексу вважали, що найкращим середовищем для доказування фактів та розкриття істини є контекст, в якому існують протилежні точки зору. Як наслідок, рішення суду повинно базуватися виключно на доказах, отриманих усно та безпосередньо вивчено в ході судового розгляду та за допомогою перехресного допиту³⁶⁴. Такий підхід («*Italian accusatorial system*») є протиположним до типового інквізиційного процесу, де судові рішення ґрунтуються на доказах, зібраних органами досудового розслідування на досудовій стадії³⁶⁵.

Внаслідок реформування кримінального процесуального законодавства 1988 року було надано як стороні обвинувачення, так і стороні захисту широкі «слідчі» повноваження – сторони можуть самостійно збирати докази для встановлення фактичних обставин справи. Сторона обвинувачення (прокурор з кримінальною поліцією) проводить досудове розслідування, а сторона захисту має право проведення власного розслідування – так звані «захисні розслідування» (ст. 327-bis КПК Італії). Дані, отримані в результаті такого розслідування, можуть бути використанні як докази у провадженні³⁶⁶.

³⁶² Caianiello M. The Italian Public Prosecutor: An Inquisitorial Figure in Adversarial Proceedings? *Transnational Perspectives on Prosecutorial Power* / E. Luna, M. Wade, (eds.). Oxford University Press, 2011. December 23. P. 4. URL: <https://ssrn.com/abstract=1976204> (accessed November 8, 2020).

³⁶³ Illuminati G. The Frustrated Turn to Adversarial Procedure in Italy (Italian Criminal Procedure Code of 1988). *Washington University Global Studies Law Review*. 2005. Vol. 4(567). P. 570 – 571. URL: https://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol4/iss3/5 (accessed 06.02.2023).

³⁶⁴ Caianiello M. The Italian Public Prosecutor: An Inquisitorial Figure in Adversarial Proceedings? *Transnational Perspectives on Prosecutorial Power* / E. Luna, M. Wade, (eds.). Oxford University Press, 2011. December 23. P. 3. URL: <https://ssrn.com/abstract=1976204> (accessed November 8, 2020).

³⁶⁵ Giulio Illuminati, The Accusatorial Process from the Italian Point of View, 35 N.C. J. Int'l L. & Com. Reg. 297 (2009). P. 309 – 310. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/2> (дата звернення: 11.11.2020 р.).

³⁶⁶ Lupária L. and Gialuz M. The Italian Criminal Procedure: Thirty Years after the Great Reform. *Roma Tre Law Review*. 2019. Vol. 26. P. 54. URL: <https://romatrepress.uniroma3.it/wp-content/uploads/2020/01/Italian-criminal-procedure-thirty-years-after-the-great-reform.pdf> (accessed November 8, 2020).

У 1999 році було встановлено правило (ст. 111 Конституції Італії), яке слугує основою процесу доказування у кримінальному провадженні: «докази повинні бути заслухані перед сторонами, і кожна сторона повинна мати можливість подати «протилежні» доказати та надавати свої аргументи щодо доказів, наданих іншою стороною провадження».

Незважаючи на те, що потерпілі можуть бути зацікавлені в проведенні судової експертизи, все ж право самостійно залучити експерта для них не передбачено. Потерпілі можуть впливати на залучення експерта у провадження виключно шляхом звернення з клопотанням до сторони обвинувачення³⁶⁷.

Відповідно до Закону Італійської Республіки від 7 грудня 2000 р. № 397 «Правила щодо розслідувань захисту» в межах власного розслідування захисник може опитувати свідків, оглядати за дозволом судді приватні місця, ознайомлюватися й перевіряти вже наявні докази у справі. Також він може користуватися допомогою «замісників» – приватних уповноважених агентів та технічних консультантів для проведення всіх цих заходів. Усі знайдені захисником докази збираються в досьє, яке називається «досьє захисника»³⁶⁸. Відповідно ст.190 КПК Італії докази повинні бути прийняті у провадження на вимогу сторони. Суддя, розглянувши таке клопотання сторони, приймає рішення про врахування такого доказу або неврахування з підстав того, що вони отримані з порушенням закону або ж не мають відношення до даного кримінального провадження.

КПК Італії 1988 року передбачив можливість прямого та перехресного допиту експерта (ст.498-499 КПК). При цьому в кримінальному процесі Італії є деякі суттєві відхилення від чистого змагального типу процесу. Зокрема не лише сторони є «рушієм процесу»: КПК передбачає випадки, коли збирання доказів здійснюється за ініціативою судді (ст. 195, ст. 224 КПК). У ст. 507 КПК Італії зазначено, що у судовому провадженні після дослідження наданих сторонами доказів суддя може

³⁶⁷ Ruggeri S. *Audi Alteram Partem in Criminal Proceedings: Towards a Participatory Understanding of Criminal Justice in Europe and Latin America*. Kindle Edition, 2017. 706 p. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-54573-8> (accessed June 4, 2023).

³⁶⁸ Li Ch. *Adversary System Experiment in Continental Europe: Several Lessons from the Italian Experience*. *Journal of Programming Languages*. 2008. Vol. 1. P. 19.

також доручити збирання нових доказів у випадку, якщо це абсолютно необхідно³⁶⁹.

Разом з тим, в Італії, статус експерта, призначеного судом, набуває іншого значення, аніж статус експерта, залученого сторонами. За загальним правилом, судовий експерт у кримінальне провадження залучається державою, а саме у стадії досудового розслідування слідчим суддею або судом – у стадії судового розгляду за клопотанням сторін кримінального провадження. При цьому сам факт наявності клопотання сторін не зобов'язує суд прийняти рішення про залучення експерта для проведення судової експертизи, а отже – фахівець в певній галузі залучається у судове провадження лише у випадку, якщо суд дійде висновку щодо необхідності надання висновку щодо певного питання, яке стосується сфери його знань. Такий експерт у кримінальному провадженні Італії називається «*perito*» («експерт»).

Відповідно до ст. 224 КПК Італії суддя залучає судового експерта шляхом винесення відповідного наказу («*ordinanza motivata*»), у якому зазначається короткий опис об'єкта, який підлягає експертизі, а також дата, час і місце, на які призначається явка експерта. Суддя призначає дату явки експерта, а також вживає заходів щодо явки осіб, які підлягають експертизі³⁷⁰.

У випадках, якщо питання, які виносяться для вирішення шляхом проведення експертного дослідження, мають значну складність або вимагають знань з різних дисциплін, можна залучати двох або більше експертів для проведення судової експертизи (ч.2 ст. 221 КПК)³⁷¹.

Для того, аби судовий експерт був офіційно призначений у конкретному кримінальному провадженні, суддя, з'ясувавши відомості про експерта, попереджає його про зобов'язання та відповідальність, передбачені кримінальним законом, і пропонує йому скласти присягу (ст.226 КПК Італії). Після цього суддя

³⁶⁹ Grande E. Italian Criminal Justice: Borrowing and Resistance. *The American Journal of Comparative Law*. 2000. P. 127 – 137. URL: https://www.academia.edu/12632000/Italian_Criminal_Justice_Borrowing_and_Resistance (accessed June 9, 2021).

³⁷⁰ Criminal Procedure Code of the Republic of Italy. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/22/Italy/show> (accessed November 8, 2020).

³⁷¹ Там само.

формулює та зазначає в рішенні про призначення судового експерта («*ordinanza motivata*») відповідні питання, вислухавши пропозиції питань сторін³⁷².

Експерт зазначає день, час і місце, з яких розпочнуться дії експерта в усній формі, що письмово фіксується суддею. Відповідно до ст.228 КПК Італії суддя може дозволити судовому експерту («*perito*») використовувати його довірених допоміжних працівників («*auxiliaries*») для здійснення матеріальної діяльності при проведенні судової експертизи, що не включає оцінку та надання висновку за результатами такої судової експертизи³⁷³.

Якщо під час здійснення експертного дослідження, у судового експерта виникають питання щодо його повноважень чи меж доручення, вони вирушуються суддею. При цьому судовий експерт продовжує виконувати експертне дослідження. Відповідно до ст.232 КПК Італії грошова компенсація експерта виплачується після постановлення ухвали судді про залучення його як експерта. Розрахунок вартості судової експертизи врегульований спеціальним законом³⁷⁴.

Цікавим є підхід законодавця Італії щодо оформлення судовим експертом результатів проведеного експертного дослідження. Згідно з вимогами кримінального процесуального законодавства Італії не є обов'язковим складення експертом письмового висновку. За загальним правилом, експерт після проведення експертного дослідження негайно відповідає в усній формі на запитання, зазначені в рішенні суду про залучення експерта. Якщо через складність запитань експерт не впевнений, що зможе відповісти негайно, він може клопотати про встановлення терміну для надання ним відповідей. Суддя за результатами розгляду такого клопотання може прийняти одне з двох рішень: або надає строк для відповіді не більше, ніж 90 днів, протягом яких експерт повинен відповісти на запитання; або приймає рішення про заміну такого судового експерта. Якщо в процесі експертного дослідження виявиться, що питання, винесені для вирішення судовою експертизою є особливо складними, за мотивованим клопотанням експерта строк надання

³⁷² Criminal Procedure Code of the Republic of Italy. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/22/Italy/show> (accessed November 8, 2020).

³⁷³ Там само.

³⁷⁴ Там само.

відповідей на запитання судовим експертом може бути продовжений декілька разів на періоди, що не перевищують тридцяти днів. При цьому строк відповіді на запитання навіть за умов, якщо він продовжений, не може перевищувати шести місяців³⁷⁵.

За загальним правилом, висновок судового експерта є усним, однак, якщо важливо проілюструвати думку письмовими записами, експерт може клопотати про подання письмового висновку. Судовий експерт після проведення дослідження підлягає як прямому, так і перехресному допиту, протягом якого може користуватися робочими записами, які були ним зроблені під час дослідження. Важливо відмітити, що на практиці в Італії дедалі частіше суди зобов'язують експертів надавати письмовий звіт, який вважається самостійним доказом у справі (ч.5 § 227 КПК Італії) поруч із показаннями експерта, отриманими в результаті допиту останнього. Відповідно, суд, при прийнятті рішення може керуватися як усними свідченнями судового експерта, так і його письмовими висновками³⁷⁶.

Якщо протягом строку, встановленого у рішенні суду, судовий експерт не висловить свою думку щодо проведеного експертного дослідження, або якщо прохання про продовження строку проведення експертного дослідження не прийнято, або якщо він недбало виконує покладене на нього завдання, у випадках відводу – судовий експерт після його заслуховування може бути замінений судом (за рішенням суду). Експерт, щодо якого було прийнято рішення про заміну, повинен негайно надати судді документи та результати вже проведених експертних досліджень. Якщо експерт відмовився виконувати свої обов'язки або недбало їх виконує, на експерта, якого замінюють, може бути накладений штраф³⁷⁷.

Сторони у кримінальному провадженні мають право бути проінформованими про графік роботи судового експерта, брати участь у заходах, що проводяться судовим експертом – особисто або через технічних консультантів, надавати

³⁷⁵ Criminal Procedure Code of the Republic of Italy. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/22/Italy/show> (accessed November 8, 2020).

³⁷⁶ Там само.

³⁷⁷ Шуневич К. А. Участь судового експерта у кримінальному провадженні в державах змагальної системи права на прикладі Великої Британії. *Право України*. № 3. 2021. С. 126.

коментарі та пропозиції щодо проведення експертного дослідження, оспорювати висновок експерта під час судового розгляду, подавати усні або письмові висновки, якщо існують суттєві розбіжності у питаннях, які розглядаються судом³⁷⁸.

Італійський кримінальний процесуальний закон впровадив і такого допоміжного учасника кримінального провадження як «технічний консультант» («*tecnicien*»), пов'язуючи діяльність таких фахівців в певній сфері з наданням допомоги сторонам шляхом застосування спеціальних знань при здійсненні досудового розслідування (ст. 225, 230, 233 КПК Італії). Варто зауважити, що КПК 1930 року передбачав можливість сторін залучити таких технічних консультантів лише у випадку, якщо судом вже був залучений судовий експерт («*perito*»)³⁷⁹. Проте норми щодо залучення технічного консультанта сторонами КПК Італії 1988 року зробили право на залучення судових експертів незалежним від волі судді³⁸⁰.

Відповідно до ст. 225 КПК Італії кожна зі сторін має право призначати своїх технічних консультантів у кількості, не більше для кожної сторони, ніж кількість офіційно призначених суддею експертів. За загальним правилом, сторона, яка залучає «технічного консультанта», повинна оплатити його послуги, проте у окремих випадках, передбаченим італійським законодавством про підтримку незаможних верств населення, сторони мають право на допомогу технічного консультанта за рахунок держави³⁸¹.

«Технічні консультанти» повинні відповідати вимогам, які ставляться до судових експертів у кримінальному провадженні: володіти спеціальними знаннями та бути включені у відповідні реєстри судових експертів. Відмінність між «офіційно призначеним судовим експертом» та «технічним консультантом» полягає в тому, що останній залучається у кримінальне провадження стороною, а не судом.

³⁷⁸ Criminal Procedure Code of the Republic of Italy. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/22/Italy/show> (accessed November 8, 2020).

³⁷⁹ Dwyer D. Changing approaches to expert evidence in England and Italy. *International Commentary on Evidence*. 1999. Vol. 1(2). P. 13.

³⁸⁰ Там само.

³⁸¹ Criminal Procedure Code of the Republic of Italy. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/22/Italy/show> (accessed November 8, 2020).

Відповідно до ст. 230 КПК Італії «технічні консультанти» можуть подавати зауваження до висновку судового експерта; брати участь у здійсненні експертного дослідження, пропонуючи експерту конкретні види операцій, роблячи зауваження та застереження, які повинні бути зазначені судовим експертом у звіті. У випадку, якщо технічні консультанти були залучені у судове провадження після проведення судової експертизи судовим експертом, вони мають право ознайомитися із висновком експерта, а також клопотати перед суддею про можливість самим оглянути особу, річ та місце, щодо якого здійснювалась судова експертиза. Важливо, що залучення технічних консультантів та їхня діяльність не можуть затягувати проведення судової експертизи та виконання інших процедурних дій.

Разом з тим, кожна зі сторін у випадках, якщо не підготовлено жодного висновку експерта, може залучити за своїм розпорядженням числом, що не перевищує двох, власних технічних консультантів (ст. 233 КПК Італії). Відповідно до ст. 121 КПК Італії сторони можуть залучити таких технічних консультантів на будь-якому етапі кримінального провадження. Технічні консультанти можуть провести самостійне експертне дослідження, висловивши свою думку судді, в тому числі, подавши коротке резюме («*giudice memorie*»)³⁸².

У стадії судового розгляду суддя, на прохання сторони захисту, може дозволити технічному консультанту сторони захисту оглянути речі, вилучені в місці їх знаходження, взяти участь в експертному дослідженні або дослідити об'єкт шляхом проведення самостійного експертного дослідження. У стадії досудового розслідування такий дозвіл може надаватися прокурором за клопотанням захисника. Якщо прокурор відмовив у задоволенні такого клопотання, захисник може оскаржити таку відмову в суді. Прокурор також має право призначити свого технічного консультанта, обираючи, як правило, особу, з Реєстру експертів.

Дискусійним в італійській правовій доктрині є питання, чи можуть технічні консультанти брати участь у перехресному допиті призначеного судом експерта. Частина науковців підтримують таку позицію, але сформованою практикою така

³⁸² Там само.

можливість відкинута з припущення, що допит судового експерта регулюється правилами слухання свідка. Руджері С. вважає такий підхід формалістичним, який не враховує відмінностей між експертизою щодо фактичних та технічних питань³⁸³.

У кримінальному процесі Італії при прийнятті остаточного рішення, суд повинен пояснити, чому і якою мірою певний експертний висновок буде врахований. Суддя, який розглядає справу по суті, в італійському судовому процесі є «арбітром», який повинен проаналізувати належність, об'єктивність та достовірність такого висновку судового експерта, зазначивши у кінцевому рішенні за результатами розгляду справи причини, чому висновок судового експерта враховується. Такі причини зазначаються у відповідних «мотиваціях» («*motivazioni*»), які за своїм змістом є частинами судового рішення про те, як судді прийняли рішення, зокрема у них описується, які докази були розглянуті, які серед інших були враховані, а які відкинуті та з яких причин³⁸⁴.

Якщо у висновках судового експерта міститься завідомо неправдива інформація, Кримінальний кодекс Італії (§373 КК Італії) передбачає відповідальність у вигляді позбавлення волі від двох до шести років. Притягнення до відповідальності за це правопорушення спричиняє автоматичне відсторонення від здійснення професійної діяльності на певний період часу. Також §374 Кримінального кодексу Італії встановлює відповідальність за процесуальне шахрайство судовим експертом, яке полягає у тому, що судовий експерт шахрайським способом будь-яким чином змінюють предмети, місця чи осіб під час виконання своєї місії з метою оману суду. За вчинення цього злочину передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі від одного до п'яти років³⁸⁵.

³⁸³ Ruggeri S. Audi Alteram Partem in Criminal Proceedings: Towards a Participatory Understanding of Criminal Justice in Europe and Latin America. Kindle Edition, 2017. P. 85 – 86. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-54573-8> (accessed June 4, 2023).

³⁸⁴ Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States. P. 4. URL: https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afcc8/1435135253774/3rev_2014_CEPEJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf (accessed April 14, 2023).

³⁸⁵ Criminal Code of the Republic of Italy. URL: https://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/Italy/Italy_Penal%20Code%20Part%20II_asof2012_IT.pdf (accessed November 8, 2020).

Схожий підхід до організації та проведення судової експертизи утвердився в Португалії, а також Норвегії, в основі кримінального процесу якої є змішаний тип процесу³⁸⁶, у яких експерти залучаються у кримінальне провадження судом, а не сторонами³⁸⁷. Водночас суд відповідно до ст.141 КПК Норвегії повинен надати сторонам можливість висловити свої погляди щодо цього, якщо це можна зробити без загрози для з'ясування справи та без непропорційної затримки провадження³⁸⁸. Сторони мають право пропонувати особу, яку можна залучити як експерта або заперечувати щодо залучення конкретної особи для цієї ролі, проте кінцеве рішення про особу експерта приймає суд³⁸⁹. Також передбачена можливість залучити експерта сторонами, проте їх статус є дещо іншим від статусу експерта, залученого судом, зокрема вони набувають процесуального статусу свідка, а їхні показання, як показує практика, мають меншу вагу у суді³⁹⁰. Експерти можуть бути викликані для давання усних показань у суді замість подання письмового звіту або з метою його подальшого роз'яснення (ст.143 КПК Норвегії)³⁹¹.

II) За законодавством Чехії (§ 105 КПК Чехії) у стадії досудового розслідування – органи досудового розслідування, а у стадії судового розгляду – головуючий суддя у випадках необхідності з'ясування фактів, які мають значення для кримінального провадження, залучають експерта («*znalce*») для проведення експертизи. У випадку ж, якщо справа повернута судом на додаткове розслідування, – рішення про залучення експерта прийматиметься прокурором. Вирішуючи питання про особу експерта, який буде залучений у провадження,

³⁸⁶ Grøndahl P., Stridbeck U., Grønnerød C. The truth and nothing but the truth: Court-appointed forensic experts' experience with testifying and their perceptions of legal actors in criminal courts. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*. 2013. Vol. 24(2). P. 193.

³⁸⁷ Stridbeck U., Grøndahl P., Grønnerød C. Expert for Whom? Court-Appointed Versus Party-Appointed Experts. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016. Vol. 23(2). S. 249. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000874942/2021-02-16/> (accessed February 16, 2021).

³⁸⁸Norway Criminal Procedure Act (No. 84 of 2013). URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=97449 (accessed May 2, 2023).

³⁸⁹ Stridbeck U., Grøndahl P., Grønnerød C. Expert for Whom? Court-Appointed Versus Party-Appointed Experts. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016. Vol. 23(2). S. 246–255. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000874942/2021-02-16/> (accessed February 16, 2021).

³⁹⁰ Grøndahl P., Stridbeck U., Grønnerød C. The truth and nothing but the truth: Court-appointed forensic experts' experience with testifying and their perceptions of legal actors in criminal courts. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*. 2013. Vol. 24(2). P. 192–204.

³⁹¹Norway Criminal Procedure Act (No. 84 of 2013). URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=97449 (accessed May 2, 2023).

важливим є питання, чи не є упередженим потенційний експерт з огляду на відносини з учасниками кримінального провадження чи наявності в нього особистої зацікавленості до справи, що розглядається. Тому учасники провадження мають право висловлювати свої зауваження та заперечення щодо особи експерта, його професійних здібностей. Також вони можуть надавати власні пропозиції та коментарі до питань, які ставляться експерту перед проведенням судової експертизи³⁹².

Відповідно до п.3 § 105 КПК Чехії суть таких заперечень та зауважень оцінюються прокурором («*státní zástupce*») у стадії досудового розслідування та головуєчим суддею («*předseda senátu soudu*») у стадії судового розгляду. У випадку ж, якщо такі зауваження та заперечення були предметом апеляційного розгляду, апеляційний суд, який розглядатиме таку скаргу, може прийняти рішення про проведення ще однієї експертизи. У такому випадку експертиза буде проводитися або іншим експертом (тобто буде повторною), або відповідно до сформульованих інакше питань, якщо будуть встановлені підстави для цього. При цьому, як зазначено у КПК Чехії, висновок щодо таких заперечень, які були зазначені в апеляційній скарзі, як правило, є частиною підстав для прийняття рішення щодо такої апеляційної скарги³⁹³.

Слід звернути увагу, що § 110а КПК Чехії передбачає можливість залучення експерта для проведення експертного дослідження і сторонами. Висновок експерта, поданий стороною, повинен містити застереження, що експерт повідомлений про наслідки надання завідомо неправдивого висновку, а сам висновок повинен досліджуватися за правилами дослідження висновку експерта, залученого органами досудового розслідування. При цьому органи досудового розслідування повинні дозволити експерту, який залучається стороною

³⁹² Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád). URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141?fbclid=IwAR2gezko_KsBpOiGq_2HCBTJdjqr3kaB8wNR83QZ_rmZuN7UKpJUVwU1oZ0 (accessed October 18, 2020).

³⁹³ Code of criminal procedure of the Czech Republic URL: https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/dlm_uploads/2017/07/Czech_Republic_Criminal_Procedure_Code_2012.pdf?x49094 (accessed May 12, 2022).

провадження, ознайомитися з інформацією, необхідною для підготовки експертного висновку³⁹⁴.

КПК Чехії передбачає, що для з'ясування факту, який є особливо важливим, слід залучати двох експертів (наприклад, у випадках судово-медичної експертизи, § 115). Надання експертом висновків органам досудового розслідування здійснюється на безоплатній основі³⁹⁵.

Експерт не може надавати оцінку інших доказів чи висновки з правових питань, однак має право бути присутнім на допиті обвинуваченого та свідків, ставити їм питання, що стосуються предмету експертного дослідження. За наявності обґрунтованих підстав експерт допускається до участі у інших слідчих діях, якщо участь у них має значення для підготовки висновку експерта. На судового експерта накладається обов'язок повідомляти про усі факти, які перешкоджають йому проводити експертизу (до прикладу, особиста зацікавленість, відсутність достатньої кваліфікації тощо). Залучений експерт повинен бути повідомлений про значення такого висновку експерта для провадження, а також про кримінальні наслідки надання завідомо неправдивого висновку.

Якщо цього вимагає характер справи, експерт має право взяти консультанта за згодою замовника (§ 23 Закону «Про експертів, експертні бюро та експертні інститути»). Ця обставина разом із причинами, які до цього призвели, повинна бути зазначена у висновку експерта.

Варто звернути увагу на формулювання ч.3 §107 КПК Чехії: «як правило, експерти повинні підготувати висновок у письмовій формі», що свідчить про те, що письмовий висновок не є обов'язковим у кожному разі. Цікаво зауважити, що Закон передбачає можливість надання експертного висновку в електронній формі з обов'язковою наявністю в ньому електронного підпису та дати. Однак, оскільки в чинний КПК Чехії не були внесені зміни в цій частині, то, вочевидь, на практиці

³⁹⁴ Code of criminal procedure of the Czech Republic URL: https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/dlm_uploads/2017/07/Czech_Republic_Criminal_Procedure_Code_2012.pdf?x49094 (accessed May 12, 2022).

³⁹⁵ Там само.

у кримінальному провадженні використати такий висновок експерта не видається можливим.

Відповідно до § 109 КПК Чехії у випадку, якщо ж такий висновок був оформлений у письмовій формі, і є які-небудь сумніви щодо точності звіту або якщо звіт є неповний, суб'єкти залучення експерта можуть звернутися до такого експерта для отримання від нього пояснень. Якщо цих пояснень буде також недостатньо для отримання повного та якісного висновку за результатами проведеного дослідження, тоді слід залучити іншого експерта.

Експерт може підлягати допиту під час судового провадження. У випадку, якщо висновок судового експерта був наданий у письмовій формі, експерту достатньо посилатися на нього під час допиту; якщо ж висновок не було складено у письмовій формі, під час допиту експерт зобов'язаний повідомити про результати експертного дослідження для внесення цих відомостей у протокол допиту судового експерта³⁹⁶.

Відповідно до ч.2 § 108 КПК Чехії, якщо для проведення експертизи було залучено двох і більше експертів, які за її результатами дійшли однакових висновків після спільних консультацій, не обов'язково допитувати усіх експертів, які брали участь у дослідженні; достатньо допитати одного, який представляє висновок експерта, з яким попередньо всі залучені судові експерти погодились. Якщо ж висновки експертів різняться, то слід кожного експерта заслуховувати окремо³⁹⁷.

Згідно §109 КПК Чехії у виняткових, особливо складних випадках, що вимагають спеціальної наукової оцінки, орган досудового розслідування (слідчий чи прокурор) у стадії досудового розслідування, або головуєчий у стадії судового розгляду, може звернутися до спеціалізованого державного органу, наукового інституту, університету чи іншої установи, що спеціалізуються на експертній

³⁹⁶ Code of criminal procedure of the Czech Republic URL:

https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/dlm_uploads/2017/07/Czech_Republic_Criminal_Procedure_Code_2012.pdf?x49094 (accessed May 12, 2022).

³⁹⁷ Code of criminal procedure of the Czech Republic URL:

https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/dlm_uploads/2017/07/Czech_Republic_Criminal_Procedure_Code_2012.pdf?x49094 (accessed May 12, 2022).

діяльності, для отримання експертного висновку або перегляду висновку, який раніше був поданий експертом. Такий експерт, який залучається для подання висновку експерта або до перегляду висновку, за результатами проведеного дослідження повинен подати висновок у письмовій формі. і, за необхідності, може бути допитаний як експерт³⁹⁸.

III) В Ісландії судова система базується на припущенні, що принцип «битви експертів» (*«battle of experts»*), який особливо відомий у державах змагального права, не служить на користь правосуддю³⁹⁹. Саме тому серед знакових особливостей судової системи Ісландії – передбачена законом можливість залучати експертів двох видів: експертів в складі суду (*«experts ad hoc»/«co-judges»*) та експертів, залучених судом (*«court-appointed expert»*).

Суд, що здійснює правосуддя у кримінальному провадженні, може складатися з одного професійного судді та двох «суддів-експертів» (*«expert judge»*) у судах I-ї інстанції згідно Закону про кримінальну процедуру Ісландії (ст. 3 КПК Ісландії)⁴⁰⁰. Такі «експерти-судді» повинні відповідати загальним вимогам, які ставляться до професійних суддів, за винятком необхідності наявності юридичної кваліфікації або досвіду. Загальними вимогами, які ставляться до таких експертів, є наявність спеціальних знань у певній сфері та неупередженість під час здійснення своїх повноважень. Відповідно до ст. 5 КПК Ісландії такі експерти повинні бути залучені у провадження до початку судового розгляду.

Важливо наголосити на тому, що професійний суддя володіє широкою дискрецією при виборі таких експертів, адже в Ісландії не передбачено будь-яких офіційних реєстрів таких осіб, які можуть бути «експертними суддями», а також сторони позбавлені права будь-яким чином впливати на вибір такого «експертного судді»⁴⁰¹. Головуючий інформує сторін про особу експертів, яких він має намір

³⁹⁸ Там само.

³⁹⁹ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. P. 13. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

⁴⁰⁰ Code of Criminal Procedure of Iceland. URL: <https://www.government.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=bc7cb7af-0572-11ea-9450-005056bc4d74> (accessed January 15, 2023).

⁴⁰¹ Magnússon S. The Use of Experts in Icelandic Law of Procedure. *Scandinavian Studies in Law*. 2006. P. 388–389. URL: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/51-17.pdf> (accessed January 15, 2023).

залучити, для того, аби сторони мали можливість подати свої заперечення щодо неупередженості експерта, якщо вони вважають це за доцільне⁴⁰². Якщо ж сторони мають ґрунтовні заперечення щодо призначення певної особи «експертним суддею», то в подальшому вони можуть оскаржити кінцеве рішення суду на предмет невідповідності особи займаній посаді «експертного судді»⁴⁰³. Такі експерти залучаються до складу судової колегії на розсуд судді, який головує в провадженні, у ситуаціях, коли розгляд справи вимагає спеціальних знань, і є необхідним, до прикладу, дослідити надані експертом, який був залучений судом («*court-appointed expert*»), висновки⁴⁰⁴. Вони допомагають головуєчому у здійсненні правосуддя, ставлячи запитання учасникам судового процесу та оцінюючи докази у справі.

Очевидною перевагою такого підходу, як видається, є можливість професійного судді безпосередньо брати участь у експертному дослідженні, яке проводитиметься такими «експертними суддями», спостерігати за його проведенням. Відзначу, що можливість експертів входити до складу суду передбачена лише в окружних судах («*district courts*») Ісландії.

Концепція «експерта-судді» існує не лише в Ісландії. Як зазначає Стародубов І. та Алексейчук В., у *Швеції*, окремі експерти мають широку компетенцію (участь у складі суду, який розглядає кримінальну справу) з метою економії часу суду на вивчення та оцінку обставин справи⁴⁰⁵. Аналізуючи кримінальне процесуальне законодавство *Норвегії*, можна також дійти до висновку про можливість експертів в окремих випадках бути у складі суду (ст.277 КПК Норвегії)⁴⁰⁶. Такий досвід характерний і *Данії*.

⁴⁰² Там само.

⁴⁰³ Там само.

⁴⁰⁴ Там само, с. 386.

⁴⁰⁵ Алексейчук В., Стародубов І. Підготовка фахівців у сфері судової експертизи: організаційні питання та перспективи. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Сер. : Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2022. Вип. 2(63). С. 229. URL: <https://jml.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/16734> (дата звернення: 05.02.2023).

⁴⁰⁶ Norway Criminal Procedure Act (No. 84 of 2013). URL: [http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=97449_\(accessed May 2, 2023\)](http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=97449_(accessed%20May%20,2023)).

У кримінальному провадженні Ісландії може бути залучений експерт в традиційному розумінні («*court-appointed expert*» / «*assessor*») – фахівець в певній галузі, який володіє спеціальними знаннями, є неупередженим та об’єктивним. Згідно процесуального законодавства Ісландії останній залучається судом за клопотанням сторін. При цьому сторона повинна продемонструвати, що питання, які вона має намір поставити експерту, є важливими для здійснення правосуддя. Видатки на винагороду судовому експерту несе сторона, котра «програє» справу, тому, на практиці, сторони намагаються поставити якомога менше та якомога чіткіші питання, які вимагають незначних грошових витрат, що може потенційно впливати на якість та глибину проведеного експертного дослідження⁴⁰⁷. У кримінальному провадженні Ісландії якщо є сумнів у достовірності та об’єктивності висновку експерта, – за клопотанням сторін суд призначає іншого експерта для оцінки первинного висновку експерта та, за певних умов, до надання власного (нового) експертного висновку. Такий висновок експерта вважатиметься остаточним⁴⁰⁸.

IV) У Міжнародному кримінальному суді особу експерта, уповноважену проводити експертне дослідження, обирають або зі списку експертів, який затверджений Секретаріатом МКС, або залучають за пропозицією сторони процесу, рішення про що повинно бути затверджене Палатою попереднього провадження (далі – Палата, ч.2 ст.113 Правил)⁴⁰⁹. Тобто саме суд є суб’єктом, уповноваженим залучати експерта у провадження.

При визначенні того, чи можуть бути докази свідка-експерта представлені в суді Палата повинна встановити чи: свідок є експертом, як визначено вище; чи показання в певній галузі знань могли б допомогти Палаті; чи очікуванні показання експерта відповідають його компетенції; чи наданий звіт та/або показання не

⁴⁰⁷ Magnússon S. The Use of Experts in Icelandic Law of Procedure. *Scandinavian Studies in Law*. 2006. P. 383–389. URL: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/51-17.pdf> (accessed January 15, 2023).

⁴⁰⁸ Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. S. 14. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).

⁴⁰⁹ Rules of Procedure and Evidence.

URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf (accessed July 6, 2022).

«узурпують» функції Палати як остаточного арбітра фактів і права⁴¹⁰. При цьому «...занепокоєння про незалежність або неупередженість свідка-експерта не впливають на прийнятність наданих ним показань чи висновку, проте це впливає на значимість наданих ним доказів»⁴¹¹. Суд під час допиту свідка-експерта має право ставити запитання до такого експерта і до, і після допиту експерта стороною провадження. Сторона захисту ж наділена правом здійснювати допит та перехресний допит експерта останньою⁴¹².

У рішенні в справі *The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* від 14 березня 2012 року МКС зазначив, що оцінюючи показання свідків-експертів, Судова палата має враховувати такі фактори як компетентність конкретного експерта, використані ним методології, ступінь узгодження висновків з іншими доказами у справі та загальну достовірність доказів експерта (п.112)⁴¹³.

Рішення про залучення експерта у провадження у МКС приймає Палата попереднього провадження МКС (ст.56 Римського статуту). За клопотанням потерпілих чи їхніх законних представників, або за клопотанням обвинуваченого, або за власною ініціативою Суд може залучити відповідних експертів для надання йому допомоги у визначенні обсягу, розміру будь-якої шкоди, збитків або спричинених травм постраждалим, і запропонувати різні варіанти щодо відповідних видів і форм відшкодування (ч.2 ст.97 Правил та процедури доказування)⁴¹⁴. Суд, в особі Палати попереднього провадження, приймаючи рішення про проведення зокрема медичної, психологічної або психіатричної експертизи в кожному разі враховує характер і мету експертизи, а також наявність згоди особи на проведення щодо неї такої експертизи (ч.1 ст.113 Правила та процедури доказування). Згідно ч.5 ст.44 Регламенту Палата може видавати

⁴¹⁰ Derham R., Derham N. From ad Hoc to Hybrid – The Rules and Regulations Governing Reception of Expert Evidence at the International Criminal Court. *The International Journal of Evidence & Proof*. 2010. No. 14(1). P. 48.

⁴¹¹ Там само.

⁴¹² Там само, с. 46.

⁴¹³ Situation in the Democratic Republic of the Congo in the case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2012_03942.PDF (accessed July 20, 2022).

⁴¹⁴ Rules of Procedure and Evidence.

URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf (accessed July 6, 2022).

розпорядження, які стосуються предмету експертного звіту, визначати кількість експертів, спосіб представлення їхніх доказів у суді та часових обмежень для підготовки та оприлюднення їхнього звіту⁴¹⁵.

Сторони мають право надати так звані «спільні вказівки» (*«the joint instructions»*) експерту, тобто надати спільно погоджені питання, відповіді на які повинен віднайти експерт в результаті проведення дослідження. Якщо сторони не дійшли згоди, кожна з них може надати свої «окремні вказівки» (*«separate instructions»*) експерту. Експерт складає один висновок, який мав би охоплювати відповіді на всі питання, які були поставлені сторонами (п.16)⁴¹⁶.

Як зазначає дослідниця Радосавлевич Д., висновки/показання експертів (зокрема йдеться про психіатричну експертизу) розглядаються неоднозначно, хоча міжнародні суди виявляли готовність слухати та досліджувати свідчення експертів, коли це видавалось необхідним «в інтересах правосуддя», адже ці докази можуть слугувати таким трьом процесуальним цілям як: інструмент для встановлення фактів; доказ, необхідний для здійснення повного захисту (*as evidence relevant to the establishment of a full defense (e.g. duress)*); доказ, що може впливати на пом'якшення вироку⁴¹⁷. В міжнародних кримінальних процесах були випадки, коли свідки-експерти відігравали ключову роль у встановленні вини, оскільки їм дозволялося висловлювати висновок щодо «кінцевого питання» – чи мав підсудний відповідний психічний стан, який є частиною злочину, в якому він обвинувачується⁴¹⁸.

В цілому для того, аби висновки/показання експертів могли бути враховані під час розгляду справи в МКС, останні повинні бути релевантними до справи та

⁴¹⁵ Regulations of the Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/B920AD62-DF49-4010-8907-E0D8CC61EBA4/277527/Regulations_of_the_Court_170604EN.pdf (accessed July 27, 2022).

⁴¹⁶ *Prosecutor v. Lubanga*, Decision on the procedures to be adopted for instructing expert witnesses, ICC-01/04-01/06-1069 (ICC TC I, Dec. 10, 2007). URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/06-1069> (accessed July 05, 2022).

⁴¹⁷ Radosavljevic D. Scope and Limits of Psychiatric Evidence in International Criminal Law. *International Criminal Law Review*. 2013. Vol. 13(5). P. 1013 (accessed July 26, 2022).

⁴¹⁸ Там само, с. 1016.

мають бути «достатньо важливими», щоб допомогти трибуналу у розгляді питання про притягнення до відповідальності за «найтяжчі злочини»⁴¹⁹.

Слід виокремити ще одну можливість залучення фахівців, які володіють певними спеціальними знаннями, до вирішення справи МКС. З метою збирання доказів та представлення в подальшому своєї позиції в суді Офіс прокурора МКС на досудовій стадії може звертатися до так званих «консультантів» («*external non-witness experts*») для надання експертних коментарів у певній сфері⁴²⁰. Як зазначається у науковій літературі, такі особи опосередковано відіграють певну роль у генеруванні прокурорських «фактів», «знань» та «об'єктивних істин»⁴²¹. Це право випливає із ч. 2 ст. 15 Римського статуту МКС, відповідно до якої прокурор МКС може отримувати інформацію, з-поміж іншого, через ті джерела, які він вважає належними, у вигляді письмових чи усних свідчень. Спеціальних вимог щодо особи, яка може бути залучена у ролі таких консультантів чинним нормативним регулюванням діяльності МКС не визначено. Також під час розгляду справи у МКС допускається використання висновків експертів, складених відповідно до національного законодавства держави, та переданих МКС у порядку міжнародного співробітництва.

⁴¹⁹ Derham R., Derham N. From ad Hoc to Hybrid – The Rules and Regulations Governing Reception of Expert Evidence at the International Criminal Court. *The International Journal of Evidence & Proof*. 2010. No. 14(1). P. 54.

⁴²⁰ Overton A., Rothe D. The International Criminal Court and the External Non-Witness Expert(s). Problematic Concerns: An Exploratory Endeavour. *International Criminal Law Review*. 2010. Vol. 10(3). P. 346.

⁴²¹ Там само.

Розділ III. ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Питання запозичення кращих практик організації судової експертизи та виду моделі залучення експерта у кримінальне провадження є актуальним для України з декількох причин.

По-перше, чинне законодавство в сфері проведення судової експертизи було прийняте близько тридцяти років тому. Незважаючи на оновлення, все ж нормативне регулювання не завжди враховує сучасні потреби організації та проведення судових експертиз, не найкраще сприяє в ефективному використанні у кримінальному провадженні висновків експерта. Йдеться, до прикладу, про такі питання як суб'єкт, уповноважений залучати експерта у кримінальне провадження; доцільність існування державної монополії на проведення судових експертиз загалом чи деяких класів; процедуру атестації експерта; вдосконалення реєстрів судових експертів; врегулювання (впровадження) процедури рецензування висновків експерта та інші питання, про які йтиметься в цьому Розділі.

По-друге, з 1991 р. у кримінальному процесі України були апробовані різні моделі залучення експерта у кримінальне провадження, що позначилось також на організаційних особливостях судово-експертної діяльності в Україні. Процес реформування організації судової експертизи в Україні (судово-експертної діяльності) не завершився. Указом Президента України від 08.11.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» (далі – Указ) запропоновано Кабінету Міністрів з метою продовження впровадження європейських стандартів життя вжити заходів у сферах правової політики, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, спрямовані на вдосконалення

порядку проведення експертизи⁴²². Зокрема, відповідно до пп. б) п.3) Указу визначено необхідність до 31 грудня 2020 року внести законодавчі зміни щодо створення системи самоврядування судових експертів, запровадження рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз. Станом на вересень 2023 року такі зміни не запроваджені, проте напрацьовані законодавчі пропозиції.

На додаток, у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну 2022 року, збільшилась потреба у кількості і різновидах проведення судових експертиз – для встановлення фактів та обставин загибелі людей, шкоди інфраструктурі, майну, екології з метою документування воєнних злочинів представників держави-агресора та притягнення винних до відповідальності. Так, станом на 25 липня 2023 року Управління верховного комісара ООН з прав людини зафіксувало 12272 випадки загибелі або поранення цивільних осіб в Україні: 5237 загиблих і 7035 поранених⁴²³, що не можна вважати остаточними цифрами, зважаючи на активні бойові дії та відсутність доступу до тимчасово окупованої росією території України. Така ситуація спричинила *значне навантаження на державні спеціалізовані установи*, адже *винятково* вони відповідно до ст.7 Закону України «Про судову експертизу» уповноважені проводити криміналістичні, судово-медичні та судово-психіатричні експертизи⁴²⁴.

Доречно нагадати, що ще до початку повномасштабної збройної агресії росії в Україну спостерігалась перевантаженість ДСЕУ, що спричиняло тривалі строки проведення судових експертиз, і, як наслідок, впливало на тривалість усього кримінального провадження. За словами Сімакової-Єфремян Е., «...експертне навантаження за окремими видами судових експертиз в десятки разів більше

⁴²² Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 08.11.2019 № 837. *Офіц. інтернет-представництво Президента України.* URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389> (дата звернення: 17.06.2023).

⁴²³ Ukraine: Civilian casualties as of 25-july 2023. URL: <https://ukraine.un.org/en/191888-ukraine-civilian-casualties-24-july-2022> (accessed June 27, 2023).

⁴²⁴ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2023).

нормативів, які встановлюються в судово-експертних установах в залежності від складності досліджень⁴²⁵.

Таким чином, метою цього розділу є проаналізувати тенденції реформування організації та процесуального порядку проведення судової експертизи в Україні, виявити основні проблеми, з'ясувати їх суть та причини, запропонувати шляхи їх вирішення на основі досвіду європейських держав та з врахуванням практики ЄСПЛ в частині застосування ст.6 ЄКПЛ. Принагідно відзначу, що у національній доктрині ґрунтовно аналізувались окремі проблемні аспекти організації та проведення судової експертизи такими вченими як Авдєєвою Г.⁴²⁶, Дудичем А.⁴²⁷,

⁴²⁵ Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми судово-експертної діяльності. *Вісник ОНДІСЕ*. 2017. Вип. 1. С. 68.

⁴²⁶ Див. детальніше: Авдєєва Г. К. Регламентация та використання спеціальних знань у судочинстві. *Юридичний вісник України*. 2013. № 46. С. 14-15; Авдєєва Г. К. Проблеми гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. "Правова доктрина України"*, Харків, 20–21 листоп. 2013 р. Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 634–637; Авдєєва Г. К. Проблеми реалізації прав учасників кримінального провадження на використання спеціальних знань в умовах змагального судочинства. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 223-232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_23; Авдєєва Г.К. Недержавна судова експертиза і рецензування висновків експерта як засоби забезпечення принципу змагальності сторін у кримінальному судочинстві України. Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України: *матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії (м. Київ, 19 жовтня 2020 року)*. Київ: Видавник Назаров О.А., 2020. С.41-43 (Додаток до електронного реферативно-наукового журналу «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці»); Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т : *матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.)*. за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 566-569 та ін.

⁴²⁷ Див. детальніше: Дудич А. В. Поняття судового експерта як учасника кримінального провадження. А. В. Дудич. *Наше право*. 2014. № 6. С. 138-143; Дудич А. В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України. А. В. Дудич. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. 2015. Вип. 30(2). С. 132-136. Дудич А.В. Вимоги, які пред'являють до особи судового експерта як учасника кримінального провадження. А. В. Дудич. *Наше право*. 2015. № 1. С. 96-102; Дудич А.В. Експерт як учасник кримінального провадження: дис канд. юрид. наук: 12.00.09. Дудич Андрій Васильович. Одеса, 2017. 253 с. та ін.

Дуфенюк О., Калужною О.⁴²⁸, Клименко Н.⁴²⁹, Пирогом І.⁴³⁰, Сімаковою-Єфремян Е.⁴³¹, Щербаковським М.⁴³² та ін.

3.1 Тенденції реформування організації та процесуального порядку проведення судової експертизи в Україні.

Задля виокремлення актуальних напрямків зміни підходів до організації та проведення судової експертизи в Україні необхідно проаналізувати особливості

⁴²⁸ Див. детальніше: Калужна О.М. «Carthago delenda est – Карфаген має бути зруйновано!» (про державну експертну монополію). Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: *матеріали XXII звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2018 р.)*: у 2 ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. С. 209 – 215; Калужна О. Про доцільність залучення експерта слідчим суддею у кримінальному процесі (за законом №2147- VIII від 03.10.2017). *Українське право (інформаційне агентство, юридичне електронне видання)* – наукова думка: 10.04.2018. URL: <http://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/pro-dotsilnist-zaluchennya-eksperta-slidchym-suddeyu-u-kryminalnomu-protsesi-za-zakonom-2147-viii-vi/>;

Калужна О.М. Чи не (за)багато політики, (за)мало права у підходах до передання на вирішення слідчого судді питання про залучення експерта на стадії досудового розслідування? (за Законом № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 року). Калужна О.М. *Право і суспільство*. 2018. № 2-2. С. 211-222; Калужна О.М. Чи не (за)багато політики, (за)мало права у підходах до державної експертної монополії? Калужна О.М. *Проблеми законності*. 2018. № 140. С. 104-120; Калужна О. Залучення експерта на досудовому розслідуванні за законом №2147-VIII від 03.10.2017: проблеми та недалекоглядність законодавця. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко (м.Київ, 27 лютого 2018 року)*. Київ-Маріуполь:2018, с. 121-123 та ін.

⁴²⁹ Див. детальніше: Клименко Н. І. Структура і доказове значення висновку експерта як документа, що відображує його дослідження. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2009. №9. С. 213-221; Клименко Н.І. Що до інституту конкурентної (альтернативної) експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Випуск 11. С. 211-216; Клименко Н. І. Проблемні питання судової експертизи в кримінальному процесуальному кодексі України. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) . Харків: ХНУВС, 2012. С. 204-205 та ін.

⁴³⁰ Див. детальніше: Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. І. В. Пиріг. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2015; Пиріг І.В. Сучасні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса* (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків: ХНДІСЕ, 2019. С. 58-60; Пиріг І. В., Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. Посібник. Дніпро: ДДУВС, 2019. 140 с; Пиріг І.В. До питання криміналістичного забезпечення судової експертизи. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 травня 2020 р.)*. Дніпро: ДДУВС. 2020. С. 6-10 та ін.

⁴³¹ Див. детальніше: Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання удосконалення деяких положень нормативно-правових актів щодо експертного забезпечення правосуддя України. Е. Б. Сімакова-Єфремян. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю створення Харківського наук.-дослід. ін-т суд. експертиз ім. Заслуж. проф., заслуж. М. С. Бокаріуса* (Харків, 7-8 лист. 2013 р.) . ХНДІ судов. експертиз ім. М. С. Бокаріуса, М-во юстиції України. Харків. 2013. С. 36-38; Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблемні питання застосування нового Кримінального процесуального кодексу України під час призначення та проведення судової експертизи. Е. Б. Сімакова-Єфремян. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Вип.58(2). С. 54-59; Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми судово-експертної діяльності. *Вісник ОНДІСЕ*. 2017. Вип. 1. С. 63-69; Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. Е. Б. Сімакова-Єфремян. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 118-129 та ін.

⁴³² Див. детальніше: Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис д-ра юрид. наук : 12.00.09.; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. -40 с. Щербаковський, М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. М. Г. Щербаковський. Харків: *В деле*. 2015. 560 с. та ін.

залучення експерта у кримінальне провадження, починаючи з моменту становлення незалежності України у 1991 році.

Процесуальні особливості залучення експерта для здійснення експертних досліджень у кримінальному провадженні з 1991 по 2012 рік визначались КПК 1960 року. Відповідно до ч. 2 ст. 75 КПК 1960 р. експертом могла бути «...будь-яка особа, що має необхідні знання для дачі висновку з досліджуваних питань». Експерт залучався в провадження, якщо в справі були потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Не могли бути експертами особи, які перебували у службовій або іншій залежності від обвинуваченого, потерпілого або які раніше були ревізорами в справі. КПК 1960 року регулював проведення додаткової (яка могла проводитися тим самим або іншим експертом/ами, у випадку визнання первісної неповною або не досить ясною), повторної (проводилась іншим експертом/ами у випадках, якщо висновок експерта визнано необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або інакше викликає сумніви в його правильності) експертизи⁴³³.

Юридичною підставою для проведення експертизи у стадії досудового розслідування була мотивована постанова слідчого, в якій повинна була міститися серед іншого інформація про фактичні підстави для проведення експертизи, конкретного експерта або експертну установу, експертам якої доручається провести експертизу, питання, з яких експерт повинен дати висновок, об'єкти, які мають бути досліджені, перелік матеріалів, що пред'являються експертові для ознайомлення (ст. 196 КПК 1960 р. в редакції статті від 12.07.2001 р.)⁴³⁴.

Також КПК 1960 р. регулював особливості проведення експертизи не в експертній установі: слідчий, упевнившись в особі експерта, вручав йому копію постанови про призначення експертизи, роз'яснював обов'язки і права, і попереджав його про кримінальну відповідальність за відмову від виконання покладених на нього обов'язків, а також про відповідальність за дачу завідомо неправдивого

⁴³³ Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР від 28. 12. 1960 № 1001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 17.08.2023).

⁴³⁴ Там само.

висновку. Вчинення таких дій повинно було бути зафіксовано у відповідному протоколі, у якому мала зазначатись інформація про особу експерта, його компетентність у певній галузі знань і зроблені ним заяви. При цьому відповідь на запитання, яким чином слідчий «упевнювався в особі експерта» та що розуміти під цими діями залишається відкритим, оскільки жодних процедур щодо перевірки слідчим компетентності такої особи кримінально-процесуальним законом того часу не було передбачено.

Водночас ст.198 КПК 1960 р. передбачала, що у випадку, якщо слідчий надав постанову про призначення експертизи керівнику експертної установи, останній доручав проведення експертизи одному або декільком експертам. Фактично, залишається незрозумілим, як виконувалась вимога закону щодо «перевірки компетенції експерта» слідчим. Складений висновок за результатами експертного дослідження в обов'язковому порядку пред'являвся підозрюваному/обвинуваченому, про що слідчий складав відповідний протокол, в якому містились пояснення, зауваження чи заперечення підозрюваного/обвинуваченого (ст. 202 КПК 1960 р.)⁴³⁵.

Також КПК 1960 р. передбачав можливість проведення судової експертизи у стадії судового розгляду, однією з умов якої була активна участь експерта під час судового засідання шляхом участі у дослідженні доказів, можливості поставити запитання обвинуваченому, потерпілому і свідкам про обставини, які мають значення для складення ним висновку. Юридичною підставою проведення такої судової експертизи було рішення суду, у якому серед іншого зазначались питання, адресовані експерту (ст. 310 КПК 1960 р.)⁴³⁶.

Відповідно до положень Конституції України виключно законами України визначаються засади судової експертизи. Постановою ВРУ від 25.02.1994 року⁴³⁷ був введений в дію Закон України «Про судову експертизу», який врегулював

⁴³⁵Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР від 28. 12. 1960 № 1001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 17.08.2023).

⁴³⁶ Там само.

⁴³⁷ Про порядок введення в дію Закону України «Про судову експертизу» : Постанова Верховної Ради України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038%D0%B0-12#Text> (дата звернення: 21.07.2021).

правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності в Україні⁴³⁸. Згідно з першою редакцією цього Закону, судово-експертну діяльність в Україні могли здійснювати виключно державні спеціалізовані установи (ДСЕУ) та відомчі служби, до яких належали науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України, а також експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України. Інші особи, котрі не входили в структуру зазначених вище спеціалізованих установ та відомчих служб, могли здійснювати судово-експертну діяльність лише за умови наявності в них спеціального дозволу (ліцензії), а також укладення «разових договорів» з органами досудового розслідування⁴³⁹.

У Законі міститься поняття «судової експертизи», визначення якого станом на червень 2023 р. змінювалось тричі, положення про принципи судово-експертної діяльності, права і обов'язки судових експертів, поняття реєстру судових експертів. До слова, редакція ст.9 Закону України «Про судову експертизу» 1994 р за своїм змістом була суперечливою. Так, з одного боку, йдеться про обов'язок органів досудового розслідування та суду доручати проведення експертизи експертам, включеним в Реєстр судових експертів, проте, виходячи з формулювання тексту статті використання мовної конструкції «переважно» скасовує цей обов'язок, надаючи зазначеним вище суб'єктам право обирати, до кого звертатися з метою отримання висновку експерта: «органи дізнання, попереднього слідства і суди зобов'язані доручати проведення судових експертиз *переважно* фахівцям, внесеним до цього Реєстру». Згодом, у 2004 р., це формулювання було змінено, чим було усунуто двозначність при застосуванні норми щодо вибору експерта, якому доручити її проведення. Особливості проведення експертиз судовими експертами, які не є працівниками державних експертних установ, та вимоги до таких осіб, у первісній редакції Закону визначено не було.

⁴³⁸ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2023).

⁴³⁹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2023).

Верховною Радою України III скликання (1998 - 2002 року) були здійсненні спроби удосконалити регулювання судово-експертної діяльності. За цей період можна виокремити 5 зареєстрованих законопроектів, які стосувались організаційних особливостей проведення судової експертизи в Україні, лише один з яких був прийнятий⁴⁴⁰. Серед основних пропозицій, котрі не знайшли підтримки законодавцем, були: надати державній податковій службі України статус державної спеціалізованої установи, уповноваженої здійснювати судово-експертну діяльність⁴⁴¹; передбачити в Законі «Про судову експертизу» норму щодо можливості проведення експертизи експертами, які не є працівниками зазначених установ, а також закріпити на законодавчому рівні монополію державних експертних установ⁴⁴² на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз⁴⁴³; можливості проведення експертиз винятково експертами, внесених до Реєстру атестованих судових експертів⁴⁴⁴.

Протягом роботи *Верховної Ради України IV скликання (2002-2006 роки)* варто відзначити 3 законопроекти, що стосувались особливостей проведення судової експертизи в Україні, один з яких прийнято за результатами розгляду⁴⁴⁵. Одна з ініціатив, котра не отримала своєї підтримки парламентом, – надати експертній службі органу, що реалізовує податкову політику (Державна податкова

⁴⁴⁰ Проект Закону про внесення змін і доповнень до Закону України «Про науково-технічну експертизу» № 2304 від 10.12.1998. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5121 (дата звернення: 06.06.2022).

⁴⁴¹ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 2169 від 19.10.1998. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4754 (дата звернення: 06.06.2022).

⁴⁴² Лише згодом шляхом прийняття подальших законодавчих актів відповідні зміни були закріплені в Законі України «Про судову експертизу».

⁴⁴³ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6031 від 04.09.2000. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=8894 (дата звернення: 06.06.2022).

⁴⁴⁴ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 8212 від 25.10.2001. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=11225 (дата звернення: 06.06.2022).

⁴⁴⁵ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» (щодо проведення судової експертизи за матеріалами кримінальних справ) № 1144 від 03.06.2002. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12405 (дата звернення: 07.06.2022).

адміністрація України на той час) створювати відомчі експертні установи, які б отримали статус ДСЕУ /відомчої служби⁴⁴⁶.

Верховна Рада України IV скликання прийняла суттєві зміни в частині організаційних особливостей проведення судової експертизи. До прикладу, Законом України № 662-IV, який набув чинності 01.08.2003 р., експертні служби Державної прикордонної служби України було наділено статусом ДСЕУ, уповноважених здійснювати судово-експертну діяльність⁴⁴⁷. Також 09.09.2004 р. Законом України № 1992-IV «Про внесення змін до Закону України "Про судову експертизу» було звужено монополію державних спеціалізованих установ на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз⁴⁴⁸. Для проведення інших видів експертиз положення Закону передбачали можливість залучення інших фахівців з відповідних галузей знань. Закон передбачав необхідність проходження стажування в науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції України чи у відповідних установах Міністерства охорони здоров'я України усіх фахівців, які не є працівниками ДСЕУ і отримали кваліфікацію судового експерта. Це правило не поширювалось на осіб, які мають науковий ступінь.

У відповідь на прийняті законодавчі зміни, у 2005 році був поданий законопроект 3016-1, який за своїм змістом є першою спробою скасувати монополію на проведення певних видів експертиз ДСЕУ. Зокрема, відповідно до проекту закону №3016-1 винятки із правила проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз виключно ДСЕУ могли бути встановлені законом чи вмотивованим рішенням особи, або органу, що призначили

⁴⁴⁶ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо проведення судових експертиз № 3016 від 27.01.2003. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=14072 (дата звернення: 07.06.2022).

⁴⁴⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Державну прикордонну службу України»: Закон України від 03.04.2003 № 662-IV. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/662-15#Text> Text (дата звернення: 07.06.2022).

⁴⁴⁸ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» (щодо проведення судової експертизи за матеріалами кримінальних справ) № 1144 від 03.06.2002. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12405 (дата звернення: 07.06.2022).

судову експертизу⁴⁴⁹. Цей законопроект передбачав виключити й норму про обов'язкову атестацію та державну реєстрацію методик проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних), передбачену ст.8 Закону України «Про судову експертизу» (третья редакція), а також передбачав можливість допуску до проведення різних видів експертиз судових експертів, які не є працівниками державних установ, проте відповідають таким вимогам як наявність вищої освіти, відповідної кваліфікації, проходження підготовки та атестації. Законопроект після отримання подання профільного комітету про відхилення згодом був знятий з розгляду.

Наступний етап законотворчої діяльності в сфері організації судової експертизи був коротким (робота *Верховної Ради України V* скликання відбувалась лише протягом 2006-2007) та налічує лише 1 законопроект - №3697 від 16.06.2007 р.⁴⁵⁰, який було відкликано.

Законодавча ініціатива народних депутатів *Верховної Ради України VI* скликання (2007-2012 роки) проявилась у підготовці та реєстрації 3 законопроектів, котрі або не були підтримані, або були відкликані народними депутатами України. Серед них: ідея встановлення додаткових гарантій соціального захисту для експертів, які працюють у медико-криміналістичних відділеннях Бюро судово-медичної експертизи, шляхом зараховування їх роботи у подвійному розмірі до стажу⁴⁵¹. Також протягом цього періоду діяльності ВРУ було зареєстровано два

⁴⁴⁹ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо проведення судової експертизи № 3016-1 від 28.02.2005. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=23712 (дата звернення: 07.06.2022).

⁴⁵⁰ Проект Закону про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України та до Закону України "Про судову експертизу" (щодо підстав для визнання особи підозрюваним, порядку призначення судових експертиз та порушення кримінальної справи) № 3697 від 16.06.2007. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30429 (дата звернення: 07.06.2022).

⁴⁵¹ Проект Закону про внесення змін до статті 60 Закону України «Про пенсійне забезпечення» (щодо обчислення стажу за роботу в медико-криміналістичних відділеннях Бюро судово-медичної експертизи) № 4825 від 14.07.2009. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=35845 (дата звернення: 10.06.2022).

альтернативні законопроекти (№ 10193⁴⁵² від 14.03.2012 р. та № 10193-1⁴⁵³ від 20.03.2012 р.) з пропозицією включення експертного підрозділу Державної митної служби України до переліку суб'єктів судово-експертної діяльності, які не були прийняті ВРУ. Станом на 2023 рік ця ідея так і не знайшла підтримки.

Діяльність народних депутатів *Верховної Ради України VII скликання (2012-2014)*, на яку припала криза українського парламентаризму під час Революції Гідності, проявилась у реєстрації 2 законопроектів, які стосуються проведення певних видів експертиз. Зокрема був зареєстрований законопроект 2144, яким пропонувалось виключити положення Закону України «Про судову експертизу» щодо звільнення від проходження стажування в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України осіб, які не є працівниками ДСЕУ, отримали кваліфікацію судового експерта та мають науковий ступінь, від проходження стажування⁴⁵⁴. Принагідно зазначу, що, незважаючи на те, що цей законопроект був спробою встановити єдині вимоги для осіб, які отримали кваліфікацію експерта, незалежно від рівня їх фахової підготовки та належності до державних експертних установ, станом на 2023 рік ця ідея не знайшла підтримки.

У квітні 2012 року був прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України. Ця подія є важливою, адже в результаті було змінено підхід до порядку ініціювання експертизи у кримінальному провадженні та особливостей здійснення експертом своїх функцій. КПК 2012 року уточнив зміст поняття «експерт» порівняно з КПК 1960 року, зазначивши, що це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено

⁴⁵² Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» (щодо включення експертного підрозділу Державної митної служби України до переліку суб'єктів судово-експертної діяльності) № 10193 від 14.03.2012. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42809 (дата звернення: 10.06.2022).

⁴⁵³ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» (щодо включення експертного підрозділу Державної митної служби України до переліку суб'єктів судово-експертної діяльності) № 10193-1 від 20.03.2012. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42893 (дата звернення: 10.06.2022).

⁴⁵⁴ Проект Закону про внесення зміни до статті 21 Закону України «Про судову експертизу» (щодо кадрового забезпечення) № 2144 від 31.01.2013. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45605 (дата звернення: 10.06.2022).

провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Дане визначення містить згадку про необхідність відповідати вимогам, зазначеним у Законі України «Про судову експертизу» як однієї з необхідних умов для залучення у кримінальне провадження для надання висновку експерта. Законодавець виокремлює судового експерта як самостійного учасника кримінального провадження – «*forensic expert*». Нагадаю, що ця ознака характерна для держав, де утвердилась розшукова або змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження. В той час, як в державах, де переважає змагальний тип процесу така особа прирівнюється за своїм процесуальним статусом до свідка – «*expert witness*».

Якщо відповідно до КПК 1960 року винятково слідчий у стадії досудового розгляду міг ініціювати проведення судової експертизи шляхом складення відповідної мотивованої постанови, то КПК 2012 року розширює коло суб'єктів, уповноважених залучати експерта, включаючи в їх перелік сторону обвинувачення, сторону захисту та слідчого суддю у випадку відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта. Ці зміни були спрямовані на посилення рівності та забезпечення змагальності сторін у стадії досудового розслідування. Як зазначають Циганюк Ю., Кравчук О., Крушинський С., такі нововведення мали на меті «...ліквідувати нерівність сторін, за якої висновок експерта мав доказову силу лише тоді, коли експертизу призначали постановою слідчого, прокурора чи ухвалою суду»⁴⁵⁵.

Водночас, на підставі аналізу запропонованих законодавчих положень виникає чимало запитань: у яких випадках сторона захисту самостійно звертається до експерта/експертної установи для проведення судової експертизи, а у яких випадках вона може звернутися до слідчого/прокурора з клопотанням про

⁴⁵⁵ Циганюк Ю. В., Кравчук О. В., Крушинський С. А. Процесуальний порядок залучення експерта стороною захисту у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2. С. 30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2014_2_6 (дата звернення: 11.06.2022).

залучення останніми експерта для проведення експертизи, адже обидві можливості передбаченні першою редакцією КПК України 2012 року. Ще одним запитанням до роздумів є порядок реалізації стороною захисту свого права на самостійне залучення експерта для проведення судової експертизи та можливості використання згодом отриманого висновку як доказу у кримінальному провадженні.

У листопаді 2013 року була здійснена перша спроба внести зміни до КПК України в частині удосконалення порядку залучення експерта законопроектом № 3637⁴⁵⁶, проте згодом останній був відкликаний. Законопроект пропонував, по-перше, передбачити ст. 242-1 КПК, у якій визначити види експертиз, які можуть бути проведені у кримінальному провадженні: первинна, повторна, додаткова, комісійна, комплексна. Хоча КПК 1960 року закріплював види судових експертиз та підстави їх проведення, проте станом на 2023 рік ці положення не знайшли відображення у чинному КПК України. По-друге, законопроект пропонував деталізувати процедуру самостійного залучення стороною захисту експерта на договірних умовах: пропонувалось, що опісля того, як стороною захисту буде складений договір з експертом (експертною установою) про проведення судової експертизи, останній приєднується до матеріалів кримінального провадження. Опісля цього слідчий не пізніше наступного дня з моменту подання стороною захисту такого договору повинен винести постанову про залучення експерта (експертної установи), основною метою якої, як видається, мало слугувати повідомлення про кримінальну відповідальність експерта за складення/надання завідомо неправдивого висновку експерта та за відмову без поважних причин від виконання покладених на експерта обов'язків.

Незважаючи на те, що такі зміни не були підтримані парламентом, все ж потреба у визначенні особливостей самостійного залучення стороною захисту експерта існувала, адже законодавство цього періоду не визначало ані документів,

⁴⁵⁶ Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо визначення видів експертизи та удосконалення порядку залучення експерта № 3637 від 19.11.2013. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49099 (дата звернення: 10.06.2022).

які слугували б підставою проведення експертного дослідження, ані процедури в цілому (наприклад, питання передачі об'єктів судової експертизи, які потенційно могли знаходитись у сторони обвинувачення). Адже відповідно до положень КПК України, як вказує, Тимошок І., Косякова О., залишалось незрозумілим, яким чином експерт зможе отримати об'єкт дослідження, для виконання експертизи призначеної стороною захисту, якщо об'єкти майбутнього експертного дослідження у стадії досудового розслідування вилучаються слідчим і долучаються до матеріалів кримінального провадження як речові докази⁴⁵⁷.

Наступний період діяльності *Верховної Ради України VIII скликання (2014-2019)* ознаменувався підвищенням уваги законодавця до регулювання порядку проведення судових експертиз та залучення судового експерта в кримінальне провадження. Можна виокремити 8 законодавчих ініціатив, проте жодна з них не була підтримана ВРУ.

Автори законопроекту №5014 від 08.08.2016р., аргументуючи необхідністю посилення державного контролю за діяльністю експертів, зокрема в частині дотримання ними доброчесності, запропонували передбачити обов'язкову реєстрацію та атестацію методик проведення криміналістичних, психіатричних судових експертиз⁴⁵⁸. Як зазначається у висновку профільного Комітету з питань правової політики та правосуддя від 16 листопада 2017 року (протокол №65), це сприяло б розвитку процедури рецензування висновків експертів на підставі зареєстрованих та атестованих методик. Законодавчі ініціативи №6285⁴⁵⁹ та №6244⁴⁶⁰ доповнюють одна одну та стосувалась в цілому питань оплати витрат на

⁴⁵⁷ Тимошок І. М., Косякова О. В. Порядок проведення судових експертиз у кримінальному процесі за ініціативою сторони захисту (відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України). *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 129 – 130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2015_60_18 (дата звернення: 11.06.2022).

⁴⁵⁸ Проект закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз № 5014 від 08.08.2016. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59868 (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁵⁹ Проект Закону про основні засади провадження діяльності у сфері судово-медичної експертизи № 6285 від 04.04.2017. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61498 (дата доступу: 14.06.2022).

⁴⁶⁰ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо уточнення деяких положень № 6244 від 27.03.2017. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61429 (дата звернення: 14.06.2022).

проведення судових експертиз, оплати праці та соціального захисту, відпусток судових експертів з метою забезпечення незалежності і об'єктивності судових експертів при проведенні судово-медичних експертиз.

Протягом цього періоду були прийняті зміни до КПК України, які здійснили істотний вплив і на організацію, і на проведення судової експертизи у кримінальному провадженні. 15 грудня 2017 року шляхом прийняття Закону України №2147-VIII від 3 жовтня 2017 року відбулись значні зміни (відомі як «поправки Лозового»), згідно з якими експертиза проводилась експертною установою, експертом або експертами виключно за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження (редакція ст.242 КПК України від 03.10.2017)⁴⁶¹.

Клопотання про залучення експерта відповідно до положень КПК розглядалося слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомлялась про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджало розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою (ст.244 КПК України в редакції від 03.10.2017). При розгляді клопотання про залучення експерта слідчий мав право заслуховувати свідків чи досліджувати матеріали, якщо вони мають значення для вирішення клопотання. При цьому особу експерта або конкретну експертну установу, якій доручалось проведення експертизи, слідчий суддя обирав самостійно. Сторона ж, яка звернулася з відповідним клопотанням, була наділена правом подавати слідчому судді конкретні запитання, відповіді на які повинні бути отримані в результаті проведення експертизи. Проте в цьому аспекті слідчий суддя володів широкою свободою розсуду і міг не включати їх в ухвалу про залучення експерта, якщо відповіді на них на його переконання не стосувалися кримінального провадження або не мали значення для судового

⁴⁶¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text> (дата звернення: 14.06.2022).

розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі. Зазначені зміни вводились в дію через три місяці після набрання чинності цим Законом, тобто з 15 березня 2018 року.

Відповідно до Закону України №2147-VIII від 3 жовтня 2017 р. сторони були позбавлені права пропонувати слідчому судді конкретного експерта, якого необхідно залучити для проведення судової експертизи. Так, відповідно до ч.6 ст.244 КПК України у редакції Закону України №2147-VIII слідчий суддя самостійно визначає експерта/ів, експертну установу, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи.

На додаток, цими законодавчими змінами відбулось поширення зазначеного порядку призначення експертизи у стадії досудового розслідування на випадки обов'язкового проведення судової експертизи. Слід погодитись з Фастовець В., що такий підхід може призводити до зниження ефективності досудового розслідування та надмірної завантаженості судової системи, адже факт призначення такої експертизи міститиме формальний характер у зв'язку з тим, що обов'язковість проведення таких експертиз встановлена законом⁴⁶². Така ситуація може впливати на строки досудового розслідування, адже незважаючи на те, що підстави проведення обов'язкової експертизи наявні в законі, слідчий все одно повинен пройти усі стадії ініціювання судової експертизи: і подати клопотання про проведення такої судової експертизи, і обґрунтувати доцільність такого клопотання у судовому засіданні.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» №2147- VIII від 03.10.2017 року було внесено зміни і у Закон України «Про судову експертизу», зокрема викладено нове визначення «судової експертизи», а також визначено поняття «спеціальні знання» шляхом зазначення, що судовою експертизою є

⁴⁶² Фастовець В. Оновлений порядок призначення судової експертизи у кримінальному провадженні: недоліки правової регламентації. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ ; Маріуполь, 2018. С. 364–365.

дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо. Також було змінено текстуальну конструкцію в частині «судова експертиза – це дослідження [...] об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи» на «дослідження [...] об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду». Що, як видається, є правильним, оскільки до проведення експертизи ми не можемо стверджувати, що досліджувані об'єкти, явища і процеси є такими, що містять інформацію, яка має значення для кримінального провадження. Більше того, в результаті проведення судової експертизи може виявитися, що досліджувані об'єкти, явища і процеси не мають стосунку до розслідуваного кримінального провадження. Наостанок, суд як суб'єкт, що здійснює правосуддя, шляхом дослідження та оцінки доказів у справі (у даному випадку йдеться про висновок експерта) оцінюватиме такий висновок на предмет того, чи містить він інформацію про обставини справи.

Законом №4127-VIII внесено зміни у ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» та встановлено виключну монополію державних спеціалізованих установ («державних експертів») на проведення будь-яких експертиз у кримінальному провадженні. Такими державними спеціалізованими установами є науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань могли здійснювати судово-експертну діяльність у всіх видах провадження, окрім кримінального.

Варто відзначити, що щодо зазначених змін 51 народний депутат України підготували конституційне подання до Конституційного Суду України щодо їх відповідності Конституції України. Суб'єкти конституційного звернення аргументували свою позицію тим, що прийняті зміни зазіхають на таку засаду

судочинства як змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом своєї переконливості та забезпечення обвинуваченому права на захист. На переконання авторів конституційного подання, сторони позбавлені права *самостійно* збирати докази у встановленому законом порядку для доведення *своєї* правової позиції⁴⁶³.

На додаток, встановлення виключної монополії державних експертних установ на проведення всіх судових експертиз у кримінальному провадженні, за своїм змістом на переконання авторів подання «...фактично обмежили існуючі права одразу декількох суб'єктів: – звуження права сторін кримінального провадження на вибір експерта в суді (експерта державної установи чи приватного, що працює самостійно на професійній основі, як такий, що внесений до Реєстру атестованих експертів). Це призвело до монополії державних експертних установ та позбавило права на професію приватних експертів, яке їм було надано статтею 7 Закону України «Про судову експертизу» з 1994 року, чим грубо порушено вимоги ст. 22 Конституції України; – звуження права сторін у кримінальному провадженні на захист у зв'язку із встановленням вимоги подання та доведення своїх доказів опосередковано через слідчого суддю чи суд»⁴⁶⁴.

Окрім цього, цими змінами, як вказують автори подання, «...деформовано роль судді у кримінальному процесі. Так, слідчий суддя чи суд фактично перебрали на себе частину повноважень, які повинні належати сторонам кримінального провадження. Це порушує принцип змагальності сторін, адже вони не мають можливості використати усі надані їм можливості для обстоювання своєї правової позиції, а збирання доказів ставиться у залежність від рішення слідчого судді чи суду»⁴⁶⁵.

⁴⁶³ Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпунктів 16, 17 пункту 7 та підпункту «а» підпункту 4 пункту 11 Параграфу 1 Розділу 4 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147а-VIII. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_3753.pdf (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁶⁴ Там само.

⁴⁶⁵ Там само.

Порушення законодавства під час прийняття Закону України № 4127-VIII від 03.10.2017 року було предметом розгляду Конституційного Суду України, за результатами якого конституційне провадження було закрито 02.04.2020 р.⁴⁶⁶ через невідповідність конституційного подання його змісту, передбаченому законодавством⁴⁶⁷.

З метою скасування «поправок Лозового» щодо організації та проведення експертизи у лютому 2018 року був зареєстрований законопроект №7547⁴⁶⁸. Автори цього законопроекту пропонували «повернути» сторонам можливість самостійно звертатися до експерта з метою отримання висновку й скасувати виключні повноваження слідчого судді щодо прийняття рішення про проведення судової експертизи. У законопроекті пропонувалося повернутися до моделі залучення експерта у первинній редакції КПК 2012 р., однак у березні 2018 р. його було знято з розгляду.

Деякі наступні спроби скасувати залучення експерта слідчим суддею були також неуспішними. Йдеться про законопроект №8112 від 13 березня 2018 р.⁴⁶⁹, який пропонував надати, окрім слідчого судді, ще й слідчому, прокурору можливість звертатися до експерта/ів, експертної установи. Сторона захисту могла реалізувати своє право на залучення експерта для проведення судової експертизи лише або шляхом звернення з клопотанням до слідчого, прокурора, або до слідчого судді. Законопроект пропонував надати право потерпілому, який відповідно до ст.3

⁴⁶⁶ Ухвала Великої Палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 § 2 «Прикінцеві положення» розділу 4 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02u710-20#Text> (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁶⁷ Предметом розгляду було питання дотримання процедури прийняття проектів законів відповідно до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», зокрема в частині того, що Парламент проголосував за «...один варіант законопроекту, а для підписання Головою Верховної Ради надали інший». Важливо, що на момент прийняття цього рішення Конституційним Судом оспорюваний закон вже втратив чинність.

⁴⁶⁸ Проект Закону № 7547 від 05.02.2018 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення кримінального судочинства. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63408 (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁶⁹ Проект закону № 8112 від 13.03.2018 про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку призначення експертизи. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63610 (дата звернення: 14.06.2022).

КПК України не завжди є стороною обвинувачення, можливість звертатися до слідчого з клопотанням про проведення експертизи, а «...у разі незгоди потерпілого, сторони кримінального провадження (крім сторони обвинувачення) із питаннями, поставленими перед експертом в постанові про призначення експертизи, винесеної слідчим чи прокурором, потерпілий, сторона кримінального провадження (крім сторони обвинувачення) мав право звернутись до слідчого судді із клопотанням про встановлення додаткових питань в межах вже призначеної експертизи» (проект ст.244-1 в редакції законопроекту №8112). Фактично у цьому випадку слідчий суддя не приймає рішень щодо залучення експерта у кримінальне провадження, а наслідком його участі мали б бути зміни до постанови слідчого, прокурора щодо призначення експертизи в частині доповнення питань, які необхідно поставити експерту. Проект закону передбачав, що якщо на момент розгляду слідчим суддею клопотання про встановлення додаткових питань експертиза вже проведена, особа може ініціювати проведення експертизи щодо того ж об'єкта дослідження. Водночас, незважаючи на розширення суб'єктів, уповноважених залучати експерта у кримінальне провадження, сторона захисту залишається обмежена у праві самостійно залучати експерта на договірних умовах. Згаданий законопроект був відкликаний.

У законопроекті №8166 від 14 березня 2018 пропонувалося повернути сторонам кримінального провадження автономію при прийнятті рішення про залучення експерта. Він був прийнятий у I-му читанні, однак на цій стадії його розгляд зупинили⁴⁷⁰.

Автори законопроекту №8233 мали на меті прийняти новий закон про судову експертизу та самоврядування судових експертів для налагодження системи самоврядування та усунення залежності судових експертів від органів влади в їх роботі⁴⁷¹. Заслуговує на увагу пропозиція у новій редакції проекту Закону України

⁴⁷⁰ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо підстав проведення експертизи № 8116 від 14.03.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63614 (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁷¹ Проект Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів № 8223 від 03.04.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63780 (дата звернення: 14.06.2022).

«Про судову експертизу та самоврядування судових експертів» визначення основних термінів (таких як висновок експерта, спеціальні знання, кваліфікація судового експерта, методика судової експертизи та інші). Цей законопроект вперше на законодавчому рівні пропонував визначити основні засади та особливості самоврядування судових експертів. Законопроект включав можливість і сторони обвинувачення зокрема за клопотанням сторони захисту чи потерпілого, і сторони захисту на договірних умовах залучати експерта для проведення експертизи.

Ще однією законодавчою ініціативою Верховної Ради України VIII скликання, якою пропонується аналогічний до законопроекту №8233 підхід до порядку залучення експертів у кримінальне провадження, є законопроект №8249, зареєстрований у квітні 2018 року⁴⁷². Автори законопроекту поділяють думку, зафіксовану у згаданому вище конституційному поданні народних депутатів України⁴⁷³, що відповідно до Закону України № 4127-VIII від 3 жовтня 2017 року суддя перестає виступати арбітром, а перебирає на себе повноваження здійснювати досудове розслідування та збирати докази⁴⁷⁴. Однак пропонувані зміни підтримані парламентом не були.

У вересні 2018 року у I-му читанні був прийнятий Проект Закону № 8336 від 04.05.2018 р. про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності судового експерта та належного забезпечення здійснення судово-експертної діяльності⁴⁷⁵. Зокрема, йдеться про криміналізацію відповідальності за втручання в діяльність судового експерта, а також за умисне

⁴⁷² Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури проведення експертиз № 8249 від 06.04.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63818 (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁷³ Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпунктів 16, 17 пункту 7 та підпункту «а» підпункту 4 пункту 11 Параграфу 1 Розділу 4 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147а-VIII. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_3753.pdf (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁷⁴ Пояснювальна записка до проекту Закону № 8249 від 06.04.2018 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури проведення експертиз. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63818 (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁷⁵ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності судового експерта та належного забезпечення здійснення судово-експертної діяльності № 8336 від 04.05.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=8336&skl=9 (дата звернення: 14.06.2022).

знищення або пошкодження майна судового експерта. Пропонувалось надання «рівних прав» сторонам кримінального провадження в ініціюванні проведення судової експертизи: як сторона обвинувачення, так і захисту, мала б право залучати експерта ДСЕУ для проведення експертизи. Проведення судових експертиз у кримінальному провадженні залишається виключно за ДСЕУ. Зазначеним законопроектом пропонувалося створити Єдиний державний реєстр судових експертиз та експертних досліджень, у якому містилися б відомості про призначені судові експертизи та експертні дослідження. Законопроект передбачав можливість виключити можливість допиту судового експерта у стадії досудового розслідування, однак слідчий, прокурор, які призначали або зверталися із клопотанням про призначення відповідної експертизи мали право на отримання у стадії досудового розслідування письмових роз'яснень висновку експерта. Можливість отримання такого роз'яснення стороною захисту проектом не передбачалася. Такі роз'яснення мали виступати таким процесуальним джерелом доказів як документи. Цей законопроект не розглядався та прийнятий не був.

Наступні спроби змін були здійснені вже під час роботи *Верховної Ради України IX скликання (2019 - досі)*. Так, у серпні 2019 року був зареєстрований законопроект №0890, який є доопрацьованою версією до внесення його на розгляд Верховної Ради України у другому читанні, проекту закону №8116⁴⁷⁶. Законопроект мав на меті надати сторонам можливість залучати експерта/ів, експертну установу для проведення експертизи самостійно, без ухвали слідчого судді, проте вже у вересні 2019 року його було знято з розгляду.

Зміни відбулись з прийняттям проекту закону № 1009 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства *4 жовтня 2019 року*⁴⁷⁷, який частково скасовував монополію на проведення судових експертиз у кримінальному

⁴⁷⁶ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо підстав проведення експертизи № 8116 від 14.03.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63614 (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁷⁷ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства № 1009 від 29.08.2019. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1009&skl=10 (дата звернення: 14.06.2022).

провадженні державними спеціалізованими установами, крім криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних та визначено наступні суб'єкти, уповноважені здійснювати судові експертизи у кримінальному провадженні:

- *Державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності* (науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України). Лише державні спеціалізовані установи уповноваженні проводити такі види судових експертиз як криміналістичні, судово-медичні і судово-психіатричні;
- *судові експерти, які не є працівниками зазначених установ* (особи, що мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у передбаченому законом порядку);
- *інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань* (особи, що мають спеціальні знання в певній галузі знань, однак не є експертами державних експертних установ, не перебувають у Реєстрі судових експертів, не проходили атестацію для підтвердження кваліфікації експерта. Залучаються у разі, якщо у відповідному Реєстрі судових експертів відсутні фахівці з певної галузі знань).

Закон №1009 повернув у попередній стан до первинної версії КПК 2012 р. коло суб'єктів залучення експерта - сторін. Закон виклав в оновленій редакції ст. 244 КПК про залучення експерта слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках, визначених законом. Йдеться про ситуації, коли для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення

експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його; або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи; або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин (ст. 244 КПК України в редакції від 15.10.2019). У той же час можливість залучення експерта у провадження потерпілим, його представником залишилась невизначена.

Підсумовуючи, *на основі пропонованих та прийнятих у різні роки змін до законодавства* можна згрупувати такі підходи до залучення експерта у кримінальне провадження в Україні:

- ті, що були спрямовані на надання свободи як стороні захисту, так і стороні обвинувачення у виборі експерта та залучені його у кримінальне провадження. Слідчий суддя при цьому може приймати рішення про проведення експертизи у виняткових випадках, передбачених законом (наприклад, якщо сторона захисту не в змозі оплатити роботу експерта);
- ті, що були спрямовані на надання виключного повноваження приймати рішення про залучення експерта та обирати конкретного експерта/експертів експертну установу лише слідчому судді;
- ті, що пропонували надати повноваження приймати рішення про залучення експерта винятково стороні обвинувачення. Стороні захисту відводилась можливість звертатись з клопотанням про проведення експертизи до сторони обвинувачення, проте самостійно залучати експерта на договірних умовах вона позбавлена. Слідчий суддя приймає рішення про залучення експерта у кримінальне провадження за клопотанням сторони захисту, якщо вона попередньо зверталась з відповідним клопотанням до сторони

обвинувачення та доведе, що сторона обвинувачення відмовилась задовольнити її клопотання про залучення експерта.

При перших двох варіантах можна говорити про утвердження в українському кримінальному процесі змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження, де яскраво проявляються ознаки змагальної моделі залучення експерта в частині суб'єкта, уповноваженого залучати експерта у провадження. У третьому варіанті проявляється розшукова модель залучення експерта у кримінальне провадження.

Також серед аналізованих пропозицій змін до законодавства можна виділити *такі підходи до організації проведення судової експертизи щодо суб'єктів, уповноважених проводити судово-експертні дослідження у кримінальному провадженні в Україні:*

- ті, які передбачали виняткову державну монополію на проведення судових експертиз усіх видів державними спеціалізованими установами;
- ті, які передбачали часткову державну монополію на проведення експертиз;
- ті, якими виключається монополія на проведення експертиз державними установами. Судова експертиза може бути проведена не лише експертами ДСЕУ, а й судовими експертами, які не є їх працівниками та іншими фахівцями (експерти) з відповідних галузей знань без обмежень щодо виду експертиз.

Станом на вересень 2023 року спостерігається ініціатива українського уряду та народних депутатів оновити законодавче регулювання у сфері організації судової експертизи з метою вирішення проблем, окремі з яких проаналізовані нижче. Зокрема Кабінетом Міністрів України у листопаді 2021 р. зареєстровано два законодавчих акти, які сьогодні перебувають на розгляді Верховної Ради України: 1) проект закону «Про судово-експертну діяльність» № 6284 від 05.11.2021 року⁴⁷⁸

⁴⁷⁸ Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення: 16.06.2022).

(а також альтернативні до нього законопроекти №6284-1⁴⁷⁹, №6284-2⁴⁸⁰, №6284-3⁴⁸¹) та 2) проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення деяких положень, пов'язаних з порядком призначення експертизи №6285 від 05.11.2021⁴⁸² (та альтернативний до нього №6285-1)⁴⁸³. Деякі їхні положення стануть предметом аналізу в наступному підрозділі.

3.2. Виклики та напрями удосконалення судово-експертного забезпечення кримінального судочинства в Україні.

Зважаючи на тенденцію можливих змін у правовому регулюванні організації судової експертизи в Україні, потрібно звернути увагу на проблемні питання, від підходу до вирішення яких стане зрозуміло: чи відповідають вони кращим європейським практикам або ж в якій частині; які законопроекти узгоджуються між собою та з відповідною моделлю залучення експерта у кримінальному провадженні, а які є суперечливими, незбалансованими, а відтак їх положення працювати не будуть або ж спричинять більше шкоди, ніж користі інтересам правосуддя та українському суспільству.

Шляхом проведення опитувань адвокатів, прокурорів, суддів та інших правників (*див. Додаток №1*), а також осіб, які мають досвід участі у ролі судового експерта у кримінальному провадженні (*див. Додаток №2*) ми спробували виявити, які моменти вважають проблемними у сфері залучення експерта і проведення судової експертизи у кримінальному провадженні юристи та експерти. За

⁴⁷⁹ Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284-1 від 19.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73246 (дата звернення: 16.06.2022).

⁴⁸⁰ Проект Закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів № 6284-2 від 22.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73258 (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁸¹ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6284-3 від 23.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73261 (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁸² Проект Закону про основні засади провадження діяльності у сфері судово-медичної експертизи № 6285 від 04.04.2017. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61498 (дата доступу: 14.06.2022).

⁴⁸³ Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення деяких положень, пов'язаних з порядком призначення та проведення експертизи № 6285-1 від 19.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73247 (дата звернення: 14.06.2022).

результатами проведеного дослідження звертаємо увагу на окремі аспекти організації судової експертизи, що впливають на вибір та визначення моделі залучення експерта у кримінальне провадження в Україні.

Суб'єкт залучення судового експерта у кримінальне провадження у стадії досудового розгляду. Як зазначалось вище, український законодавець передбачав різні підходи щодо питання, хто може залучати експерта у кримінальне провадження для надання висновку у стадії досудового розслідування – лише сторона обвинувачення, сторони, слідчий суддя. Кожен з підходів, з одного боку, не позбавлений недоліків, однак з іншого, – має право на існування, зважаючи досвід європейських держав, у яких моделях залучення експерта він застосовний та збалансований, однак за умови забезпечення права на справедливий суд, передбаченого ст.6 ЄКПЛ⁴⁸⁴:

I. Винятково сторона обвинувачення, а в окремих випадках – слідчий суддя.

За такого підходу сторона захисту позбавлена можливості самостійно обирати експерта та звертатись до останнього щодо проведення судової експертизи. На

додаток, навіть при поданні клопотання про проведення експертизи – таке на розсуд слідчого може бути відхилене, що означає те, що сторона обвинувачення залишає за собою «переважаючий» вплив на розвиток досудового розслідування,

обмежуючи іншу сторону в реалізації права збирати та подавати докази для доведення своєї позиції в суді. Сторона захисту не може проводити своє самостійне розслідування, залучаючи експерта для отримання незалежного висновку експерта.

Залишаються запитання, яким чином сторона обвинувачення, зокрема слідчий, вирішує:

- ✓ чи слід проводити експертизу?
- ✓ чи може слідчий (чи дозволяє йому закон) провести декілька експертних досліджень з одного і того ж запитання?
- ✓ чи зобов'язаний слідчий повідомляти про залучення експерта сторону захисту?

⁴⁸⁴ Детальніше читайте у Розділі II «Характеристика європейських моделей організації та проведення судової експертизи».

✓ як слідчий обирає особу експерта, який проводитиме експертне дослідження?

За такої моделі існують ризики, що слідчий може співпрацювати з окремими експертами, схилиючи їх надати висновки, які «пришвидшують» проведення досудового розслідування. За умов, якщо експерт недобросовісний, – в результаті це може мати наслідком притягнення до відповідальності осіб, не винуватих у вчиненні кримінального правопорушення. Запобіжником для цього мала б слугувати можливість у сторони захисту звернутись до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи, однак у такому разі це, по-перше, потребує додаткового часу, а по-друге, обґрунтування (як-от доведення факту, що сторона обвинувачення зловживає своїми процесуальними повноваженнями шляхом «ігнорування» клопотання сторони захисту щодо проведення експертизи) неповноти або упередженості експертизи, що доручена слідчим.

II. Винятково слідчий суддя як суб'єкт залучення судового експерта у кримінальне провадження. Такий підхід домінував протягом 2017-2019 років. Наголошу, що слідчий суддя як учасник провадження відповідно до національного законодавства та слідчий суддя у державах, де утвердилась розшукова або змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження, не є однаковими за процесуальним статусом. Це пов'язано з тим, що у таких державах як, до прикладу, Франція, слідчий суддя є суб'єктом, уповноваженим здійснювати досудове розслідування, збираючи докази, в той час, як в Україні функція слідчого судді полягає у здійсненні судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні. Тому таку модель не можна просто екстраполювати на Україну.

На перший погляд, як сторона обвинувачення, так і сторона захисту, наділена правом звернутись до уповноваженого суб'єкта – слідчого судді, суду для вирішення питання про залучення експерта для проведення експертизи, що відповідає засаді змагальності як складовій права на справедливий суд, передбаченого ст.6 ЄКПЛ. В результаті, якщо слідчий суддя, суд дійде висновку, що питання, з якого необхідна експертна думка, є істотним для кримінального

провадження, а також що для його вирішення необхідні спеціальні знання, – він за українським законом самостійно визначав експерта чи експертну установу, яким доручає проведення експертизи.

У науковій літературі та юридичній практиці виникало низка питань щодо передумов та наслідків такого регулювання, зокрема, чи ці зміни, запропоновані Законом №2147-VIII від 3 жовтня 2017 року, не обмежували принцип змагальності та свободи у наданні сторонами доказів, ризик потенційного впливу на результати судового розгляду в частині об'єктивності, швидкості та повноти дослідження обставин справи, перевантаженості судової системи, і, відповідно, – можливостей неефективного її функціонування?

Зокрема, Сімакова-Єфремян Е., у 2017 році, аналізуючи ще на той час проект Закону №2147-VIII від 3 жовтня 2017 року, висловила застереження, що «...надання слідчому судді такого виключного права на призначення судової експертизи не відповідає принципу змагальності сторін та свободи в поданні суду доказів у справі та лише формалізує процедуру залучення експерта у кримінальному провадженні»⁴⁸⁵. Ще одним із висловлених авторкою зауваг було те, що зважаючи на незавершеність судової реформи і, відповідно, нестачу суддів, така законодавча пропозиція не найкраще позначиться на швидкому та ефективному розслідуванні кримінальних проваджень⁴⁸⁶.

У 2018 р., одразу після набуття проектом Закону №2147-VIII статусу закону, Калужна О. проаналізувала причини прийняття та перспектив ефективності останнього, та дійшла висновку про необґрунтованість та недоцільність передання на розсуд слідчого судді питання про залучення експерта⁴⁸⁷. Як зазначає дослідниця, з одного боку, серед передумов для таких законодавчих змін у сфері судової експертизи можна припустити необхідність «..запобігати невинуватому затягуванню строків досудового розслідування: стороною обвинувачення з метою,

⁴⁸⁵ Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми судово-експертної діяльності. *Вісник ОНДІСЕ*. 2017. Вип. 1. С. 67.

⁴⁸⁶ Там само.

⁴⁸⁷ Калужна О. М. Чи не (за)багато політики, (за)мало права у підходах до державної експертної монополії. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. с. 213 - 214. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1521621354.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).

наприклад, прикривання бездіяльності й халатності, слідчо-прокурорських працівників або саботажу розслідування, або покривання і сприяння підозрюваним; як і стороною захисту – для сприяння спливу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності в спосіб призначення не особливо потрібних судових експертиз, якими безпідставно розширюються межі доказування як по горизонталі, так і по вертикалі...»⁴⁸⁸. Проте, вказаний Закон не містив достатніх важелів для такої мети, а покладення повноважень на слідчих суддів щодо залучення судових експертів не виправдано розширює межі судового втручання в діяльність органів досудового розслідування⁴⁸⁹.

Серед аргументів на підтвердження цієї позиції Калужна О. наводить, до прикладу, але не лише, — «однобокість» визначення підстав проведення судової експертизи слідчим суддею у стадії досудового розслідування та переліку запитань у зв'язку з тим, що клопотання про залучення експерта розглядалось без повідомлення та участі іншої сторони процесу⁴⁹⁰. У такій ситуації слідчий суддя позбавлений можливості «...отримати протилежні і взаємодоповнюючі доводи іншої сторони процесу, що не сприяє всебічному і повному вивченню підстав проведення судової експертизи...»⁴⁹¹.

Згідно з КПК України в редакції від 03.10.2017 (ч.2 ст.122 КПК України) проведення судових експертиз за дорученням слідчого судді або суду здійснювалось за рахунок коштів з Державного бюджету, слідчий суддя як особа, яка виконує функції держави, повинна була мати змогу ознайомитись детально з матеріалами кримінального провадження з метою уникнення здійснення безпідставних видатків з Державного бюджету. За такої ситуації, гіпотетично

⁴⁸⁸ Там само.

⁴⁸⁹ Калужна О. М. Чи не (за)багато політики, (за)мало права у підходах до державної експертної монополії. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. С. 216. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1521621354.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).

⁴⁹⁰ Калужна О. М. Про доцільність залучення експерта слідчим суддею у кримінальному процесі (за законом № 2147-VIII від 03.10.2017). *Українське право*. 2018. 10 квіт. С. 220. URL: <http://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/pro-dotsilnist-zaluchennya-eksperta-slidchym-suddeyu-u-kryminalnomu-protsesi-za-zakonom-2147-viii-vi/> (дата звернення: 14.06.2022).

⁴⁹¹ Калужна О. М. Залучення експерта на досудовому розслідуванні за законом № 2147-VIII від 03.10.2017: проблеми та недалекглядність законодавця. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид.наук, проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ ; Маріуполь, 2018. С. 121–123.

існував ризик, що з метою економії коштів Державного бюджету альтернативна експертиза не призначатиметься, через що сторона захисту буде обмежена у можливості отримати висновок експерта⁴⁹².

Слушним аргументом є ризик відсутності у слідчих суддів достатнього рівня фахової підготовленості⁴⁹³. Для того, аби ухвалити коректне рішення про проведення судової експертизи, необхідно володіти спеціальними знаннями в галузі відповідного виду судової експертизи. Відтак рівень обізнаності слідчих суддів у методиці й можливостях різних видів судових експертиз буде потенційно впливати на їх призначення чи непризначення, а також якість судової експертизи (що впливає із визначених в ухвалі про призначення експертизи питань). Ще одним проблемним питанням, на яке звертає Калужна О., є завантаженість суддів, що також може впливати на належне виконання обов'язків слідчим суддею⁴⁹⁴.

Згодом ці аргументи підтвердили автори дослідження за ініціативи Міжнародного фонду «Відродження» за 2018 р. (дослідження опубліковане 2020 р.), зазначивши, що «..більшість слідчих суддів, опитаних під час фокус-груп, схиляється до думки, що призначення експертизи — не властива для слідчих суддів функція, оскільки призначення та проведення експертизи не обмежує реалізацію будь-яких конституційних прав особи»⁴⁹⁵. Журавель В., Дуфенюк О., Пиріг І., Членов М. також критикували такий підхід залучення експерта з підстав позбавлення сторін кримінального провадження можливості самостійно залучати експерта до проведення експертиз, позбавлення слідчого функції щодо призначення судових експертиз^{496,497}, строків розгляду слідчим суддею клопотання

⁴⁹² Калужна О. М. Чи не (за)багато політики, (за)мало права у підходах до державної експертної монополії. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1521621354.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).

⁴⁹³ Там само.

⁴⁹⁴ Там само.

⁴⁹⁵ Роль слідчого судді у кримінальному провадженні: звіт за результатами дослідження / Ю. Белоусов, В. Венгер, А. Орлеан та ін. ; за заг. ред. Ю. К. Белоусова. Київ. С. 19.

⁴⁹⁶ Журавель В. А. Дискусійні питання щодо законодавчого регулювання судово-експертної діяльності в кримінальному судочинстві. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовт. 2018 р.) С. 67–68.

⁴⁹⁷ Пиріг І.В. Сучасні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса* (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 59.

про доручення проведення експертизи^{498, 499}. Удовенко Ж. звертала увагу на ризики такого Закону, аргументуючи, що «...визначення конкретного експерта чи експертної установи слідчим суддею є істотним обмеженням права сторін збирати докази та суперечить функції судового контролю слідчих суддів за дотриманням прав учасників кримінального процесу у стадії досудового розслідування.»⁵⁰⁰.

Цю позицію зайняли і окремі народні депутати України у 2019 році у згаданому раніше конституційному поданні щодо конституційності Закону №2147а-VIII, зазначивши що у запропонованій редакції положення ст. 242, 243 та 244 КПК не є встановленням порядку реалізації права на захист, а є саме його обмеженням, адже сторони не мають можливості «...подати суду саме свої докази, які зібрані ними і чію переконливість перед судом ці сторони мають право доводити...призначенні за дорученням суду експертизи не є повною мірою власними доказами сторін, оскільки на їхнє зібрання впливає, у першу чергу, суддя та його дискреція, а не власне переконання сторін»⁵⁰¹.

Підсумовуючи, поділяю зазначені аргументи щодо ризиків залучення експерта у кримінальне провадження слідчим суддею, зважаючи на його статус згідно із законодавством України. Такий підхід обмежував реалізацію засади змагальності сторін у кримінальному провадженні, адже слідчий суддя фактично «перебирав» на себе функції сторін щодо збирання доказів. Як відзначає Perez O., у довготривалій перспективі така модель може мати наслідком існування постійних тривалих відносин окремих суддів з окремими експертами, що, як наслідок, може формувати відносини між ними на ідеологічній спорідненості та

⁴⁹⁸ Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Оксана Дуфенюк. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 21.

⁴⁹⁹ Членов М. В. Проблемні питання «нового» порядку залучення експерта та проведення експертизи під час досудового розслідування. Сучасні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса* (Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків: ХНДІСЕ, 2019. С.118.

⁵⁰⁰ Удовенко Ж. Окремі питання проведення експертизи. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: *матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко* (м. Київ, 27 лютого 2018 року). Київ-Маріуполь: 2018, с. 360-362.

⁵⁰¹ Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпунктів 16, 17 пункту 7 та підпункту «а» підпункту 4 пункту 11 Параграфу 1 Розділу 4 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147а-VIII. С. 6 – 7. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_3753.pdf (дата звернення: 14.06.2022).

закривати доступ для нових експертів⁵⁰². Не менш важливим аргументом є значна завантаженість слідчих суддів, що може уповільнювати прийняття рішення про проведення судової експертизи у конкретному провадженні, що матиме наслідком затягування строків досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, а отже – порушення права на справедливий суд, передбаченого у ст. 6 ЄКПЛ.

III. Сторона захисту та сторона обвинувачення без обмежень, а в окремих випадках – слідчий суддя (чинний станом на серпень 2023 у законодавстві підхід). За цього підходу реалізація засади змагальності (п.3 ч.2 ст.129 Конституції України) здійснюється крізь призму забезпечення рівності прав учасників судового розгляду, тобто і сторона обвинувачення, і сторона захисту у кримінальному провадженні діють на одному рівні, під контролем відносно пасивного суду. Кожна із сторін наділена самостійним та «необмеженим» правом звертатись до експерта в приватному порядку з метою отримання висновку. По – суті, тут йдеться про інститут «конкурентної експертизи» у кримінальному провадженні, який, як зазначає Клименко Н., «вписується в систему правовідносин, які виникають у змагальному процесі, котрий побудовано не лише на протиставленні функцій обвинувачення і захисту, а й наявності рівних можливостей сторін у реалізації своїх законних інтересів»⁵⁰³.

В національній науковій літературі слушно зверталася увага на труднощі, які виникають при реалізації стороною захисту права на самостійне залучення експерта зокрема коли для проведення експертизи «...експертові потрібно надати низку об'єктів та матеріалів, більшість з яких можливо отримати лише шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, право проводити які самостійно сторона

⁵⁰² Perez O. Judicial strategies for reviewing confliction expert evidence: biases, heuristics, and higher-order evidence. *American Journal of Comparative Law*, 64(1). 2016. P. 110.

⁵⁰³ Клименко Н.І. Щодо інституту конкурентної (альтернативної) експертизи. Н.І. Клименко. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Випуск 11. С. 211-216.

захисту не наділена»^{504, 505, 506}. З цієї причини Волобуєв А. та Чуйко Є. ставлять під сумнів доцільність наділення сторони захисту правом самостійного залучення експерта, при цьому наголошуючи на важливості здійснення адвокатського контролю за проведенням експертизи⁵⁰⁷. Бажанюк В., підтримуючи цю позицію, серед аргументів використовує також і той, що сторона захисту не наділена правом попередження експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку (ст. 70 КПК України), що має гарантувати достовірність висновку експерта і знайти відображення в ньому (ч. 2 ст. 102 КПК України)⁵⁰⁸.

Однак з таким підходом погодитись важко. Дійсно, відповідно до ч.2. ст.102 КПК України у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Це означає, що експерт в кожному випадку до складення такого висновку має бути попереджений до можливу відповідальність. Сімакова-Єфремян Е., вважає, що таке попередження експерт отримує під час присвоєння йому кваліфікації судового експерта, коли він у процесі навчання та здачі кваліфікаційного іспиту з метою отримання кваліфікації судового експерта зобов'язаний оволодіти широким спектром знань з юридичних питань щодо прав, обов'язків та відповідальності судового експерта⁵⁰⁹. Для цього, аби такий підхід був легко застосовний на практиці, Щербаковський М. пропонував покласти обов'язок попередження

⁵⁰⁴ Тимошок І. М., Косякова О. В. Порядок проведення судових експертиз у кримінальному процесі за ініціативою сторони захисту (відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України). *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2015_60_18 (дата звернення: 11.06.2022).

⁵⁰⁵ Авдеева Г. К. Проблеми реалізації прав учасників кримінального провадження на використання спеціальних знань в умовах змагального судочинства. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_23 (дата звернення: 19.06.2022).

⁵⁰⁶ Волобуєв А., Чуйко Є. Право самостійного залучення експерта стороною захисту: реальність чи декларація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2022. № 71. Р. 312. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/263477> (дата звернення: 19.06.2022).

⁵⁰⁷ Волобуєв А., Чуйко Є. Право самостійного залучення експерта стороною захисту: реальність чи декларація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2022. № 71. Р. 313. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/263477> (дата звернення: 19.06.2022).

⁵⁰⁸ Бажанюк В. В. Про змагальність сторін в проведенні судової експертизи. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 1(78). С. 141.

⁵⁰⁹ Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблемні питання застосування нового Кримінального процесуального кодексу України під час призначення та проведення судової експертизи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Вип.58(2). С. 56. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58\(2\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58(2)_13) (дата звернення: 19.06.2022).

експертів про відповідальність на керівника ДСЕУ під час присвоєння кваліфікації судового експерта та приведення експерта до присяги⁵¹⁰. Відповідно, зміни законодавства повинні бути в направленні на посилення можливостей для реалізації права сторони захисту залучати експерта, а не в обмеженні такого права, що є загрозою для змагальності у кримінальному процесі і, відповідно, забезпечення права на справедливий суд.

Щодо підстав для звернення до слідчого судді відповідно до чинного законодавства для прийняття рішення про проведення експертизи, то їх перелік є вичерпним. Як правило, це ситуації, коли у сторони захисту відсутні фінансові ресурси для залучення експерта у провадження, а також якщо для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його.

Чинний КПК (п.1 ч.1 ст. 244 КПК) передбачає також можливість звернення сторони захисту до слідчого судді у випадку, якщо існують підстави вважати, що висновок експерта, який був залучений стороною обвинувачення, з конкретного питання є неналежним або неповним, адже існують достатні підстави вважати, що у експерта, залученого стороною обвинувачення, відсутні необхідні знання, чи він може бути упереджений, чи з інших причин надає такий висновок (наприклад, якщо була проведена судово-медична експертиза трупа, і можливість проведення альтернативної експертизи за ініціативою сторони захисту в силу відсутності доступу до об'єкта дослідження утруднена).

Ще однією підставою, за наявності якої законодавець дозволяє стороні захисту звертатися до слідчого судді з клопотанням про залучення експерта, є ситуації, коли на думку сторони захисту стороною обвинувачення поставлені запитання залученому експерту, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, що підлягають до з'ясування шляхом проведення судової експертизи.

⁵¹⁰ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. С. 149.

Результати проведеного опитування (*Додаток №1*) демонструють, що 87,2% респондентів підтримують зазначений підхід законодавця щодо залучення експерта у провадження у стадії досудового розслідування.

Погорецький М. та Сергєєва Д. звертали увагу на доцільність вжиття державою необхідних заходів щодо реформування діяльності судової системи та системи правопорядку з метою підвищення ефективності їхньої діяльності у реалізації прав та законних інтересів потерпілих⁵¹¹. У розрізі цього питання в Україні сьогодні існує необхідність забезпечення права потерпілого самостійно залучати експерта у кримінальне провадження, котре станом на сьогодні не враховане українським законодавцем. На зазначену проблему звертали увагу в науковій літературі українські дослідники Аленін Ю. та Гловюк І.⁵¹², Сімакова-Єфремян Е.⁵¹³, Торбас О.⁵¹⁴, Юхно О.⁵¹⁵.

Можливості потерпілого залучати експерта у кримінальному провадженні: законодавча прогалина. З одного боку, відповідно до ч.3 ст.93 КПК України потерпілий здійснює збирання доказів, серед іншого, шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб висновків експертів та здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Фактично, потерпілий може здійснювати обвинувальну функцію у провадженні шляхом ініціювання початку кримінального

⁵¹¹ Погорецький М. А. Проблемні питання реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Сер. Право.* 2017. Т. 2. Вип. 46. С. 119.

⁵¹² Див. детальніше: Аленін Ю. Потерпілий у кримінальному провадженні: деякі питання. *Право України.* 2013. №11. С. 112-119; Гловюк І. В. Участь потерпілого у кримінально-процесуальному доказуванні: деякі питання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2014. Вип. 1. С. 135-145; Аленін Ю., Гловюк І. Питання розширення процесуальних можливостей потерпілого щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. URL: <https://barristers.org.ua/news/pytannya-rozshyrennya-protseualnyh-mozhlyvostej-poterpilogo-shhodo-vykorystannya-spetsialnyh-znan-u-kryminalnomu-provadhenni/>

⁵¹³ Сімакова-Єфремян Е. Деякі проблемні питання застосування норм з питань призначення та проведення судової експертизи. *Вісник ОНДІСЕ.* Вип. 3. 2018. С. 114-119.

⁵¹⁴ Гловюк І.В., Торбас О.О. Новий порядок залучення експерта за Кримінальним процесуальним кодексом України: здобутки та прорахунки. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2018. № 2(54). С. 97-108.

⁵¹⁵ Юхно О. О. Реалізація прав потерпілого як суб'єкта кримінального процесального доказування у кримінальному процесі та в криміналістиці. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.).* МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1. Харків : ХНУВС, 2022. С. 445-449.

переслідування особи, яка вчинила щодо нього кримінальне правопорушення, вимагати притягнення її до кримінальної відповідальності, заявлення вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної йому кримінальним правопорушенням; реалізації права підтримувати обвинувачення в разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення (ст. 340 КПК); підтримання обвинувачення у формі приватного обвинувачення (ст. ст. 26, 477, 478 КПК).

Водночас відповідно до п.3, ч. 1 ст. 56 КПК, п.3 ч.2 ст.56 КПК потерпілий має право подавати докази на підтвердження своєї заяви про вчинене кримінальне правопорушення слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. У ст. 56 КПК серед переліку передбачених у зазначеній нормі прав відсутнє право самостійно збирати докази. Якщо п.14 ст. 56 КПК України (потерпілий має право користуватися іншими правами, передбаченими КПК) можна використовувати для усунення цієї колізії між нормами, що означає, що потерпілий має право як на збирання, так і на подання доказів у кримінальному провадженні, то все ж спеціальні норми КПК, які передбачають процедуру залучення експерта для проведення експертизи, позбавляють потерпілого такої можливості.

Принагідно варто відзначити, що порядок залучення експерта для проведення експертизи за ухвалою суду під час судового розгляду, передбачений ст.332 КПК, містить вказівку на право потерпілого звертатися з клопотанням про проведення експертизи за наявності підстав, передбачених у ст. 242 КПК. З цього випливає висновок, що у стадії судового розгляду потерпілий наділений ширшими процесуальними можливостями щодо залучення експерта, що може впливати на результати кримінального провадження в цілому.

Нагадаю, що станом на червень 2023 року саме сторони відповідно до ч.1 ст.242 КПК України можуть залучати експертну установу, експерта або експертів для проведення експертизи. Відповідно, зважаючи на п.19, ч.1 ст.3 КПК України потерпілий, його представник та законний представник лише в окремих випадках може належати до сторони обвинувачення, що фактично позбавляє його права самостійно залучати експерта для проведення експертизи та надання висновку за її результатами. Тож існує суперечність між ч.1. ст. 242 КПК та ч.3 ст.93 КПК

України в частині можливості потерпілого самостійно залучати експерта для проведення експертного дослідження.

Така ситуація ставить під сумнів можливість ефективного відновлення прав потерпілих у кримінальному провадженні, що згідно позиції Бойка В.П. полягає не лише у кримінальному переслідуванні правопорушника, а й у забезпеченні «...умов, що дають змогу потерпілому самостійно брати активну участь у кримінальному провадженні з метою захисту своїх законних інтересів»⁵¹⁶.

Колізія може бути вирішена шляхом внесення змін до ч.1 ст.242 КПК України та ч.1 ст.243 КПК України, передбачивши серед суб'єктів залучення експерта у кримінальне провадження потерпілого. В українських джерелах ідею надати право потерпілому самостійно залучати експерта в порядку, передбаченому ч.1 ст.243 КПК України обстоювали, зокрема, Старенький О.⁵¹⁷, Аленін Ю. та Гловюк І.⁵¹⁸, Сімакова-Єфремян Е.⁵¹⁹. Ріпенко А., підтримуючи такі зміни, зазначає, що останні сприятимуть «... більш системному підходу до призначення судових експертиз та виключення неоднозначних експертних висновків, що робились на замовлення сторони захисту та обвинувачення...»⁵²⁰.

Нагадаємо, що в Україні була неуспішна спроба надати право потерпілому звертатися до експерта для отримання експертизи законопроектом № 8223 від 03.04.2018 року⁵²¹, який так і не був розглянутий парламентом.

⁵¹⁶ Бойко В.П. Потерпілий у кримінальному провадженні. Кримінальний процес України: Академічний курс: у 3 т. Т.1: Загальна частина (В. Т. Нора, Н. Р. Бобечко, В. М. Багрій та ін.) : за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В. Т. Нора д-ра юрид. наук, проф. Н. Р. Бобечка. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 2021. С.278 – 279.

⁵¹⁷ Старенький О. С. Потерпілий як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні: проблеми реалізації засади змагальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право.* 2017. Вип. 43(2). С. 189-193.

⁵¹⁸ Аленін Ю., Гловюк І. Питання розширення процесуальних можливостей потерпілого щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. URL:<https://barristers.org.ua/news/pytannya-rozshyrennya-protseualnyh-mozhlyvostej-poterpilogo-shhodo-vykorystannya-spetsialnyh-znan-u-kryminalnomu-provadzhenni/> (дата звернення: 22.06.2022).

⁵¹⁹ Сімакова-Єфремян Е. Деякі проблемні питання застосування норм з питань призначення та проведення судової експертизи. *Вісник ОНДІСЕ.* Вип. 3. 2018. С. 114-119.

⁵²⁰ Ріпенко А. Судова експертиза: які зміни чекаємо наприкінці року? *Ліга.Блоги.* 2017. 6 груд. URL: <http://blog.liga.net/user/aripenko/article/28826.aspx> (дата звернення: 22.06.2022).

⁵²¹ Проект Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів № 8223 від 03.04.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63780 (дата звернення: 14.06.2022).

Також порядок звернення до слідчого судді з метою прийняття ним рішення про залучення експерта для проведення експертизи ст.244 КПК України не враховує прав та інтересів потерпілого.

На практиці можуть виникати ситуації, коли потерпілий звертається з клопотанням до слідчого про проведення судової експертизи, і останній формально не відмовляє потерпілому у проведенні експертизи. Але водночас питання для експерта слідчий обирає самостійно, ігноруючи ті, які були запропоновані потерпілим . До слова, результати опитування демонструють, що у 25,8% респондентів виникають труднощі при формулюванні питань до експерта; 54,8% успіх у формуванні питань залежить у ситуації, та лише у 19,4% не виникає проблем (*Додаток №1*).

У такому випадку, фактично, у потерпілого є лише дві процесуальні можливості для того, аби судовий експерт надав відповіді на потрібні йому запитання: або шляхом самостійного звернення до експерта про проведення експертного дослідження поза межами кримінального провадження (у цивільно-правовому порядку) і подання висновку у статусі документа як джерела доказів, або шляхом оскарження рішення слідчого у порядку, передбаченому ст.303 КПК України. Обидва варіанти зумовлюють труднощі у реалізації.

Так, відповідно до п.7 ч.1 ст.303 КПК можуть бути оскаржені рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. Однак у наведеній нами ситуації слідчий не відмовляє у проведенні експертизи, а лише не включає питання, які пропонує потерпілий, до постанови про залучення експерта. Способом вирішення цієї ситуації могла би бути передбачена законом для потерпілого та підозрюваного можливість звернення до слідчого судді для оскарження таких дій слідчого у порядку, передбаченому п.1 ч.1 ст.244 КПК України.

Що ж до першого із згаданих способів вирішення проблеми – можливості потерпілого звернутися до експерта у цивільно-правовому порядку («приватному») – також виникають декілька зауваг, зважаючи на особливості статусу потерпілого,

передбаченого чинним кримінальним процесуальним законодавством. Першим, на що варто звернути увагу, – це питання процесуального статусу документа, отриманого в такому порядку.

Відповідно до п.1 ст.101 КПК України висновком експерта є докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи; кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях (ч.2 ст. 101 КПК). Згідно ч.1 ст. 243 КПК, про що йшлося раніше, саме сторони залучають експерта для проведення експертизи. Таким чином, документ, отриманий потерпілим в «приватному» порядку не буде набувати такого процесуального статусу джерела доказів як висновок експерта.

Пов'язаним з цим питанням є порядок та в цілому перспектива долучення такого документа, отриманого за результатами проведеного дослідження за зверненням потерпілого, до матеріалів кримінального провадження. Це можливо шляхом заявлення клопотання потерпілим в порядку, передбаченому ст.56 КПК. Однак у випадку, якщо слідчий у стадії досудового розслідування відмовляє у задоволенні такого клопотання, згідно ч.2 ст.303 КПК скарга потерпілого на таке рішення може бути предметом розгляду лише під час підготовчого провадження, за результатами якого суд вправі долучити своєю ухвалою певні матеріали, подані потерпілим, до матеріалів, які будуть предметом розгляду у судовому засіданні. В той же час, це може означати, що сторона обвинувачення при проведенні досудового розслідування, не враховує фактів, які можуть змінити результати такого досудового розслідування.

По-друге, звернення потерпілого у цивільно-правовому порядку до експерта для проведення експертизи не завжди є можливим через такі чинники як вартість експертизи, яку необхідно провести, та неможливість потерпілим самотійно покрити ці видатки; час, необхідний для її проведення

У цій частині варто внести зміни до п.1 та п.2 ч.1 ст. 243 КПК України, надавши право, окрім сторони захисту, потерпілому, звертатися до слідчого судді за наявності обставин, передбачених у ч.1 ст.243 КПК України. Також пропоную розглянути можливість передбачити перелік категорій осіб, яким була б гарантовано «автоматичне» проведення судової експертизи коштом Державного бюджету для найбільш повної реалізації їхніх прав, та, зокрема, засади змагальності, у кримінальному провадженні, без необхідності доведення факту неможливості залучення експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин (п.2 ч.1 ст. 244 КПК). Перелік таких категорій осіб або умови, за яких особа має право претендувати на проведення судової експертизи за коштом Державного бюджету, має бути визначено в ст. 244 КПК шляхом переліку категорій осіб. Зокрема, серед таких осіб доцільно виділи потерпілих від злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ XX КК України), враховуючи наслідки повномасштабного вторгнення росії на територію України з 24 лютого 2022 року.

У випадку внесення таких змін і передбачення у ст. 244 КПК права потерпілого звертатися до слідчого судді слід звернути увагу на ситуації, якщо потерпілий клопотатиме про проведення експертизи з підстави, що поставлені стороною обвинувачення запитання, не дозволяють дати повний та належний висновок. Ще у законопроекті №8112 для таких ситуацій уточнювалося: потерпілий може податати клопотання про постановку експертові додаткових питань в межах вже призначеної експертизи»⁵²². Наслідком розгляду такого клопотання мали б бути зміни до постанови слідчого, прокурора про залучення експерта в частині доповнення питань, які необхідно поставити експерту⁵²³. Однак,

⁵²² Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку призначення експертизи № 8112 від 13.03.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63610 (дата звернення: 14.06.2022).

⁵²³Шуневич К. А. Історія законодавчих ініціатив та правового регулювання проведення судової експертизи у кримінальному провадженні з часу дії КПК 2012 року. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науковопрактичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України* (18 листопада 2022 року, м. Львів). орг. ком. В.Т. Нор, Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич [та ін.]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 207.

виходячи із ст.244 КПК України за наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу про а) залучення експерта або б) відмову залучення експерта. Це пояснюється тим, що ст. 244 КПК не передбачає можливості оскарження дій/бездіяльності слідчого, а тому не може зобов'язувати слідчого внести зміни до його постанови. Так само і слідчий суддя з огляду на його статус та повноваження не може самостійно вносити зміни до процесуальних документів, винесених органами досудового розслідування у порядку, передбаченому КПК. Відповідно, з метою забезпечення інтересів потерпілого та мети правосуддя є необхідним сформулювати судову практику таким чином, щоб надати можливість слідчому судді залучати експерта для проведення експертизи за клопотанням потерпілого для уникнення подібних ситуацій.

Суд як суб'єкт залучення експерта у кримінальне провадження у стадії судового розгляду. Проявом принципу змагальності у кримінальному провадженні є те, що суд обмежений у праві залучати експерта для проведення судової експертизи у стадії судового розгляду, оскільки прийнято вважати, що усі докази, які доводять або спростовують винуватість обвинуваченого були зібрані у стадії досудового розслідування. Згідно національного законодавства лише у виняткових випадках, передбачених п.п. 1, 3 ч. 2 ст. 332 КПК України, може з власної ініціативи залучати експерта: якщо надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності; якщо існують достатні підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності; якщо існує необхідність визначення психічного стану обвинуваченого за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності. При цьому метою залучення експерта судом, виходячи із засади змагальності, мала б бути необхідність не зібрати докази, котрі в силі різних обставин не були зібрані на стадії досудового розслідування, а перевірити докази, котрі були надані сторонами.

Проведене опитування під час підготовки дисертаційного дослідження демонструє, що 85,5% представників юридичної спільноти підтримують ідею

залишити суду право під час судового розгляду приймати рішення про проведення експертизи (*Додаток №1*) з огляду на те, що в ході судового розгляду можуть виникнути нові обставини; суд має мати належні інструменти для повного та об'єктивного судового розгляду; два поданих сторонами експертних висновки можуть суперечити один одному; органи досудового розслідування можуть не в усіх обов'язкових випадках залучити експерта для проведення експертизи; в суду може виникнути необхідність перевірити подані стороною докази або усунути розбіжності між різними висновками.

Суб'єкт виконання експертного дослідження. Експертні дослідження у європейських державах здійснюють або експерти, які працюють у державних експертних установах, приватних експертних установах, або експерти, які здійснюють самостійно свою професійну діяльність незалежно від їх приналежності до зазначених вище установ. В Україні суб'єктами виконання експертизи відповідно до ч.1 ст.242 КПК України є: експертна установа; експерт або експерти. При цьому КПК не передбачає порядку чи критеріїв, за якими суб'єкт залучення експерта у кримінальне провадження для проведення експертизи обирає такого експерта, експертів чи експертну установу.

Експерт. Відповідно до КПК експертом є особа, яка: а) володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями; б) має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи; в) якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст.69 КПК України).

Закон України «Про судову експертизу» оперує таким поняттям як «судовий експерт». Згідно ст.10 згаданого Закону *судовим експертом* може бути особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Аналізуючи законодавство в частині визначення поняття «експерт» (КПК України) та «судовий експерт» (Закон України «Про судову експертизу») можна дійти до висновку, що йдеться про одного і того ж суб'єкта кримінально-процесуальних відносин.

Вказівка «судовий» у терміносполученні «судовий експерт» звертає увагу, що діяльність експерта пов'язана зі здійсненням судочинства, «призначений для ведення суду», «який служить у суді», «стосується до судочинства»⁵²⁴.

На основі аналізу положень Закону України «Про судову експертизу» можемо дійти до висновку, що законодавець виділяє так званих «державних експертів» (експерти, які працюють у державних спеціалізованих установах; мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройти відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності; ч.2,3 ст.10 Закону), «приватних експертів» та інших фахівців з відповідних галузей знань.

Вимоги до державних та приватних експертів є аналогічними: і перші, і другі мають пройти атестацію та відповідну підготовку у державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України (ч. 3, 4 ст. 10 та ст. 16 Закону України «Про судову експертизу»). Нюанс полягає в тому, що вимога проходження атестації «державного експерта» передбачена ст.16 Закону України «Про судову експертизу», проте у ст. 10 цього Закону при визначенні того, хто може бути експертом ДСЕУ, уточнююча вказівка на цю вимогу відсутня. Відповідно, доречно узгодити ч. 2 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» з врахуванням вимоги атестації «державного експерта» та викласти її у редакції:

«Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.»

Отже, атестація судових експертів в Україні є обов'язковою, процедура проведення якої повинна передбачати єдиний стандарт та кваліфікаційні вимоги щодо осіб, які бажають здійснювати судово-експертну діяльність. Процедура атестації з метою отримання свідоцтва для здійснення судово-експертної

⁵²⁴«Судовий». Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/sudovyi> (дата звернення: 25.06.2022).

діяльності не повинна передбачати винятків за суб'єктивним складом. Проте сьогодні підхід є розрізненим з огляду на те, що згідно статті 16 Закону України «Про судову експертизу» порядок проведення атестації та присвоєння чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта визначається міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать ДСЕУ. Відповідно, відсутній єдиний порядок проведення такої атестації, що може спричинити неоднаковий підхід до оцінки кваліфікаційного рівня фахівця.

Експерти, які були атестовані у встановленому законодавством порядку, в Україні входять до *Реєстру атестованих судових експертів*, який адмініструється Міністерством юстиції. Включення експерта до Реєстру мало б гарантувати належну якість наданих ним професійних послуг. Підтвердженням такої кваліфікації є належна професійна підготовка експерта, наявність в нього необхідних знань і досвіду. Відомості про це якраз і заносяться до Реєстру⁵²⁵.

Опитані представники правничих професій (*Додаток №1*) вважають, що належним підтвердженням наявності спеціальних знань експерта є: успішне проходження процедури атестації (53,5%); наявність наукового ступеня з дисципліни, з якої особа декларує наявність спеціальних знань (31,5%); наявність вищої освіти з дисципліни, з якої особа декларує наявність спеціальних знань (35,4%); посада в державній спеціалізованій установі (7,9%); стаж роботи (63%); репутація (56,7%).

Щодо процедури атестації в цілому, то згідно опитуванням експертів, 52,9% вважають сьогодні процедуру атестації належною (*Додаток №2*), 47,1% не підтримує передбачену в законодавстві процедуру атестації, аргументовуючи тим, що передбачені різні процедури для приватних та державних експертів; необхідно спростити підтвердження кваліфікації експерта, передбачивши лише разове застосування закріпленої у законодавстві процедури атестації; корупційні ризики

⁵²⁵ Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів» (із змінами і доповненнями): Наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#Text> (дата звернення: 26.02.2023)

при проходженні атестації, зокрема складенні іспиту; система атестації свідомо використовується для створення перешкод у розвитку приватної експертизи через штучне ускладнення процедури отримання та підтвердження кваліфікації та встановлення неадекватно високої плати за стажування (*Додаток №2*).

Експерти. Законодавець передбачає можливість залучення двох або більше експертів для проведення судової експертизи. Це актуально для випадків проведення комісійних, в тому числі комплексних експертиз. Водночас це також може бути способом надати більшої довіри до висновку експерта.

Експертна установа. Повторимось, що відповідно до ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу» державними судово-експертними установами є: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України (ними є Науково-дослідні інститути судових експертиз - НДІСЕ); науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України (Бюро судово-медичної експертизи МОЗ); експертні установи МВС (НДЕКЦ), Міністерства оборони, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Сімакова-Єфремян Е. слушно зауважила, що «...чинна редакція частини першої статті 7 потребує змін у декількох аспектах:...

— щодо наявної в ній норми, яка встановлює здійснення судово-експертної діяльності державними спеціалізованими установами, адже висновок експерта складається не установою, а судовим експертом цієї установи. [...]

— необхідності виключення із переліку суб'єктів судово-експертної діяльності експертних служб Міністерства оборони України, позаяк такі відсутні;

— необхідності виключення із переліку суб'єктів судово-експертної діяльності експертної служби Державної прикордонної служби України, адже остання належить до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України, про що зазначено у цій же статті Закону...»⁵²⁶.

⁵²⁶ Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2019. Вип. 19. С. 123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2019_19_11. (дата звернення: 25.06.2022).

На додаток, залишається незрозумілим, хто виступатиме суб'єктом відповідальності за надання експертного висновку у випадку виконання експертного дослідження експертною установою. Якщо використовувати буквальне тлумачення можливості експертної установи проводити судову експертизу, то висновок, складений за результатами проведення такої експертизи, мав би бути підписаний експертною установою як юридичною особою, що унеможлиблює притягнення до юридичної відповідальності, зважаючи на закріплений у КК України підхід, згідно якого юридичні особи не є суб'єктами злочину, хоча до них можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру.

У Рекомендації Європейської комісії з питань ефективності правосуддя щодо ролі експертів, призначених судом, у судових розглядах держав-членів Ради Європи (п.24) згадується, що незважаючи на той факт, що початково може бути залучено юридичну особу, тобто експертну установу, для проведення експертизи, необхідно, щоб фізична особа, яка працює у такому органі, брала на себе відповідальність за зміст експертного висновку, підписувала його та/або була допитана щодо проведеного експертного дослідження у суді⁵²⁷. Той факт, що експертом може бути лише фізична особа, є важливим, адже саме вона може бути суб'єктом юридичної відповідальності, а тому держави повинні забезпечити «принцип індивідуальної та персональної підготовки» висновку експерта, згаданий у п.24 Рекомендації. У зв'язку з цим необхідно внести зміни у ст. 242 КПК України, виключивши експертну установу із переліку суб'єктів, уповноважених проводити експертизу.

Монополія державних експертних установ на проведення експертизи.

Сторона провадження, виходячи з ч.1 ст.243 КПК України, може залучати «приватного» чи «державного експерта» для проведення експертизи. Передбачення в українському законодавстві можливості звернутися до «приватного» експерта у кримінальному провадженні є проявом посилення принципу змагальності

⁵²⁷ Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States, CEPEJ (2014)14. URL: <https://rm.coe.int/168074827a> (accessed March 5, 2023).

кримінального провадження («*adversarial principle*») та рівності («*equality of arms*») сторін, що важливо для сторони захисту, котра має обмежені порівняно зі стороною обвинувачення можливості щодо проведення власного розслідування у стадії досудового розслідування. Проте існують обмеження (державна монополія) залучення «приватного експерта» до проведення криміналістичних, медичних та психіатричних експертиз. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» встановлює, що виключно ДСЕУ здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз.

Нагадаю, що в у зв'язку з прийняттям «поправок Лозового» (Закон № Законом 4127-VIII від 03.10.2017 р) протягом 2018-2019 рр. існувала монополія державних судово-експертних установ на проведення усіх видів експертиз у кримінальному провадженні, що було негативно сприйнято як юридичною спільнотою, так і суспільством в цілому з огляду на обмеження права приватних експертів здійснювати свою професійну діяльність, ймовірність корупційних ризиків, обмеження права учасників кримінального провадження обирати судового експерта⁵²⁸.

В цілому у науковій літературі питання щодо доцільності існування монополії на проведення судових експертиз у кримінальному провадженні досліджувалось такими вченими як Авдєєва Г., Гонгало С., Дуфенюк О., Калужна О., Сімакова-Єфремян Е., Щербаковський М. та ін.

Авдєєва Г., звертаючи увагу ще у 2013 році на неможливість реалізації стороною захисту права на залучення незалежного експерта для проведення криміналістичних експертиз речових доказів, наголошує про необхідність

⁵²⁸ Напр., див. детальніше: Скандальні «поправки Лозового» до судової реформи змінили заднім числом – ЗМІ. *Zmina*. 2017. 9 жовтн. URL: https://zmina.info/news/skandalni_popravki_lozovogo_do_sudovoji_reformi_zminili_zadnim_chislom_rozsliduvannjia_z_mi-2/ (дата звернення: 31.06.2023); Оришук Ф. Як Україна поставила рекорд Гіннеса. Одним законом закрили мільйон кримінальних справ. *Главком*. 2017. 5 жовтн. URL: <https://glavcom.ua/publications/yak-ukrajina-postavila-rekord-ginnesa-odnim-zakonom-zakrili-milyon-kriminalnih-sprav-441947.html> (дата звернення: 31.06.2023); «Поправка Лозового»: експерти проаналізували перший рік дії новел КПК. 2019. *Судово-юридична газета*. 22 лют. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/136005-popravka-lozovogo-eksperti-proanalizovali-pershiy-rik-diyi-novel-kpk> (дата звернення: 31.06.2023); Новели КПК: в очікуванні судового Армагеддону. *Судово-юридична газета*. 2018. 5 березн. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/115694-novelly-upk-v-ozhidanii-sudebnogo-armageddona-320e0d> (дата звернення: 31.06.2023).

законодавчих змін, які «...забезпечуватимуть можливість всім учасникам кримінального процесу ініціювати проведення альтернативних криміналістичних судових експертиз, норм, що дозволятимуть легалізувати в кримінальному судочинстві результати позасудових експертиз, проведених приватними експертами на договірних засадах за замовленням сторін»⁵²⁹. Зокрема авторка пояснює це тим, що є важливим оглядатись на кращі практики ЄС, де відбувається орієнтація «...не на відомчу належність експерта, а на наявність у нього спеціальних знань, необхідних для вирішення завдань правосуддя, забезпечення принципу змагальності експертів, залучених різними сторонами процесу, та інші принципи, які мають вирішальне значення для забезпечення судочинства дійсно незалежною, об'єктивною та кваліфікованою експертизою»⁵³⁰.

Підтримали позицію переглянути законодавчий підхід щодо встановлення державної монополії на проведення експертиз й інші вчені, зокрема Прохоров-

⁵²⁹ Авдеева Г. К. Проблеми гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу. Правова доктрина – основа формування правової системи держави : *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. "Правова доктрина України"*, Харків, 20–21 листоп. 2013 р.. Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 637. (дата звернення: 26.02.2023)

⁵³⁰ Там само.

Лукін Г.⁵³¹, Щербаковський М.⁵³², Кравченко О.⁵³³, Михайлов В.⁵³⁴, Калужна О.⁵³⁵, Сімакова-Єфремян Е.⁵³⁶, Журавель В.⁵³⁷, Гонгало С.⁵³⁸ та ін.

До прикладу, Щербаковський М. зазначає про необхідність скасування монополії на проведення судової експертизи ДСЕУ з тих підстав, що встановлення останньої «...не має під собою якого-небудь наукового підґрунтя і, в загалі, йде в розріз із принципом змагальності»⁵³⁹. Недоцільність встановлення монополії може пояснюватися ще й тим, що «...фахівці, які виконують судові експертизи в приватному порядку, керуються одними і тими ж процесуальними нормами і науковими положеннями стосовно своєї спеціальності, що й співробітники державних спеціалізованих установ»⁵⁴⁰.

Калужна О., наголошуючи на недосконалої державної монополії на виконання судових експертиз та необхідності перегляду законодавства, виокремлює деякі її переваги: «...розвинена мережа ДЕУ у регіонах, широке коло виконуваних видів судових експертиз, науково-дослідницькі підрозділи ДЕУ,

⁵³¹ Прохоров-Лукін Г. Коментар щодо проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність». *Юрид. наука*. 2014. № 3. С. 51.

⁵³² Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. С. 159.

⁵³³ Кравченко О. Щодо заборони виконувати криміналістичні, судово-медичні, судово-психіатричні експертизи експертами, що не працюють у державних спеціалізованих установах. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 14 квітня 2016 р. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 229.

⁵³⁴ Михайлов В. Реформування судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. В. Михайлов. *Право і суспільство*. 2017. №6. С. 200. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_2/34.pdf (дата звернення: 25.06.2022).

⁵³⁵ Див. детальніше: Калужна О. «Carthago delenda est – Карфаген має бути зруйновано!» (про державну експертну монополію). Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: *матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лютого 2018 р.)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2018. Ч. 2. С. 209–215; Калужна О.М. Чи не (за)багато політики, (за)мало права у підходах до державної експертної монополії? Калужна О.М. *Проблеми законності*. 2018. № 140. С. 104-120. URL : <http://plaw.nlu.edu.ua/issue/view/7548> (дата звернення: 25.06.2022).

⁵³⁶ Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Тпсек_2019_19_11 (дата звернення: 25.06.2022).

⁵³⁷ Журавель В. А. Правові, організаційні та дидактичні проблеми вдосконалення експертної діяльності. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя* : матеріали круглого столу (м. Харків, 6–7 лютого 2020 року). Харків : ХНДІСЕ, 2020. С. 29.

⁵³⁸ Гонгало С. Й. Змагальність експертиз: вимоги часу чи фікція? *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2021 р.). Київ, 2021.

⁵³⁹ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. С. 159.

⁵⁴⁰ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. С. 160.

система підвищення кваліфікації судових експертів, розробки нових та удосконалення існуючих експертних методик, інформаційно довідкові обліки та колекції в системі ДНДЕКЦ та НДЕКЦ при головних управліннях НП в областях та м.Києві, державне фінансування та забезпечення технічним інструментарієм та розхідними матеріалами для експертних досліджень тощо», що впливає на якість, зокрема наукову обґрунтованість отриманого висновку»⁵⁴¹.

Макаренко Є. та Здор Р. в цьому аспекті висловили припущення, що хоч і встановлення монополії не є достатньо обґрунтованим, проте логікою такого підходу може бути те, що «... держава витіснила тих експертів, які не працюють у державних спеціалізованих установах, що надало можливість контролювати судово-експертну діяльність, виключати так звані «експертизи на замовлення»⁵⁴². Калужна О. звертала увагу на такі недоліки державної монополії як залежність експертних установ від відомств, у структурі яких вони перебувають, а в окремих випадках від політичної волі парламентсько-урядової більшості, в результаті чого існує ризик отримання необ'єктивних висновків експертів; відсутність альтернативних можливостей у сторони захисту та потерпілого щодо звернення за виконанням судових експертиз; служові зловживання; корупціогенність державних органів й установ і рівень довіри на них населення, що в цілому свідчить про необхідність перегляду доцільності встановлення державної судово-експертної монополії⁵⁴³.

На гострий дискусійний характер цього питання звертає увагу й Сімакова-Єфремян Е., аргументуючи це тим, що діюче законодавче регулювання: а) позбавляє право на проведення таких експертиз експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ; б) створює проблеми залучення фахівця у

⁵⁴¹ Калужна О. М. «Carthago delenda est – Карфаген має бути зруйновано!» (про державну експертну монополію). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXIV звітної науково-практичної конференції* (м. Львів, 7–8 лютого 2018 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. 2018. Ч. 2. С. 209–215.

⁵⁴² Макаренко, Є. І., Здор В. М. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*, 2019. №3. С. 220.

⁵⁴³ Макаренко, Є. І., Здор В. М. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*, 2019. №3. С. 211 – 214. Див. також: Калужна О.М. Чи не (за)багато політики, (за)мало права у підходах до державної експертної монополії? Калужна О.М. *Проблеми законності*. 2018. № 140. С. 104-120. URL : <http://plaw.nlu.edu.ua/issue/view/7548> (дата звернення: 25.06.2022).

галузях спеціальних знань, яких немає в державній експертній у випадках, якщо в кримінальному провадженні виникає необхідність у їх залученні⁵⁴⁴. Для подолання таких викликів Сімаковою-Єфремян Е. запропоновано внести зміни у ст.7 Закону України «Про судову експертизу», передбачивши наступне положення:

«Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з дослідженням об'єктів, обіг яких заборонено та контролюється державою»⁵⁴⁵.

Журавель В. наголошує на необхідності скасування монополії на проведення судово-медичних, судово-психіатричних і криміналістичних експертиз у державних експертних установах, вважаючи, що «.. єдиною вимогою має бути наявність належного кадрового потенціалу, відповідних технічних, технологічних, організаційних умов»⁵⁴⁶. Гонгало С. підтримує позицію скасування державної монополії на проведення експертиз, пояснюючи це тим, що «.. розширення кола суб'єктів судово-експертної діяльності та реальна змагальність експертиз не лише покращить якість експертиз, а й розвантажить державні експертні установи та сприятиме більш швидкому розгляду справ у судах різних рівнів»⁵⁴⁷.

Таким чином, слід погодитись з висловленими вище позиціями щодо доцільності переглянути законодавчі норми щодо встановлення монополії державних судово-експертних установ на проведення судової експертизи, оскільки такий підхід не сприяє засаді загальності, елементом якої є право учасника провадження самостійно обирати самостійно фахівця у певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла для проведення експертного дослідження незалежно від його відомчої підпорядкованості. Учасник кримінального провадження не має

⁵⁴⁴ Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2019_19_11 (дата звернення: 25.06.2022).

⁵⁴⁵ Там само.

⁵⁴⁶ Журавель В. А. Правові, організаційні та дидактичні проблеми вдосконалення експертної діяльності. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя* : матеріали круглого столу (м. Харків, 6–7 лютого 2020 року). Харків : ХНДІСЕ, 2020. С. 28 – 29.

⁵⁴⁷ Гонгало С. Й. Змагальність експертиз: вимоги часу чи фікція? *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2021 р.). Київ, 2021.

бути обмежений у виборі експерта, до якого звертатися для проведення експертного дослідження.

Пропоную також звернути увагу на результати проведеного опитування серед юридичної спільноти (*Додаток №1*), згідно якими 53,6% підтримують існування такої монополії (*прим. Ш. К.* – понад 60% респондентів є прокурорськими працівниками), переважно аргументовуючи це тим, що це свідчить про якість експертного дослідження та його результатів, усуває корупційні ризики, до яких більшою мірою схильні приватні експерти, а також сприяє заощадженню коштів (*прим. Ш. К.* – відповідь на відкрите питання №34, *Додаток №1*).

В той же час, 46,4% вважають за доцільне скасувати монополію ДСЕУ. Мотивами такого підходу опитуванні у відкритій анкеті називали: в окремих випадках приватний експерт є більш професійним; відсутність конкуренції у проведенні певних видів експертиз має наслідком зупинку розвитку технологій і, відповідно, стагнацію галузі; це пришвидшить виконання експертиз; кваліфікація експерта не залежить від установи в якій він працює, а встановлення монополії звужує можливості окремих учасників процесу і, відповідно, порушує принцип змагальності. В одній із відповідей зазначалося: «..якщо експерт проходить державну атестацію, певну перевірку, попереджений про кримінальну відповідальність за надання неправдивого висновку, не є суттєвим, чи в державній установі він працює, чи приватно. Адже державна монополія не сприяє неупередженості, навпаки.» (*прим. Ш. К.* – відповідь на відкрите питання №34, *Додаток №1*).

Відповідно, саме наявність у особи спеціальних знань експерта, а не його відомча приналежність має бути визначальною при виборі експерта для проведення експертизи. Моенсенс А., Депортес Б., Бенджамін С., вважають, що незважаючи на ризик того, що експерт, який працює у державних експертних установах і отримує заробітну плату з державного бюджету, може мати певну схильність до упередженості, однак «...характер роботи вимагає, щоб щирість експерта у проведенні аналізів і експертиз була бездоганною. На додаток до морального обов'язку експерт повинен усвідомлювати, що якщо виникне прогалина в довірі до

його висновків, втрата довіри може стосуватися і всієї експертної установи, в якій працює експерт»⁵⁴⁸.

Крім цього, «...особиста кримінальна відповідальність експерта за надання неправдивих висновків, а також дисциплінарні та адміністративні заходи за неналежне виконання обов'язків судового експерта є в однаковій мірі гарантією належного виконання експертиз експертами як державних установ, так і тих, хто не працює в державних експертних установах»⁵⁴⁹ - з пояснювальної записки проекту Закону №8233, який так і не був прийнятий. За таких умов, коли існує справедлива процедура перевірки кваліфікації експерта, а також передбачений та належно реалізується механізм притягнення до відповідальності за вчинення правопорушень проти правосуддя, повинна існувати *презумція достовірності висновку експерта*.

Скасування ж монополії може сприяти розвантаженню державних спеціальних установ та забезпечення більш коротких строків виконання судових експертиз. Зокрема, згідно дослідження Міжнародного фонду «Відродження» за 2018 р. (дослідження опубліковане 2020 р.), у період дії «правок Лозового» спостерігалось значне навантаження на такі установи, зокрема, детективи НАБУ, зазначали, що «...впроваджені зміни переважно вплинули на строк проведення судових економічних та товарознавчих експертиз. Із збільшенням навантаження на судових експертів КНДІСЕ, строк проведення експертиз збільшився»⁵⁵⁰. Це, своєю чергою, позитивно вплине на строки досудового розслідування недотримання яких через проведення судових експертиз і, відповідно, «затягування» судового розгляду кримінальних проваджень, є підставою покладення відповідальності на державу за порушення права на справедливий суд (Наприклад, «*Ріді проти Італії*»

⁵⁴⁸ Moenssens A. A. Scientific evidence in civil and criminal cases. *Foundation Press Thomson/West*. 2007. P. 29.

⁵⁴⁹ Проект Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів № 8223 від 03.04.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63780 (дата звернення: 14.06.2022)

⁵⁵⁰ Аналіз законодавчого регулювання порядку здійснення досудового розслідування «до» та «після» «поправок» Лозового до Кримінального процесуального законодавства України / авт. кол.: О. Банчук, Є. Крапивін, В. Петраковський, З. Симоненко; Рада громадського контролю. 2019. С. 33 – 34. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/ss-187722308> (дата звернення: 26.03.2023).

(§17), «Облов проти Росії» (§26), «Белінські проти Польщі» (§44), «Ангелова проти Росії» (§45)).

Скасування монополії на проведення судових експертиз у кримінальному провадженні не лише сприятиме тому, що кожна зі сторін зможе подавати ту кількість доказів, яку вважатиме необхідною для обґрунтування власної позиції, а й забезпечуватиме умови для належної оцінки висновку експерта судом. Оскільки наявність декількох висновків експерта з одного і того ж питання, подані різними учасниками кримінального провадження, створюватимуть передумови для повного з'ясування обставин кримінального провадження судом та постановлення правосудного рішення, а тому такі законодавчі зміни будуть мати вплив на правосуддя в цілому.

Незалежність та об'єктивність судового експерта. Судова експертиза, як зазначає румунський дослідник Попа Г., дає можливість з'ясувати факти, які служать для встановлення наявності чи відсутності кримінального правопорушення, особи правопорушника та дізнатися обставини, необхідні для здійснення правосуддя, тим самим сприяючи з'ясуванню істини в кримінальному процесі⁵⁵¹. При цьому лише володіння спеціальними знаннями, тобто кваліфікація експерта, не обов'язково гарантує якість виконаного експертного дослідження⁵⁵². Для цього також є необхідною об'єктивність та незалежність судового експерта при проведенні експертного дослідження та надання висновку за його результатами, про що згадується у Рекомендації Європейської комісії з питань ефективності правосуддя щодо ролі експертів, призначених судом, у судових розглядах держав-членів Ради Європи (п.6)⁵⁵³.

Незалежність проявляється в тому, що, незважаючи на суб'єкта залучення експерта у провадження та від його відомчої підпорядкованості, судовий експерт

⁵⁵¹ Popa G., & Teaca A. Private Forensic Expertise, a Guarantee of a Fair Criminal Trial. *Romanian Journal of Forensic Science*. 2020. No. 2. P. 67.

⁵⁵² Klinker M. Forensic science expertise for international criminal proceedings: An old problem, new context and pragmatic resolution. *International Journal of Evidence & Proof*. 2009. No. 13(2). P. 125.

⁵⁵³ Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States, CEPEJ (2014)14. URL: <https://rm.coe.int/168074827a> (accessed March 5, 2023).

повинен уникати незаконного впливу (у вигляді схиляння шляхом погрози, підкупу чи примусу надати неправдивий висновок, чи відмовитись від надання висновку).

Об'єктивність означає, що експертний висновок має бути таким, що виключає будь-який розумний сумнів у його достовірності, тобто висновок має базуватися на наукових знаннях у певній галузі та даних, наявних у матеріалах провадження. Як зазначається у наукових джерелах, «наука повинна бути нейтральною і об'єктивною, щоб проголошувати істину. [...] значення експертного висновку подібне до доктрини, представленої в суді. Таким чином, висновок експерта слід прийняти як форму істини, яка необхідна для досягнення повноти фактичної істини»⁵⁵⁴. Загалом слід погодитись з позицією Воробчака А., що «..об'єктивність експерта вказує на відсутність у нього зацікавленості у результатах кримінального провадження, яка свідчить про його упередженість і може вплинути на зміст складеного ним висновку»⁵⁵⁵.

У Рекомендації Європейської комісії з питань ефективності правосуддя щодо ролі експертів, призначених судом, у судових розглядах держав-членів Ради Європи (п.35) однією з вимог до експерта є «фактична незалежність і особиста неупередженість», що включає в себе: незалежність щодо досліджуваного питання та неупередженість щодо обох сторін; заборона залучення експерта судом, якщо такий експерт був залучений однією зі сторін для підготовки висновку приватного експерта на допроцесуальній стадії; заборона залучати експерта, який має або мав близькі особисті стосунки з однією зі сторін, що може свідчити про конфлікт інтересів; гарантування експертом того, що його позиція висловлюється об'єктивно, а не відповідно до потенційних особистих інтересів⁵⁵⁶.

Для того, аби довіряти експерту необхідно, аби він підтвердив свою кваліфікацію щодо досліджуваного питання, підтвердив свою кваліфікацію щодо досліджуваного питання, аргументував отримані результати експертного

⁵⁵⁴ Rafiq Qurrata A'yun. The Problems of Expert Witness in Criminal Law. *Indonesia Law Review*. 2014. Vol. 4, no. 3 (September-December). P. 349.

⁵⁵⁵ Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2019. С. 154.

⁵⁵⁶ Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States, CEPEJ (2014)14. URL: <https://rm.coe.int/168074827a> (accessed March 5, 2023).

дослідження у своєму висновку, а застосована ним методологія може бути перевіреною, тобто при неодноразовому застосуванні надавати однаковий результат.

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя сформувала певні правила, дотримання яких свідчатиме про фактичну незалежність судового експерта, до яких відносяться (п.83)⁵⁵⁷ :

- обов'язок експерта проводити експертне дослідження з урахуванням поточних стандартів науки, техніки та його досвіду з належною обачністю та пояснити результати своєї оцінки зрозумілим способом;
- обов'язок експерта під час підготовки та надання експертного висновку дотримуватися суворої нейтральності та відповідати на поставлені запитання об'єктивно та неупереджено;
- експерт не має права укладати угоди, які можуть поставити під загрозу його неупередженість, або ставити свою оплату в залежність від результату судового процесу. Йому також забороняється отримувати інші вигоди, окрім офіційних виплат, встановлених законом;
- обов'язок експерта заявити, що він не має спільного інтересу з жодною зі сторін, а також не повинен виконувати вказівки щодо будь-якого питання, де може існувати фактичний або потенційний конфлікт інтересів;
- обов'язок експерта повідомити про всі обставини, які можуть викликати сумніви щодо його незалежності та неупередженості (наприклад, власне банкрутство).

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» (ст.4) незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються: визначеним законом порядком призначення судового експерта; заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування

⁵⁵⁷ Там само.

та суду; створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; можливістю призначення повторної судової експертизи; присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи. Водночас незважаючи на законодавчу вимогу незалежності експерта, експерти все ж «...в певному сенсі «залежать»: державні – від відомчої політики якості, внутрішньої кадрової політики установи, фінансування тощо, приватні – від замовника»⁵⁵⁸.

Результати проведеного опитування (*Додаток №2*), демонструють, що самі експерти вважають, що суд більшою мірою довіряє висновкам експертів з ДСЕУ (47,1%); ще 23,5% респондентів відповіли, що довіра суду не залежить від того, чи експерт працює в ДСЕУ. 35,3% зазначили, що замовник або інша особа схилила його до надання певного експертного висновку; з них 5,9% - вказали, що погоджуються на надання такого експертного висновку, оскільки перебувають у відносинах службової залежності. При цьому жоден респондент не обрав відповідь «погоджуюсь», аргументовуючи це тим, що замововник оплачує проведення експертизи. Ці, хоч і не широко репрезентативні, дані все ж дозволяють висунути гіпотезу, що не лише факт оплати послуг, а також й факт перебування у відомчому підпорядкуванні може впливати на незалежність та об'єктивність експерта.

Представники юридичної спільноти зазначили, що довіряють державному експерту більшою мірою (46,4%), оскільки серед іншого державні експерти діють відповідно до законодавства та несуть відповідальність за надання висновків експерту, а приватні експерти можуть діяти під впливом корупційної складової; ДСЕУ має авторитет, а висновки є більш обґрунтованими, існує контроль з боку держави або ж на основі персонального досвіду не виникало проблем з такими висновками (*Додаток №1, прим К.Ш* - понад 60% опитаних є прокурорськими працівниками).

⁵⁵⁸ Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Оксана Дуфенюк. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 51.

50,4% довіряють, як державному, так і приватному екперту, якщо їх задовільняє обґрунтованість висновку (50,4%), адже оцінюють висновок не з огляду відомчої підпорядкованості експерта, а обґрунтованості такого висновку, відсутності в ньому суперечностей, його повноти, чітких та зрозумілих висновків, строків проведення експертизи. Незначний відсоток респондентів – 0,8% довіряють більшою мірою висновку приватного експерта, посилаючись на те, що фаховість особи не залежить від місця роботи. А 2,4% респонденти - не довіряють жодному з них, адже розчаровані у рівні обґрунтованості висновків та якості досліджень, а також припускають відсутність об'єктивності як державних, так і приватних експертів, зважаючи на їхню пряму залежність від сторони, яка замовила експертизу (як-от справа «Гонгадзе», справа экс-міністра МВС «Кравченко», справа голови фонду держмайна «Семенюк-Самсоненко», справа экс-міністра транспорту «Кірпи», справа «Діамантових прокурорів», справа серійного вбивці «Онопрієнка», справа кіллера «Жори Суворіна», справа мера Кривого Рогу «К. Павлова»), (Додаток №1).

Серед причин, чому юридична спільнота має сумніви щодо незалежності та/або неупередженості експерта переважно є наступні: ризик «підкупу» експерта стороною, яка замовляє експертизу (40,8%); ризик службової залежності експерта, котрий працює в ДСЕУ (20%); неналежність методики проведення експертизи та недостатній рівень кваліфікації експерта.

28,8% опитаних юристів вказали, що зверталися у своїй практиці більше, ніж 1 раз, до експерта, і керувалися при цьому метою отримання висновку, який більшою мірою відповідав би позиції їхньої сторони. Для 10,2% респондентів критерій незалежності висновку не є пріоритетним.

Для належного здійснення експертної діяльності є обов'язок експерта підтримувати високий рівень технічних і професійних знань та/або практичного досвіду у своїй професійній сфері не лише щодо сфери своєї експертизи, але й але й принципів, якими регулюється діяльність експерта (п.87)⁵⁵⁹. Ігнорування етичних

⁵⁵⁹ Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States, CEPEJ (2014)14. URL: <https://rm.coe.int/168074827a> (accessed March 5, 2023).

правил може підтривати «...суспільну довіру до самої професії, знижує її ефективність, не дозволяє виконувати покладені на неї завдання, завдає шкоди іншим людям та створює кризу суспільних відносин»⁵⁶⁰.

Для запобігання етичним ризикам доцільно розробити єдиний Кодекс етики судового експерта, положення якого б передбачали перелік етичних правил, які будуть обов'язковими як для державних, так і приватних експертів, перевірка розуміння положень такого Кодексу була б елементом підтвердження кваліфікації особи, і відповідно – атестації, яка бажає стати судовим експертом.

Відзначу, пропозиція про запровадження Кодексу етики судового експерта не отримала підтримки серед опитаних судових експертів. Лише третина з опитаних респондентів вважають, що це сприятиме зростанню честі професії судового експерта та довіри до експертів, незалежності та неупередженості експертів, решта опитаних вважають, що це декларативний документ, який в багатьох випадках може стати інструментом утисків (*Додаток №2*). 25,8% представників юридичної спільноти також вважають, що це черговий декларативний документ, проте понад 70% вважають Кодекс етики судового експерта ефективним (*Додаток №1*).

Недотримання незалежності та об'єктивності судового експерта може мати негативні наслідки як для усього кримінального провадження у випадку, якщо рішення суду буде ґрунтуватися серед іншого і на висновку експерта, отриманому без дотримання засад об'єктивності та неупередженості, так і для конкретного експерта, який надав такий висновок. Якщо для усього провадження – це недосягнення завдань провадження, то для судового експерта – притягнення його до відповідальності за неналежне виконання своїх професійних обов'язків, зокрема надання завідомо неправдивого висновку.

Відповідальність судового експерта. У засобах масової інформації в Україні час від часу з'являється інформація про можливі зловживання, пов'язані із проведенням експертних досліджень. Так, до прикладу, повідомлялося, що за

⁵⁶⁰ Етика прокурора, судді, слідчого: навчальний посібник = Ethics of public prosecutor, judge, investigator. Л. М. Гуртієва, О. В. Капліна, А. В. Лапкін, М. Р. Мазур, Х. Р. Слюсарчук – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 17. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.24746> (дата звернення: 15.08.2023).

результатами досудового розслідування НАБУ завідомо неправдивий висновок експерта «...став підставою для винесення рішення Господарським судом Рівненської області, який у серпні 2017 року відмовив у визнанні права власності на частину нафтопродуктопроводів «Самара – Західний напрямок» за державою»⁵⁶¹. Під час розслідування так званої «справи Зайцевої» про ДТП у Харкові, внаслідок якої у жовтні 2017 року загинуло шестеро людей, також виникало питання про притягнення 4 експертів Харківського обласного бюро судово-медичних експертиз імені Бокаріуса, які проводили автотехнічну експертизу, до відповідальності за ч. 2 ст. 384 КК України. Розгляд цих питань так і не відбувся внаслідок прийняття рішення суду про закриття кримінального провадження⁵⁶². На Харківщині направлено до суду обвинувальний акт щодо «...судово-медичного експерта, який «не побачив» слідів тортур, які припускається, що вчинялися працівником правоохоронного органу, та призвели до смерті особи»⁵⁶³.

35,3% опитаних експертів зазначили, що у їхній практиці відсутні випадки, коли хтось схиляв їх до надання певного висновку (*Додаток 2*). Решта опитаних мали такий досвід, проте, 58,8% осіб зазначили, що при таких ситуаціях вони відмовляють у наданні послуг з проведення експертизи, ще 5,9% вказали, що погоджуються на надання такого висновку, оскільки перебувають у відносинах службової залежності.

У судових рішеннях ЄСПЛ також можна віднайти інформацію про те, що навіть за умов наявності порушень з боку експерта, можливість притягнення його до відповідальності в Україні є проблемою. Наприклад, у справі «Ніна Куценко проти України» внаслідок неналежної діяльності експерта, яка серед іншого виявлялась у тому, що були надані «завідомо неправдиві» висновки (зокрема

⁵⁶¹ НАБУ завершило розслідування дій експерта у справі передачі нафтопроводу «Самара – Західний напрямок». *Радио «Свобода»*. 2021. 5 трав. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nabu-truba-medvedchuk-rozsliduvannia/31239122.html> (дата звернення: 29.06.2022).

⁵⁶² Суд закрив справу проти експертів, які визначали швидкість авто Зайцевої. *Укрінформ*. 2019. 5 черв. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2715025-sud-zakriv-spravu-proti-ekspertiv-aki-viznacali-svidkist-avto-zajcevoi.html> (дата звернення: 29.06.2022).

⁵⁶³ На Харківщині поліцейських-садистів судитимуть. *Lenta.ua*. 2022. 1 лют. URL: <https://lenta.ua/ua/na-harkivshchini-politseyskih-sadistiv-suditimut-115179/> (дата звернення: 29.06.2022).

причину смерті сина заявниці пов'язували з тривалим алкогольним та наркотичним сп'янінням, незважаючи на заподіяння великої кількості ударів в голову сина заявниці працівниками правоохоронного органу), експерта не було притягнуто до відповідальності через закінчення строків давності (§137-140)⁵⁶⁴. Водночас станом на травень 2022 року обвинувальні вироки в Реєстрі судових рішень, щодо експертів за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 КК України, відсутні⁵⁶⁵.

У науковій літературі існує згадка про те, що протягом тривалого історичного періоду чимало суддів припускали, що сторони залучають у провадження лише тих експертів, котрі надають висновки, які підтверджують їхню позицію, що вочевидь може створювати для експерта «..спокусу привести свої висновки у відповідність до позиції сторони, яка оплачує роботу такого експерта»⁵⁶⁶.

Вочевидь такий підхід ставить під сумнів професійність судового експерта, адже незалежно від того, хто є замовником судової експертизи, її результати повинні базуватися на спеціальних знаннях особи, яка проводить дослідження, та інформації, наданої для проведення дослідження. Навіть за умов, що суб'єктом залучення експерта у кримінальне провадження є одна зі сторін, діяльністю експерта не прирівнюється до діяльності адвоката⁵⁶⁷.

Спроби вплинути на експерта з метою надання ним висновку, який буде «сприятливим» для певного учасника процесу, як зазначає польський дослідник Южвіцький К., створює реальні корупційні ризики⁵⁶⁸, що ставить під сумнів справедливість конкретного судового процесу та усієї системи правосуддя в

⁵⁶⁴ Рішення ЄСПЛ у справі «Ніна Куценко проти України» від 18.07.2017. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_511#Text (дата звернення: 29.06.2022).

⁵⁶⁵ Шуневич К. А., Федорович Н.А. Доцільність встановлення кримінальної відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивого висновку та ознаки такого кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 74. 2022. С. 176–187.

⁵⁶⁶ Hamer D. A. and Edmond G. Forensic Science Evidence, Wrongful Convictions and Adversarial Process. *University of Queensland Law Journal*. 2019. Vol. 38(2). P. 198 – 199. URL: <https://ssrn.com/abstract=3494630> (accessed June 29, 2022).

⁵⁶⁷ Gerganoff G. The Attorney and the Expert Witness. URL: <https://www.hgexperts.com/expert-witness-articles/the-attorney-and-the-expert-witness-43923> (accessed June 30, 2022).

⁵⁶⁸ Jozwicki K. Criminological and penal aspects of issuing a false opinion by an expert witness – draft report on research project with proposals for changes in the law determining the legal status of expert witnesses. *Przegląd Policyjny*. 2019. Vol. 136(4). P. 361. URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-1da3fe5c-980d-31fd-adca-88b2e43025b7> (accessed June 30, 2022).

державі. Висновки, які за своїм змістом будуть неправдивими, можуть використовуватися стороною, яка має більші фінансові ресурси, для того, аби «переважити» докази іншої сторони⁵⁶⁹.

На моє переконання, передумовою вчинення протиправних діянь у вигляді надання завідомо неправомірного висновку, вочевидь, є проблема розуміння та дотримання професійної етики особою, яка виконує функції експерта. Для того, аби результати діяльності судового експерта відповідали критерію безсторонності та незалежності необхідно, аби судовий експерт проявляв «...«таку саму інтелектуальну суворість» («*same intellectual rigor standart*») щодо своїх свідчень у залі суду, що й щодо своєї повсякденної роботи»⁵⁷⁰.

Дослідник Авраам Давіла Родрігес доходить висновку, що судовий експерт повинен усвідомлювати свою роль у правозастосовній діяльності суду. Зважаючи на те, що судді, приймають рішення, які мають значний соціальний вплив та тягнуть такі наслідки як позбавлення волі та які базовані серед іншого і на висновках експертів, є цілком очевидним і необхідним передбачення кримінальної відповідальності для осіб, які «допомагають» суддям у прийнятті рішення – експертів⁵⁷¹.

Таку ж думку висловлювала Керол Хендерсон Гарсія, зазначаючи, що судді ухвалюють рішення, які мають значний вплив і серед іншого можуть тягнути такі наслідки як позбавлення волі. Також варто врахувати те, що судові рішення можуть ухвалюватися базуючись на доказах, серед яких є висновок експертів, а, відтак, є цілком очевидним і необхідним передбачення кримінальної відповідальності для осіб, які «допомагають» суддям у прийнятті рішення – експертів⁵⁷². Поділяємо міркування Л. Палюх, що «суспільна небезпека кримінальних правопорушень, які

⁵⁶⁹ Bubela Tania M. Expert Evidence: The Ethical Responsibility of the Legal Profession. *Alberta Law Review*. 2004. No. 853. P. 857. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/alblr41&div=42&id=&page=> (accessed July 7, 2022).

⁵⁷⁰ Sanders J. Expert Witness Ethics. *Fordham Law Review*. 2007. Vol. 76. P. 1546. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol76/is3/10> (accessed June 30, 2022).

⁵⁷¹ Abraham Amiud Dávila Rodríguez. Is there expert liability? URL: <https://www.medigraphic.com/pdfs/cirgen/cg-2018/cgi183k.pdf> (accessed 30.06.2022).

⁵⁷² Garcia C. H. Expert Witness Malpractice: A Solution to the Problem of the Negligent Expert Witness, *Mississippi College Law Review*. 1992. Vol. 12, iss. 1, article 5. P. 207. URL: <https://dc.law.mc.edu/lawreview/vol12/iss1/5/> (accessed June 02, 2023).

посягають на відносини щодо забезпечення отримання достовірної доказової та іншої інформації, що має правове значення, у судочинстві та під час виконання судових рішень (у виконавчому провадженні (ст. ст. 383, 384, 385, 400-1 КК України), обумовлюється тим, що забезпечення належного доказування є умовою досягнення завдань судочинства, встановлення об'єктивної істини і прийняття на її підставі правильного, законного, обґрунтованого і справедливого рішення»⁵⁷³.

Кримінальна відповідальність за надання так званих «фальшивих висновків експертів» (*«false expert opinion»*), коли вона не лише формально передбачена у законодавстві а й реально застосовується на практиці шляхом покарання винних осіб, – мала б слугувати «запобіжником» вчинення таких правопорушень експертами. Ч. 1 ст. 384 КК формулює кримінальну відповідальність експерта так: «завідомо неправдивий висновок експерта, складений для надання або наданий органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України».

Слово «завідомо» доволі часто вживається у КК України, як в Загальній, так і Особливій частині. Вереша Р. зазначає, що у цей термін вкладається зміст повного усвідомлення факту певного порушення закону. Для встановлення того, який вплив має завідомість на форму вини і якою є роль цієї ознаки у визначенні суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, потрібно чітко встановити, яких об'єктивних ознак вона стосується, тобто які фактичні обставини мають бути достеменно відомими суб'єкту для наявності певного кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України⁵⁷⁴. Відповідно, вживання такого слова у диспозиції статті вказує на те, що експерт усвідомлює, що

⁵⁷³ Палюх Л. М. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя: дис. докт. юрид. наук: 12.00.08. Харківський національний університет внутрішніх справ, Львівський національний університет імені Івана Франка. Харків. 2021. С. 76.

⁵⁷⁴ Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.08. Академія адвокатури України; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. С. 195 – 196.

висновок, складений ним, є неправдивим, а відтак наявний прямий умисел на вчинення кримінального правопорушення⁵⁷⁵.

Ознайомившись із визначеннями неправдивого експертного висновку, що подані у науковій літературі^{576, 577, 578, 579} можна сформулювати умови, за наявності однієї із них, висновок експерта потрібно вважати *неправдивим*⁵⁸⁰:

- не відображено, перекошено чи неправильно викладено (повністю або частково) певні факти, або внесено дані, що не відповідають дійсності, і мають значення для правильного вирішення справи;
- не надано належної оцінки певним фактам або здійснена неправильна їх оцінка, чи неправильно викладено хід дослідження, або ж зроблені неправильні висновки.

У ч. 1 ст. 101 КПК України «висновок експерта» визначено як «докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством».

В ст. 384 КК України вказано вичерпний перелік органів за складення для надання або надання яким неправдивого висновку настає кримінальна відповідальність, а саме: органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України. На проблемні питання із вказаним переліком органів вказує Л. Палюх, зокрема на необхідність виключити

⁵⁷⁵Шуневич К. А., Федорович Н.А. Доцільність встановлення кримінальної відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивого висновку та ознаки такого кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 74. 2022. С. 176–187.

⁵⁷⁶ Габро О. І. Відповідальність свідка, потерпілого, оцінювача, експерта, перекладача за діяння, передбачені ст. 384 КК України : дис. ... канд. юрид. наук / ВНЗ «Національна академія управління». Запоріжжя, 2012. С. 141.

⁵⁷⁷ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. С.810.

⁵⁷⁸Злочини проти правосуддя: навч. посібник / за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. С. 76 – 77.

⁵⁷⁹ Суржан Б. П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. *Криміналістичний вісник*. № 2 (30). 2018. С. 48.

⁵⁸⁰ Шуневич К. А., Федорович Н.А. Доцільність встановлення кримінальної відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивого висновку та ознаки такого кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 74. 2022. С. 176–187

вказівку на тимчасові слідчі комісії зі ст. ст. 384–386 КК України, закріпити чітку вказівку на правову охорону діяльності МКС та КСУ⁵⁸¹.

Однак не до кінця зрозуміла логіка (причина), чому у диспозиції обрані саме ці органи. Припускаємо, що у диспозиції ст.384 КК закладена ідея, що висновки експерта мають сприяти здійсненню правосуддя. При цьому «правосуддя» розуміється не в буквальному значенні, а контекстуально, у дусі автономного тлумачення поняття «суду» ЄСПЛ, який окреслює «суд» не за назвою, а за змістом (за так званим функціональним критерієм), коли несудовий орган влади може розглядатися як «суд» у змістовному значенні цього терміна, якщо він явно виконує судові функції («Олександр Волков проти України» (*Oleksandr Volkov v. Ukraine*), §§ 88-91)⁵⁸². Такими органами можуть бути Верховна Рада України в цілому, парламентські комітети, Кабінет Міністрів України, окремі міністерства, різноманітні держані агентства, комісії тощо – у питаннях призначення на посади за конкурсом, дисциплінарної відповідальності, звільнення з посад тощо. Відтак перелік і види «судових органів» в Україні не є вичерпними. Вони є значно ширшими, ніж лише названі у диспозиції ст. 384 КК статті Особливої частини КК України. Відтак, кримінально-правова охорона достовірності висновків експертів є фрагментарною – фрагментовано покриває лише випадки підготовки і надання висновків експерта зазначеним у диспозиції ст. 384 органам, а іншим – ні.

Окрім того, під кутом зору кримінального процесуального законодавства, на сторони кримінального провадження, зокрема сторону захисту, за умов залучення ними самостійно експерта для проведення останнім експертного дослідження, не покладений обов'язок повідомляти йому про те, з якою метою складений експертом висновок буде використовуватися (тобто, чи використовуватиметься в цілях кримінального провадження шляхом його надання органу, який здійснює досудове розслідування).

⁵⁸¹ Палюх Л. М. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя: дис. докт. юрид. наук: 12.00.08. Харківський національний університет внутрішніх справ, Львівський національний університет імені Івана Франка. Харків. 2021. С. 147 – 149.

⁵⁸² Посібник зі статті 6. Право на справедливий суд (цивільна частина). Рада Європи. Європейський Суд з прав людини. 2013. Ст. 9-10. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_6_ukr (дата звернення: 07.08.2023).

Однак цей перелік органів не є необхідним для судових експертів, на відміну від інших суб'єктів кримінального правопорушення, вказаних у ст. 384 КК України (свідків, потерпілих, перекладачів), адже судові експерти обслуговують інтереси правосуддя згідно Закону України «Про судову експертизу» і вже *саме складення для надання або надання неправдивого ними висновку є суспільно небезпечним діянням*, адже зазіхає на інтереси правосуддя, підриває авторитет експертних установ та/чи окремих судових експертів. Тому доцільно сформулювати диспозицію ч. 1 ст. 384 КК України так, щоб *складення завідомо неправдивого висновку судовим експертом* вважалося кримінально-караним діянням, незалежно від того, для якого органу цей висновок складений.

Цивільно-правова відповідальність експерта. У випадку, якщо експерт залучається стороною захисту, підставою для проведення експертизи є договір про надання послуг таким експертом, який укладається між особою, яка звернулася за отриманням висновку експерта, та самим експертом/експертною установою. У цьому питанні актуальним є формування практики притягнення експерта до цивільно-правової відповідальності у випадку порушення умов договору (наприклад, виконання договору не в передбачені договором строки, відмова від проведення експертизи після укладення договору тощо). До прикладу, 41,2% опитаних експертів в межах цього дослідження повідомляють, що через навантаження дотриматись строків буває складно (*Додаток №2*). В той час, як представники юридичної спільноти у 81,6% випадках вважають, що строки затягуються, а тому доцільно передбачити відповідальність за пропущення строків надання висновку експерта – 80,5% (*Додаток №1*).

Ще одним аспектом цивільно-правових відносин є необхідність впровадження страхування відповідальності експерта, яке практикується в деяких європейських державах. В Україні запровадження стандарту страхування відповідальності експерта з метою забезпечення можливих вимог сторін про

відшкодування збитків було предметом дослідження Міністерства юстиції України⁵⁸³, проте станом на червень 2023 року відсутня така імперативна вимога.

Оцінка висновку експерта судом. Відкритим до дискусії залишається запитання, яким чином суд може належно оцінити висновок експерта, зважаючи на відсутність у нього спеціальних знань у сфері проведеної експертизи. Роль експерта у провадженні є складною, адже з одного боку, він повинен надати суду можливість отримати «професійну оцінку» певного питання, яке лежить поза межами компетенції судді, що сприятиме винесенню «правильного рішення» судом, водночас експерти не повинні перебирати на себе функції суду, тобто створювати ситуації, коли суддям може бути складно приймати рішення «незалежно» через неможливість «заперечити» експертам⁵⁸⁴.

З одного боку, здійсненню належної оцінки висновку експерта слугує передбачена КПК України можливість кожної зі сторін самостійно залучати експерта для проведення експертного провадження з одного і того ж питання. У випадку, якщо було подано висновки і стороною захисту, і стороною обвинувачення, можна віднайти спільні та відмінні позиції експертів з конкретного питання. А можуть бути й ситуації, коли залучені експерти в силу різних обставин (застосовані різні методики, корупційні ризики, неналежне виконання своїх обов'язків, добросовісна помилка тощо) надають помилкові, протилежні (суперечливі) висновки.

Так, у випадку наявності достатніх підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності, п.3 ч.2 ст. 332 КПК України наділяє суд повноваженням залучити ще одного експерта для проведення (повторної) експертизи. При цьому, що розуміти під «достатніми підставами»,

⁵⁸³ Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції. Моніторинговий звіт за 2021 рік / відпов. ред. к.ю.н. Олійник О.М. 662 с. URL: <https://minjust.gov.ua/m/monitoring-vprovadjennya-ta-analiz-efektivnosti-ura>. (дата звернення: 16.05.2023).

⁵⁸⁴ Stridbeck U., Grøndahl P., Grønnerød C. Expert for Whom? Court-Appointed Versus Party-Appointed Experts. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016. Vol. 23(2). S. 246–255. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000874942/2021-02-16/> (accessed February 16, 2021).

«правильністю висновку експерта» та «обґрунтованими сумнівами» законодавцем не визначено.

Ще одна заувага стосується такої підстави для залучення експерта судом як «достатні підстави вважати, що наданий стороною висновок ... суперечить іншим матеріалам справи». Зважаючи на той факт, що висновок експерта є самостійним доказом у справі, на практиці можуть досить часто виникати ситуації, коли останній суперечить одному з наданих матеріалів. Це означає, що у кожному такому разі суд матиме право залучити експерта. Це, з одного боку, є позитивним, адже сприяє використанню виключно належних висновків експерта при прийнятті судового рішення і, відповідно, перевірці зібраних сторонами доказів. З іншого ж, – такий підхід містить ризик загрози засаді змагальності та розумних строків при вирішенні провадження, адже суд може перебирати на себе активну роль у збиранні доказів шляхом залучення експерта для проведення експертизи.

Сприятливі оцінці висновку експерта можуть такі інструменти: а) процедура рецензування висновку експерта; б) процедура подання спільного експертного висновку, складеного під час судового розгляду; в) навчання прокурорів, адвокатів та суддів застосування наукової методології для визначення достовірності висновків експертів; г) «експертні радники» при судах.

Рецензування висновків експерта. Процедура рецензування була впроваджена в Україні Порядком проведення рецензування висновків судових експертів, затвердженому наказом Міністерства юстиції України № 335/5 від 03.02.2020⁵⁸⁵, де зазначено, що метою рецензування висновків судових експертів є вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їх висновків. Рецензування не проводиться з метою спростування чи підтвердження висновків (п.2, р.І Порядку).

Процедура рецензування передбачає, що наданий стороною висновок експерта може бути об'єктом аналізу іншою особою – фахівцем у сфері знань, яка

⁵⁸⁵ Порядок проведення рецензування висновків судових експертів : затвердж. наказом Міністерства юстиції України № 335/5 від 03.02.2020. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#n9> (дата звернення: 16.07.2022).

охоплюється експертизою, та формування за її результатами «рецензії» про правильність застосування методології та в цілому проведення експертного дослідження. Слід наголосити, що така рецензія не є висновком експерта і не може замінити його. Варто погодитись з Авдєєвою Г., що рецензія не є процесуальним джерелом доказів, має лише технічний, допоміжний (консультативний) характер, але у разі виявлення у висновку експерта помилок, які вплинули на формулювання висновків, вона має розглядатися слідчим (судом) і слугувати підґрунтям для призначення повторної або додаткової експертизи⁵⁸⁶. Рецензія за своїм змістом не може стосуватися безпосередньо факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, тобто не може прирівнюватися до висновку експерта, а покликана лише перевірити належність висновку експерта в частині застосування експертом своїх спеціальних знань.

Відповідно до згаданого Порядку, рецензування висновків проводять співробітники НДІСЕ, які мають кваліфікацію судового експерта з тієї ж експертної спеціальності, за якою подано на рецензування висновок, та не менше ніж трирічний стаж експертної роботи. Принагідно згадаємо про можливість залучення у ролі рецензента не лише судових експертів, а й інших осіб, зокрема тих, які працюють у закладах вищої освіти, та мають підтвержений вчений науковий ступінь з відповідної спеціальності. Зазначу, що таку пропозицію висловлював раніше Гонгало С. в аспекті залучення останніх в ролі експертів⁵⁸⁷. Цю пропозицію можна підтримати в контексті залучення таких осіб до рецензування, однак із застереженням, що «факт працевлаштування особи у закладі вищої освіти або іншої наукової установи» не завжди свідчить про наявність в останньої наукових, технічних або спеціальних знань.

⁵⁸⁶ Авдєєва Г.К. Недержавна судова експертиза і рецензування висновків експерта як засоби забезпечення принципу змагальності сторін у кримінальному судочинстві України. Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України: *матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції-дискусії (м. Київ, 19 жовтня 2020 року)*. Київ: Видавник Назаров О.А., 2020. С. 42. (Додаток до електронного реферативно-наукового журналу «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці»).

⁵⁸⁷ Гонгало С. Й. Змагальність експертиз: вимоги часу чи фікція? *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2021 р.). Київ, 2021.

52.9% респондентів з числа опитаних експертів повідомили, що до них зверталися для отримання послуги з рецензування висновку, складеного іншим експертом та що вони вони здійснюють таку діяльність (*Додаток №2*).

Серед основних недоліків рецензування – строки його виконання. В Україні строки виконання експертиз можуть тривати декілька місяців, враховуючи завантаженість та фізичну доступність експертних установ. Ці ж умови поширюються і на залучення фахівця у сфері експертного дослідження для рецензування. Крім цього, ризиком є те, що експерт, котрий надав висновок, та рецензент можуть працювати в одній і ті ж експертній установі, що потенційно може впливати на об'єктивність такої рецензії. У всякому разі такі ситуації становлять конфлікт інтересів та замість підвищувати довіру до висновку експерта, послаблюватимуть її в силу припущень про кругову «дружню» підтримку між експертами-колегами.

Процедура подання спільного експертного висновку, складеного під час судового розгляду. Такий підхід можна впроваджуватиза умов, коли у провадженні є два висновки експерта з одного і того ж питання. У таких ситуаціях експертам потрібно надати можливість обговорення і надати суду спільний висновок щодо питань, з яких вони погоджуються, інші ж питання, у яких вони не дійшли згоди, – мають бути предметом допиту таких експертів у судовому засіданні. «Кожен експерт повинен мати право на незалежну оцінку спірних питань, при цьому немає причин, чому протилежні експерти не можуть перевіряти докази разом»⁵⁸⁸. Така практика поширена в державах, де домінує змагальний тип процесу. Зокрема, у справі «*Richard Roberts Holdings Ltd v Douglas Smith Stimson Partnership*» (1988), яка складає прецедентне право Сполученого Королівства, йдеться про те, що основна мета подання такого спільного експертного висновку є «..створити якомога ширшу межу консенсусу між експертами, щоб у своїй спільній заяві вони вказали ті аспекти своїх доказів, щодо яких вони дійшли згоди»⁵⁸⁹.

⁵⁸⁸ Reynolds M. P., King P. S. D. *The Expert Witness and his Evidence*. 2nd ed. Blackwell Scientific Publications, 1992. P. 15. URL: <https://www.amazon.com/Expert-Witness-His-Evidence/dp/0632033894> (accessed August 10, 2022).

⁵⁸⁹ Там само, с. 105.

Навчання для прокурорів, адвокатів, суддів щодо застосування наукової методології для визначення достовірності висновків експертів. Ця пропозиція не потребує змін до КПК України та стосується рекомендації для Національної школи суддів України, Тренінгового центру прокурорів, Вищої школи адвокатури України запровадити навчальні програми з питань наукової методики виконання різних видів судових експертиз (а найперше – найбільш поширених у практиці), що є важливим для визначення достовірності висновків експертів. Окрім цього важливо, аби методики проведення експертних досліджень були оприлюднені на офіційних ресурсах.

У 2008 році в Україні був впроваджений Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України, який регламентує методики, які можуть бути використані для проведення експертного дослідження. Відзначу, що такий підхід щодо реєстрації методик проведення судових експертиз як підтримується у науковій літературі^{590, 591, 592}, зокрема з підстав, як зазначає Дуфенюк О., можливості, «...слідчому, прокуророві, слідчому судді, судді або іншим зацікавленим учасникам кримінального процесу перевіряти інформацію і встановлювати, чи та методика, яку застосував конкретний експерт у конкретному кримінальному провадженні, є загальноприйнятою у державі, а тому може бути оцінена як допустима, а отримані результати – як достовірні»⁵⁹³, так і висловлюються окремі застереження щодо доступності таких зареєстрованих методик до практичного використання експертами⁵⁹⁴.

⁵⁹⁰ Сімакова-Єфремян Е. Б. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpsek_2010_10_26_ (дата звернення: 16.07.2023).

⁵⁹¹ Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз. Я. І. Слободян. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_1_32 (дата звернення: 16.07.2023).

⁵⁹² Арешонков В.В. Методики криміналістичних експертиз: визначення загальної проблематики. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики: зб. тез доповідей V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 лип. 2016 р.)*. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 190.

⁵⁹³ Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Оксана Дуфенюк. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 237.

⁵⁹⁴ Ольховенко С.І. Проблемні аспекти створення та використання експертних методик проведення судових експертиз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2014. Випуск 3. URL: <https://ndekc-zakarpatya.org/science/751/> (дата звернення: 16.11.2022).

Разом з тим, зважаючи на завантаженість суддів та специфіку їхньої діяльності (здійснення правосуддя шляхом застосування юридичних знань) та можливі постійні зміни методик проведення окремих експертних досліджень, до прикладу, через її вдосконалення, така пропозиція може й негативно впливати на організацію робочого часу суддями.

Передбачення «експертних радників» при судах. Ця ідея полягає у можливості судів залучати для консультаційної допомоги щодо дослідження висновку експерта осіб, котрі володіють необхідними спеціальними знаннями у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла. Така допомога може включати в себе аналіз висновку експерта на предмет застосування методології, відповідність сформованих висновків дослідницькій частині експертного дослідження тощо. При цьому експертні радники не можуть брати участь у оцінці доказів на предмет належності, допустимості, достовірності, що є виключною діяльністю судді. Впровадження експертних радників можливий шляхом розробки та запровадження законодавчих змін, які б врегулювали спосіб залучення/добору таких осіб, їх процесуальний статус та особливості здійснення останніми своєї діяльності.

Результати проведеного під час підготовки опитування демонструють, що такий підхід має підтримку серед юридичної спільноти, адже може допомогти сформуванню висновку про використання методології, повноту наданих висновків з приміткою про те, що така можливість вже існує сьогодні шляхом допиту експерта в судовому засіданні (*Додаток №1*).

Слід звернути також увагу на пропозицію в американській науковій літературі щодо виокремлення як окремих етапів проведення судового дослідження та інтерпретацію результатів такого дослідження⁵⁹⁵. Це означає, фактично, що залучається більш ніж одна особа, котрі уповноважені надати суду інформацію щодо проведеного дослідження з метою уникнути так званої «монополії» на проведення дослідження єдиним експертом: після проведення дослідження в лабораторії одним експертом, складений звіт пропонується

⁵⁹⁵ Breaking Up the Forensics Monopoly. URL: <https://reason.com/2007/10/24/breaking-up-the-forensics-mono/> (accessed October 17, 2022).

передавати двом іншим, – експерту зі сторони обвинувачення та експерту зі сторони захисту для подальшого тлумачення. При цьому, якщо сторона захисту не може дозволити собі фінансово залучити експерта, пропонується передбачити державне фінансування такого експерта.

З одного боку, залучення такої кількості фахівців в кожному разі мало б в ідеалі сприяти проведенню належного фахового експертного дослідження та отримання незалежних результатів, – тобто сприяло б досягненню істини у провадженні.

Водночас серед основних заперечень щодо такого підходу є питання доцільності залучення в кожному випадку як мінімум трьох фахівців у певній сфері для проведення експертного дослідження. Адже, по-перше, це вимагає значних фінансових витрат в тому числі з державного бюджету; уповільнення строків проведення судових експертиз, адже кількість кадрів, котрі уповноважені проводити певні види експертних досліджень не є не вичерпною.

Також виникає питання, хто в такому разі буде відповідальний за результати експертного дослідження та наданий, у випадку його складення, висновок експерта. Ситуація ускладнюється, якщо немає достатньої кількості фахівців у певній сфері, які можуть бути залучені для проведення такого дослідження.

Ще однією із проблем при втіленні запропонованої пропозиції є питання, що робити у випадку, якщо експерти у стадії інтерпретації не дійшли згоди щодо ключових питань, відповіді які потрібно надати за результатами проведення експертизи. Таким чином, ця концепція є цікавою з огляду можливості покращити якість правосуддя в спосіб подання належних висновків/показань експерта однак матиме труднощі з впровадженням в українському контексті.

Проблеми залучення експерта для проведення експертизи та надання висновку експерта під час дії воєнного стану в Україні. Автори Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. зазначають, що серед чинників, які впливають на особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану: «... 1) фактори небезпеки; 2) відсутність доступу до окремих територій, на яких здійснюється кримінальне провадження; 3) повне або

частково обмеження функціонування органів державної влади, у т.ч. правоохоронних, судових органів України на територіях вчинення кримінальних правопорушень; 4) особливості правового регулювання не тільки нормами КПК України, але й надзвичайним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, які активуються за умов надзвичайних правових режимів; 5) специфічні організаційно-управлінські основи проведення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які залежать не тільки від рішень суб'єктів кримінального процесу, але й від рішень та порядку взаємодії з іншими владними суб'єктами; 6) часткове або повне блокування функціонування окремих процесуальних інститутів та поява нових процесуальних засобів, способів, гарантій кримінального провадження в екстраординарних умовах та ін.»⁵⁹⁶.

З огляду на ці виклики, на територіях, де ведуться активні бойові дії, відповідно до Листа Верховного Суду «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 3 березня 2022 року допускається зміна територіальної підсудності розгляду справ на підставі розгляду відповідного клопотання Верховним Судом. Це означає, що фактично розгляд кримінальних проваджень мав би відбуватися відповідно до вимог КПК, скорочення ж чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється згідно з ст. 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно, судово-експертні установи повинні продовжувати свою діяльність, зокрема в частині проведення експертних досліджень та надання висновків, з метою сприяння здійсненню правосуддю.

Водночас правовий режим воєнного стану, воєнні дії на території України зумовили потребу у внесенні змін до нормативно-правових актів, що регулюють особливості здійснення судово-експертної діяльності. Йдеться про наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5 «Про деякі питання

⁵⁹⁶ Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. С. 5 - 6. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/141e9323-8f98-4f61-bad9-bd88bb627707/content> (дата звернення: 13.08.2023).

забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» від 14.03.2022 за номером № 1138/5⁵⁹⁷ та Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» (далі – Порядок) від 09.03.2022 за № 177/450/46⁵⁹⁸. Як вбачається з аналізу зазначених нормативно-правових актів, запропоновані зміни спрямовані перш за все на усунення перешкод для здійснення судово-експертної діяльності, зокрема в частині продовження строку дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, зупинення проведення планових перевірок діяльності атестованих судових експертів, що не працюють у ДСЕУ, а також зміни в частині організації та проведення судово-медичних експертиз (розтину) трупа. Однак положення цього Порядку і в окремих частинах суперечать у КПК України.

Так, Порядок у п. 2 р. 3 передбачає, що підставою проведення судово-медичної експертизи є постанова, направлення, відношення або інший документ, складений уповноваженою особою військової адміністрації, Національної поліції України, Служби безпеки України, прокуратури або інших уповноважених органів. Це положення суперечить КПК України, відповідно до якого підставою для проведення судово-медичної експертизи може бути відповідна постанова особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора або ухвала слідчого судді, договір між стороною захисту та бюро судово-медичної експертизи. Тобто такі документи як «направлення, відношення або інший документ» не можуть вважатися законною підставою для проведення експертизи. Можливість складення уповноваженою

⁵⁹⁷ Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : Наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/re37662?an=1> (дата звернення: 01.06.2023).

⁵⁹⁸ Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 за № 177/450/46. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0450282-22#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

особою військової адміністрації такого документу та, відповідно, звернення до бюро судово-медичної експертизи також не передбачена у КПК України.

Працівники бюро судово-медичної експертизи надають висновок експерта *особі, яка направила труп для проведення експертизи*, протягом трьох діб після його складання. У цьому контексті виникає запитання, чи «особа, яка направила труп для проведення експертизи» співпадає з «особою, яка прийняла рішення про проведення експертизи та направила відповідний документ до бюро судово-медичної експертизи». Якщо ні, то виходячи з тлумачення Порядку, особа, яка прийняла рішення про проведення експертизи, отримує лише інформацію про причини смерті, проте не отримує висновку експерта, який міг би в майбутньому бути використаний як доказ у конкретному кримінальному провадженні.

Додатково в обов'язковому порядку експертом здійснюються заходи для подальшої ідентифікації (фіксація та обов'язкове фотографування особливих прикмет, зубної формули тощо, вилучення та зберігання об'єктів для молекулярно-генетичної експертизи). За умов явних ознак вогнепальної, вибухової, опікової, хімічної, радіаційної або іншої травми, як результату бойових дій, незалежно від того, чи є постраждалий військовим або цивільним, лікарське свідоцтво про смерть видається лікарем судово-медичним експертом *на підставі зовнішнього огляду*. Умовою для використання подібного алгоритму є обов'язкове фотографування трупа із достатнім цифровим документуванням, обов'язковий відбір матеріалу для судово-імунологічного та можливого молекулярно-генетичного дослідження (за необхідності), а також за можливості збереження елементів, що стали причиною травмування.

Тобто, фактично, у таких випадках судово-медична експертиза не проводиться, що також суперечить ч.2 ст. 242 КПК України, а також ч.3 ст. 238 КПК України, де зазначено, що після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті. У разі непроведення таких експертиз існує ризик недотримання існуючої процесуальної форми, і отже, загроза постановлення виправдувальних

вироків через недоказаність цих обставини поза розумним сумнівом⁵⁹⁹. З огляду на це необхідно привести даний Порядок у відповідність до положень КПК України⁶⁰⁰.

Альтернативний варіант вирішення цієї колізії – внесення змін до КПК України, які б враховували той факт, що однією із найбільших проблем є вчасне проведення, а в умовах тривалої окупації – реальна неможливість виконання судово-медичних експертиз, що пов'язано зі «швидкопсувною» природою об'єкта їх дослідження – тіла живої людини чи трупа. Адже внаслідок фізичних процесів – загоєння ран, розкладу трупа, зникнення мікрослідів-нашарувань – значна частина ідентифікаційних та діагностичних ознак не зберігаються, судово-медичні експертизи трупів проводяться після їх ексгумації.

Це означає зміну існуючого на сьогодні підходу законодавця до збирання доказів, зокрема йдеться про пониження стандарту доказів шляхом внесення змін до ст.615 КПК: відмови від обов'язкового проведення судово-медичної експертизи у провадженнях про воєнні злочини у разі об'єктивної неможливості вчасного її проведення. Інакше існує ризик уникнення кримінальної відповідальності воєнними злочинцями через виклики у доказуванні їх вини у встановленій процесуальним законом формі⁶⁰¹.

Варто звернути увагу і на можливість та перешкоди використання висновків іноземних судових експертів у кримінальних провадженнях про воєнні злочини у

⁵⁹⁹ Kaluzhna O, Shunevych K Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems. 2022, 3(15). *Access to Justice in Eastern Europe*. P. 192.

⁶⁰⁰ У Додатку № 3 пропонується проект порівняльної таблиці до проекту внесення змін до Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України, затвердженого Наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 за № 177/450/46.

У квітні 2022 року відповідний проект порівняльної таблиці, а також Супровідний лист щодо необхідності приведення положень Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України, затвердженого Наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 за № 177/450/46 у відповідність до положень Кримінального процесуального кодексу України був надісланий Офісу Генерального Прокурора України, Міністерству внутрішніх справ, Міністерству охорони здоров'я, Урядовій уповноваженій з питань гендерної політики був надісланий Офісу Генерального Прокурора, Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству охорони здоров'я України.

⁶⁰¹ Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022, 3(15) *Access to Justice in Eastern Europe*. P.192.

національному судочинстві України, зважаючи на встановлені КПК України – показань, речових доказів, документів, висновків експертів (ч.2 ст.84) та вимог до них.

Зокрема, як вже згадувалось, відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» статусу судового експерта особа набуває після проходження підготовки в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестації та отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом, та відповідно до ст. 9 Закону включена до державного Реєстру судових експертів. Окрім цього, відповідно до ст. 7 вказаного Закону криміналістичні, судово-медичні та психіатричні експертизи можуть виконуватись виключно експертами державних спеціалізованих судово-експертних установ України.

Авдєєва Г. пропонує для розширення можливостей використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану в Україні виключити зі ч. 1 ст. 69 КПК України обмеження щодо можливості набуття статусу судового експерта лише тим особам, які мають право «відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи», що надало б можливість, як і в країнах-членах Ради Європи, залучати як експертів осіб, які мають необхідні для проведення експертизи знання і навички⁶⁰².

Водночас ст. 23 Закону передбачає можливість залучати (включати) іноземних фахівців керівниками державних спеціалізованих установ, за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, до складу експертних комісій поруч з українськими експертами – співробітниками цих установ. Таким чином, українські слідчі та прокурори у провадженнях про воєнні злочини повинні зважати на цю можливість наперед і подбати про належне документальне оформлення залучення іноземних фахівців до проведення судово-експертних

⁶⁰² Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану.. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т. : *матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.)*. за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 566-569.

досліджень, аби майбутні висновки за участі іноземних фахівців могли бути використані в суді як допустимий висновок експерта⁶⁰³.

⁶⁰³ Kaluzhna O, Shunevych K Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022, 3(15) *Access to Justice in Eastern Europe*. P. 190 - 191.

ВИСНОВКИ

Дослідження особливостей організації та проведення судової експертизи у кримінальному провадженні в окремих державах Європи та в Україні дало можливість сформулювати наступні висновки та пропозиції:

1. Поняття «модель організації та проведення судової експертизи» (охоплює і організаційний і функціональний аспекти) та поняття «модель залучення експерта» (охоплює функціональний аспект) є взаємопов'язаними поняттями. У межах цього дослідження вони розглянуті як рівнозначні, зважаючи на те, що тип (форма, теоретична модель) процесу, який переважає в державі, є ключовим фактором, що впливає на формування підходу до залучення експерта у кримінальне провадження в державі. Процесуальні особливості, зокрема суб'єкт залучення експерта, є визначальними при віднесенні держави до певної моделі залучення експерта у кримінальне провадження. Як правило, це обумовлює набір організаційних особливостей, характерних конкретній державі.

Висновок експерта, якого залучає сторона провадження, зокрема сторона захисту, залежно від типу процесу, який домінує в державі, – змагального, розшукового або ж змішаного, – відіграватиме неоднакове значення як доказ при розгляді та вирішенні кримінального провадження. У змагальній моделі такий документ не набує статусу висновку експерта, у розшуковій або в окремих випадках у змішаній – на нього поширюватиметься статус висновку експерта. Відповідно, зважаючи на суб'єкта залучення експерта у кримінальне провадження, можна виокремити три моделі залучення експерта у кримінальне провадження: змагальну, розшукову та змішану.

Модель залучення експерта у кримінальне провадження – це абстрактна форма відображення правової дійсності (система, зразок), яка є набором організаційних та процесуальних характеристик, що дозволяють виокремити її як унікальну, та за результатами аналізу таких характеристик спрогнозувати особливості та наслідки участі судового експерта у кримінальному провадженні. Модель залучення експерта у кримінальне провадження є абстрактним поняттям,

яка в чистому вигляді не існує в жодній державі. Проте на основі сукупності процесуальних та організаційних властивостей, які характерні певному типу процесу, державу можна віднести до однієї з моделей з застереженням, що таке віднесення є умовним.

Критеріями розмежування та аналізу моделей залучення експерта у кримінальне провадження виокремлено: суб'єкт, уповноважений на залучення експерта; можливості суду впливати на залучення експерта; процесуальний статус особи зі спеціальними знаннями у кримінальному провадженні; організаційні вимоги до особи, яка може бути залучена експертом у кримінальному провадженні (питання акредитації експерта, включення до реєстрів судових експертів та ін.); кількість експертів, які можуть брати участь у конкретному кримінальному провадженні; право на проведення перехресного допиту експерта.

Для змагальної моделі залучення експерта у кримінальне провадження характерні право сторін самостійно залучати експерта для проведення експертиз; пасивний суд; експерт набуває статусу свідка у провадженні; відсутня обов'язкова вимога щодо сертифікації чи акредитації свідків-експертів та включення до реєстрів судових експертів; існує право на перехресний допит свідка-експерта.

Перевагами змагальної моделі залучення експерта у кримінальне провадження є забезпечення повною мірою втілення принципу рівності та змагальності у судовому процесі завдяки пасивному суду та можливості сторін самостійно визначати та пропонувати суду до дослідження та оцінки докази. Недоліками цієї моделі є: ризик неналежної якості експертного висновку, неупередженості та об'єктивності судового експерта, зважаючи на можливості сторони, яка залучила експерта, схилити його до своєї позиції. Перехресний допит у доктрині держав змагального права розглядають як спосіб перевірки висновку експерта, проте дедалі частіше в державах змагального права виникають дискусії щодо його ефективності.

Для розшукової моделі залучення експерта у кримінальне провадження характерні: «представник держави» в особі слідчого судді або суду як суб'єкт залучення експерта; відсутнє право у сторони захисту та потерпілого самостійно

залучати експерта; суд може набувати «активних» повноважень; експерти наділені самостійним статусом експерта відповідно до процесуального законодавства; існує обов'язкова вимога щодо їх сертифікації чи акредитації; як правило, експерти входять до реєстрів експертів; відсутнє право на перехресний допит експерта.

Перевагами розшукової моделі залучення експерта у кримінальне провадження є відсутність дублювання експертної діяльності з дослідження одного й того об'єкта експертизи, оскільки один, а не декілька суб'єктів звертається до експерта для проведення експертизи, суб'єктивно можлива більша довіра до висновку експерта, залученого таким «нейтральним суб'єктом». З іншого боку, недоліками такої моделі є питання належного забезпечення змагальності у провадженні, зважаючи на відсутність у сторони захисту права самостійно звертатися до експерта, ризик отримання недостовірних чи неналежних висновків експерта у випадку, якщо залучений експерт допустить помилку при проведенні експертного дослідження, і відсутність процесуальної можливості їх опротестувати.

Змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження поєднує в собі характеристики розшукової та змагальної моделей, які можуть бути варіативними у державі, яка впроваджує таку модель. Суб'єкт залучення експерта у провадження, а саме як можливість сторін залучати експерта у кримінальне провадження, так і повноваження суду з власної ініціативи залучати експерта є ключовою характеристикою змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження.

Змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження може мати різні варіації. За результатами дослідження можна виділити наступні: змішана модель, за якої сторони обмежені у залученні експерта у кримінальне провадження, проте можуть залучати технічних радників для дослідження наданого висновку експерта; змішана модель, за якої і сторони, і суд мають право залучати експерта у кримінальне провадження без обмежень; змішана модель, яка передбачає можливість залучати експертів до складу суду.

2. Незалежно від моделі залучення експерта у кримінальне провадження, справедливий судовий розгляд має ключове значення як конвенційна засада для можливості проведення судової експертизи та залучення висновку експерта як доказу у конкретній справі, можливості його ефективного та належного дослідження. Дотримання процедури залучення експерта, яка передбачена в національному законодавстві та відповідає практиці ЄСПЛ, може свідчити про ефективну реалізацію гарантій змагальності та рівності сторін у провадженні, які є елементами права на справедливий суд.

Ключовими елементами права на справедливий суд, зазначеного у ст. 6 ЄКПЛ, які потрібно враховувати при організації судової експертизи під час кримінального провадження, є: змагальність сторін у судочинстві й рівність засобів доказування; розгляд справи на основі доказів, отриманих відповідно до закону; право на достатній час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; незалежність і безсторонність суду; розумний строк розгляду справи; право на перехресний допит; вмотивованість судового рішення; презумпція невинуватості; право на мовчання та не свідчити проти себе; право на достатній час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту.

Змагальність сторін у судочинстві й рівність засобів доказування може проявлятися у можливості сторін впливати на залучення експерта для проведення судової експертизи в конкретному кримінальному провадженні. Незалучення стороною експерта при реальному гарантуванні державою такого права, не порушує права на справедливий суд, адже є проявом принципу диспозитивності у кримінальному провадженні. Ситуації, коли виключно суд залучає експерта у кримінальному провадженні, без права сторін залучати експертів у приватному порядку для проведення експертизи, не є порушенням змагальності, та в цілому права на справедливий суд, за умов, якщо залучений експерт є об'єктивним та незалежним.

Зміст розгляду справи на основі доказів, отриманих відповідно до закону, полягає у дотриманні процесуальних та організаційних передумов проведення експертизи, визначених у законодавстві, зокрема, належність суб'єкта залучення

експерта, неупередженість експерта. Висновок експерта, який відповідає вимогам, що ставляться до такого документа, є самостійним доказом у справі, може бути покладений в основу обвинувачення чи виправдання особи, а отже, є підставою для встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення і правильного вирішення спору, що є елементом права на справедливий суд. Для того, аби було доведено обґрунтованість кримінального обвинувачення, в основу винесеного судом рішення можуть бути покладені лише такі докази, в тому числі і висновки експерта, котрі відповідають критеріям належності, достовірності та допустимості.

Право на достатній час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту як елемент права на справедливий суд полягає у можливості обирати способи захисту, в тому числі шляхом самостійного залучення експерта для проведення експертизи чи ставити під сумнів висновок експерта, залученого іншими суб'єктами.

3. Залежно від моделі залучення експерта у кримінальне провадження можна виокремити характерні організаційні особливості проведення судової експертизи, до яких належать: процедура набуття статусу експерта, функціонування судово-експертних установ у державі та питання приналежності експерта до таких установ як умови участі у кримінальному провадженні для надання висновку експерта, монополія державних експертних установ на проведення експертиз чи її відсутність, атестація, сертифікація та підвищення кваліфікації судових експертів, функціонування реєстрів експертів, етичні вимоги при виконанні своїх повноважень судовими експертами, страхування відповідальності судового експерта та інші питання, пов'язані з отриманням статусу експерта в адміністративному порядку.

Організаційними характеристиками змагальної моделі залучення експерта у кримінальне судочинство є наступні: особа зі спеціальними знаннями не набуває самостійного процесуального статусу, а на неї поширюється статус свідка-експерта; відсутня формальна адміністративна процедура набуття статусу експерта (професії), зокрема не передбачена процедура атестації, сертифікації чи підвищення кваліфікації експерта; у державі існують судово-експертні установи,

проте це не позбавляє сторони можливості звернутися до експерта, який працює поза межами таких установ; відсутня монополія на проведення судових експертиз; експерт, який працює у державній судово-експертній установі та експерт, який здійснює свою діяльність у приватному порядку є рівними, тобто не існує переваг між наданими висновками експерта залежно від його відомчої підпорядкованості; як правило, відсутні офіційні державні реєстри судових експертів; існують кодекси етики для свідків-експертів; не є поширеною процедура обов'язкового страхування відповідальності експерта.

Організаційними характеристиками розшукової моделі залучення у кримінальне судочинство є: наявність в державі окремого нормативно-правового акта, який визначає порядок набуття статусу експерта, процедури атестації, підвищення кваліфікації та ін.; особа зі спеціальними знаннями набуває самостійного процесуального статусу експерта; існує формальна адміністративна процедура набуття статусу експерта, пов'язана з необхідністю проходження атестації, сертифікації та підвищення кваліфікації експерта; у державі існують судово-експертні установи, що в окремих випадках зобов'язує звертатися виключно до них або експертів, які у них працюють, для отримання висновку експерта; може існувати монополія на проведення окремих видів експертиз; експерт, який працює у державній судово-експертній установі та експерт, який здійснює свою діяльність у приватному порядку не завжди є рівними за статусом; існують офіційні державні реєстри судових експертів; можуть існувати кодекси етики експертів; може існувати практика обов'язкового страхування відповідальності експерта.

4. Процесуальний порядок проведення судової експертизи охоплює питання процесуального статусу експерта, процедури та суб'єктів його залучення, можливість бути допитаним та у якому порядку, відповідальності за неналежне виконання експертного дослідження, форми результатів експертного дослідження (необхідність складення письмового вистовку експерта чи допустимість ознайомлення з результатами експертного дослідження шляхом допиту експерта).

Участь експерта у кримінальному провадженні, незалежно від моделі залучення експерта, є необхідною з огляду наявності в нього спеціальних знань, якими не володіють суд та сторони кримінального провадження. Роль експерта, незалежно від моделі залучення експерта у кримінальне провадження, полягає у тому, щоб допомогти суду правильно вирішити справу, а не забезпечувати інтереси сторони, яка його залучила, нехтуючи незалежністю та об'єктивністю при здійсненні експертної діяльності. Експерт не повинен оцінювати обставини кримінального провадження та отриману в результаті експертного дослідження інформацію в правовому аспекті, оскільки це є компетенцією суду, який вирішує кримінальне провадження.

У державах, де традиційно утвердилась змагальна модель залучення експерта у провадження (зокрема у Великій Британії), відбуваються зміни у підходах до організації та проведення судової експертизи, які полягають у запозиченні елементів розшукового процесу з метою усунення потенційних ризиків упередженості судових експертів та зловживань ними через неправомірний вплив сторони кримінального провадження, яка його залучила у провадження – «одночасні експертні докази», перспективи запровадження можливостей для суду звернутися до незалежного експерта-консультанта для перевірки результатів дослідження експерта, залученого стороною.

Взаємні процеси характерні державам, у яких домінує розшукова модель залучення (наприклад, у ФРН, Франції, Бельгії, Швейцарії, Австрії, Нідерландах, Польщі) експерта у кримінальне провадження, які полягають у розширенні можливостей сторін впливати на залучення експерта у провадження та брати участь у дослідженні висновку експерта, залученого уповноваженим суб'єктом. В перспективі це означитиме перехід держави від класичних змагальної або розшукової моделей до змішаної, що вже сьогодні спостерігається у таких державах як Італія, Чехія.

В окремих державах (наприклад, Італії, Польщі), де домінує змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження, сторони позбавлені можливості самостійно звертатися до експерта з метою отримання його висновку. Натомість

передбачено право сторін залучати технічних консультантів, які можуть брати участь у провадженні шляхом аналізу та оцінки експертних висновків, наданих експертом, призначеним судом у кримінальне провадження. Недоліком у державах за різних моделей залучення експерта у кримінальне провадження (зокрема розшукової, змішаної) є слабка ініціативна роль потерпілого, яка полягає у неможливості самотійно залучити експерта у кримінальне провадження.

5. На різних етапах розвитку законодавства в сфері організації судової експертизи в Україні існували різні підходи до залучення експерта у кримінальне провадження на стадії досудового розгляду: а) що надавали свободу як стороні сторони обвинувачення, так і захисту у виборі експерта та залучені його у кримінальне провадження; б) що наділяли виключним повноваженням слідчого суддю приймати рішення про залучення експерта та обирати конкретного експерта/експертів чи експертну установу; в) що наділяли повноваженням залучати експерта лише сторону обвинувачення.

В Україні існували також різні підходи до організації проведення судової експертизи в частині суб'єктів, уповноважених проводити судово-експертні дослідження у кримінальному провадженні: а) закріплення повної монополії на проведення експертиз виключно державними судово-експертними установами; б) часткова монополія на проведення експертиз державними судово-експертними установами за трьома класами судових експертиз (криміналістичні, медичні, психіатричні).

У цілому на сучасному етапі в Україні утвердилась змішана модель залучення експерта у кримінальне провадження, за якої проявляються ознаки змагальної моделі залучення експерта, зокрема в частині суб'єкта, уповноваженого залучати експерта у провадження. Водночас протягом останніх років спостерігається значна кількість законодавчих ініціатив в сфері організації судової експертизи, що дозволяє дійти висновку про те, що реформування цієї сфери не завершено, а у зв'язку з виконням Україною плану з набуття членства у ЄС очікувано інтенсифікується.

6. Зміни законодавства з метою вдосконалення правового регулювання організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві на основі кращих європейських практик повинні бути направлені на посилення можливостей реалізації права стороною захисту залучати експерта у кримінальне провадження, а не в його обмеженні, що є загрозою для змагальності і, відповідно, забезпечення права на справедливий суд.

Для покращення організаційних особливостей проведення судової експертизи необхідно врахувати наступне:

- процедура атестації з метою отримання свідчення для здійснення судово-експертної діяльності не повинна передбачати винятків за суб'єктивним складом. Як державні, так і приватні експерти повинні пройти атестацію для того, аби здійснювати свою професійну діяльність, зокрема проводити експертні дослідження та надавати висновки за їх результатами, тому необхідно внести зміни у ч.2 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» та викласти її у редакції: «Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності»;
- необхідно скасувати монополію державних судово-експертних установ при проведенні судових експертиз шляхом внесення змін у ст.7 Закону України «Про судову експертизу», виключивши положення: «виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз». Окрім висловлюваних у доктрині аргументів на підтримку скасування монополії (створення можливості для учасника кримінального провадження на власний розсуд обирати фахівця для проведення експертного дослідження незалежно від його відомчої підпорядкованості; розширення сфери здійснення приватними експертами своєї професійної діяльності; розвантаження державних експертних

установ, що сприятиме пришвидшенню строків проведення судово-експертних досліджень), додатковим аргументами є запобігання «затягуванню» судового розгляду кримінальних проваджень і, відповідно, уникнення відповідальності державою за порушення права на справедливий суд (ст.6 ЄКПЛ), створення передумови для належної оцінки поданих висновків експерта судом, зважаючи на можливість подання декількох висновків експерта з одного і того ж питання;

- необхідно передбачити механізм кримінальної відповідальності для керівника судово-експертної установи у випадках його незаконного впливу та посягання на незалежність судового експерта під час виконання ним експертного дослідження;
- для запобігання виникненню етичних ризиків необхідно розробити єдиний Кодекс етики судового експерта, положення якого були б обов'язковими як для державних, так і приватних експертів, перевірка розуміння положень такого Кодексу може бути елементом підтвердження кваліфікації, і відповідно – атестації особи, яка бажає стати судовим експертом;
- з метою забезпечення можливих вимог сторін про відшкодування збитків необхідно розглянути доцільність впровадження в Україні страхування відповідальності експерта;

Для вдосконалення процесуальної форми проведення судової експертизи необхідно:

- з метою забезпечення прав потерпілого у стадії досудового розслідування внести зміни у ч.1 ст.242 КПК України та ч.1 ст.243 КПК України, передбачивши окрім сторони захисту, також і потерпілого як суб'єкта залучення експерта, а також за наявності обставин, передбачених у ч.1 ст.244 КПК України звертатися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді;
- у практиці потрібно застосовувати потерпілоорієнтований підхід у кримінальному провадженні, пам'ятаючи, що залучення експерта у

- кримінальне провадження у випадку внесення запропонованих у законодавство змін є правом, а не обов'язком потерпілого;
- внести зміни у ст. 242 КПК України, виключивши експертну установу із переліку суб'єктів, уповноважених проводити експертизу, зважаючи на неможливість відповідно до національного законодавства притягнути експертну установу до кримінальної відповідальності;
 - передбачення кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку та реальне притягнення до такої відповідальності мала б сприяти належному здійсненню експертами своїх професійних обов'язків та запобіганню їхнім зловживанням під час виконання експертних досліджень та наданні висновків. У зв'язку з цим необхідно внести зміни у ч.1 ст. 384 КК України, сформулювавши диспозицію так, щоб складення завідомо неправдивого висновку судовим експертом вважалося кримінально-караним діянням, незалежно від того, для якого органу цей висновок складений;
 - передбачити у законі (у ч.1 ст.244 КПК) проведення судової експертизи за кошт Державного бюджету для потерпілих від воєнних злочинів, злочинів проти миру (розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» КК) задля найбільш повної реалізації їхніх прав, та, зокрема, засади змагальності, у кримінальному провадженні, без необхідності доведення факту неможливості залучення експерта самостійно через відсутність коштів, за умови непроведення відповідної експертизи стороною обвинувачення чи її відмови поставити перед експертом запитання на пропозицію потерпілого. (п.2 ч.1 ст. 244 КПК).;
 - для вдосконалення встановленого в Україні порядку рецензування висновків експерта необхідно внести зміни до законодавства, розширивши коло суб'єктів, уповноважених здійснювати рецензування, віднісши до них осіб, які працюють у закладах вищої освіти або науково-дослідних установах, та

які мають підтверджений науковий ступінь зі спеціальності, релевантної до виду судової експертизи;

- для належного здійснення судом оцінки висновків експерта Національній школі суддів, Вищій школі адвокатури, Тренінговому центру прокурорів необхідно запроваджувати навчальні заходи, котрі б покривали питання застосування наукової методології для визначення достовірності висновків експертів;
- для ефективного здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану необхідно: удосконалити законодавче регулювання використання висновків іноземних судових експертів у кримінальних провадженнях про воєнні злочини у національному судочинстві України; привести у відповідність до КПК України Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» № 177/450/46 від 09.03.2022 в частині уповноважених суб'єктів і процедури проведення судово-медичної експертизи; понизити стандарт доказів шляхом внесення змін до ст.615 КПК в частині відмови від обов'язкового проведення судово-медичної експертизи у провадженнях про воєнні злочини у разі об'єктивної неможливості вчасного її проведення з метою забезпечення дотримання кримінальної процедури під час розслідування злочинів, вчинюваних військовослужбовцями рф на території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abraham Amiud Dávila Rodríguez. Is there expert liability? URL: <https://www.medigraphic.com/pdfs/cirgen/cg-2018/cgi183k.pdf> (accessed 30.06.2022).
2. *Akkoc v. Turkey*, no. 22947/93, 22948/93, Council of Europe: European Court of Human Rights, 10 October 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58905> (accessed January 29, 2019) (§ 55).
3. Alldridge P. Scientific expertise and comparative criminal procedure. *International Journal of Evidence & Proof*. 1999. No. 3(3). P. 141–164.
4. Ambos, Kai, International Criminal Procedure: 'Adversarial', 'Inquisitorial' or Mixed? (December 14, 2011). *Third International Criminal Law Review*. 2003. Vol. 3. P. 1–37. URL: <https://ssrn.com/abstract=1972235> (accessed February 6, 2023).
5. *Balsytė-Lideikienė v. Lithuania*, no. 72596/01, Council of Europe: European Court of Human Rights, 4 November 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89307> (accessed January 29, 2019) (§ 63–64).
6. *Barabanshchikov v. Russia*, no. 36220/02, Council of Europe: European Court of Human Rights, 8 January 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-90413> (accessed January 29, 2019) (§ 59).
7. Baskind E. The Expert Witness in England and Wales: The End of the 'Hired Gun'? *An English Perspective, International Review of Law, Computers & Technology*. 2001. Vol. 15(2). P. 229–246 (accessed January 29, 2023).
8. Beran R., The role of the expert witness in the adversarial legal system. *Journal of Law and Medicine*. 2009. No. 17(1). P. 135–137.
9. Bilevičiūtė E., Drakšas R., Kurapka V. E., Snieguolė M. Problems of Work Organization in Expert Institutions. *Journal of International Studies*. 2016. Vol. 9, no. 3, P. 241–254.
10. Bingham T. The rule of law. London : Penguin Books, 2011. 213 p. URL: https://ia800102.us.archive.org/27/items/tom_bingham_the_rule_of_law/Tom%20Bingham-The%20Rule%20of%20Law-Penguin%20UK%20%282011%29.pdf (accessed June 29, 2021).

11. *Bobek v. Poland*, no. 68761/01, Council of Europe: European Court of Human Rights, 17 July 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-81677> (accessed January 30, 2019) (§ 56).
12. *Brandstetter v. Austria*, no. 11170/84, 12876/87, 13468/87, Council of Europe: European Court of Human Rights, 28 August 1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57683> (accessed January 29, 2023) (§ 41).
13. Breaking Up the Forensics Monopoly. URL: <https://reason.com/2007/10/24/breaking-up-the-forensics-mono/> (accessed October 17, 2022).
14. Bronowska K. Teoretyczne zagadnienia kontroli ekspertyzy i oceny opinii biegłego. *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestepczosci. Ksiega pamiatkowa dedykowana / H. Kolecki (red.) ; Profesorowi Miroslawowi Owocowi*. Poznan, 2008.
15. Bubela Tania M. Expert Evidence: The Ethical Responsibility of the Legal Profession. *Alberta Law Review*. 2004. No. 853. P. 41–44. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/alblr41&div=42&id=&page=> (accessed July 7, 2022).
16. Caianiello M. First Decisions on the Admission of Evidence at ICC Trials: A Blending of Accusatorial and Inquisitorial Models? *Journal of International Criminal Justice*. 2011. Vol. 9, iss. 2. P. 385–410. DOI: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqr011> (accessed February 7, 2023).
17. Caianiello M. Law of Evidence at the International Criminal Court: Blending Accusatorial and Inquisitorial Models (May 16, 2011). *North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation*, 2011. Winter. Vol. 36. P. 287. URL: <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1921&context=ncilj> (accessed February 7, 2022).
18. Caianiello M. The Italian Public Prosecutor: An Inquisitorial Figure in Adversarial Proceedings? *Transnational Perspectives on Prosecutorial Power / E. Luna, M. Wade, (eds.)*. Oxford University Press, 2011. December 23. URL: <https://ssrn.com/abstract=1976204> (accessed November 8, 2020).

19. Caianiello M., Illuminati G. From the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia to the International Criminal Court. *North Carolina Journal of International Law*. 2000. Vol. 26. URL: <https://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol26/iss2/3> (accessed July 26, 2022).
20. *Can v. Austria*, no. 9300/81, Council of Europe: European Court of Human Rights, 30 September 1985. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57457> (accessed January 31, 2019) (§ 16–18).
21. Caroline E Foster. Court-Appointed Expert. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3244.013.3244/law-mpeipro-e3244?prd=OPIL> (accessed June 29, 2021).
22. Carr S., Piasecki E., Tully G., Wilson T. J. Opening the scientific expert's black box: Critical trust as reformative principle in criminal evidence. *Journal of Criminal Law*, 2016. Vol. 80(5). P. 364–386.
23. Champod Ch. and Vuille J. Scientific Evidence in Europe — Admissibility, Evaluation and Equality of Arms. *International Commentary on Evidence*. 2011. Vol. 9, iss. 1, article 1. DOI: <https://doi.org/10.2202/1554-4567.1123> (accessed January 16, 2021).
24. Code de procédure pénale. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154/> (accessed February 16, 2021).
25. Code of Criminal Procedure of Iceland. URL: <https://www.government.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=bc7cb7af-0572-11ea-9450-005056bc4d74> (accessed January 15, 2023).
26. Codes of Practice and Conduct for forensic science providers and practitioners in the Criminal Justice System. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/651966/100_-_2017_10_09_-_The_Codes_of_Practice_and_Conduct_-_Issue_4_final_web_web_pdf__2_.pdf (accessed March 26, 2023).

27. Commission Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0407> (accessed July 26, 2023).
28. Comparative overview on the modalities for engagement and remuneration of expert witnesses within the national legal aid systems in Europe. URL: <https://rm.coe.int/expert-witnesses-and-the-legal-aid-28-06-2021-eng/1680a7a50a> (accessed May 29, 2023).
29. Comparative study on expert witnesses in court proceedings (English). Washington,DC: World Bank. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/801721468339116562/Comparative-study-on-expert-witnesses-in-court-proceedings> (accessed June 10, 2023).
30. Council of Europe Action Plan for Ukraine “Resilience, Recovery and Reconstruction” 2023-2026. URL: <https://rm.coe.int/-1452-2-4-action-plan-ukraine-cm-2022-187-finale-1-/1680aa2d20> (accessed July 10, 2023).
31. Corrado M. L. The Future of Adversarial Systems: An Introduction to the Papers from the First Conference. *North Carolina Journal of International Law*. 2009. Vol. 35. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/1> (accessed April 15, 2023).
32. Code of criminal procedure of the Czech Republic URL: https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/dlm_uploads/2017/07/Czech_Republic_Criminal_Procedure_Code_2012.pdf?x49094 (accessed May 12, 2022).
33. Criminal procedure code of Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html (accessed January 8, 2023).
34. Criminal Procedure Code of Romania, The Law no. 135/2010 published in the Official Monitor of Romania, no. 486/15th of July, 2010, came into force on the 1st of February 2014 by Law no. 255/2013 published in the Official Gazette of Romania. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2018\)043-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2018)043-e) (accessed June 8, 2023).

35. Criminal Procedure Code of the Republic of Italy. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/22/Italy/show> (accessed November 8, 2020).
36. Criminal Procedure Law: 2005. 11 June Saeima. Latvijas Vēstnesis, 74, 11.05.2005; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 11, 09.06.2005. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law> (accessed September 12, 2021).
37. Curtis F. J. Doebbler. Introduction to International Criminal Law. Doebbler, 2007. 279 p.
38. Damaška M. The Uncertain Fate of Evidentiary Transplants: Anglo-American and Continental Experiments. *The American Journal of Comparative Law*. 1997. Vol. 45, iss. 4. P. 839–852.
39. Dávila R. A. A. Is there expert liability? *Cir Gen*. 2018. No. 40(3). P. 206–215.
40. De Gurmendi S., Friman H. The Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court. *Yearbook of International Humanitarian Law*. 2000. No. 3. P. 289–336. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/yearbook-of-international-humanitarian-law/article/rules-of-procedure-and-evidence-of-the-international-criminal-court1/C421C0B68B573391596D8A133632666B> (accessed June 10, 2023).
41. Decaigny T. Inquisitorial and Adversarial Expert Examinations in the Case Law of the European Court of Human Rights. *New Journal of European Criminal Law*. 2014. Vol. 5(2). P. 149–166. DOI: <https://doi.org/10.1177/203228441400500203> (accessed February 7, 2023).
42. Décret no.°2004-1463 du 23 décembre 2004 relatif aux experts judiciaires. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT0000000628809?init=true&page=1&query=experts+judiciaires&searchField=ALL&tab_selection=all (accessed December 1, 2021).

43. *Delcourt v. Belgium*, no. 2686/65, Council of Europe: European Court of Human Rights, 17 January 1970. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57467> (accessed August 30, 2023) (§ 25).
44. Derham R., Derham N. From ad Hoc to Hybrid – The Rules and Regulations Governing Reception of Expert Evidence at the International Criminal Court. *The International Journal of Evidence & Proof*. 2010. No. 14(1). P. 25–56.
45. *Devinar v. Slovenia*, no. 28621/15, Council of Europe: European Court of Human Rights, 22 May 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-183127> (accessed January 29, 2019) (§ 35–59).
46. Doherty C. B. E., Justice T. A. Evidence in International Criminal Tribunals: Contrast between Domestic and International Trials. *Leiden Journal of International Law*. 2013. Vol. 26(4). P. 937–945.
47. *Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, no. 14448/88, Council of Europe: European Court of Human Rights, 27 October 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57850> (accessed January 30, 2019) (§ 33).
48. Domitrovich S. Fulfilling Daubert's Gatekeeping Mandate Through Court-Appointed Experts, *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2016. No. 106. URL: <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol106/iss1/2> (accessed February 26, 2023).
49. Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym – po nowelizacji z 1 lipca 2015 r. Komentarz praktyczny z orzecznictwem. Wzory pism procesowych / P. Kruszyński, M. Błoński (red.), M. Zbrojewska. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2015. 694 s.
50. *Dusko Ivanovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 10718/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 24 July 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-142515> (accessed July 29, 2022) (§ 34).
51. Dwyer D. Changing approaches to expert evidence in England and Italy. *International Commentary on Evidence*. 1999. Vol. 1(2). P. [i]–21.

52. Edmond G., San Roque M. The Cool Crucible: Forensic Science and the Frailty of the Criminal Trial. *Current Issues in Criminal Justice*. 2012. Vol. 24(1). P. 51–68.
53. Enactment provisions of the Code of criminal proceedings, 67–72. URL: http://www.tribunale.reggiocalabria.giustizia.it/ufficio-albi-consulenti-e-periti_189.html (accessed June 9, 2021).
54. Estonia Forensic Examination Act, RT I 2001, 53, 309, 01.01.2002. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/526042023001/consolide> (accessed May 19, 2022).
55. Fabri M. Criminal Procedure and Public Prosecution Reform in Italy: A Flash Back. *International Journal for Court Administration*. 2008. Vol. 1(1). P. 3–15.
56. *Fatullayev v. Azerbaijan*, no. 32734/11, Council of Europe: European Court of Human Rights, July 7, 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-216685> (accessed May 29, 2023) (§ 80–82).
57. Ferrero A., Scotti V. Forensic metrology: its importance and evolution. 18th International Congress of Metrology Corletto C. (ed.). 2017. 1 Jun. DOI:10.1051/metrology/201710004 (accessed January 29, 2020).
58. *Foucher v. France*, no. 22209/93, Council of Europe: European Court of Human Rights, 18 March 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58017> (accessed January 30, 2019) (§ 33–34).
59. Friis E., Åström K. The use of court- and party-appointed experts in legal proceedings in Sweden: the judges experiences and attitudes. *Oslo Law Review*. 2017. Vol. 4(2). P. 63–81.
60. *G.B. v. France*, no. 44069/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 2 January 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-59690> (accessed June 12, 2023) (§ 68).
61. Garcia C. H. Expert Witness Malpractice: A Solution to the Problem of the Negligent Expert Witness, *Mississippi College Law Review*. 1992. Vol. 12, iss. 1, article 5. URL: <https://dc.law.mc.edu/lawreview/vol12/iss1/5/> (accessed June 02, 2023).

62. Gerganoff G. The Attorney and the Expert Witness. URL: <https://www.hgexperts.com/expert-witness-articles/the-attorney-and-the-expert-witness-43923> (accessed June 30, 2022).
63. Girdwoyń P. Zarys niemieckiego procesu karnego. Białystok, 2006. S. 246, za: Jessnitzer K., Frieling G. Der gerichtliche Sachverständige. Ein Handbuch für die Praxis. Köln, 1992. S. 246–247.
64. Grande E. Comparative approaches to criminal procedure: Transplants, translations, and adversarial-model reforms in European criminal process. *The Oxford Handbook of Criminal Process*. 2019. P. 67–88.
65. Grande E. Italian Criminal Justice: Borrowing and Resistance. *The American Journal of Comparative Law*. 2000. URL: https://www.academia.edu/12632000/Italian_Criminal_Justice_Borrowing_and_Resistance (accessed June 9, 2021).
66. Grimm P. W. Challenges Facing Judges Regarding Expert Evidence in Criminal Cases. *Fordham Law Review*. 2018. Vol. 86, no. 1601. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol86/iss4/5> (accessed July 7, 2022).
67. Grøndahl P., Stridbeck U., Grønnerød C. The truth and nothing but the truth: Court-appointed forensic experts' experience with testifying and their perceptions of legal actors in criminal courts. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*. 2013. Vol. 24(2). P. 192–204.
68. Gudjonsson G. H. Criminal Court Proceedings in England: The Contribution of the Psychologist as an Expert Witness. *Medicine and Law*. 1986. No. 5. P. 401.
69. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States, CEPEJ(2014)14. URL: <https://rm.coe.int/168074827a> (accessed March 5, 2023).
70. Hackman L., Raitt F., Black S. (eds.) *The Expert Witness, Forensic Science and the Criminal Justice Systems of the UK*. (1 ed.) CRC Press. 2019. URL: <https://www.crcpress.com/The-Expert-Witness-Forensic-Science-and-the-Criminal->

Justice-Systems/Hackman-Raitt-Black/p/book/9781498705691 (accessed November 14, 2021).

71. Hamer D. A. and Edmond G. Forensic Science Evidence, Wrongful Convictions and Adversarial Process. *University of Queensland Law Journal*. 2019. Vol. 38(2). URL: <https://ssrn.com/abstract=3494630> (accessed June 29, 2022).

72. *Hasan Yazici v. Turkey*, no. 40877/07, Council of Europe: European Court of Human Rights, 15 July 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-142637> (accessed January 15, 2023) (§ 63).

73. Henson N. A Taste of Their Own Medicine: Examining the Admissibility of Experts' Prior Malpractice Under the Federal Rules of Evidence. *Vanderbilt Law Review*. 2018. Vol. 995. P. 997. URL: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vlr/vol71/iss3/5> (accessed March 3, 2023).

74. Herrmann J. Models for the Reform of the Criminal Trial in Eastern Europe: A Comparative Perspective. *Saint Louis-Warsaw Transatlantic Law Journal*. 1996. P. 127–137.

75. *Hodžić v. Croatia*, no. 28932/14, Council of Europe: European Court of Human Rights, 4 July 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-192077> (accessed January 12, 2023) (§ 62).

76. Hrehorowicz M. *Opinia biegłego w sprawach karnych gospodarczych i jej ocena sądowa*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2013. 388 s.

77. *Huseyn and others v. Azerbaijan*, no. 35485/05, 35680/05, 36085/05, 45553/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 26 July 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105823> (accessed January 31, 2019) (§ 132–138).

78. Huyghe S., Chan A. The evolution of expert witness law under UK and US jurisdictions. URL: <http://www.jamsadr.com/files/uploads/documents/gecnewsletter/jams-gec-news-2014-winter.pdf> (accessed January 12, 2021).

79. *Iglin v. Ukraine*, no. 39908/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 12 January 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108506> (accessed January 31, 2019) (§ 65).

80. Illuminati G. The Accusatorial Process from the Italian Point of View. *North Carolina Journal of International Law*. 2009. Vol. 35. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol35/iss2/2> (accessed January 26, 2023).
81. Illuminati G. The Frustrated Turn to Adversarial Procedure in Italy (Italian Criminal Procedure Code of 1988). *Washington University Global Studies Law Review*. 2005. Vol. 4(567). URL: https://openscholarship.wustl.edu/law_globalstudies/vol4/iss3/5 (accessed 06.02.2023).
82. Jackson J., Summers S. *The Internationalisation of Criminal Evidence: Beyond the Common Law and Civil Law Traditions (Law in Context)*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012.
83. Jasin'ski W., Kremens K. Poland. *International Encyclopaedia of Laws: Criminal Law* / ed. by Frank Verbruggen & Vanessa Franssen. Alphen aan den Rijn, NL : Kluwer Law International, 2019.
84. Jozwicki K. Criminological and penal aspects of issuing a false opinion by an expert witness – draft report on research project with proposals for changes in the law determining the legal status of expert witnesses. *Przegląd Policyjny*. 2019. Vol. 136(4). P. 360–375. URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-1da3fe5c-980d-31fd-adca-88b2e43025b7> (accessed June 30, 2022).
85. *Jurica v. Croatia*, no. 30376/13, Council of Europe: European Court of Human Rights, 2 August 2018, URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-173261> (accessed June 12, 2023) (§ 93).
86. Kaluzhna O., Shunevych K. Evidence in the International Criminal Court – the Role of Forensic Experts: The Ukrainian Context. 2022. 4-2. (17). *Special Issue Access to Justice in Eastern Europe*. P. 52-65.
87. Kaluzhna O., Shunevych K. Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 3(15). P. 178–193.

88. *Kaya v. Austia*, no. 54698/00, Council of Europe: European Court of Human Rights, 8 June 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-75692> (accessed January 30, 2019) (§ 25–31).
89. Keulen B., Kwakman N. Experts and expert register In Europe. The national and the international level. URL: <http://legalresearchnetwork.eu/wpcontent/uploads/2011/10/PaperBerendKeulenNicoKwakmanGroningen.doc> (accessed March 18, 2023).
90. *Khodorkovskiy and Lebedev v Russia*, no. 11082/06, 13772/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 25 October 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-122697> (accessed July 29, 2022) (§ 725).
91. *Klimentyev v. Russia*, no. 46503/99, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 November 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-78031> (accessed January 30, 2019)] (§ 95–98).
92. Klinker M. Forensic science expertise for international criminal proceedings: An old problem, new context and pragmatic resolution. *International Journal of Evidence & Proof*. 2009. No. 13(2). P. 102–129.
93. Knoops G. J. A. The Proliferation of Forensic Sciences and Evidence before International Criminal Tribunals from a Defence Perspective. *Crim Law Forum*. 2019. Vol. 30. P. 33–60.
94. Kodeks postępowania karnego – Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. z dn. 04 sierpnia 1997 r. nr 89, poz. 555). URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970890555> (accessed 21 lipca 2020 r.).
95. Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych. URL: http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (accessed 16 lutego 2021 r.).
96. *Kornev and Karpenko v. Ukraine*, no. 17444/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 21 October 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101187> (accessed January 31, 2019) (§ 67).

97. *Korošec v. Slovenia*, no. 77212/12, Council of Europe: European Court of Human Rights, 8 January 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-157538> (accessed January 15, 2023) (§ 45–48).
98. Kovera M. B., Austin J. L. Expert testimony. *International encyclopedia of the social and behavioral sciences* / J. D. Wright (ed.). 2nd ed. 2015. Vol. 8. P. 582–587.
99. *Kraska v. Switzerland*, no. 13942/88, Council of Europe: European Court of Human Rights, 19 April 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57828> (accessed January 29, 2019) (§ 30).
100. *Krasulya v. Russia*, no. 12365/03, Council of Europe: European Court of Human Rights, 22 February 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79574> (accessed January 30, 2019) (§ 52).
101. *Kress v. France*, no. 39594/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 7 June 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-59511> (accessed January 30, 2019) (§ 72–76).
102. Li Ch. Adversary System Experiment in Continental Europe: Several Lessons from the Italian Experience. *Journal of Programming Languages*. 2008. Vol. 1. P. 13–21.
103. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2B866DFF7D43/asr> (accessed October 16, 2020).
104. *Lobo Machado v. Portugal*, no. 15764/89, Council of Europe: European Court of Human Rights, 20 February 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57978> (accessed January 30, 2019) (§ 28–33).
105. Loi no. 71–498 du 29 juin 1971 relative aux experts judiciaires. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000874942/> (accessed October 16, 2020).
106. Lupária L. and Gialuz M. The Italian Criminal Procedure: Thirty Years after the Great Reform. *Roma Tre Law Review*. 2019. Vol. 26. URL: <https://romatrepress.uniroma3.it/wp-content/uploads/2020/01/Italian-criminal-procedure-thirty-years-after-the-great-reform.pdf> (accessed November 8, 2020).

107. Mackay R. D., Colman A. M., Thornton P. The admissibility of expert psychological and psychiatric testimony. *Analysing witness testimony: A guide for legal practitioners and other professionals* / A. Heaton-Armstrong, E. Shepherd, D. Wolchover (eds). 1999. P. 321–334.
108. Magnússon S. The Use of Experts in Icelandic Law of Procedure. *Scandinavian Studies in Law*. 2006. P. 383–389. URL: <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/51-17.pdf> (accessed January 15, 2023).
109. Malsch M., Freckelton I. Expert Bias and Partisanship: A Comparison Between Australia and the Netherlands. *Psychology, Public Policy, and Law*. 2005. Vol. 11(1). P. 42–61. DOI: <https://doi.org/10.1037/1076-8971.11.1.42> (accessed 26.02.2023).
110. *Mantovanelli v. France*, no. 8/1996/627/810, Council of Europe: European Court of Human Rights, 17 February 1997, URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b68820.html> (accessed January 29, 2019) (§ 33–36).
111. *Mariya Alekhina and others v. Russia*, no. 38004/12, Council of Europe: European Court of Human Rights, 3 December July 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-184666> (accessed June 12, 2023) (§ 262).
112. McKillop B. Forensic science in inquisitorial systems of criminal justice. *Current Issues in Criminal Justice*. 1995. Vol. 7(1). P. 36–43.
113. *McMichael v. The The United Kingdom*, no. 16424/90, Council of Europe: European Court of Human Rights, 24 February 1995. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57923> (accessed January 30, 2019) (§ 84).
114. *Merit v. Ukraine*, no. 66561/01, Council of Europe: European Court of Human Rights, 30 March 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61685> (accessed February 25, 2019) (§ 70).
115. Milroy C. M. A Brief History of the Expert Witness. *Acad Forensic Pathol*. 2017. December. Vol. 7(4). P. 516–526. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6474433/> (accessed January 12, 2021).

116. Miodrag N. Simović, Hrutić, A. *Main Characteristics of the Criminal proceedings in England. Yearbook of Banjaluka Law School. Godisnjak Pravnok Fakulteta u Banjaluci.* 2020. Iss. 42. P. 9–22.
117. Moenssens A. A. Scientific evidence in civil and criminal cases. *Foundation Press Thomson/West.* 2007. 1469 p.
118. Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen. URL: <https://www.nrgd.nl/> (accessed December 29, 2022).
119. *Nideröst-Huber v. Switzerland*, no. 18990/91, Council of Europe: European Court of Human Rights, 18 February 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-5819957978> (accessed January 30, 2019) (§ 27).
120. Norway Criminal Procedure Act (No. 84 of 2013). URL: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=97449_ (accessed May 2, 2023).
121. Noteikumi par tiesu ekspertīžu iestāžu sarakstu un tiesu ekspertu specialitāšu klasifikatoru: 2016.gada 20.decembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 835. *Latvijas Vēstnesis.* 2016. Nr. 251(5823) (accessed November 18, 2019).
122. *AO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*, no. 14902/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 20 September 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106308> (accessed January 31, 2019) (§ 570).
123. Ocena kompetencji biegłych sądowych. Oczekiwania i rekomendacje, Fundacja Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych. Warszawa, 2015. S. 97. URL: <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Ocena-Kompetencji-Bieglych-Sadowych.pdf> (accessed March 26, 2023).
124. Overton A., Rothe D. The International Criminal Court and the External Non-Witness Expert(s). Problematic Concerns: An Exploratory Endeavour. *International Criminal Law Review.* 2010. Vol. 10(3). P. 345–364.
125. Paciocco D. M. Unplugging jukebox testimony in an adversarial system: Strategies for changing the tune on partial experts. *Queen's Law Journal.* 2009. Vol. 34(2). P. 565–610.

126. Panzavolta M. Reforms and Counter-Reforms in the Italian Struggle for an Accusatorial Criminal Law System. *North Carolina Journal of International Law*. 2004. Vol. 30. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/ncilj/vol30/iss3/2> (accessed November 8, 2020).
127. *Perez v. France*, no. 47287/99, Council of Europe: European Court of Human Rights, 12 February 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61629> (accessed January 29, 2019) (§ 80).
128. Ploscowe M. The Expert Witness in Criminal Cases in France, Germany, and Italy. *Law and Contemporary Problems* 2. 1935. No. 4. S. 508.
129. Perez O. Judicial strategies for reviewing confliction expert evidence: biases, heuristics, and higher-order evidence. *American Journal of Comparative Law*, 64(1). 2016. P. 75-120.
130. Popa G., Teaca A. Private Forensic Expertise, a Guarantee of a Fair Criminal Trial. *Romanian Journal of Forensic Science*. 2020. No. 2. P. 67–73.
131. Popa G., Necula I. Study on expert status in the European judicial system. *Agora International Journal of Juridical Sciences*. 2013. No. 3. P. 161–168.
132. *Prosecutor v. Lubanga*, Decision on the procedures to be adopted for instructing expert witnesses, ICC-01/04-01/06-1069 (ICC TC I, Dec. 10, 2007). URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/06-1069> (accessed July 05, 2022).
133. Radosavljevic D. Scope and Limits of Psychiatric Evidence in International Criminal Law. *International Criminal Law Review*. 2013. Vol. 13(5). P. 1013–1035 (accessed July 26, 2022).
134. Rafiq Qurrata A'yun. The Problems of Expert Witness in Criminal Law. *Indonesia Law Review*. 2014. Vol. 4, no. 3 (September-December). P. 340–357.
135. Regulations of the Court. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/B920AD62-DF49-4010-8907-E0D8CC61EBA4/277527/Regulations_of_the_Court_170604EN.pdf (accessed July 27, 2022).

136. Rēpele M., Alksne M., Čentoricka M. Accreditation of forensic science organizations and certification of forensic examiners in Latvia. *Theory and Practice of Forensic Science*. 2014. No. 1(33). P. 31–32.
137. Republic of Poland, Code of Criminal Procedure of 6 June 1997. URL: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=67107&p_lang=en (accessed September 10, 2022).
138. Reynolds M. P., King P. S. D. *The Expert Witness and his Evidence*. 2nd ed. Blackwell Scientific Publications, 1992. URL: <https://www.amazon.com/Expert-Witness-His-Evidence/dp/0632033894> (accessed August 10, 2022).
139. Römken R., van Kalmthout A. M., Moors J. A. Strengthening the forensic expertise system in Romania. *IVA research and Consultancy*. 2007. URL: https://www.researchgate.net/publication/254800787_Strengthening_the_forensic_expertise_system_in_Romania (accessed October 17, 2022).
140. *Rowe and Davis v. The United Kingdom*, no. 28901/95, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 February 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-162540> (accessed January 30, 2019) (§ 60–66).
141. Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz. U. z 2005 nr 15 poz. 133). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050150133> (accessed February 19, 2019).
142. Ruggeri S. *Audi Alteram Partem in Criminal Proceedings: Towards a Participatory Understanding of Criminal Justice in Europe and Latin America*. Kindle Edition, 2017. 706 p. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-54573-8> (accessed June 4, 2023).
143. *Ruiz-Mateos v. Spain*, no. 12952/87, Council of Europe: European Court of Human Rights, 23 June 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57838> (accessed January 30, 2019) (§ 61–68).
144. *Rules of Procedure and Evidence*. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf (accessed July 6, 2022).

145. Sanders J. Expert Witness Ethics. *Fordham Law Review*. 2007. Vol. 76. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol76/is3/10> (accessed June 30, 2022).
146. *Sara Lind Eggertsdottir v. Iceland*, no. 31930/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 5 July 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-81432> (accessed January 29, 2019) (§ 53).
147. Situation in the Democratic Republic of the Congo in the case of the Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2012_03942.PDF (accessed July 20, 2022).
148. Smithuis M., van Ruth E., Wieles E. Quality control of forensic experts: the complementary role of accreditation and certification. *Expertise & Recht*. 2012. Vol. 6. S. 220–222.
149. Sonenshein D., Fitzpatrick C. The problem of partisan experts and the potential for reform through concurrent evidence. *Review of Litigation*. 2013. No. 32(1). P. 1–64.
150. Stockdale M., Jackson A. Expert evidence in criminal proceedings: Current challenges and opportunities. *Journal of Criminal Law*, 2016. Vol. 80(5). P. 344–363 (accessed June 5, 2023).
151. *Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 17995/02, Council of Europe: European Court of Human Rights, 5 April 2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-80035> (accessed January 13, 2022) (§ 41).
152. *Storck v. Germany*, no. 61603/00, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 June – March 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-69374> (accessed January 29, 2019) (§ 135).
153. Stridbeck U., Grøndahl P., Grønnerød C. Expert for Whom? Court-Appointed Versus Party-Appointed Experts. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2016. Vol. 23(2). S. 246–255. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT0000000874942/2021-02-16/> (accessed February 16, 2021).
154. Study on the role of experts in judicial systems of the Council of Europe Member States. URL:

https://static1.squarespace.com/static/534f89eee4b0aedbe40ae270/t/558a6d15e4b0dfba0a2afcc8/1435135253774/3rev_2014_CEPEJ-GT-QUAL_RoleExperts_en.pdf (accessed April 14, 2023).

155. Swiss Criminal Code. URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/index.html> (accessed June 16, 2022).

156. Swiss Criminal Procedure Code. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/en> (accessed June 16, 2022).

157. System prawa karnego procesowego. T. 8. Dowody. Cz. 4 / red. nauk. Jerzy Skorupka ; autorzy : Marcin Adamczyk, Michał Błoński, Łukasz Cora, Dorota Czerwińska i inne. Warszawa : Wolters Kluwer, 2019.

158. The Admissibility of Expert Evidence in Criminal Proceedings in England and Wales: A New Approach to the Determination of Evidentiary Reliability: a Consultation Paper. URL: https://www.lawcom.gov.uk/app/uploads/2015/03/cp190_Expert_Evidence_Consultation.pdf (accessed January 29, 2023).

159. *The Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud*, 28 April 2022. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2022_03280.PDF (accessed July 26, 2022).

160. The right to a fair trial: article 6 of the European Convention on human rights / Piero Leanza, Ondrej Pridal. Alphen aan den Rijn: Kluwer law international. 2014. 630 p.

161. The use of experts in international arbitration. URL: <https://rlw.juridice.ro/17537/the-use-of-experts-in-international-arbitration.html> (accessed July 27, 2022).

162. Tiesu ekspertīžu organizēšanas kārtība: 2016.gada 13.septembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 606. *Latvijas Vēstnesis*. 2016. Nr. 179(5751).

163. Tiesu ekspertu likums, *Latvijas Vestnesis*, 42(5614), no. 2016/42.1. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/280576-law-on-forensic-experts> (accessed November 18, 2019).

164. Tiesu ekspertu padomes nolikums, Latvijas Vestnesis: 2016.30 August Cabinet of Ministers N. 582. *Latvijas Vēstnesis*. Nr. 169, 01.09.2016. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/284478-by-law-of-the-council-of-forensic-experts> (accessed April 3, 2020).

165. Turner B., Expert Opinion in Court: A Comparison of Approaches. *Wiley Encyclopedia of Forensic Science*. 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/259475321_Expert_Opinion_in_Court_A_Comparison_of_Approaches (accessed March 3, 2023).

166. Ufficio Ausiliari e Albi Speciali CTU-Periti. URL: http://www.tribunale.reggiocalabria.giustizia.it/ufficio-albi-consulenti-e-periti_189.html (accessed June 9, 2021).

167. UK Criminal Procedure Rules 2020. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2020/759/contents/made> (accessed December 29, 2020).

168. Ukraine: Civilian casualties as of 25-july 2023. URL: <https://ukraine.un.org/en/191888-ukraine-civilian-casualties-24-july-2022> (accessed June 27, 2023).

169. *V.D. v. Romania*, no. 7078/02, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 February 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=002-1113> (accessed June 11, 2023).

170. *Van de Hurk v. the Netherlands*, no. 16034/90, Council of Europe: European Court of Human Rights, 19 April 1994. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57878> (accessed January 29, 2019) (§ 59).

171. van Koppen P. J., Penrod S. D. Adversarial versus Inquisitorial justice: Psychological perspectives on criminal justice systems. New York : Plenum, 2003.

172. *Vermeulen v. Belgium*, no. 19075/91, Council of Europe: European Court of Human Rights, 20 February 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57985> (accessed January 30, 2019) (§ 33).

173. Vermylen Y. The role of the forensic expert in criminal procedures according to Belgian Law. *Forensic science international*. 2010. Vol. 201(1–3). P. 8–13.

174. Volk K. Forensic expertise and the law of evidence in Germany (criminal cases). *Forensic expertise and the law of evidence – North-Holland, Amsterdam*. Oxford, New York, Tokyo, 1993. P. 37–52.

175. Vuille J. Admissibility and appraisal of scientific evidence in continental European criminal justice systems: past, present and future. *Australian Journal of Forensic Sciences*. 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/271944766_Admissibility_and_Appraisal_of_Scientific_Evidence_in_Continental_European_Criminal_Justice_Systems_Past_Present_and_Future (accessed June 10, 2023).

176. Vuille J. and others. Scientific evidence and the right to a fair trial under Article 6 ECHR. *Law, Probability and Risk*. 2017. Vol. 16, iss. 1. P. 55–68.

177. Weinstock N. Expert opinion and reform in anglo-american, continental, and israeli adjudication. *Hastings International and Comparative Law Review*. 1986. No. 10(1). P. 9–56.

178. *Yaremenko v. Ukraine (No. 2)*, no. 66338/09, Council of Europe: European Court of Human Rights, 30 April 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171842> (accessed February 22, 2019) (§ 56).

179. Yun-wei J. Controlling dishonesty of expert witnesses. *US-China Law Review*. 2007. Vol. 4(5). P. 65-[i].

180. *Yvon v. France*, no. 44962/98, Council of Europe: European Court of Human Rights, 24 March 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61053> (accessed January 29, 2019) (§ 37).

181. Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád). URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141?fbclid=IwAR2gezko_KsBpOiGq_2HCBTJdjqr3kaB8wNR83QZ_rmZuN7UKpJUVwU1oZ0 (accessed October 18, 2020).

182. Zákon o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech (zákon č. 254/2019 Sb.). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2019-254?text=o+znalc%C3%ADch%2C+znaleck%C3%BDch+kancel%C3%A1%C5%99%C3%ADch+a+znaleck%C3%BDch+%C3%BAstavech> (accessed October 18, 2020).

183. *Zheltyakov v. Ukraine*, no. 4994/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 9 June 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104903> (accessed February 22, 2019) (§ 36–48).

184. Авдєєва Г. К. Недержавна судова експертиза і рецензування висновків експерта як засоби забезпечення принципу змагальності сторін у кримінальному судочинстві України. *Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф.-дискусії (м. Київ, 19 жовт. 2020 р.). Київ : Видавник Назаров О. А., 2020. С. 41–43.

185. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 566–569.

186. Авдєєва Г. К. Проблеми гармонізації законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством країн Європейського Союзу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (м. Харків, 20–21 листоп. 2013 р.) / Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 634–637.

187. Авдєєва Г. К. Проблеми реалізації прав учасників кримінального провадження на використання спеціальних знань в умовах змагального судочинства. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 223–232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_23 (дата звернення: 19.06.2022).

188. Авдєєва Г. К. Місце судової експертизи у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вип.41. 2021. С. 88-93.

189. Авдєєва Г. К., Прохоров-Лукін Г. Регламентация та використання спеціальних знань у судочинстві. *Юридичний вісник України*. 2013. № 46. С. 14–15.
190. Аленін Ю., Гловюк І. Питання розширення процесуальних можливостей потерпілого щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. URL: <https://barristers.org.ua/news/pytannya-rozshyrennya-protseualnyh-mozhlyvostej-poterpilogo-shhodo-vykorystannya-spetsialnyh-znan-u-kryminalnomu-provadžhenni/> (дата звернення: 20.06.2022).
191. Аленін Ю. Потерпілий у кримінальному провадженні: деякі питання. *Право України*. 2013. №11. С. 112-119.
192. Алексєйчук В., Стародубов І. Підготовка фахівців у сфері судової експертизи: організаційні питання та перспективи. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Сер. : Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2022. Вип. 2(63). С. 228–235. URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/16734> (дата звернення: 05.02.2023).
193. Аналіз законодавчого регулювання порядку здійснення досудового розслідування «до» та «після» «поправок» Лозового до Кримінального процесуального законодавства України / авт. кол. : О. Банчук, Є. Крапивін, В. Петраковський, З. Симоненко ; Рада громадського контролю. 2019. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/ss-187722308> (дата звернення: 26.03.2023).
194. Арешонков В. Методики криміналістичних експертиз: визначення загальної проблематики. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики: зб. тез доповідей V Всеукр. наук.-практ. конф (Київ, 8 лип. 2016 р.)*. 2016. С. 189-191.
195. Бажанюк В. В. Про змагальність сторін в проведенні судової експертизи. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 1(78). С. 139–145.
196. Бобечко Н. Р. Справедливість як цінність кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. «Право»*. 2017. № 1(15). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17bnrtkr.pdf> (дата звернення: 19.06.2021).

197. Бойко В.П. Потерпілий у кримінальному провадженні. Кримінальний процес України: Академічний курс: у 3 т. Т.1: Загальна частина (В. Т. Нора, Н. Р. Бобечко, В. М. Багрій та ін.) : за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид. наук, проф. В. Т. Нора д-ра юрид. наук, проф. Н.Р. Бобечка. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 2021. С.275-291.
198. Бучик А. Стандарти справедливого суду в розрізі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Віче*. 2015. № 22. С. 2–5.
199. Вавринчук Т. Огляд практики Європейського суду з прав людини за статтею 6 Європейської конвенції з прав людини (цивільно-процесуальний аспект) у справах стосовно України. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 171–189.
200. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Акад. адвокатури України ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 583 с.
201. Верховенство права. Доповідь схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 р. *Право України*. 2011. № 10. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf (дата звернення: 19.06.2021).
202. Волобуєв А., Чуйко Є. Право самостійного залучення експерта стороною захисту: реальність чи декларація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2022. № 71. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/263477> (дата звернення: 19.06.2022).
203. Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2019. 236 с.
204. Войнарович А. Б. Характерні ознаки кримінального процесу країн континентальної системи права та України: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Сер. : Право*. 2018. Т. 2. Вип. 51. С. 117-122.

205. Габро О. І. Відповідальність свідка, потерпілого, оцінювача, експерта, перекладача за діяння, передбачені ст. 384 КК України : дис. ... канд. юрид. наук / ВНЗ «Національна академія управління». Запоріжжя, 2012. 219 с.

206. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. 82 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/141e9323-8f98-4f61-bad9-bd88bb627707/content> (дата звернення: 13.08.2023).

207. Гловюк І. В. Участь потерпілого у кримінально-процесуальному доказуванні: деякі питання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 1. С. 135-145.

208. Гловюк І.В., Торбас О.О. Новий порядок залучення експерта за Кримінальним процесуальним кодексом України: здобутки та прорахунки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2(54). С. 97-108.

209. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павліченко. Львів : Кальварія, 2000. 182 с.

210. Гонгало С. Й. Змагальність експертиз: вимоги часу чи фікція? *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2021 р.). Київ, 2021.

211. Григор'єв І. Як учасники ринку, адвокати і законотворці хочуть поламати монополію на проведення судових експертиз. *Закон і Бізнес*. 2018. 3–9 лют. URL: https://zib.com.ua/ua/131736-yak_polamati_monopoliyu_na_provedennya_sudovih_ekspertiz_.html (дата звернення: 25.06.2023).

212. Дерев'янкін С. Л. Співвідношення засади змагальності з активністю суду у процесі дослідження доказів під час судового розгляду кримінальних

провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 250–255. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/4/44.pdf> (дата звернення: 17.07.2022).

213. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

214. Д-р А. Іванович. Організаційна підпорядкованість судово-експертних установ у Європі – сучасний стан. *Ароцкерівські читання* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (м. Полтава, 25 трав. 2017 р.) / МЮУ, ХНДІСЕ. Харків : Право, 2017. С. 37–40.

215. Д-р Г. Юодкайте-Гранскіене. Коротка презентація судово-експертної наукової системи Литви. *Ароцкерівські читання* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю від дня народж. видат. вченого-криміналіста, д-ра юрид. наук, проф. Л. Ю. Ароцкера (м. Полтава, 25 трав. 2017 р.) / МЮУ, ХНДІСЕ. Харків : Право, 2017. С. 31–34.

216. Дудич А. В. Експерт як учасник кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 253 с.

217. Дуфенюк О. М. Досвід Польщі стосовно участі судового експерта у кримінальному провадженні. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Сер. юрид.* Львів, 2018. Вип. 1. С. 240–250.

218. Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

219. Дуфенюк О. М. Процесуальний статус експерта у кримінальному провадженні: польський досвід. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 179–182.

220. Етика прокурора, судді, слідчого : навчальний посібник = Ethics of public prosecutor, judge, investigator. Л. М. Гуртієва, О. В. Капліна, А. В. Лапкін, М. Р. Мазур, Х. Р. Слюсарчук – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. 284 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.24746> (дата звернення: 15.08.2023).

221. Злочини проти правосуддя: навч. посібник / за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 155 с.
222. Жеребко О. І. Шляхи і способи вдосконалення судово-експертної діяльності. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 108–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2020_65_14 (дата звернення: 25.06.2022).
223. Журавель В. А. Дискусійні питання щодо законодавчого регулювання судово-експертної діяльності в кримінальному судочинстві. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 10–11 жовт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 67–69.
224. Журавель В. А. Правові, організаційні та дидактичні проблеми вдосконалення експертної діяльності. *Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя* : матеріали круглого столу (м. Харків, 6–7 лютого 2020 року). Харків : ХНДІСЕ, 2020. С. 28–33.
225. Калужна О. М. «Carthago delenda est – Карфаген має бути зруйновано!» (про державну експертну монополію). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали ХХІV звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 7–8 лютого 2018 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. 2018. Ч. 2. С. 209–215.
226. Калужна О. М. Залучення експерта на досудовому розслідуванні за законом № 2147-VIII від 03.10.2017: проблеми та недалекоглядність законодавця. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид.наук, проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ ; Маріуполь, 2018. С. 121–123.
227. Калужна О. М. Про доцільність залучення експерта слідчим суддею у кримінальному процесі (за законом № 2147-VIII від 03.10.2017). *Українське право*. 2018. 10 квіт. URL: <http://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/pro-dotsilnist-zaluchennya-eksperta-slidchym-suddeyu-u-kryminalnomu-protsesi-za-zakonom-2147-viii-vi/> (дата звернення: 14.06.2022).

228. Калужна О. М. Чи не (за)багато політики, (за)мало права у підходах до державної експертної монополії. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1521621354.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).

229. Клименко Н. І. Щодо інституту конкурентної (альтернативної) експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 211–216.

230. Клименко Н. І., Колонюк В. П. Структура і доказове значення висновку експерта як документа, що відображує його дослідження. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2009. № 9. С. 213–221.

231. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та 14 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12 та 13). *Право України*. 2010. № 10. С. 215–233.

232. Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпунктів 16, 17 пункту 7 та підпункту «а» підпункту 4 пункту 11 Параграфу 1 Розділу 4 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147а-VIII. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_3753.pdf (дата звернення: 14.06.2022).

233. Кравченко О. Щодо заборони виконувати криміналістичні, судово-медичні, судово-психіатричні експертизи експертами, що не працюють у державних спеціалізованих установах. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 14 квітня 2016 р. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 229-230.

234. Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика : зб. наук. пр. у 2 т. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2014. Т. 2. С. 94–101.

235. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.08.2023).

236. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР від 28.12. 1960 № 1001-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 17.08.2023).

237. Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14.03.2002 № IX-785. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr> (дата звернення: 19.01.2021).

238. Кримінальний процес України : Академічний курс : у 3 т. Т.1: Загальна частина. (В. Т. Нор, Н. Р. Бобечко, В. М. Багрій та ін.): за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид наук, проф. В. Т. Нора д-ра юрид наук, проф. Н. Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.

239. Кримінальний процес України: Заг. частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. П. М. Кубрак. К. : Вид. дім «Персонал», 2010. 244 с.

240. Кримінальний процес : підручник. (О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін.): за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.

241. Кримінальний процес : підручник. (Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін): за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

242. Лазебний А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку : дис канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 227 с.

243. Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в проекті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 190–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpsek_2011_11_28 (дата звернення: 10.06.2022).

244. Мазур О. С. «Кримінальне обвинувачення» в контексті ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2016. № 3. С. 17–27.

245. Макаренко, Є. І., Здор В. М. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*, 2019. №3. С. 218-222.

246. Малахова О. В. Проблемні питання залучення експерта стороною захисту. *Право і громадянське суспільство*. Київ, 2014. № 3(8). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/4483> (дата звернення: 19.07.2022).

247. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. 208 с.

248. Матат Ю. І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини і реалізація в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. «Право»*. 2016. Вип. 41(1). С. 31–36. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=nvuzhpr_2016_41\(1\)__9](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=nvuzhpr_2016_41(1)__9) (дата звернення: 02.08.2021).

249. Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції. Моніторинговий звіт за 2021 рік / відп. ред. к. ю. н. Олійник О. М. 662 с. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/01/26/20220126163347-81.pdf> (дата звернення: 16.05.2023).

250. Михайлов В. Реформування судово-експертного забезпечення правосуддя в Україні. *Право і суспільство*. 2017. №6. С. 196-202. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_2/34.pdf (дата звернення: 25.06.2022).

251. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: Підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Либідь, 1999. 536 с.

252. На Харківщині поліцейських-садистів судитимуть. *Lenta.ua*. 2022. 1 лют. URL: <https://lenta.ua/ua/na-harkivshchini-politseyskih-sadistiv-suditimut-115179/> (дата звернення: 29.06.2022).

253. НАБУ завершило розслідування дій експерта у справі передачі нафтопроводу «Самара – Західний напрямок». *Радіо «Свобода»*. 2021. 5 трав. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-nabu-truba-medvedchuk-rozsliduvannia/31239122.html> (дата звернення: 29.06.2022).

254. Несінов О. Дотримання процедури отримання висновку експерта в слідчо-судовій практиці майже завжди підлягає сумніву. *Liga.Zakon*. 2017. 12 трав. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/159644_dotrimannya-protseduri-otrimannya-visnovku-eksperta-v-sldcho---sudovy-praktits-mayzhe-zavzhdi-pdlyaga-sumnvvu (дата звернення: 26.07.2022).

255. Никітіна-Дудікова Г. Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 219–225. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.34> (дата звернення: 04.01.2023).

256. Новели КПК: в очікуванні судового Армагеддону. *Судово-юридична газета*. 2018. 5 березн. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/115694-novelly-upk-v-ozhidanii-sudebnogo-armageddona-320e0d> (дата звернення: 31.06.2023).

257. Нор В. Т. Засади (принципи) кримінального провадження. Кримінальний процес України : Академічний курс : у 3 т. Т.1: Загальна частина. (В. Т. Нор, Н.Р. Бобечко, В. М. Багрій та ін.): за ред. акад. НАПрН України, д-ра юрид наук, проф. В. Т. Нора д-ра юрид. наук, проф. Н.Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С.114-185.

258. Овсянникова І. М. Щодо деяких теоретико-методологічних та адміністративно-правових проблем забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 64–65.

259. Ольховенко С.І. Проблемні аспекти створення та використання експертних методик проведення судових експертиз. Науковий вісник Херсонського державного університету. *Серія Юридичні науки*. Вип. 3. 2014. URL: <https://ndekc-zakarpatya.org/science/751/> (дата звернення: 16.11.2022).

260. Орищук Ф. Як Україна поставила рекорд Гіннеса. Одним законом закрили мільйон кримінальних справ. *Главком*. 2017. 5 жовтн. URL:

<https://glavcom.ua/publications/yak-ukrajina-postavila-rekord-ginnesa-odnim-zakonom-zakrili-milyon-kriminalnih-sprav-441947.html> (дата звернення: 31.06.2023).

261. Палюх Л. М. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Харків, 2021. 554 с.

262. Перлін С. Співвідношення судової експертизи та експертного дослідження в діяльності експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 283–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_2_56 (дата звернення: 25.06.2022).

263. Пилипенко Г. М. Ситуації досудового розслідування, що потребують залучення експертів (обізнаних осіб). *Європейські перспективи*. 2013. № 10. С. 124–129.

264. Пиріг І. В. Сучасні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 150-річчю з дня народження засл. проф. М. С. Бокаріуса* (м. Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 58–60.

265. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2015. С. 228–229.

266. Погорецький М. А. Проблемні питання реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Сер. Право*. 2017. Т. 2. Вип. 46. С. 118-123.

267. «Поправка Лозового»: експерти проаналізували перший рік дії новел КПК. 2019. *Судово-юридична газета*. 22 лют. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/136005-popravka-lozovogo-eksperti-proanalizuvali-pershiy-rik-diyi-novel-kpk> (дата звернення: 31.06.2023).

268. Посібник зі статті 6. Право на справедливий суд (цивільна частина). Рада Європи. Європейський Суд з прав людини. 2013. Ст. 9-10. URL:

https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_6_ukr (дата звернення: 07.08.2023).

269. Порядок проведення рецензування висновків судових експертів : затвердж. наказом Міністерства юстиції України № 335/5 від 03.02.2020. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#n9> (дата звернення: 16.07.2022).

270. Пояснювальна записка до проекту Закону № 8249 від 06.04.2018 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури проведення експертиз. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63818 (дата звернення: 14.06.2022).

271. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія : у 2 кн. Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2008. 344 с.

272. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012. № 5076-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

273. Про введення в дію Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» : Постанова Верховної Ради України від 10.02.1995 № 52/95-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/52/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.07.2021).

274. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text> (дата звернення: 14.06.2022).

275. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № № 662-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/662-15#Text> Text (дата звернення: 07.06.2022).

276. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану : Наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re37662?an=1_ (дата звернення: 01.06.2023).

277. Про експертів і перекладачів : Закон Чеської Республіки від 29.04.1967 № 36 (зі змін. і допов.). URL: <https://www.global-regulation.com/translation/czech-republic/2033721/on-the-experts-and-interpreters.html> (дата звернення: 21.11.2020).

278. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

279. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів» (із змінами і доповненнями): Наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#Text> (дата звернення: 26.02.2023)

280. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 за № 177/450/46. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0450282-22#Text> (дата звернення: 01.06.2023).

281. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки від 11.05.2023 № 273/2023. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023?fbclid=IwAR2b2B2tlqgCdJvdxrX9_VRgMQgdHG-VmXS3ID7X6RZpzUvNxPwQmK4ldjY#Text (дата звернення: 16.07.2023 р.).

282. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.07.2021).

283. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 08.11.2019 № 837. *Офіц. інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389> (дата звернення: 17.06.2023).

284. Про порядок введення в дію Закону України «Про судову експертизу» : Постанова Верховної Ради України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038%D0%B0-12#Text> (дата звернення: 21.07.2021).

285. Про справедливий суд : Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text> (дата звернення: 17.09.2021 р.).

286. Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 17.09.2021).

287. Про стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 13.06.2023 р.).

288. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 року «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» : Указ Президента України від 30.06 2023 року № 359/2023. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3592023-47185> (дата звернення: 17.07.2023 р.).

289. Про судову експертизу : Закон Литовської Республіки, 29.10.2002 № IX-1161. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.193737/asr> (дата звернення: 12.08.2020).

290. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 27.06.2023).

291. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства № 1009 від 29.08.2019. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1009&skl=10 (дата звернення: 14.06.2022).

292. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» (щодо включення експертного підрозділу Державної митної служби України до переліку суб'єктів судово-експертної діяльності) № 10193 від 14.03.2012. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42809 (дата звернення: 10.06.2022).

293. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» (щодо включення експертного підрозділу Державної митної служби України до переліку суб'єктів судово-експертної діяльності) № 10193-1 від 20.03.2012. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42893 (дата звернення: 10.06.2022).

294. Проект Закону про кримінологічну експертизу № 1106 від 28.05.2002. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12357 (дата звернення: 07.06.2022).

295. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» (щодо проведення судової експертизи за матеріалами кримінальних справ) № 1144 від 03.06.2002. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=12405 (дата звернення: 07.06.2022).

296. Проект Закону про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України та до Закону України "Про судову експертизу" (щодо підстав для визнання особи підозрюваним, порядку призначення судових експертиз та порушення кримінальної справи) № 3697 від 16.06.2007. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30429 (дата звернення: 07.06.2022).

297. Проект Закону про внесення зміни до статті 21 Закону України «Про судову експертизу» (щодо кадрового забезпечення) № 2144 від 31.01.2013. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45605 (дата звернення: 10.06.2022).

298. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 2169 від 19.10.1998. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4754 (дата звернення: 06.06.2022).

299. Проект Закону про державну експертизу земельпорядної документації № 2210 від 11.07.2003. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=13094 (дата звернення: 07.06.2022).

300. Проект Закону про державну земельпорядну експертизу № 2210-1 від 19.05.2003. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=15030 (дата звернення: 07.06.2022).

301. Проект Закону про внесення змін і доповнень до Закону України «Про науково-технічну експертизу» № 2304 від 10.12.1998. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5121 (дата звернення: 06.06.2022).

302. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо проведення судових експертиз № 3016 від 27.01.2003. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=14072 (дата звернення: 07.06.2022).

303. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо проведення судової експертизи № 3016-1 від 28.02.2005. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=23712 (дата звернення: 07.06.2022).

304. Проект Закону про державну санітарну-гігієнічну експертизу № 3205 від 20.04.1999. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5893 (дата звернення: 06.06.2022).

305. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо визначення видів експертизи та удосконалення порядку залучення експерта № 3637 від 19.11.2013. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49099 (дата звернення: 10.06.2022).

306. Проект Закону № 1144 від 03.06.2002 про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» (щодо проведення судової експертизи за матеріалами кримінальних справ) № 1144 від 03.06.2002. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1144&skl=5 (дата звернення: 10.06.2022).

307. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань проведення медико-соціальної експертизи № 4528 від 24.03.2014. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50365 (дата звернення: 10.06.2022).

308. Проект Закону про внесення змін до статті 60 Закону України «Про пенсійне забезпечення» (щодо обчислення стажу за роботу в медико-криміналістичних відділеннях Бюро судово-медичної експертизи) № 4825 від 14.07.2009. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=35845 (дата звернення: 10.06.2022).

309. Проект закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз № 5014 від 08.08.2016. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59868 (дата звернення: 14.06.2022).

310. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6031 від 04.09.2000. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=8894 (дата звернення: 06.06.2022).

311. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо уточнення деяких положень № 6244 від 27.03.2017. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61429 (дата звернення: 14.06.2022).

312. Проект Закону про основні засади провадження діяльності у сфері судово-медичної експертизи № 6285 від 04.04.2017. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61498 (дата доступу: 14.06.2022).

313. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення кримінального судочинства № 7547 від 05.02.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63408 (дата звернення: 14.06.2022).

314. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку призначення експертизи № 8112 від 13.03.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63610 (дата звернення: 14.06.2022).

315. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо підстав проведення експертизи № 8116 від 14.03.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63614 (дата звернення: 14.06.2022).

316. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 8212 від 25.10.2001. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=11225 (дата звернення: 06.06.2022).

317. Проект Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів № 8223 від 03.04.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63780 (дата звернення: 14.06.2022).

318. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури проведення експертиз № 8249 від 06.04.2018. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63818 (дата звернення: 14.06.2022).

319. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності судового експерта та належного забезпечення здійснення судово-експертної діяльності № 8336 від 04.05.2018.

Офіц. портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=8336&skl=9 (дата звернення: 14.06.2022).

320. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про енергозбереження» щодо оплати державної експертизи з енергозбереження № 8554 від 20.05.2011. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=40461 (дата звернення: 10.06.2022).

321. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (щодо експертизи цінності документів) № 8755 від 05.07.2011. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=40841 (дата звернення: 10.06.2022).

322. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6284-3 від 23.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73261 (дата звернення: 14.06.2022).

323. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення деяких положень, пов'язаних з порядком призначення та проведення експертизи № 6285-1 від 19.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73247 (дата звернення: 14.06.2022).

324. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284 від 05.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення: 16.06.2022).

325. Проект Закону про судово-експертну діяльність № 6284-1 від 19.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України.* URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73246 (дата звернення: 16.06.2022).

326. Проект Закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів № 6284-2 від 22.11.2021. *Офіц. портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73258 (дата звернення: 14.06.2022).

327. Прохоров-Лукін Г. Коментар щодо проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність». *Юрид. наука*. 2014. № 3. С. 37–62.

328. Реєстр судових експертів Латвії. URL: <https://www.tiesas.lv/Contents/Item/Display/10101> (дата звернення: 12.06.2023).

329. Ріпенко А. Судова експертиза: які зміни чекаємо наприкінці року? *Ліга.Блоги*. 2017. 6 груд. URL: <http://blog.liga.net/user/aripenko/article/28826.aspx> (дата звернення: 22.06.2022).

330. Рішення ЄСПЛ у справі «Ніна Куценко проти України» від 18.07.2017. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_511#Text (дата звернення: 29.06.2022).

331. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні: звіт за результатами дослідження / Ю. Белоусов, В. Венгер, А. Орлеан та ін. ; за заг. ред. Ю. К. Белоусова. Київ, 2020. 252 с.

332. Романенко Л. М. Розвиток організації судово-експертної діяльності в Україні з урахуванням досвіду деяких зарубіжних країн. *Право та управління*. 2012. № 1. С. 444–452. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/2241/%D0%A0> (дата звернення: 14.11.2021).

333. Ромасєв О., Монастирська В. Зміни потребують змін. *Закон і Бізнес*. 2018. 1 черв. URL: https://zib.com.ua/ua/print/133164-onovlena_ekspertiza_v_kriminalnomu_procesi_pershi_rezultati.html (дата звернення: 17.06.2022).

334. *C.B. v. Austria*, no. 30465/06, Council of Europe: European Court of Human Rights, 4 April 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-118044> (accessed January 29, 2023) (§ 36–47).

335. Сімакова-Єфремян Е. Деякі проблемні питання застосування норм з питань призначення та проведення судової експертизи. *Вісник ОНДІСЕ*. Вип. 3. 2018. С. 114-119.

336. Сімакова-Єфремян Е. Б. Про необхідність удосконалення законодавства щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 118–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2019_19_11 (дата звернення: 25.06.2022).

337. Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблеми судово-експертної діяльності. *Вісник ОНДІСЕ*. 2017. Вип. 1. С. 63–69.

338. Сімакова-Єфремян Е. Б. Проблемні питання застосування нового Кримінального процесуального кодексу України під час призначення та проведення судової експертизи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Вип. 58(2). С. 54–59. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58\(2\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58(2)_13) (дата звернення: 19.06.2022).

339. Сімакова-Єфремян Е. Б. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 151-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2010_10_26 (дата звернення: 16.07.2023).

340. Скандальні «поправки Лозового» до судової реформи змінили заднім числом – ЗМІ. *Zmina*. 2017. 9 жовтн. URL: https://zmina.info/news/skandalni_popravki_lozovogo_do_sudovoji_reformi_zminili_z_adnim_chislom_rozsliduvannjia_zmi-2/ (дата звернення: 31.06.2023).

341. Слободян Я. І. Методики проведення судових експертиз: проблемно-орієнтувальний аналіз. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. № 1. 2013. С. 265-272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_1_32 (дата звернення: 16.07.2023).

342. Список експертів МКС. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2021-06-16-list-of-experts-eng.pdf> (дата звернення: 27.07.2022).

343. Старенький О. С. Потерпілий як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні: проблеми реалізації засади змагальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. Вип. 43(2). 2017. С. 189-193.

344. Сташевська І. В., Мартинова Л. В. Реалізація гарантії незалежності судового експерта в контексті його матеріального і соціального забезпечення: сучасний стан. *Право і суспільство*. 2022. Вип. 1. С. 195–205. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/1_2022/28.pdf (дата звернення: 01.12.2022).

345. Суд закрив справу проти експертів, які визначали швидкість авто Зайцевої. *Укрінформ*. 2019. 5 черв. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2715025-sud-zakriv-spravu-proti-ekspertiv-aki-viznacali-svidkist-avto-zajcevoi.html> (дата звернення: 29.06.2022).

346. Супрун Д. М. Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського суду з прав людини : дис канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2002. 220 с.

347. Суржан Б. П. Юридична відповідальність судового експерта у світлі судової реформи. *Криміналістичний вісник*. № 2 (30). 2018. С. 46–54.

348. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ ; Маріуполь, 2018. 412 с. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2603/1/2590_IR.pdf (дата звернення: 26.06.2022).

349. Тимошок І. М., Косякова О. В. Порядок проведення судових експертиз у кримінальному процесі за ініціативою сторони захисту (відповідно до чинного Кримінального процесуального кодексу України). *Криміналістика і судова*

експертиза. 2015. Вип. 60. С. 125–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2015_60_18 (дата звернення: 11.06.2022).

350. Титаян Е. Професія – судовий експерт. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (м. Харків, 7–8 листоп. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 60 – 62.

351. Ткаченко Н., Алексейчук В. Моделі системи інституцій судової експертизи в Україні (переваги та ризики). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 1(26). С. 10–23.

352. Ткачук О. Витоки сучасного розуміння права на справедливий суд. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. Вип. 1/2. С. 188–193.

353. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358–363. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2010_1_58 (дата звернення: 02.08.2021).

354. Удовенко Ж. Окремі питання проведення експертизи. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ ; Маріуполь, 2018. С. 360–362.

355. Ухвала Великої Палати Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 § 2 «Прикінцеві положення» розділу 4 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII. *База даних*

«Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02u710-20#Text> (дата звернення: 14.06.2022).

356. Фастовець В. Оновлений порядок призначення судової експертизи у кримінальному провадженні: недоліки правової регламентації. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ ; Маріуполь, 2018. С. 364–365.

357. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид., випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

358. Ходанович В. О. Інститут судової експертизи як джерело доказів в кримінальному судочинстві України та Австрії: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11, № 3. С. 162–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_3_20 (дата звернення: 02.06.2023).

359. Циганюк Ю. В., Кравчук О. В., Крушинський С. А. Процесуальний порядок залучення експерта стороною захисту у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2. С. 28–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2014_2_6 (дата звернення: 11.06.2022).

360. Членов М. В. Проблемні питання «нового» порядку залучення експерта та проведення експертизи під час досудового розслідування. Сучасні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., присв. 150-річчю з дня народження засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 116–118.

361. Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2015. 244 с.

362. Шеперд Р. Неприродні випадки. Нотатки судмедексперта в 34 розтинах / пер. з англ. А. Дученко. Київ : Форс Україна, 2020. С. 134–141.

363. Шуневич К. А. Доказування у справах, пов'язаних із сексуальним насильством, у Міжнародному кримінальному суді: український контекст. Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. с.261-266.

364. Шуневич К. А. До питання про доцільність скасування державної монополії на проведення судових експертиз у кримінальному провадженні. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2022. с. 421-426.

365. Шуневич К. А. Загальні уявлення про організацію і проведення судової експертизи у кримінальному процесі Польщі: *матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів* (м. Одеса, 23 листопада 2019 р.)/ за ред. М.Р. Аракеляна; уклад.: А.С. Гуменюк, Ю. Д. Батан [та ін.]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 424-428.

366. Шуневич К. А. Право на справедливий суд при організації та проведенні судової експертизи. *Альманах права. Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики*. Випуск 10. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 359-364.

367. Шуневич К. А. Особливості судово-експертної діяльності в ході повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22-23 квітня 2022 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. с.222-226.

368. Шуневич К. А. Організація судово-експертної діяльності в Латвії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції* (6–7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 211-213.

369. Шуневич К. А. Право потерпілого самостійно залучати експерта для проведення експертизи у кримінальному провадженні: законодавчі перешкоди: матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. с.156-159.

370. Шуневич К. А. Суб'єкт залучення експерта у кримінальне провадження в Україні: законодавчі підходи: матеріали XIX звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 207-209.

371. Шуневич К. А. Судова експертиза в кримінальному процесі Литви: окремі процесуальні аспекти. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи*: матеріали XX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22-23 квітня 2021 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 223-227.

372. Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному провадженні в Швейцарії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 246-250.

373. Шуневич К. А. Організація судово-експертного забезпечення судочинства у Чехії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 206-211.

374. Шуневич К. А. «Opinia prywatna»: порівняльно-правовий аналіз значення висновку експерта, залученого у приватному порядку, у кримінальному провадженні України та Польщі. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи* : матер. XIX Міжнар. студент.-аспірант. наук. конф. (м. Львів, 24 квіт. 2020 р.). Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2020. С. 255–259.

375. Шуневич К., Піх Ю. Судова експертиза у кримінальному провадженні Франції як один зі способів досягнення матеріальної (об'єктивної) істини. *Wroclawsko-Lwowskie zeszyty Prawnicze/Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. № 12. 2021. С. 211-226.

376. Шуневич К. А. Історія законодавчих ініціатив та правового регулювання проведення судової експертизи у кримінальному провадженні з часу дії КПК 2012 року. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення* : зб. статей за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (м. Львів, 18 листоп. 2022 р.) / орг. ком. В. Т. Нор, Н. Р. Бобечко, І. І. Когутич [та ін.]. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2022. С. 199–214.

377. Шуневич К.А. Судова експертиза у кримінальному процесі Латвії. *Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза»*. Випуск 65. К.: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, 2020. С. 159-169.

378. Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному процесі Італії. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. №1. 2020. С. 122-129.

379. Шуневич К. А. Участь судового експерта у кримінальному провадженні в державах змагальної системи права на прикладі Великої Британії. *Право України*. № 3. 2021. С. 133-146.

380. Шуневич К. А., Федорович Н. А. Доцільність встановлення кримінальної відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивого висновку та ознаки такого кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Сер. юридична*. 2022. Вип. 74. С. 176–187.

381. Шуневич К. А. Функціонування реєстрів судових експертів в окремих державах Європи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції-полілогу (15-16 квітня 2021 року)*. Харків: Право, 2021. С. 96 - 98.

382. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
383. Щербаковський М. Щодо можливості витребування висновків експертів учасниками кримінального провадження. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М. В. Салтевського (м. Харків, 7–8 листоп. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 18 – 19.
384. Юхно О. О. Реалізація прав потерпілого як суб'єкта кримінального процесуального доказування у кримінальному процесі та в криміналістиці. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1. Харків : ХНУВС. 2022. С. 445 - 449.
385. Яновська О. Г. Зміст засади змагальності та правові умови її реалізації в кримінальному провадженні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 343-349. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2013_59_59 (дата звернення: 08.02.2023).
386. Яновська О. Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинстві. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 87-91.

Опитувальник щодо досвіду правничої спільноти в частині функціонування інституту судового експерта в Україні

(фокус: кримінальне провадження)

Цей опитувальник має на меті зібрати інформацію щодо особливостей функціонування інституту судового експерта в Україні, викликів та проблем, які виникають у випадках необхідності залучення судового експерта у кримінальне провадження на основі практичного досвіду адвокатів, прокурорів, суддів. За результатами проведеного опитування планується виявити ключові потреби правничої спільноти в частині судово-експертного забезпечення правосуддя.

Тривалість опитування: 2 місяці. Опитування є анонімним.

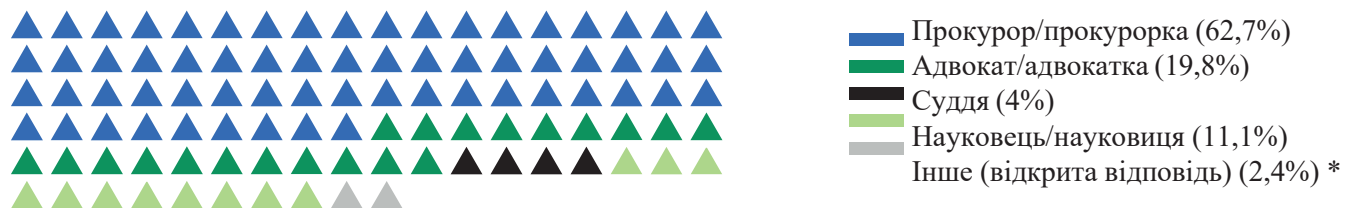
Опитувальник розроблений на основі аналізу іноземних та національних літературних джерел, законодавства та судової практики. Опитувальник складається з наступних частин:

I. Загальна інформація про респондента.

II. Окремі проблеми в сфері судово-експертного забезпечення правосуддя: власний погляд.

I. Загальна інформація про респондента.

1. Вид професійної юридичної діяльності
(можливість обрати декілька варіантів):

* 3 - помічники судді, 2 - юристи, 1 - слідчий, 1 - судовий експерт, 2 - державні службовці

2. Стаж роботи за вказаним вище видом професійної діяльності:

3. Чи звертались/-єтесь Ви у межах своєї професійної діяльності до експерта з метою отримання висновку експерта для використання в межах кримінального провадження?

4. Як часто у своїй діяльності Ви звертаєтесь до експерта з метою отримання висновку експерта для використання в межах кримінального провадження?

5. У випадку, якщо Ви звернулись до експерта для отримання висновку експерта, то чи завжди Ви використовуєте такий висновок в межах кримінального провадження:

- Завжди використовую (63,3%)
- Залежить від результатів експертного дослідження: якщо висновок експерта суперечить позиції сторони, яку я представляю – не долучаю до матеріалів провадження (27,5%)
- Інше (відкрита відповідь) (9.2%) *

6. Чи звертаєтесь Ви до більш ніж 1 експерта з метою отримання висновку з одного і того ж питання в межах одного і того ж кримінального провадження?

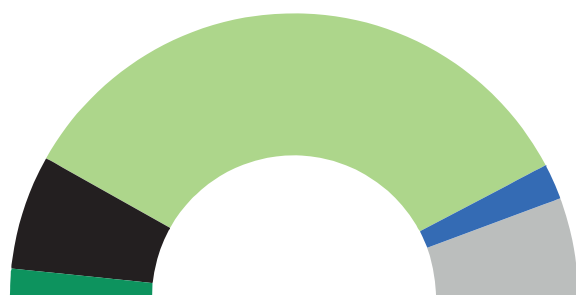
- Ні, використовую висновок наданий експертом, до якого звернувся/лась вперше (52,5%)
- Так, з метою отримання незалежного висновку експерта, який більшою мірою відповідає позиції сторони (28,8%)
- Так, з метою отримання висновку експерта, який більшою мірою відповідає позиції сторони (10,2%)
- Інше (відкрита відповідь) (8.5%) **

* не звертались до експерта для отримання висновку експерта; не використовую такий висновок експерта

** 1 - так, якщо маю сумніви у правильності висновку; 3- так, якщо висновок експерта не дає відповіді на всі поставлені запитання, містить суперечності з іншими висновками або матеріалами провадження; 1- так, у разі сумнівів та з метою порівняння обґрунтування висновку; 1 - якщо висновок містить ймовірні відповіді, - призначаємо повторні експертизи у інших установах

II. Окремі проблеми в сфері судово-експертного забезпечення правосуддя: власний погляд.

7. Як, як правило, ви обираєте експерта для проведення експертного дослідження?

- Маю «своїх» експертів, тобто тих, з ким, як правило, співпрацюю (3,3%)
- За рекомендацією колег (13%)
- Звертаюсь в експертну установу зі своїм запитом про проведення експертизи (68,3%)
- Шукаю фахівця за відгуками/ інформацією в мережі Інтернет (4,1%)
- Інше (відкрита відповідь) (11,3%) *

8. Чи користуєтесь Ви Реєстром атестованих експертів для пошуку експерта?

- Так, як правило (29,9%)
- Ні (48,8%)
- Іноді (21,3%)

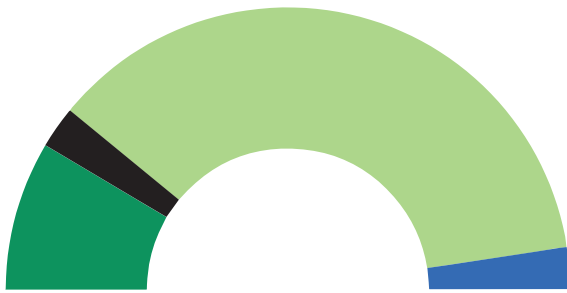
9. Чи є у Вас «свої» експерти, тобто ті, з ким Ви, як правило, співпрацюєте?

- Так (16,7%)
- Ні (72,2%)
- Важко відповісти (11,1%)

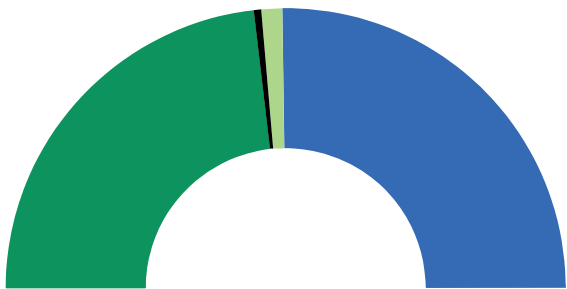
* 3 - звертаюсь до державних установ/призначення експертизи правоохоронними органами здійснюється до державних установ; 3 - не звертались до експерта/експертної установи для проведення експертизи; 1 - за пропозицією сторони; 1 - вибір експерта залежить від того, як швидко можна отримати повний висновок експерта; 2 - в межах повноважень експертної установи (територіальний принцип); 1 - звертаюсь до місцевого експерта, який проводить судово-медичні експертизи

10. Якщо відповідь на попереднє питання «так», то які причини вибору «своїх» експертів?

- Я довіряю їхній експертизі (17,1%)
- Наданий висновок відповідатиме моїй позиції в суді (4,8%)
- Не маю «своїх експертів» (73,3%)
- Інше (відкрита відповідь) (4,8%)*

11. Висновкам якого з експертів Ви більше довіряєте?

- Державному експерту (експерту, який працює в державній спеціалізованій установі) (46,4%)
- Приватному експерту (експерт, який не є працівником державної спеціалізованої установи) (0,8%)
- Жодному з них не довіряю (2,4%)
- Довіряю висновкам як державного, так і приватного експерта, якщо мене задовольняє їхня обґрунтованість (50,4%)

12. Поясніть, будь ласка, відповідь на попереднє питання:
Відкрита відповідь

Серед респондентів, які надали відповідь "державному експерту" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "Державна установа діє в порядку закону та вказані експерти мають нести відповідальність за надання висновку на відміну від приватних, які можуть під впливом корупційних складової породжувати проблемні питання в кримінальному провадженні"
- "Правоохоронні органи зобов'язані звертатись до державних експертних установ."
- "суди у кримінальній юрисдикції звертаються до державних установ, де проводять експертизу атестовані експерти, які попереджаються про кримінальну відповідальність."
- "Зазвичай сторона захисту звертається до "свого" експерта виключно з метою дискредитувати висновок державної експертної установи;
- "авторитет за роки роботи"

* 2 - наданий висновок буде повним та належно обґрунтованим; 1 - є експерти, до яких не варто звертатися

- "довіряю державному експертові, оскільки це державна установа."
- "якщо в діяльність експерта не втручаються, то експертиза державного експерта є незалежною."
- "із досвіду, за своєю особистою статистикою, висновки державних експертів є більш кваліфікованими та обґрунтованими"
- "головне, - наукова обґрунтованість, а не задоволення забаганок замовника"
- "попереджені про кримінальну відповідальність"
- "більше довіряю, тому що вважаю їх більш кваліфікованими"
- "звичка, яка виробилась роками і досвід"
- "через неупередженість державного експерта/державний експерт є менш зацікавленим в результатах дослідження"
- "присутність контролю зі сторони держави"
- "довіра - через призму значної кваліфікованості"
- "більша відповідальність"
- "оскільки проблем з цими висновками не виникало"
- "сталість у позиції"
- "державна установа є незалежною від впливу сторін."

Серед респондентів, які надали відповідь "приватному експерту " на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "фаховість важливіша за місце роботи";

Серед респондентів, які надали відповідь "довіряю висновкам як державного, так і приватного експерта" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "це залежить від питань та обґрунтованості висновку на основі дослідження сукупності різних доказів"
- "оцінюю висновок експерта з точки зору допустимості достовірності та належності"
- "завжди читаю весь висновок, чи співвідносяться описова і резолютивна частина, на які методи посилання."
- "експерт - це людина з відповідною спеціальністю, тому, чи приватний, чи державний експерт, немає значення, головне, щоб експерт якісно виконував свою роботу".
- "немає різниці між державним і приватним експертом, адже висновок експерта розглядається в комплексі з матеріалами справи, яким останній не має суперечити"
- "не маю підстав не довіряти."
- "Все залежить від фаховості експерта та обґрунтованості висновку."
- "довіряю, якщо це фаховий висновок і не суперечить моїм знанням і досвіду, є логічно і науково обґрунтованим, не містить сумнівів та суперечностей."
- "довіряю, якщо дослідження проведено професійно, не однобічно, достатньо аргументовано, обґрунтовано відповідь, чому відхиляється інша позиція"
- "В ідеальному суспільстві експерт неупереджений незалежно від того приватний він, чи ні."
- "якщо висновок відповідає закону, фаховий рівень експерта високий та хороша репутація то немає різниці"
- "головне, щоб він експерт був належним і компетентним"
- "повнота висновку та строки проведення експертизи для мене визначальний чинник"

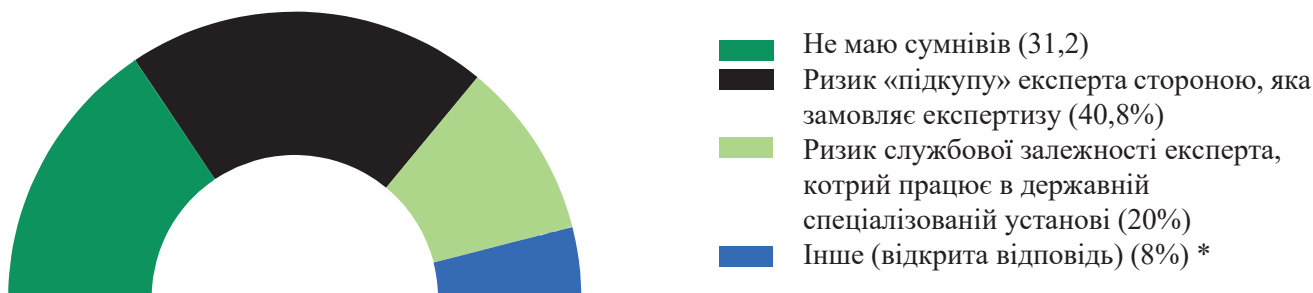
- "якщо у висновку експерта вказані правильні, а не перекручені чи з помилками вихідні дані, висновок відповідає не тільки інструкціям, але і процесуальному законодавству, зазначено документи, якими користувався, і їх використання передбачене в Україні, і обов'язково висновок обґрунтований, а відповіді чіткі та зрозумілі.

Серед респондентів, які надали відповідь "жодному з них не довіряю" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "Іноді деякі експерти бувають не об'єктивними у своїх висновках (як державні, так і приватні), так як перебувають в прямій залежності від сторони, яка замовила експертизу (як приклад, справа "Тонгадзе", справа экс-міністра МВС "Кравченко", справа голови фонду держмайна "Семенюк-Самсоненко", справа экс-міністра транспорту "Кірта", справа "Діамантових прокурорів", справа серійного вбивці "Онопrienко", справа кіллера "Жора Суворін", справа мера Кривого Рогу "К. Павлова" і т.д.);
- "обґрунтованість висновків та якість досліджень залишає бажати кращого"
- "будь- який висновок можна спростувати, і кожна сторона може провести свою експертизу, яка її буде задовольняти"

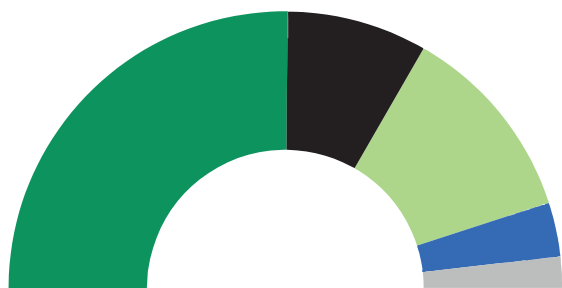
Окремі респонденти зазначили, що надати відповідь на це питання не видається можливим, оскільки ніколи не зверталися до приватних експертів.

13. Які з основних причин Ваших сумнівів щодо незалежності та/чи неупередженості експерта:

* найбільше сумнівів викликають економічні експертизи. Можна отримати три висновки, які дають різні відповіді на одне і те ж питання"; 5 - ризик підкупу, в т.ч. як і різновид - службова залежність; 1 - методика проведення експертиз в багатьох сферах бажає бути кращою; 1 - недостатній рівень кваліфікації експерта

14. Чи доцільним є розробка та запровадження етичних кодексів поведінки судових експертів:

- Так, це сприятиме належному виконанню обов'язків експертів з врахуванням вимог незалежності та неупередженості (55,5%)
- Так, це сприятиме зростанню честі професії судового експерта та довіри до експертів (18%)
- Ні, це черговий декларативний документ (25,8%)
- Ні, цей документ може стати інструментом утисків (7%)
- Інше (відкрита відповідь) (3,6%) *

15. Чи задоволені Ви строками виконання експертних досліджень?

- Так, як правило, результати експертного дослідження надаються доволі швидко (14,4%)
- Ні, адже строки часто «затягуються» (81,6%)
- Інше (відкрита відповідь) (4%) **

16. Чи вважаєте Ви вартість проведення експертного дослідження за замовленням «доступною»?

- Так (46,8%)
- Ні (53,2%)

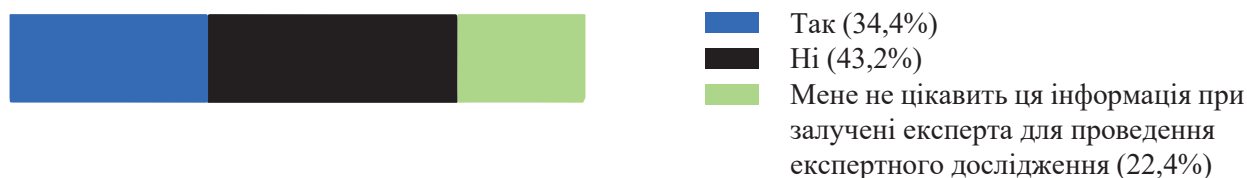
* 2 - важливо, аби була встановлена відповідальність за недотримання його положень; 1 - не бачу такої потреби

** 3 - не звертались до експерта для проведення експертизи; 2- незначний досвід респондента, що не дає можливості надати відповідь; 1- складно відповісти на запитання, але виникають труднощі, коли протягом тривалого часу не повідомляють про організаційні аспекти (чи прийняли до виконання; коли направили матеріали справи експерту; коли повернуть об'єкти дослідження тощо).

17. Чи під час Вашої професійної діяльності Ви спостерігали таку проблему як відсутність доступу до інформації щодо технічної спроможності експертів виконувати експертне дослідження за замовленням?

18. Чи при залученні експерта для проведення експертного дослідження Вам, як правило, відома інформація про методику, яку експерт застосовуватиме при проведенні цього дослідження?

19. Чи необхідно передбачити відкритий доступ (у вигляді реєстру тощо) до «профілю» експерта, де б містилась інформація про кількість наданих висновків експертом та у яких провадженнях, випадки притягнення останнього до відповідальності?

20. Чи належною, на Вашу думку, є процедура атестації судового експерта станом на зараз?

21. Поясніть, будь ласка, Вашу відповідь (відкрите питання)

Серед респондентів, які надали відповідь "так" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "в цілому, проблеми є виключно з часовими затратами на експертизу та з проведенням нестандартних експертиз"
- "вважаю її належною. Окрім цього, у провадженнях, де я є процесуальним керівником, усі експертизи призначаються у експертну установу, а не конкретному експерту"

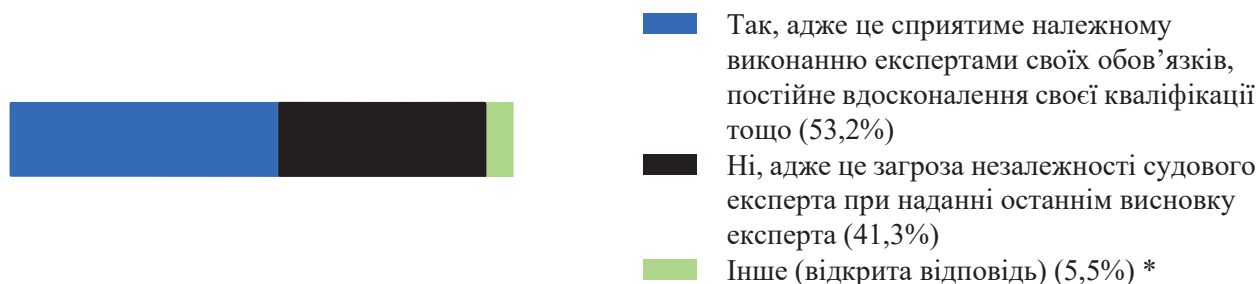
Серед респондентів, які надали відповідь "ні" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "процедура недосконала, оскільки є багато експертів, які пройшли атестацію однак їхній професійний рівень недостатній."
- "ця процедура не є прозорою"
- "насторожує велика кількість сумнівних експертів"
- "корупція або протекціонізм при атестації."
- "не завжди фаховий рівень експертів сторони обвинувачення"
- "відсутня публічна інформація щодо атестації"
- "корупція дозволяє продовжувати працювати і не дуже кваліфікованим експертам. І та ж корупція заважає проходити атестацію чесним та кваліфікованим експертам, що живуть на зарплату"

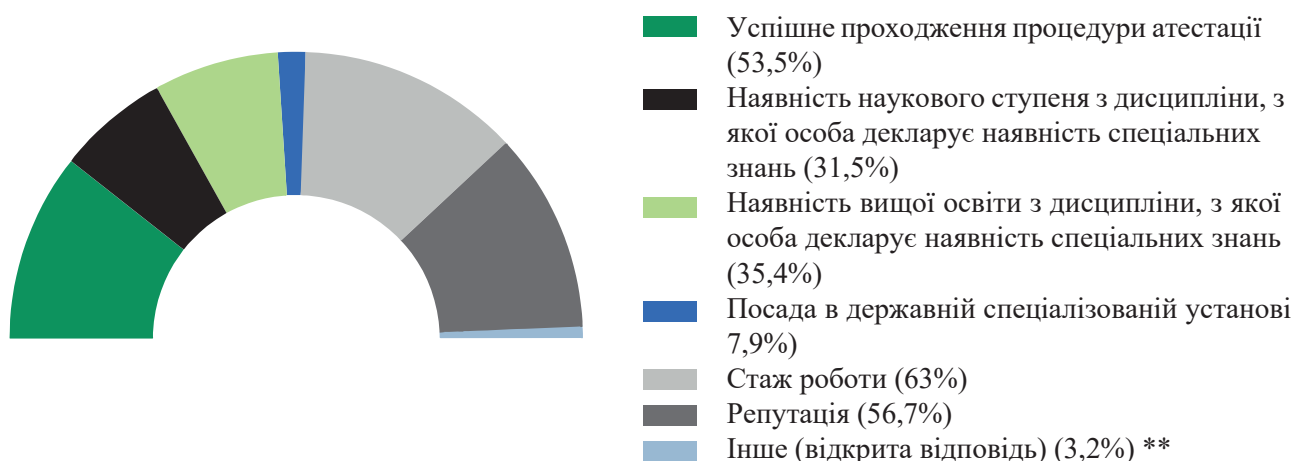
Серед відповідей на це питання є інші:

- "не знайома з процедурою атестації експерта"
- "Питання атестації експертів ніколи не було предметом мого вивчення"
- "розвиток технологій, нових відкриттів, зміна програм навчання експертів вимагає перевірки знань експерта"
- "розвиток технологій зобов'язує експерта постійно підвищувати свою кваліфікацію. Атестація є і свідченням належного рівня кваліфікації, і своєрідним стимулом до підвищення рівня знань."
- "ця процедура потрібна завжди."
- "необхідність атестації - це свого роду відповідність займаній посаді та рівень кваліфікації"
- "мені невідома сама процедура атестації, але зустрічаються дуже слабкі, суперечливі висновки, а коли допитуєш експерта, то знаходиш і помилки, що дає підстави вважати про необхідність атестації. Це не у всіх випадках"

22. Чи доцільним є покладення на певний орган функцій системного моніторингу і контролю за здійсненням повноважень судовими експертами?

23. Що, на Ваше переконання, є належним підтвердженням наявності спеціальних знань експерта: (можливість обрати декілька відповідей)

24. Чи доцільно передбачити відповідальність експерта за пропусчення строків надання висновків експерта?

* 1 - зазвичай створення нових органів призводить до зайвої бюрократії; 1 - так, але це має бути орган, який не піддається зовнішньому впливу. Можливо, варто створити експертну КДК. 1 - так, можливо, варто створити кваліфікаційну комісію щодо професійності/непрофесійності поведінки, яка б не мала повноважень щодо аналізу висновків для того, аби не порушувати принцип незалежності думки експерта. В іншому випадку це може призвести до зловживань з боку сторін. 1 - такі органи вже є. 1 - таку діяльність мав би контролювати керівник експертної установи, у якій працює експерт"

** 2 - декілька варіантів: освіта, репутація, використання передових технологій; 1 - все залежить від того, для кого потрібно ці знання підтвердити; 1 - кваліфікація

25. Чи доцільно передбачити процесуальну можливість для експерта самостійно або із залученням інших осіб проводити збір відомостей, які необхідні для проведення експертного дослідження?

26. Поясніть, будь ласка, попередню відповідь:
Відкрита відповідь.

Серед респондентів, які надали відповідь "так" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "це допоможе пришвидшити виконання експертного висновку"
- "це може пришвидшити строки проведення експертизи."
- "формальна заборона на збір відомостей призводить до невиправданої тяганини. У експерта має бути вибір, чи запитувати потрібну інформацію у ініціатора, чи збирати самостійно"
- "так доцільно, тому що при відсутності відомостей експерт надає неповну відповідь, а згодом сторони або суд направляють все на додаткову або повторну експертизу. Навіщо витратити час, якщо буде можливість зібрати додаткові відомості у відповідному порядку"
- "це сприятиме процесуальній економії та дотриманню розумних строків кримінального провадження"
- "експерт має мати право проводити огляд місця події, відбирати зразки"
- "це сприятиме всебічності оцінки даних, які можуть бути корисними при наданні висновку."
- "це практика багатьох держав. Виключить бюрократичні перепони - направляти вимоги, отримувати тривалий час відповіді, додаткові матеріали тощо."
- "можливо, якщо це впливає на повноту та строки проведення"
- "так, із залученням інших осіб. Для об'єктивності."
- "так, адже в переважній більшості сторони судового провадження не знають які саме документи треба"
- "це прискорить проведення експертизи, проте потрібно унеможливити зловживання"
- "це пришвидшить строки надання висновку та можливо навіть покращить процедуру отримання необхідної інформації, речей чи документів"
- "вважаю, що чим більше інформації у експерта, тим об'єктивніший та повний висновок, адже замовник надає інформацію, яка йому вигідна"
- "це б надало можливість уникнути необґрунтованих висновків"
- "це зменшить навантаження роботи у сторін."
- "скорочує строки проведення експертизи"
- "об'єктивність, повнота та швидкість проведення дослідження"
- "збір інформації самостійно з посиланням на джерела пришвидшить роботу та покращить її якість"
- "в більшості випадків експерти повертають матеріали з постановою про призначення експертизи через те, що не вистачає певного документа"
- "зменшення бюрократії і повнота експертного висновку"

Серед респондентів, які надали відповідь "ні" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "експерт не є учасником, який має власний інтерес у кримінальному провадженні, тому недоцільно його наділяти правами, які наблизатимуть його до інтересів сторін. Якщо відомостей недостатньо, нехай отримує сторона, яка його залучила"
- "це ставить під сумнів неупередженість експерта"
- "невідомий спосіб збору цієї інформації та її достовірність"
- "порушує рівність сторін"
- "це може призвести до зловживань та отримання доказів або даних з порушенням прав обвинуваченого."
- "експерт не повинен збирати самостійно вихідні дані, це приводить до необ'єктивності висновку та підвищення ризику маніпуляцій"
- "можливість збору відомостей тісно межує з можливістю збирання доказів, а це вже відсутність об'єктивності і упередженість у висновках."
- "експерт здійснює дослідження вже наданих об'єктів"
- "це негативно вплине на його незалежність та строки проведення експертизи"
- "це суперечить закону. Експерт відповідає на поставлені питання та здійснює дослідження виключно на підставі наданих на експертизу об'єктів, не є слідчим/стороною провадження"
- "це порушить принцип змагальності процесу й впливатиме на нейтральність експерта"
- "це прерогатива слідчого, дізнавача або сторони захисту"
- "експертиза повинна проводитись експертом на підставі отриманих матеріалів."
- "це не його компетенція"

Серед відповідей на це питання є інші:

- "сторони мають знати про такі дії. Можливий вплив іншої сторони. Фактично можуть відбуватися певні процесуальні дії без їх процесуального оформлення."
- "залежить від спеціалізації, так як іноді окремих матеріалів наданих стороною обвинувачення не достатньо для аналізу всіх обставин події"
- "така можливість передбачена шляхом наприклад витребувати матеріали справи, робити запити"

27. На ваше переконання, чи є доцільним існування відомчих експертних установ (установ, які функціонують при органах досудового розслідування (МВС, СБУ тощо) і, відповідно, у кожному разі за їх запитом проводять експертні дослідження)?

- Так, адже це сприятиме швидкому отриманню висновків експерта (50%)
- Ні, адже існує ризик, що такі установи надаватимуть висновки з порушенням принципів незалежності та неупередженості, тобто виключно або переважно «на користь» сторони замовника (47,6%)
- Інше (відкрита відповідь) (2,4%) *

28. У випадку, якщо такі відомчі експертні установи функціонуватимуть, чи доцільно передбачити стороні захисту можливість також звертатися до таких експертних установ?

- Так (80,2%)
- Ні, адже ці установи обслуговують виключно органи, при яких експертні установи функціонують. Крім того, стороні захисту наївно буде сподіватися на об'єктивний висновок експерта за її замовленням у цих установах (15,9%)
- Інше (відкрита відповідь) (3,9%) **

29. Чи є доцільним існування територіального розподілу зон обслуговування державних судово-експертних установ:

- Так, адже це дозволяє заощадити час на проведення експертизи та «перерозподілити» навантаження на експертні установи (49,2%)
- Ні, адже це суперечить праву сторони на власний розсуд обирати експерта, уповноваженого проводити експертне дослідження (50,8%)

* 1-так, оскільки це стала система установ, а ідея їх ліквідації потребує виваженого підходу. 1- в таких установах можуть здійснюватися певні зловживання. Наприклад, така ситуація зараз існує з експертними установами при митному органі, де завищують вартість товарів, що в подальшому впливає на розмір штрафу, передбачений відповідною статтею Митного кодексу України. 1- слід подумати про окремий інститут судових експертів

** 2- не заборонено звертатися на платній основі до експерта; 1 -ні, такі установи варто створювати для пришвидшення строків виконання експертиз; 1 -ні, адже ці установи обслуговують виключно органи, при яких експертні установи функціонують. Крім того, сторона захисту "невиправдано" буде сподіватися на об'єктивний висновок експерта за її замовленням у цих установах.

29. Чи є доцільним існування територіального розподілу зон обслуговування державних судово-експертних установ:

- Так, адже це дозволяє заощадити час на проведення експертизи та «перерозподілити» навантаження на експертні установи (49,2%)
- Ні, адже це суперечить праву сторони на власний розсуд обирати експерта, уповноваженого проводити експертне дослідження (50,8%)

30. Який підхід законодавця щодо залучення експерта у провадження на стадії досудового розслідування на Ваше переконання є найбільш доцільним?

- Як сторона захисту, так і сторона обвинувачення не обмежена у залученні експерта у кримінальне провадження, слідчий суддя ж може в окремих випадках залучити експерта у кримінальне провадження за клопотанням сторони провадження (87,2%)
- Виключно слідчий суддя уповноважений залучити експерта у кримінальне провадження (3,2%)
- Виключно сторона обвинувачення уповноважена залучити експерта у провадження, сторона захисту у випадку необхідності може звертатися до сторони обвинувачення із клопотанням про залучення експерта для проведення експертизи (9,6%)

31. Чи необхідно залишити суду право під час судового розгляду приймати рішення про проведення експертизи?

- Так (85,5%)
- Ні (14,5%)

32. Поясніть, будь ласка, попередню відповідь:

Відкрита відповідь.

Серед респондентів, які надали відповідь "так" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "так, при наявності суперечливих висновків"
- "різні обставини можуть виникнути під час судового розгляду. Тому для їх перевірки необхідно залишити можливість призначення судової експертизи під час судового розгляду"
- "бувають випадки коли питання про необхідність експертного дослідження виникає у зв'язку із встановленням в ході судового розгляду нових обставин."
- "доля" кримінального провадження має вирішуватися у суді, тому розумно, щоб суд мав належні інструменти для повного та об'єктивного судового розгляду"
- "так, якщо суд дійде висновку, про необхідність застосування спеціальних знань"
- "на практиці бувають різні моменти. Тим паче, якщо особа на стадії судового розгляду набула розлади здоров'я на психологічному рівні."
- "в суду має бути така можливість, проте, застосовуватися вона має як виняток. Якщо два експертних висновки суперечать один одному, суд повинен вирішити справу і поставити в цій суперечності крапку, з урахуванням матеріалів справи"
- "дані експертизи допоможуть всебічно й об'єктивно оцінити обставини справи, що розглядається."
- "часто виникають ситуації, які без спеціальних знань, вирішити неможливо, тому суд може призначати експертизу за відповідним клопотанням сторони захисту."
- "не у всіх випадках правоохоронні органи призначають експертизи, клопотання адвоката щодо проведення експертизи відхиляються, натомість суд такі клопотання задовольняє, що сприяє об'єктивному розгляду справи і навіть виправдувальному вироку".
- "рішення суду повинно розвіювати всі сумніви, а такі сумніви виникають часто в суду при прийнятті рішення. Іноді і сама сторона провадження не має фінансової можливості на залучення експерта, тому це повинен зробити суд."
- "дотримується право кожної сторони заявляти клопотання на проведення експертизи в суді і, одночасно, не дозволить зловживати правом. Головне - неупередженість суду."
- "бо можуть бути обставини, які потребують експертного дослідження"
- "в ході судового розгляду виникають питання, які потребують спеціальних знань та на які може надати відповідь лише експерт"
- "необхідність винесення законного і обгрунтованого вироку"
- "так, як запобіжник у зловживанні сторонами процесуальними правами"
- "це необхідно для встановлення об'єктивної істини, оскільки кожна сторона має заінтересованість у результатах"
- "може виникнути необхідність у перевірці доказів наданих стороною, які раніше не надавались"
- "так, з метою проведення незалежної експертизи або усунення розбіжностей між двома іншими сторонами"
- "під час судового розгляду може виникнути необхідність у проведенні повторної, комплексної або ж комісійних експертизи, які не проводились на стадії досудового розслідування з об'єктивних на це причин"
- "так, це має бути виключна компетенція суду"
- "обмежені терміни досудового розслідування, а тому не завжди можливо провести усі необхідні експертизи в межах досудового розслідування"
- "якщо необхідно щось з'ясувати, значить це необхідно зробити"

- "в суді можуть виникнути нові обставини, які не були і не могли бути відомі на момент проведення досудового розслідування, які потребуватимуть експертного дослідження"
- "для забезпечення повноти судового розгляду"
- "позиція сторін може бути різною на стадії досудового і судового слідства"

Серед респондентів, які надали відповідь "ні" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "суд не збирає доказів"
- "загроза забезпеченню принципу змагальності"
- "це приведе до упередженості судів, точніше до обвинувального ухилу"
- "виключне право суду приймати рішення про проведення експертизи порушуватиме принцип змагальності сторін та права на всебічний, повний та об'єктивний розгляд справи"
- "має бути змагальність сторін. Суддя лише арбітр та не повинен збирати докази"
- "вважаю, що суд не повинен вчиняти дії щодо самостійного збирання доказів"
- "суд не має встановлювати істину у справі. Є принцип змагальності та диспозитивності сторін."
- "щоб не було зайвого перенавантаження експертизами"
- "потрібно всі експертизи проводити під час досудового розслідування"

Серед відповідей на це питання є інші:

- "Поки що за наявної форми кримінального процесу загалом та судового розгляду зокрема ініціатива суду щодо призначення експертизи в окремих випадках необхідна. Зазначена проблема є комплексною і потребує зміни усього кримінального процесу"

33. Чи підтримуєте Ви існування державної судово-експертної монополії на проведення певних видів експертиз?

34. Поясніть, будь ласка, попередню відповідь:
Відкрита відповідь.

Серед респондентів, які надали відповідь "так" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

"є гарантії якості"

- "приватні експерти більш піддані корупційним ризикам"
- "не можна довіряти проведення експертизи приватним експертам через ймовірну корупцію"
- "наявність контролю"
- "скасування монополії призведе до зловживань"
- "проведення судово-медичної експертизи приватними експертами може бути упередженим та призвести до втрати доказів"
- "держава виступає гарантом якості підготовки спеціалістів і контролю за їх роботою"
- "так авторитетніше"
- "держава забезпечує проходження атестації та акредитації державних експертів, у тому числі щодо відповідних видів експертиз"
- "для виключення можливості зловживань і забезпечення єдиного контролю"
- "з метою не перетворювати експертизу на бізнес"
- "так підхід забезпечить наявність єдиної системи експертних установ, яка буде відповідати чітким вимогам як щодо проведення експертиз так і щодо добору експертів"
- "в цілях економії коштів"
- "це побудує ієрархічну діяльність, та зменшить зовнішні фактори впливу на їх діяльність."

Серед респондентів, які надали відповідь "ні" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "це є ринок. І в деяких випадках приватний експерт може швидше і більш професійно надати висновок"
- "кваліфікація експерта не залежить від установи в якій він працює"
- "монополія недоречна принципі. Статус експерта єдиний"
- "відсутність конкуренції - як наслідок - стагнація галузі"
- "в цій сфері має бути відкритий ринок"
- "монополія а ргіогі звужує можливості окремих учасників процесу."
- "це порушує принцип змагальності та неупередженості"
- "будь яка монополія шкодить якості"
- "монополія вбиває об'єктивність експертного висновку та незалежність експертів"
- "так, проте така можливість проведення приватними експертними установами експертиз потребує контролю з боку держави"
- "якщо експерт проходить державну атестацію, певну перевірку, попереджений про кримінальну відповідальність за надання неправдивого висновку, не є суттєвим, чи в державній установі він працює, чи приватно. Адже державна монополія не сприяє неупередженості, навпаки. Крім того остання звужує права сторони захисту"
- "не вистачає установ для проведення експертизи та експертизи надзвичайно довго проводяться."
- "це пришвидшить виконання експертиз."
- "монополії це завжди погано, оскільки відсутня конкуренція, що призводить до гіршої якості висновків експертиз"

35. Чи доцільним, на Ваше переконання, є передбачення у КПК України випадків обов'язкового проведення експертизи?

- Так, адже це допоможе стороні обвинувачення зібрати необхідні докази на стадії досудового розслідування (57,6%)
- Ні, адже всі казуїстичні випадки необхідності обов'язкового проведення тієї чи іншої експертизи у тих чи інших категоріях проваджень вичерпно передбачити неможливо. Сторона обвинувачення повинна з власної ініціативи добросовісно дбати про повноту доказової бази в провадженні з метою постановлення вироку суду поза розумним сумнівом (16,8%)
- Ні, виходячи зі засади змагальності кожна сторона має бути вільна у виборі, яким чином збирати докази під час досудового розслідування (20%)
- Інше (відкрита відповідь) (5,6%) *

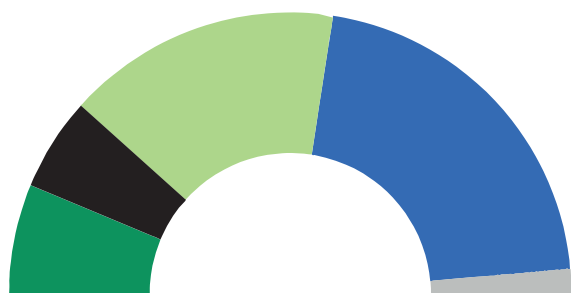
36. Чи виникають у Вас труднощі при формулюванні питань до експерта, відповіді на які останній має надати за результатами проведеного експертного дослідження?

- Так (25,8%)
- Ні (19,4%)
- Залежить від ситуації (54,8%)

* 1- Обов'язкова підстава залучення експерта (проведення експертизи) - необхідність залучення спеціальних знань у кримінальне провадження. Перелік підстав обов'язкового проведення експертизи, які передбачені КПК, по-суті, не є вичерпним і їх наявність не передбачає, що проведення будь-яких інших експертиз є необов'язковим. Проблема скоріш у недолугій законодавчій техніці цієї норми КПК, якою законодавець намагається наголосити на окремих "невід'ємних, першочергових" випадках, які не можливо виявити без проведення експертизи (разом з цим не забороняє проводити і в інших випадках). Відтак, "неможливість вичерпно передбачити інші випадки" у переліку підстав є голослівною. Вичерпний перелік непотрібно і неможливо передбачити з врахуванням динаміки науково-технічного прогресу та розвитку суспільних відносин в цілому. Крім цього, навіть, якщо б переліку обов'язкових підстав призначення експерти у КПК не було, категорія "межі доказування", не зважаючи на те, що є хоч і науковою, змогла б врегулювати це "питання" на практиці. 1- так, оскільки сторони не є відповідними фахівцями у тих чи інших галузях. 1 - так, є доцільним прописані моменти обов'язкового проведення експертизи. У разі нових, не вказаних законодавцем, причин сторона обвинувачення може провести експертизу, якщо для цього буде достатньо підстав. Також схильююсь до того, що і сторона захисту, і сторона обвинувачення, мають мати рівні права на проведення експертизи. 1- так, для сторони обвинувачення, адже це є умовою виконання завдань кримінального провадження, зокрема повноти досудового розслідування. 1 - так, як запобіжник щодо бездіяльності органів досудового розслідування"

37. Чим ви керуєтесь при формулюванні запитань експерту? (кілька відповідей)

- консультуюсь у колег (21,8%)
- консультуюсь у майбутнього експерта перед дорученням йому експертизи (18,5%)
- вивчаю тему - предмет експертизи, яка мені потрібна, з відкритих джерел (54,8%)
- науково-методичними рекомендаціями з питань проведення судових експертиз Міністерства юстиції та іншими відомчими актами (73,4%)
- інше (відкрита відповідь) (4,8%) *

38. Чи під час Вашої професійної діяльності Ви спостерігали таку проблему як наявність суттєвих змістовних помилок у складених за результатами проведення експертизи висновках експерта (неоднозначні висновки, відсутність відповідей на певні питання тощо)?

- Так, часто (23%)
- Так, проте лише інколи (55,7%)
- Ні, висновки були складені належно та якісно (9,8%)
- Мені невідомо про таку проблему (11,5%)

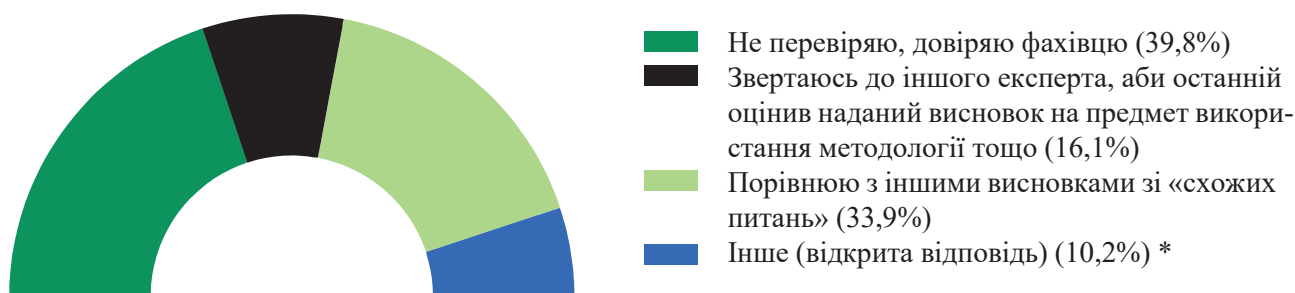
39. Чи під час Вашої професійної діяльності Ви спостерігали таку проблему як нечіткість опису методології експертного дослідження у висновку експерта?

- Так, часто (19,7%)
- Так, проте лише інколи (48,4%)
- Ні, висновки були складено належно (11,5%)
- Опис методології у висновках відсутній (0%)
- Мені невідомо про таку проблему (20,5%)

* 1 -комбіную усі методи. 1 -зазвичай аналізую зразки постанов зі схожими питаннями/ситуаціями; 1- клопотаннями сторін; 1- науково-довідковою літературою і інформацією з мережі Інтернет.

40. Яким чином Ви перевіряєте якість наданого висновку експерта?

41. Чи є доцільним передбачити процедуру рецензування висновків експерта?

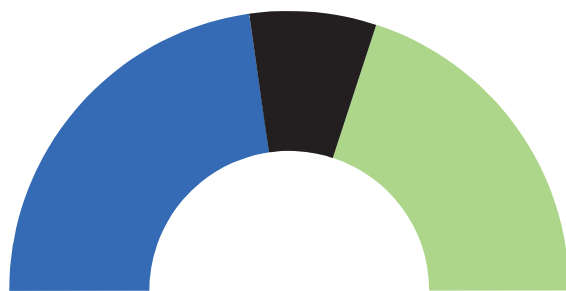

42. Чи є доцільним передбачити відкритий Реєстр експертних висновків за аналогією до Реєстру судових рішень?

* 3 - особисто вчитую висновок; 2-перевіряю, наскільки відповіді експерта співвідносяться з поставленими питаннями та фактичними обставинами провадження; 3- порівнюю з іншими висновками і розглядаю в комплексі з матеріалами справи; 1 - вивчаю методологію та, якщо виникають сумніви, звертаюсь для повторної комплексної експертизи; 1 - оцінюю на відповідність як методики, так і повноті вихідних даних; 1 - раджусь з досвідченими колегами, співвідношу написане з затвердженими методиками; 1 - залежить від того, чи експертами надано чіткі та повні відповіді на поставлені питання

43. Чи необхідно передбачити для суду процесуальну можливість проконсультуватися з фахівцями, які володіють науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, при оцінці наданого стороною висновку експерта?

- Так, це допоможе суду сформулювати висновок про використання методології, повноту наданих висновків тощо (72%)
- Ні, виключно суд має оцінювати такий доказ як висновок експерта на основі власних знань (23,2%)
- Інше (відкрита відповідь) (63,3%) *

44. Які проблеми в сфері судово-експертного забезпечення правосуддя при вирішенні кримінального провадження виникали у Вашій практиці?

Відкрита відповідь

Окремі проблеми, на які звернули увагу респонденти:

- "відсутність методик за певними напрямками експертної діяльності"
- "надмірна завантаженість експертних установ"
- "перевантаженість експертів, затягування строків при проведенні експертиз"
- "корупція і непрофесійність експертів"
- "строки проведення експертиз, що впливає на розумні строки провадження. Ряд установ часто дають "потрібні" висновки, що призводить до призначення повторних чи додаткових експертиз, особливо по категоріях ДТП та економічних злочинах"
- "у справах, які розслідує ДБР, залучають спочатку "спеціалістів" і на підставі їх "висновків" проводять експертизу."
- "вплив правоохоронних органів та прокуратури на висновок експерта"
- "незначна кількість експертів/установ для надання неупередженого і фахового висновку."
- "інколи низький рівень підготовки вже акредитованих експертів."
- "складність оскарження висновків судово-молекулярної експертизи (схожіть ДНК)"
- " відсутність технічних можливостей для проведення експертизи"
- ""замовні" висновки"
- ""кишенькові експерти" - на досудовому розслідуванні може бути проведена необмежена кількість експертиз, проте до матеріалів включають тільки ті, що мають обвинувальний ухил"
- "нечіткі відповіді на питання, недостатня кваліфікація експерта. Зі сторони суду - відмови в проведенні повторних, комплексних експертиз"
- "тривалий час проведення експертиз, іноді виникають сумніви щодо об'єктивності наданих висновків і відсутності корупційних моментів впливу на експерта при проведенні ним експертизи"

* 2 - таку можливість суд може реалізувати шляхом допиту експерта в судовому засіданні; 1 - це не заборонено; 1 - це може призвести до зловживань з боку рецензентів

- "корупція в системі експертних установ, відсутність незалежності експерта, страх написати не так, як вважає сторона обвинувачення, технічне зубожіння та технічна відсталість експертних установ, низький рівень оплати праці експерта."
- "зловживання експертів щодо строків надання висновку експертизи"
- "необхідність збільшення штату експертів експертних установ"
- "неможливість допиту експерта під час досудового розслідування, а лише під час судового розгляду".
- "був випадок, коли експерт в судовому засіданні роз'яснюючи висновок на запитання сторони захисту надавав відповіді протилежні тим, які вказано у висновку. Водночас, чинним законодавством не передбачено кримінальної відповідальності за неправдиві роз'яснення висновку експерта, а лише за висновок"
- "проблема самостійного збирання експертом документів та матеріалів під час проведення експертного дослідження та використання таких, які йому не надавались стороною кримінального провадження"
- "завідомо неправдиві дані у висновку"
- "вартість"
- "основна проблема - завантаженість експертних установ, що в свою чергу призводить до значної тривалості окремих видів експертиз і затягування строків досудового розслідування"
- "неоднозначність висновків"
- "наявність декількох різних висновків з одних і тих же питань, в тому числі наданих суду стороною захисту і стороною обвинувачення"
- "неналежна кваліфікація експертів"

Опитувальник щодо досвіду експертів під час здійснення своєї професійної діяльності

(фокус: кримінальне провадження)

Цей опитувальник має на меті зібрати інформацію про особливості функціонування інституту судового експерта в Україні, виклики та проблеми, які виникають при залученні судового експерта у кримінальне провадження. За результатами проведеного опитування планується виявити ключові потреби експертів в частині судово-експертного забезпечення правосуддя.

Тривалість опитування: 2 місяці. Опитування є анонімним.

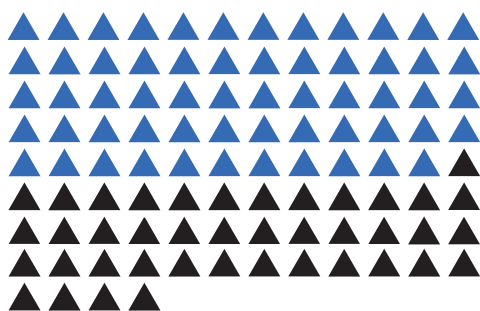
Опитувальник розроблений на основі аналізу іноземних та національних літературних джерел, законодавства та судової практики. Опитувальник складається з наступних частин:

I. Загальна інформація про респондента.

II. Окремі проблеми в сфері судово-експертного забезпечення правосуддя: власний погляд.

I. Загальна інформація про респондента.

1. Професійна діяльність:

- Експерт/ка державної спеціалізованої установи (58,8%)
- Експерт/ка, який/а не є працівником/цею державної спеціалізованої установи, проте пройшов/ла атестацію у встановленому законом порядку (41,2%)
- Фахівець/чиня з певної галузі знань, проте не проходив/ла атестації у встановленому законом порядку (0%)

2. Стаж роботи за вказаним вище видом професійної діяльності:

3. Скільки висновків, як правило, Ви готуєте в цілях кримінального провадження в рік?

4. Чи включені Ви в Реєстр атестованих експертів?

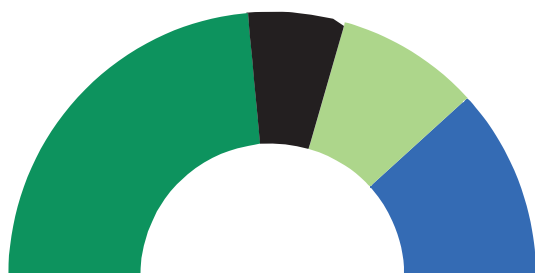

II. Окремі проблеми в сфері судово-експертного забезпечення правосуддя: власний погляд.

5. Чи під час здійснення Вашої професійної діяльності є особи, які, як правило, звертаються саме до Вас для отримання висновків експерта?

6. Чи вважаєте Ви, що при оцінці доказів суд довіряє більшою мірою певним експертам?

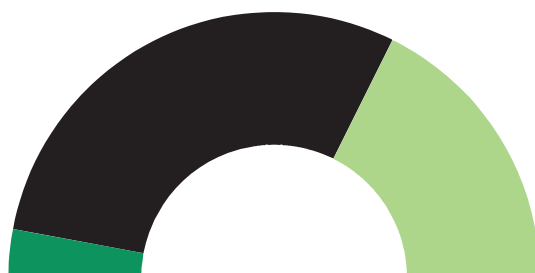
- Так, довіра суду більша до державних експертів (експертів, які працюють в державній спеціалізованій установі) (47.1%)
- Так, довіра більша до приватних експертів (експертів, які не є працівниками державної спеціалізованої установи) (0%)
- Суд однаковою мірою довіряє як державним, так і приватним експертам (11.8%)
- Суд однаковою мірою не довіряє як державним, так і приватним експертам (17.6%)
- Довіра суду не залежить від того, чи експерт працює у державній спеціалізованій установі (23.5%)

7. Чи були у Вашій практиці випадки, коли при замовленні проведення експертного дослідження та надання за його результатами висновку замовник або інша особа схилила Вас до надання певного експертного висновку?

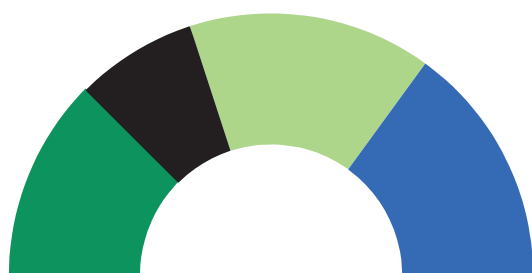
- Так (35.3%)
- Ні (64.7%)

8. У випадку, якщо особа, яка оплачує експертизу схилиє Вас до надання певного експертного висновку, то які Ваші дії?

- Погоджуюсь на надання такого експертного висновку, оскільки особа оплачує проведення експертизи (0%)
- Погоджуюсь на надання такого експертного висновку, оскільки перебуваю у відносинах службової залежності (5.9%)
- Погоджуюсь з інших причин (0%)
- Відмовляю у наданні послуг з проведення експертизи (58.8%)
- У моїй практиці відсутні випадки, коли особа схилила до надання певного висновку (35.3%)

9. Чи доцільним є розробка та запровадження етичних кодексів поведінки судових експертів: (можливість обрати кілька відповідей)

- Так, це сприятиме належному виконанню обов'язків експертів з врахуванням вимог незалежності та неупередженості (29.4%)
- Так, це сприятиме зростанню честі професії судового експерта та довіри до експертів (17.6%)
- Ні, це черговий декларативний документ (35.3%)
- Ні, цей документ може стати інструментом утисків (35.3%)
- Інше (відкрита відповідь) (0%)

10. Чи задоволені Ви строками, які надають Вам для виконання експертних досліджень?

- Так (52.9%)
- Ні, адже через навантаження дотриматись строків буває складно (41.2%)
- Інше (відкрита відповідь) (5.9%)

11. Чи вважаєте Ви оплату за проведення експертного дослідження належною?

- Так (52.9%)
- Ні (47.1%)

12. Обґрунтуйте відповідь на попереднє запитання:
Відкрита відповідь

Серед респондентів, які надали відповідь "ні", поширеними аргументами були наступні:

- "особою, що звертається для проведення експертизи, не враховуються фактичні витрати часу експерта на вивчення матеріалів"
- "оплата не враховує рівень інфляції в державі, і, відповідно, не переглядається так часто, як слід"

- " заробітна плата експерта НДУСЕ за здійснену роботу не є співмірною тій відповідальності, яку несе експерт під час виконання експертиз, та його навантаженню"
- "існують виклики у визначенні вартості роботи експерта, який не є працівником НДУСЕ, адже він орієнтується на встановлену вартість експертогодина, хоча ніякого стосунку до цієї величини не має. "Приватні" експерти повинні встановлювати вартість експертиз самостійно, не опираючись на експертогодина."
- "середня заробітна плата експертів є найнижчою серед суб'єктів усієї ланки кримінального провадження"
- "проведення експертиз, зокрема економічних, вимагають знань та багаторічного досвіду не лише в економіці та бухгалтерії, а й права (для дослідження документів), що свідчить про те, що оплата мала б бути належною"
- "вузька непоширена спеціальність має оплачуватись гідно, адже вимагає складної розумової діяльності, постійного пошуку нових знань, зважаючи на технічний прогрес".

Серед респондентів, які надали відповідь "так", поширеними аргументами були наступні:

- "оплата праці є належною, адже як експерт я самостійно визначаю вартість своєї роботи"
- "як приватний експерт, я самостійно визначаю вартість експертного дослідження, виходячи зі складності та обсягу роботи. Якщо певне замовлення з професійної точки зору складає для мене особливий інтерес (наприклад, можливість напрацювати досвід з нового напрямку досліджень), а замовник не може оплатити його повну вартість, я надаю знижки."
- "оплата за проведення експертного дослідження, судової експертизи проводиться замовником згідно виставленого рахунку експертом. При цьому, рахунок виставляється самостійно експертом з врахуванням вартості експертогодина та кількості годин, які витратить експерт на проведення дослідження. У ситуаціях, коли, наприклад, експерту в процесі дослідження, експертизи надають більший обсяг документів (об'єктів дослідження), ніж передбачалось (зокрема, у відповідь на клопотання експерта про надання додаткових документів), то в такому випадку експерт може виставити додатковий рахунок на проведення оплати вартості дослідження, експертизи. У разі відмови оплати вартості проведення дослідження, експертизи - замовником, то матеріали(надані попередньо експерту) повертаються експертом замовнику - без проведення дослідження, експертизи."

13. Ваше ставлення до передбачення відкритого доступу (у вигляді реєстру тощо) до «профілю» експерта, де б містилась інформація про кількість наданих висновків експертом, провадження, у яких вони надавались, випадки притягнення до дисциплінарної відповідальності?

■ За (35.3%)
■ Проти (64.7%)

14. Чи належна, на Вашу думку, процедура атестації судового експерта станом на зараз?

15. Якщо відповідь на попереднє питання «ні», обґрунтуйте чому:
Відкрита відповідь.

Серед респондентів, які надали відповідь "ні", поширеними аргументами були наступні:

- "фактично різні права у "приватних" та "державних" експертів"
- "проведення регулярної переатестації є значним корупційним ризиком, атестація експерта має проводитись один раз"
- "закріплена у законодавстві сьогодні процедура атестації має застосовуватися лише для кваліфікації судового експерта вперше. Підтвердження кваліфікації надалі має бути спрощеним. Наприклад, у вигляді рецензії висновків (за умови, що таке не відбуватиметься лише державними інститутами), які були надані експертами, та повторним слуханням теорії, без необхідності стажування експерта в експертній установі. Оскільки стажування в експертній установі має бути оплачена судовому експерту відповідно до КЗпП, а не навпаки. Стажування має бути обов'язковим лише у випадку, якщо особою не здійснювалася діяльність в період дії свідоцтва експерта"
- "атестація експерта, зокрема здача іспиту, супроводжується корупційними діями"
- "сьогодні процедура атестації включає вимогу проходження стажування в державних експертних установах. Але у дійсності система стажування не працює - державні експертні установи не зацікавлені у витрачанні часу на навчання "новачків", їх у кращому випадку використовують на допоміжних роботах. Екзамени досі проводяться в усній формі, процедура оскарження результатів відсутня. Обов'язок повторно проходити стажування та здавати екзамени кожні три роки для приватних експертів - це "знущання" над працюючими досвідченими фахівцями. Вважаю, що зараз система атестації свідомо використовується для створення перешкод у розвитку приватної експертизи через штучне ускладнення процедури отримання та підтвердження кваліфікації та встановлення неадекватно високої плати за стажування"
- "оплата за стажування занадто висока."

16. Чи доцільно передбачити процесуальну можливість для експерта самостійно або із залученням інших осіб проводити збір відомостей, які необхідні для проведення експертного дослідження?

17. Поясніть, будь ласка, попередню відповідь:

Відкрита відповідь.

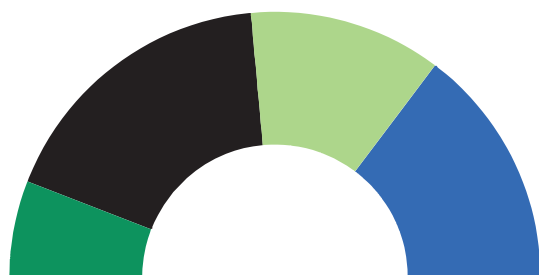
Серед респондентів, які надали відповідь "так" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "це скорочує строки проведення експертизи, виключає необхідність направляти додаткові клопотання до суду, зменшує ризики відмови виконання експертизи з формальних причин"
- "іноді органи досудового розслідування не знають чи не розуміють, як правильно відбирати зразки, які потрібні документи тощо, а експерт може це зробити більш професійно".

Серед респондентів, які надали відповідь "ні" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "ні, адже це сприятиме появі експертних помилок, пошук зразків під "готовий висновок"
- "це не може бути процесуальною функцією експерта"
- "експерт не володіє повнотою влади для будь-яких процесуальних дій, окрім процесу проведення експертизи. Крім того, самостійний збір експертом вихідних даних може призвести до викривлення інформації або її необ'єктивності та достовірності."
- "відомості мають надходити тільки від особи яка замовила експертизу в порядку, визначеному Законом. В протилежному випадку необхідно КПК змінювати повністю, а доказовість таких висновків експерта буде під великим питанням."
- "це заборонено КПК."
- "це повинно здійснюватися шляхом проведення слідчих дій та дій контролюючих органів (виїмки, огляди, вибір вихідних даних, ревізійні дії)."
- "за клопотанням експерта всі необхідні відомості надає замовник експертизи. Заборона експерту самостійно збирати матеріали - є обгрунтованою та правомірною."
- "ні, експерт не має права збирати докази. Однак йому має бути надане право використовувати відомості, наявні у відкритих офіційних джерелах. На сьогодні немає пояснення, чим відрізняється "збір відомостей" від "користування експертом відомостями, наявними у відкритих джерелах". Наприклад, експерти самостійно отримують інформацію про курс валют або рівень інфляції в базі даних Держкомстату, і це не викликає зауважень. Однак використання експертом бази даних SMIDA, де також офіційно накопичуються дані про ринок цінних паперів, може бути сприйняте судом як порушення заборони на збір відомостей. Це свідчить про необхідність відмежування поняття "збір доказів" від "збору відомостей, необхідних для проведення дослідження".
- "необхідно надати доступ експертам до державних реєстрів податкових накладних чи реєстрів прав власності тощо для можливості перевірки окремих відомостей"

18. Як правило, який суб'єкт звертається до Вас про проведення експертного дослідження та надання висновку за його результатами?

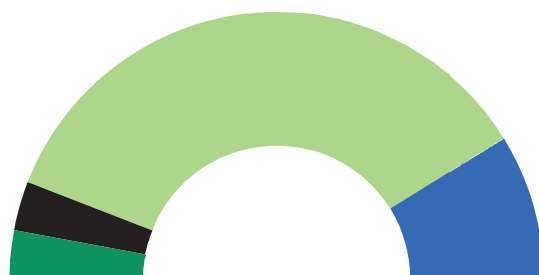
- Суд (0%)
- Сторона захисту, потерпілий (адвокат потерпілого) (11.8%)
- Сторона обвинувачення (слідчий, прокурор та ін.) (35.3%)
- Мені невідомо, оскільки отримую вказівку на проведення експертного дослідження від свого керівника (23.5%)
- Інше (29.4%) *

19. Чи виникають у Вас труднощі при розумінні питань, які ставить замовник експертизи, відповіді на які Ви маєте надати за результатами проведеного експертного дослідження (наприклад, нечіткість питань, використання юридичних термінів тощо)?

- Так (11.8%)
- Ні (35.3%)
- Залежить від ситуації (52.9%)

20. Чи були у Вашій практиці випадки, коли після надання висновку за результатами проведеного дослідження, до Вас звертались з проханням доопрацювати/змінити/ «підправити» наданий висновок?

- Так, але це не стосувалось змістовної частини висновку (5.9%)
- Так, це стосувалось зміни змістовної частини висновку (5.9%)
- Ні, не звертались (70.6%)
- Інше (відкрита відповідь) (17.6%) **

* звернення про проведення експертного дослідження та надання висновку за його результатами надходять і від різних суб'єктів; вирахувати пріоритетність звернень від окремого суб'єкта не видається можливим.

** Так, однак необхідність виправлень стосувалась технічних описок.

21. У випадку відповіді «так» на попереднє питання, чи надавали Ви такі послуги?

- Так, якщо це не стосувалось змістовної частини висновку (16.7%)
- Так, в тому числі, якщо це стосувалось змістовної частини висновку (0%)
- Ні, мій первісно наданий висновок є остаточний (83.3%)

22. Чи звертались до Вас для отримання послуги з рецензування висновку, складеного іншим експертом?

- Так (52.9%)
- Ні (47.1%)

23. Чи здійснюєте Ви рецензування висновку, складеного іншим експертом?

- Так, часто (23.5%)
- Так, іноді (29.4%)
- Ні (47.1%)

24. Чи підтримуєте Ви ідею передбачити відкритий Реєстр експертних висновків за аналогією до Реєстру судових рішень?

- Так (23.5%)
- Ні (76.5%)

25. Які проблеми в сфері судово-експертного забезпечення правосуддя при вирішенні кримінального провадження виникали у Вашій практиці?
Відкрита відповідь

Серед респондентів, які надали відповідь "ні" на попереднє питання, поширеними аргументами були наступні:

- "повинні бути передбачені пільги для людей із низьким рівнем доходів, які звертаються для проведення експертизи, адже при діючій вартості експертизи остання стає для них недосяжною"
- "неналежний рівень методологічного та методичного забезпечення. Відсутність у судових експертів задовільної підготовки у галузі теорії судової експертизи."
- "відсутність належного методичного контролю за якістю висновків з боку керівництва СЕУ."
- "недостатній захист експерта. Створення дисциплінарної комісії, яка не має можливості доступу до досліджених експертом документів."
- "упередженість окремих суддів до експертів під час допиту експертів."
- "низька компетентність слідчих в питаннях призначення експертиз."
- "сьогодні діє така система оплати експертиз, яка ставить у дискримінаційне положення приватних судових експертів. Державні експертні установи отримують плату за виконані експертизи у кримінальних провадженнях безпосередньо з бюджету. Приватні експерти можуть бути залучені лише через систему державних закупівель. Оскільки система державних закупівель передбачає обов'язок замовника проводити відкриті тендери з оприлюдненням змісту замовлення (якщо вартість замовлення перевищує 50 000 грн.), ця процедура неприйнятна у кримінальному провадженні, де вимагається збереження таємниці слідства. Тому слідчі органи істотно обмежені у можливості залучати приватних експертів, незважаючи на рівень їх кваліфікації".
- "неналежна реакція правоохоронних органів на розгляд клопотань потерпілого щодо проведення судової експертизи. Залишення більшості без розгляду. Виходячи з вимог НПА, у таких випадках, законодавець не передбачає проведення експертизи. В такому випадку можливе лише проведення дослідження (не експертизи)."
- "проблема недостатності вихідних даних"
- "Не вистачає прибраного з Інструкції положення про можливість усунення технічних описок, оскільки експерти можуть помилятися (помилки орфографічні, механічні, пунктуації), особливо у ситуаціях, якщо об'єм висновку понад 20 сторінок, або експертиза є багатооб'єктною (коли доводиться описувати та досліджувати понад 100 об'єктів). Не вистачає законодавчої можливості для продовження строку надання відповіді органами державної влади на звернення експерта".
- "є необхідним прийняття закону України "Про судово-експертну діяльність".

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

до проекту внесення змін до Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України, затвердженого Наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 за № 177/450/46

Чинна редакція	Запропоновані зміни
III. Порядок дій працівників бюро судово-медичної експертизи	
<p>1. Огляд трупа на місці його виявлення проводиться слідчим із залученням судово-медичного експерта або лікаря. У разі неможливості огляду трупа на місці його виявлення (обстріли, проведення бойових дій тощо) огляд трупа здійснюється слідчим в бюро судово-медичної експертизи або іншому спеціально визначеному та облаштованому безпечному місці, із залученням судово-медичного експерта або лікаря з можливим подальшим направленням трупа для проведення судово-медичної експертизи (розтину) трупа.</p> <p>2. Працівники бюро судово-медичної експертизи:</p> <p>1) на підставі постанови, направлення, відношення або іншого документа, складеного уповноваженою особою військова адміністрації, Національної поліції України, Служби безпеки України, прокуратури або інших уповноважених органів, проводиться судово-медичне дослідження (зовнішній огляд) або судово-медична експертиза (розтин) трупа;</p> <p>2) до проведення судово-медичного дослідження або експертизи (надалі - судово-медична експертиза) особисто судово-медичним експертом, який</p>	<p>1. Огляд трупа на місці його виявлення проводиться слідчим із залученням судово-медичного експерта або лікаря. У разі неможливості огляду трупа на місці його виявлення (обстріли, проведення бойових дій тощо) огляд трупа здійснюється слідчим в бюро судово-медичної експертизи або іншому спеціально визначеному та облаштованому безпечному місці, із залученням судово-медичного експерта або лікаря з можливим подальшим направленням трупа для проведення судово-медичної експертизи (розтину) трупа.</p> <p>2. Працівники бюро судово-медичної експертизи:</p> <p>1) на підставі постанови особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді чи за ухвалою суду проводиться судово-медичне дослідження (зовнішній огляд) або судово-медична експертиза (розтин) трупа;</p> <p>2) до проведення судово-медичного дослідження або експертизи (надалі - судово-медична експертиза) особисто судово-медичним експертом, який</p>

проводить експертизу, дублюється інформаційне сповіщення щодо наявності трупа за телефонним номером, визначеним територіальним органом поліції. Відсутність у поліції попередньої інформації щодо наявності трупа в судово-медичній установі не є підставою для припинення судово-медичної експертизи й видачі лікарського свідоцтва про смерть;

3) **за умов явних ознак вогнепальної, вибухової, опікової, хімічної, радіаційної або іншої травми, як результату бойових дій, незалежно від того, чи є постраждалий військовим або цивільним, лікарське свідоцтво про смерть видається лікарем судово-медичним експертом на підставі зовнішнього огляду. Умовою для використання подібного алгоритму є обов'язкове фотографування трупа із достатнім цифровим документуванням, обов'язковий відбір матеріалу для судово-імунологічного та можливого молекулярно-генетичного дослідження (за необхідності), а також за можливості збереження елементів, що стали причиною травмування;**

4) при проведенні експертизи неідентифікованих трупів осіб, що загинули внаслідок бойових дій (цивільних та військових), **підхід має бути таким самим за зовнішнім оглядом. Додатково** в обов'язковому порядку експертом мають бути здійснені заходи для подальшої ідентифікації (фіксація та обов'язкове фотографування особливих прикмет, зубної формули тощо, вилучення та зберігання об'єктів для молекулярно-генетичної експертизи). Впізнання трупа зі складанням відповідного протоколу може бути проведене з дотриманням

проводить експертизу, дублюється інформаційне сповіщення щодо наявності трупа за телефонним номером, визначеним територіальним органом поліції. Відсутність у поліції попередньої інформації щодо наявності трупа в судово-медичній установі не є підставою для припинення судово-медичної експертизи й видачі лікарського свідоцтва про смерть;

3) **Виключити**

4) при проведенні експертизи неідентифікованих трупів осіб, що загинули внаслідок бойових дій (цивільних та військових) в обов'язковому порядку експертом мають бути здійснені заходи для подальшої ідентифікації (фіксація та обов'язкове фотографування особливих прикмет, зубної формули тощо, вилучення та зберігання об'єктів для молекулярно-генетичної експертизи). Впізнання трупа зі складанням відповідного протоколу може бути проведене з дотриманням

<p>вимог Кримінального процесуального кодексу України.</p> <p>5) за результатами зовнішнього огляду складають дослідну частину висновків експерта.</p> <p>6) проводять судово-медичну експертизу (розтин трупа у виключних випадках з усіма необхідними лабораторними дослідженнями у виключних випадках) та складають висновок експерта;</p> <p>7) надають протягом трьох діб після початку проведення експертизи особі, яка винесла постанову для проведення експертизи, інформацію про причину смерті;</p> <p>8) надають висновок експерта особі, яка направила труп для проведення експертизи, протягом трьох діб після його складання;</p> <p>9) видають лікарські свідоцтва про смерть близьким родичам або уповноваженій особі за наявності документальних підтверджень відповідних повноважень;</p> <p>10) видають лікарське свідоцтво про смерть безпосередньо перед видачою трупа для запобігання перевищення термінів знаходження трупа у морзі;</p> <p>11) здійснюють видачу трупа особі, що має лікарське свідоцтво про смерть без будь-яких додаткових дозволів.</p>	<p>вимог Кримінального процесуального кодексу України.</p> <p>5) за результатами зовнішнього огляду складають дослідну частину висновків експерта.</p> <p>6) проводять судово-медичну експертизу (розтин трупа з усіма необхідними лабораторними дослідженнями у виключних випадках) та складають висновок експерта;</p> <p>7) надають протягом трьох діб після початку проведення експертизи особі, яка винесла відповідну постанову чи ухвалу для проведення експертизи, інформацію про причину смерті;</p> <p>8) надають висновок експерта особі, яка винесла відповідну постанову чи ухвалу для проведення експертизи, протягом трьох діб після його складання;</p> <p>9) видають лікарські свідоцтва про смерть близьким родичам або уповноваженій особі за наявності документальних підтверджень відповідних повноважень;</p> <p>10) видають лікарське свідоцтво про смерть безпосередньо перед видачою трупа для запобігання перевищення термінів знаходження трупа у морзі;</p> <p>11) здійснюють видачу трупа особі, що має лікарське свідоцтво про смерть без будь-яких додаткових дозволів.</p>
---	---

Прокуратура України
ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА

вул. Різницька, 13/15, м. Київ, 01011 факс: (044) 280-26-03

E-mail: office@gp.gov.ua, web: www.gp.gov.ua

Код ЄДРПОУ 00034051

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Шуневич Катерини Андріївни на тему «Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні», підготовленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, до практичної діяльності Офісу Генерального прокурора

Комісія у складі:

– начальника управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством, Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора Діденко Ірини Вікторівни (голова комісії);

– начальника першого відділу управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством, Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора Короля Ігоря Вікторовича (член комісії);

– начальника другого відділу управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством, Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора Сосонської Анни Іванівни (член комісії);

розглянула наукові праці аспірантки кафедри кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Шуневич Катерини Андріївни на тему «Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні», на предмет можливості їх використання у практичній діяльності управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних

провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством, Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора.

Отримані в результаті дослідження висновки та пропозиції відображені в опублікованих авторкою працях:

1. Шуневич К. А. Право потерпілого самостійно залучати експерта для проведення експертизи у кримінальному провадженні: законодавчі перешкоди: *матеріали XXII Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. с.156-159.
2. Шуневич К. А. Суб'єкт залучення експерта у кримінальне провадження в Україні: законодавчі підходи: *матеріали XIX звітної науково-практичної конференції (2-3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 207-209.
3. Шуневич К. А. Історія законодавчих ініціатив та правового регулювання проведення судової експертизи у кримінальному провадженні з часу дії КПК 2012 року. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науковопрактичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (18 листопада 2022 року, м. Львів): орг. ком. В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич [та ін.]*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022.с. 199 – 214.
4. Шуневич К. А. До питання про доцільність скасування державної монополії на проведення судових експертиз у кримінальному провадженні. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: *Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022 р., Чернівці)*/ редкол.: О.В. Щербанок та ін. Чернівці: 2022. с. 421-426.
5. Шуневич К. А. Особливості судово-експертної діяльності в ході повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22-23 квітня 2022 року)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. с.222-226.
6. Kaluzhna O, Shunevych K. Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems. 2022 3(15) *Access to Justice in Eastern Europe*. 178-193.
7. Kaluzhna O, Shunevych K. Evidence in the International Criminal Court – the Role of Forensic Experts: The Ukrainian Context.2022. 4-2 (17) *Special Issue Access to Justice in Eastern Europe*. 52-65.
8. Шуневич К. А., Федорович Н.А. Доцільність встановлення кримінальної відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивого

- висновку та ознаки такого кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 74. 2022. С. 176–187.
9. Шуневич К. А. Право на справедливий суд при організації та проведенні судової експертизи. *Альманах права. Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики*. Випуск 10. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 359–364.

Комісія за результатами ознайомлення із матеріалами дослідження дійшла до висновку, що представлені матеріали мають належний практичний рівень наукової розробки, підвищують розуміння організаційних та процесуальних особливостей залучення експерта у кримінальне провадження, а також необхідності забезпечення рівності, змагальності та свободи надання доказів як елементів права на справедливий суд під час організації та проведення проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві, що створює можливості для їх застосування прокурорами різного рівня при виконанні покладених на них українським законодавством функцій.

Голова комісії:

Начальник управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством, Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту

Ірина ДІДЕНКО

Члени комісії:

Начальник першого відділу управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством, Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту

Ігор КОРОЛЬ

Начальник другого відділу управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із сексуальним насильством, Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту

Анна СОСОНСЬКА

МВС УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР

вул. Коношинна, 24, м. Львів, 79040 тел. / факс (032) 262-5011

e-mail: ndekc@lv.npu.gov.ua, сайт: ndekc.lviv.ua, код згідно з ЄДРПОУ 25575150

2023 року № 19/114/1-

На №

від

Акт про впровадження
результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри
кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
Шуневич К.А. на тему «Моделі організації та проведення судової
експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні»,
підготовленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі
права за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, до практичної
діяльності Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

Цим Актом засвідчуємо, що результати наукового дослідження Шуневич Катерини Андріївни були розглянуті комісією у складі:

- директора Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України доктора юридичних наук, професора Заяця Романа Ярославовича (голова комісії),
- першого заступника директора Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України Роговика Михайла Петровича (член комісії),
- завідувача сектору моніторингу та інформаційного забезпечення Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України кандидата технічних наук, професора Беднарчука Миколи Степановича (член комісії).

УВ
Львівський НДЕКЦ МВС
№19/114/1-16301-2023 від 05.07.2023
КЕП: Заяць Р. Я. 05.07.2023 11:33
3ED5083160FBC59B040000006BA4050049317100

ЗГІДНО З ОРИГІНАЛОМ:

Фохівець СВЗ
(посада працівника, який завіряє копію)

ЛЬВІВСЬКИЙ НДЕКЦ МВС

Для документів

С. Кулич, 05.07.23
ПІБ дата

Комісія вважає, що дисертаційне дослідження Катерини Шуневич має належний теоретичний рівень та практичне значення для судово-експертної галузі, зокрема для поширення обізнаності серед судових експертів про моделі організації судово-експертної діяльності та проведення судової експертизи у різних державах Європейського Союзу (ЄС) та у цілому у державах Ради Європи. Дисертаційне дослідження особливо актуальне в умовах євроінтеграції України та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами судочинства, судоустрою, в тому числі й у частині забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Голова комісії:

**Директор Львівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України
доктор юридичних наук, професор**

Роман ЗАЯЦЬ

Члени комісії:

**Перший заступник директора
Львівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України**

Михайло РОГОВИК

**Завідувач сектору моніторингу
та інформаційного забезпечення
Львівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України
кандидат технічних наук, професор**

Микола БЕДНАРЧУК

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ
вул. Грушевського, 5, м. Київ, 01008

05.09.2023

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Шуневич Катерини Андріївни «Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні» при законотворчій діяльності

Хочу поінформувати, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Шуневич Катерини Андріївни, підготовленої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність за темою «Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні», були використані у роботі підкомітету з питань дотримання Україною міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини та гендерної політики, зокрема при розробці законодавчих пропозицій у Кримінальний процесуальний кодекс України та інші підзаконні нормативно-правові акти.

Запропоновані пропозиції є науково обґрунтованими теоретичними положеннями, є актуальними та мають практичне значення, а тому можуть бути покладені в основу для напрацювання законодавчих змін в сфері організації та проведення судової експертизи з метою забезпечення прав учасників кримінального провадження.

З повагою

Марина Бардіна,

народна депутатка України IX скликання
голова підкомітету з питань дотримання
Україною міжнародних зобов'язань у сфері
захисту прав людини та гендерної політики

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шуневич К. А. Право на справедливий суд при організації та проведенні судової експертизи. *Альманах права. Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики*. Випуск 10. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 359 – 364.
2. Шуневич К.А. Судова експертиза у кримінальному процесі Латвії. *Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза»*. Випуск 65. К.: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, 2020. С. 159 –169.
3. Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному процесі Італії. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. №1. 2020. С. 122 – 129.
4. Шуневич К. А. Участь судового експерта у кримінальному провадженні в державах змагальної системи права на прикладі Великої Британії. *Право України*. № 3. 2021. С. 133 – 146.
5. Шуневич К. А., Федорович Н.А. Доцільність встановлення кримінальної відповідальності судового експерта за надання завідомо неправдивого висновку та ознаки такого кримінального правопорушення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 74. 2022. С. 176 – 187.
6. Kaluzhna O., Shunevych K. Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia’s Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 3(15). P. 178 – 193. (*Scopus (Q2)*).
7. Kaluzhna O., Shunevych K. Evidence in the International Criminal Court – the Role of Forensic Experts: The Ukrainian Context. 2022. 4-2. (17). *Special Issue Access to Justice in Eastern Europe*. P. 52 – 65. (*Scopus (Q2)*).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шуневич К. А. Загальні уявлення про організацію і проведення судової експертизи у кримінальному процесі Польщі: *матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів* (м. Одеса, 23 листопада 2019 р.) / за ред. М.Р. Аракеляна; уклад.: А.С. Гуменюк, Ю. Д. Батан [та ін.]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 424 – 428. (заочна, тези конференції)
2. Шуневич К. А. Організація судово-експертної діяльності в Латвії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6–7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 211 – 213. (очна, тези конференції та доповідь на конференції)
3. Шуневич К. А. «Opinia prywatna»: порівняльно-правовий аналіз значення висновку експерта, залученого у приватному порядку, у кримінальному провадженні України та Польщі. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XIX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (24 квітня 2020 року).* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 255 – 259. (очна, тези конференції та доповідь на конференції)
4. Шуневич К., Піх Ю. Судова експертиза у кримінальному провадженні Франції як один зі способів досягнення матеріальної (об'єктивної) істини. *Wroclawsko-Lwowskie zeszyty Prawnicze/Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник.* № 12. 2021. С. 211 – 226. URL: <https://wuwr.pl/wlzp/article/view/13714/12349> (стаття)

5. Шуневич К. А. Організація судово-експертного забезпечення судочинства у Чехії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції (5–6 лютого 2021 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 206 – 211. (очна, тези конференції та доповідь на конференції)
6. Шуневич К. А. Функціонування реєстрів судових експертів в окремих державах Європи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції-полілогу (15-16 квітня 2021 року).* Харків: Право, 2021. С. 96 – 98. (очна, тези конференції та доповідь на конференції)
7. Шуневич К. А. Судова експертиза в кримінальному процесі Литви: окремі процесуальні аспекти. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22-23 квітня 2021 року).* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 223 – 227. (очна, тези конференції та доповідь на конференції)
8. Шуневич К. А. Висновок експерта як гарантія забезпечення права на справедливий суд у справах, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства, у практиці ЄСПЛ. *Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: сучасні досягнення та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 25-й річниці з дня прийняття Конституції України та 30-й річниці проголошення незалежності України (м. Дніпро, 10-11 черв. 2021 р.).* Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ., 2021. С.98 – 100. (очна, тези конференції та доповідь на конференції)
9. Шуневич К. А. Використання спеціальних знань при доказуванні розміру шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. *Сучасна товарознавча експертиза: теоретичні розробки, практичний досвід, проблеми і перспективи: матеріали I-ої Міжнародної наук.- практич. конф.*

- (Львів, 30 вересня 2021 року): тези доповідей / Відп. ред. Роман Заяць – Львів : Видавництво «Растр-7», 2021. С. 38 – 41. *(заочна, тези конференції)*
10. Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному провадженні в Швейцарії. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 р.): у 2-ох ч. Ч. 2.* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 246 – 250. *(очна, тези конференції та доповідь на конференції)*
11. Шуневич К. А. Доказування у справах, пов'язаних із сексуальним насильством, у Міжнародному кримінальному суді: український контекст. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин.* Львів: ЛьвДУВС, 2022. с.261–266. *(заочна, тези конференції)*
12. Шуневич К. А. Особливості судово-експертної діяльності в ході повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22-23 квітня 2022 року).* Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. с.222 – 226. *(очна, тези конференції та доповідь на конференції)*
13. Шуневич К. А. До питання про доцільність скасування державної монополії на проведення судових експертиз у кримінальному провадженні. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін.* Чернівці: 2022. с. 421– 426. *(заочна, тези конференції)*
14. Шуневич К. А. Історія законодавчих ініціатив та правового регулювання проведення судової експертизи у кримінальному провадженні з часу дії КПК 2012 року. *Кримінальний процесуальний кодекс України:*

десятиліття реалізації і проблеми сьогодення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науковопрактичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (18 листопада 2022 року, м. Львів) / орг. ком. В.Т. Нор, Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич [та ін.]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022.с. 199 – 214. (очна, стаття та доповідь на конференції)

15. Шуневич К. А. Суб'єкт залучення експерта у кримінальне провадження в Україні: законодавчі підходи: матеріали ХІХ звітної науково-практичної конференції (2–3 лютого 2023 р.): у 2-ох ч. Ч. 2. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. С. 207 – 209. (очна, тези конференції та доповідь на конференції)
16. Шуневич К. А. Право потерпілого самостійно залучати експерта для проведення експертизи у кримінальному провадженні: законодавчі перешкоди. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали ХХІІ Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (28 квітня 2023 року)*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2023. с.156 – 159. (очна, тези конференції та доповідь на конференції)